

SZABADSÁGHARCZUNK
ÉS
A DAKO-ROMÁN TÖREKVÉSEK.

IRTA
JANCSÓ BENEDEK.

BUDAPEST, 1895

LAMPEL RÓBERT (WODIANER F. ÉS FIAI)

cs. és kir. udvari könyvkereskedés kiadása.

Bevezetés.

Mióta az első bevándorló román csapat lábát Magyarország földére tette, román kérdés mindig volt, csakhogy a mostanitól lényegesen különböző alakban. Kezelése és megoldása is sokkal egyszerűbb volt. Megfelelt a kérdés akkori jellegének és a korban uralkodó jogi és politikai felfogás természetének. Ha egy egy vakmerőbb csoport elkezdett izgágáskodni, vagy a magyar nemeseken, s a békés szász polgárokon erőszakoskodni, megparancsolta a király az erdélyi vajdának: vegyen maga mellé egy pár száz lófő székelyt s keményen büntesse meg azokat az istentelen oláhokat, kik noha sem szabadságra nem születtek, sem pedig arra hivatva nincsenek, elég vakmerők voltak mégis a birodalom parancsai ellen magoknak szabadságokat arrogálni.

De nemcsak a hatalmas középkori magyar királyok bántak el így a rendetlenkedő oláhokkal, hanem még a XVI. és XVII. századbéli erdélyi fejedelmek is elég erősek voltak, hogy szükség esetén a havasalföldi és moldovai oláh vajdákat is megrendszabályozzák, ha ezeknek kedvök jött az erdélyi fejedelemség dolgaiba beleavatkozni. „1623-ban egyik havasalji vajda, *Leon* avagy *Alexander* — írja *Kemény János* „*Önéletírása*“-ban (112. l.) — igen rosszul kezdvén *Bethlen* Gáborral a szomszédságot viselni, a fejedelemség *Jańcsó* Pál kapitányság viselt emberét reá küldé, ki igen vitéz, de nem nagy állapotú ember vala s

nem is sokad magával; ez a vajda hírével esvén, nem foghatak meg, hanem székből kiugratván, török közé szalada.“

Jancsó Pál uram, mint Kemény János más helyen is megjegyzi (Önéletírás 205. l.) igen jeles, böcsületes, vitéz ember volt ugyan, de nem nagy állapotu, mert mindössze is csak a fejedelem egyik lovas csapatának volt kapitánya (certorum Equitum militum nostrorum ductor) mint Bethlen Gábor egy donationalis levele tanusítja. Bethlen Gábor idejében, két évtizeddel a híres Mihály vajda halála után, tehát elégséges volt beküldeni Havas-elföldére egy nem valami nagy állapotu székely lovas-kapitányt, hogy *Alexandru Coconul* vajdát fejedelmi székéből elűzze és helyébe ültesse a trónkövetelő *Alexandru Ilias-t*.

A romániai hírlapok többször szemére vetik *Tisza* Kálmánnak, hogy az orosz-török háboru idején egy ízben a magyar parlamentben azt mondta volna: ha Románia nem viseli magát tisztességesen, elég lesz egy ezred honvédet beküldeni, hogy az egész román hadsereget a Dunába kergesse. Hogy *Tisza* Kálmán ilyesmit nem mondott, az egészen bizonyos dolog, de az is bizonyos, hogy ma Románia egy 200,000 főből álló jól fegyverzett és kitűnően szervezett hadsereggel rendelkezik. *Alexandru Coconul* kurtányaitól *Carol* király hadseregéig, az istentelen és hűtelen fogarasi oláhoktól a nagyszebeni román nemzeti komitéig sok idő telt el és sok változás állott be úgy a hatalmi tényezőket, mint a socialis és politikai felfogást illetően.

A mi régen egyszerű volt, az ma bonyolódottá lett; a mit hajdanában ketté vágott egy székely lovas-kapitány kardja, azt ma mint politikai problémát kell megoldania egy igazán Isten kegyelméből való államférfiu lángeszének.

De hogyan? Ez a bökkenő. Ez a kérdések kérdése.

Meggyőződésem szerint a legelső feladat: tisztába hozni e kérdés mibenlétét. Tisztába hozni a történelem, az ethnographia, a sociologiai és a politikai tudományok segítségével. Megmagyarázni, miként és mily tényezők közrehatása folytán keletkezett a román nemzetiségi kérdés. Kijelölni a fejlődés ama nyugvó pontjait, melyek új irányokat, vagy legalább fordulatokat jelentenek. Elemezni és

felbontani alkatrészeire a románságnak egész ethnikumát; összegyűjteni a nép jellemének ellentétes és egymástól távol álló sajátságait, úgy a mint azok történelmi és mindennapi életében szemünkbe ötlenek. Világossá tenni a románság vallásos, erkölcsi és érzelmi életében mindazt, a mi előttünk idegen, avagy ismeretlen és kutatni az összefüggést, a mely politikai aspirációi, társadalmi, közgazdasági törekvése és ethnikai karaktere között van.

Nehéz és egy ember erejét felülmúló feladat egy lehetséges és eszközei használatában biztos nemzetiségi politika tudományos előfeltételét megteremteni. *Jancsó* Pál igen jeles, böcsületes és vitéz ember volt, de nem nagy állapotú s kevesed magával is indult Alexandru vajda ellen, s ezért nem foghatta meg. Én pedig sokkal kisebb állapotú ember vagyok, mint családomban ez egyik őse volt a maga idején s nem is Bethlen Gábor adott megbízást erre. Magam erejéből, magam jószántából vállalkoztam, hogy igyekezzem megteremteni egy lehetséges, és eszközei használatában biztos nemzetiségi politika tudományos előfeltételeit. Meg leszek vele elégedve, ha sikerül nekem azt, a mi ellen harczolok, székéből kiugrasztani, a nagy állapotú emberek: a politikusok, az államférfiak aztán fogják meg.

A politikusok azonban nálunk nem sokra becsülik politikai dolgokban a tudomány szavát. Szokásban van a tudós elméleti fejtegetéseire bizonyos előkelő kicsinyléssel tekinteni, mihelyt ezek oly kérdésekre vonatkoznak, amelyeknek összefüggése a napi politika feladataival szembeötlő. Tapasztalásból tudom, hogy nevesebb politikusaink, sőt kormány-férfiaink között is többen vannak, kik a román nemzetiségi mozgalmak történetének tanulmányozását a gyakorlati politika szempontjából sem fontosnak, sem értékesithetőnek nem tartják. Itt-ott meg olyanok is akadnak, akik azt mondják: nem kell ezt a kérdést valami nagyon feszegetni az irodalomban, mert ezzel csak tulajdonságos fontosságot kölcsönzünk azoknak az embereknek, kik e mozgalmakban a vezetők szerepét játszák.

A politikában nálunk majdnem kizárólagosan uralkodó divat, csak a legközelebbi okokat s azoknak közvetlen eredmé-

nyeit venni tekintetbe. Hogy a társadalmi és politikai tünetek okai legtöbb esetben igen sokfélék s a látszólagos okoktól nagyon is távolesők és különbözők s hogy az a jelenség, mely oly egyszerűnek látszik a felületes szemlélő előtt, a legtöbb esetben nagyon is bonyolult s néha kiszámíthatatlan erejű hatásoknak eredménye, arról nálunk nagyon kevesen szoktak gondolkozni. „Az olyan elmék — mondja Herbert *Spencer* — a kiknek ily kezdetleges fogalmaik vannak a szociális hatásokról, igen gyakran túlságosan vérmes reményeket táplálnak az adminisztratív rendszabályok alkalmazásának értéke felől. Ugy látszik, hogy az ilyen elmékben azon ki nem mondott posztulátum szunyadozik, hogy minden társadalmi baj gyógyítható egyenesen a törvényhozás útján.“

Nem könyvekkel, nem politikai és történelmi tanulmányokkal oldjuk meg a román kérdést, hanem állami közigazgatással — mondá egy alkalommal nekem egyik előkelő politikusunk.

Darmesteter J. „*Lettres sur l'Indes*“ című könyvében azt mondja: India kormányzata egyike a modern történet legszebb dolgainak. Egy huszonnégyszáz éves fiatal embert láttam a multkor, ki a legbiztosabb kézzel kormányozott egy százezer lakósu várost. India meghódításában két csodálatos tényt látok. Az egyik csak látszólag, de a másik valóban a csodák csodája. A látszólagos csoda maga India meghódítása. A valóságos, az érzékelhető miraculum azonban nem ebben áll, hanem India igazgatásában, ez igazgatás egyszerű szerkezetében s a kormányzás módjában.

Darmesteter India közigazgatásának titkát abban látja, hogy az angol-szász faj egyénei kitűnően értenek a parancsolás művészetéhez. A parancsolás művészetéhez azonban nemcsak szellemi és anyagi erő kell, hanem annak biztos ismerete is, hogy kinek mit lehet és mikor kell parancsolni? A közigazgatásnak tehát első kötelessége, hogy a népeknek, melyeket kormányoz, egész ethnikumát ismerje.

Mikor *Duka* Tivadarnak *Kőrösi Csoma* Sándorról írott könyve megjelent, a „*Pioneer*“ című egyik legtekintélyesebb angol-indiai hirlap ezeket írta: „Csoma azzal, hogy behatolt a

Himalayákba és Európa előtt felderítette, mi a hegység falai mögé volt rejtve, egymaga többet tett, mint Ochterlony fegyveresei és nem kevesebbet, mint Hodgson diplomáciája“.

Mikor a szegény Körösi Csoma távol keleten őseink nyomait keresgélve, a Himbals folyónál találkozott Moorcroft kapitánnyal, távolról sem sejtette, hogy őseinket ugyan nem fogja megtalálni, de oly szolgáltatokat tesz az angolok keleti politikájának, minőt magok, az angolok tanuságtétele szerint a legnevezetesebb angol diplomaták és katonák sem tettek. Az éles szemű Moorcroft megismerkedvén Csomával, azonnal észrevette, hogy a magyar utazó tudományszomját igen szépen és nemesen fel lehet használni az angol érdekek szolgálatában. Az angol hatalom keleti politikájának legfőbb érdeke pedig India birtokának biztosítása volt. Ez okból szükséges volt az Indiával határos országok nyelvét, politikai, társadalmi, kereskedelmi és más egyéb viszonyait is megismerni, hogy szükség esetén az angol politika érdekében mindezeket fel lehessen használni, de még azért is, hogy mint Moorcroft utazásainak tudós kiadója, Dr. Wilson mondja „viszonyunk eszközlője legyen egy sokkal fontosabb eredménynek, t. i. hogy megismertethessük e még félig barbár népeket a szorgalom és a polgárosodás áldásaival.“

Darmesteter India kormányzását valóságos és érzékelhető miraculumnak nevezi. A történelem tanulmányozása azonban kezünkbe adja e miraculum rejtélyének kulcsát és megmutatja, hogy ez a miraculum voltaképen semmi egyéb, mint eredménye egy oly politikának, mely India természeti és ethnikai viszonyainak alapos és tudományos ismeretén épült fel. A történelem nemcsak arra tanít meg, hogy Anglia hatalmának és gazdagságának legelső forrása India volt, hanem arra is, hogy e birtok megtartása és az angol hatalom lehető legnagyobb kiterjesztése mindig fő gondja volt az angol kormánynak és parlamentnek. E történelemből látni fogjuk, hogy katonák, kereskedők, politikusok és tudósok egyformán buzgólkodtak e nagy gyarmat tökéletes birtokba vevésén. A katonák résen állottak mindig az angol hatalom érdekeinek védelmezésére, a kereskedők újabb meg újabb nemzetgazdasági források felfedezésére, a

politikuskok az angol állami hatalom szervezésére és meggyökereztetésére, a tudósok pedig India sokféle nyelveinek, régi irodalmának, szellemi és vallásos hagyományainak tanulmányozására. Öntudatosan vagy öntudatlanul, de mindenik angol érezte, hogy mily szükséges e több irányu, de végeztéljában összevágó működési körök kölcsönös támogatása és kiegészítése. A katona ez okból sem a kereskedő, sem a politikus érdekeit nem hanyagolta el, sőt szeme meglátta az indiai élet ama jelenségeit is, melyek a tudós feladatai közé tartoztak. Hasonló módon járt el a kereskedő, a politikus és tudós is, mert csak így lehetett annak a pár százezer angolnak, a mely Indiában lakott, az annyi sok millióból álló hindú nép felett az uralmat megtartania.

A magyar államban közel három millió román lakik és pedig oly területen, melyen szemben a magyar elemmel számra nézve többségben van s a mely terület ezen felül etnografiai tekintetben — a Székelyföldet leszámítva — megszakítás nélkül való összefüggésben áll azzal a másik területtel, a melyen a román-ság önálló állami életet él. E két faj története körülbelül hat-száz év óta szakadatlan érintkezésben van egymással. Vannak kölcsönösen oly érdekeink, melyek egymásra utalnak s viszont vannak kölcsönösen oly aspirációink is, melyek időről-időre ki nem egyenlíthetőnek látszó ellentétbe hoznak egymással. Nemcsak egy államban élünk velök, hanem sokszor egy közösségben, sőt egy házban is. Az élet, a mindennapi érintkezés bizonyos kölcsönösséget és szokásbeli közösséget hoz létre közöttünk, de azért kénytelenek vagyunk lépten-nyomon érezni, hogy a mi ideáljaink különböznek az övéktől, mások vágyaink, más gondolkozásunk és egész érzületvilágunk. Tudjuk, hogy századok óta együtt élünk, hogy ez a föld, melyen lakunk, a mi közös hazánk, hogy csontjainkat ugyanannak a talajnak a röge fogja betakarni, hogy a mező egyformán részesít áldásában, hogy igazi barátaink s ellenségeink is közösek és mégis kénytelenek vagyunk érezni, hogy egyre szélesbülő ür van közöttünk, mely elválaszt egymástól és idegenekké tesz egymás iránt. Egy iskolában nővünk fel, egy haza történelmét tanuljuk és mégis a mi hőseink nem az övék, a mi dicsőségünk pedig irigységük

sulyos veszteségeink kárörömük tárgya. És viszont, akiket ők úgy tisztelnek, mint hősöket, mi gonosztevőknek tartjuk s amit ők dicsőséges nagy tettnek neveznek, azt mi megvetjük, mint a hazaárulás gyalázatos tényét.

És ha már most azt kérdezzük, hogy a magyar tudomány — leszámítva egyesek buzgó kezdeményezését — mit tett ez ellentétek földerítése és megmagyarázása érdekében, a felelet nagyon elszomorító lesz. Édes keveset. Még csak annyit sem, hogy megismertette volna velünk e népnek vallásos és nemzeti ideáljait. Ha *Hunfalvy* Pál nem lett volna, manapság még jóformán azt sem tudnók, hogy a román tudósok miként ferdítették el régi történelmünket, hogy nemzetök érzület-világát elkábitsák hamis történelmi tanokkal jogtalan politikai törekvések érdekében.

És vajjon, ha azt kérdezzük, hogy a magyar politika vette-e legalább tekintetbe azt a néhány eredményt, melyet a magyar tudomány e kérdésben megállapított, vigasztalóbb lesz-e a felelet? Nem. Még elszomorítóbb, mert hiszen egész a legújabb időig egy végzetes balhit uralkodott a mi politikusainkon és államférfiainkon. — És e balhit tanítása dogmaképen gyökeresztette meg azt a meggyőződést, hogy román nemzetiségi kérdés voltaképpen nincs is, hogy csak egynéhány lelketlen agitátor bujtogatása okozza a nyugtalanságot, amelynek azonnal vége szakad, mihelyt sikerül e pár szájas demagógot vagy hivatallal lekenyerezni, vagy pedig hüvösre tenni. A „*Tribuna*“ emberei által provokált politikai otrombaságokra és jóformán forradalmi népmozgalmakat előidéző féktelen izgatásokra volt szükség, hogy politikusaink és államférfiaink kezdjék érezni, hogy a román nemzetiségi mozgalmaknak okai távolabbiak és sokkal komplikáltabbak, mint a hogy azt sokan a felszín felőlő jelenségeiből ítélve „az egy-néhány lelketlen agitátor“ izgatásában megtalálták.

Tökéletesen igaza volt annak a politikusnak, ki nekem azt mondotta, hogy a román nemzetiségi kérdést nem könyvvel, nem politikai és történelmi tanulmányokkal oldjuk meg, hanem közigazgatással. Az élet gyakorlati feladatait csakugyan nem a

könyvek s nem az elméleti fejtegetések oldják meg, hanem az intézmények. Az én meggyőződésem is az, hogy a román nemzetiségi kérdést tényleg csak egy helyes és minden ízében jól koncepiált nemzetiségi politika segítségével lehet megoldani, amelynek a jó közigazgatás is egyik eszköze, de ilyen helyes és minden ízében jól koncepiált nemzetiségi politikát gondolni sem lehet, ha az nem a román nemzetiségi mozgalmak biztos ismeretén s a románság ethnikus tulajdonságainak tekintetbe vételével épült fel. A könyv, a politikai és történelmi tanulmányok, nem oldanak meg magukban véve soha semmiféle politikai kérdést, de kezébe adhatják az államférfiúnak mindazokat az előzetes feltételeket, melyek okvetetlenül szükségesek az intézményszerű alkotások életre-valóságához és sikeréhez.

A románság ethnikumának és a román nemzetiségi mozgalmaknak biztos ismerete nélkül a kormánzatnak tanácsokat adni, vagy államférfiúnak vállalkozni e kérdés megoldására a politikai tudomány egynehány dogmává kövesült tétele alapján, nem egyéb mint politikai kuruzslás, mely a betegséget a nemesebb szervek felé hajtva, tünteti el a felszínről s így megmérgezi magát az egész vérkeringést.

Sokan, akik bizonyos szakértői szerepet szeretnek magoknak tulajdonítani, azt sürgetik, hogy a kormány zárasson be minden román tannyelvű középiskolát s így be lesz dugva egy csapással minden baj forrása. Ezeknek azonban nem jutott eszökbe vizsgálni, hogy ha az ő tételök igaz: hát mi okozza, hogy a legfanatikusabb izgatók nem azok, a kik a román középiskolákban tanultak, hanem azok, kik tanulmányaikat kifogástalan hazafiságu magyar középiskolákban végezték. Mások kérelhetetlen szigoruságú törvényes megtorlását követelik minden hazafiatlan román nemzetiségi izgatásnak. A kormány eleget tesz a követelésnek. Az ügyészség csapatosan fogja az izgatókat pörbe, a törvényszék pedig súlyos büntetésre ítéli őket. Az izgatók száma azonban a helyett, hogy fogyna, egyre növekedik s a románságot a kijózanodás helyett a mártiromságra való vágyás oly láza fogja el, mely újabb pöröknek és nagyobb bonyodalmaknak lehet okozója.

Egyik kiválóbb nemzetgazdasági írónk a pénzügyi tudomány tételeivel mutatta ki, hogy a román pénzügyi intézetek nemzetgazdaságilag egészségtelen alapra vannak építve s így a nagy nemzetgazdasági létért való harcban okvetlenül el fognak bukni. Félév múlva az erdélyrészi pénzpiacot súlyos csapás éri. Még a legszolidabb szász pénzügyi intézetek is megrendülnek a csapás alatt s csak nagy erőfeszítésökbe kerül hitelüket rendületlenül fentartani. Az „Albina“ azonban rendületlenül áll, mintha az erdélyrészi pénzpiacot semmi baj sem érte volna. Azonkívül a román pénzügyi intézetek száma egyre növekedik s egymásután adogatják kezébe a román ügyvédeknek, orvosoknak és papoknak az eszközöket, hogy tekintélyesebb mennyiségű földbirtokot vásárolva, a Királyhágón túl román földbirtokos osztály keletkezzék.

A naszódi alapoknak volt egy nagyobb földbirtoka, melyet annak idején magyar birtokostól vásárolt az alapok igazgatósága. A birtok nem jövedelmez kellőképen, sőt azon felül még valóságos fészke a román nemzetiségi üzelmeknek is. A kormány a bajon úgy vél segíteni, hogy a birtokot eladatja. És ki veszi meg? Magyar birtokos? Nem. A román nemzetiségi politika egyik vezére, *Coroianu*. S így lett aztán az a birtok, amelyet mint alapítványi jószágot a kormánynak módjába volt ellenőrizni, ellenőrizhetetlen magántulajdonná.

Azt is szokták mondani: A román nemzetiségi kérdés voltaképpen a román intelligencia kenyérkérdése. Azonnal lecsendesedik, mihelyt a kormány a hivatalok betöltésénél a románokat inkább figyelmére méltatja. Magok a románok is azzal vádolják a magyar kormányt, hogy nem veszi őket a hivatalok betöltésénél kellő figyelembe. És mi történik? A pénzügyminiszter kénytelen bevallani, hogy a pénzügyi hivatalok számára keresve keresett román nemzetiségű egyéneket és nem talált. Azt is mondják: Mi magyarok sokkal erősebbek vagyunk a kulturában, mint a románok. Csak erősítsük kulturánkat tőlünk telhetőleg, mert a történelem azt bizonyítja, hogy a magasabb kulturának ellenállhatatlan hódító ereje van. Mit mutat azonban a valóság? Azt, hogy a románság idegensége minden

iránt, ami magyar, kulturánk növekedésével párhuzamosan halad.

Mikor a mi nemzeti kulturánk gyenge volt; mikor a magyar jóformán még az állam nyelve sem volt, a román értelmiség majdnem egészen el volt magyarosodva: „*Leményi* püspök udvarában, — a ki 1830-ban *Bob* püspök halála alkalmával magyar szent beszédet tartott a balázsfalvi érseki templomban — bizonyára a legelső magyar egyházi beszédet ebben a templomban — nem lehetett hallani más nyelvet, mint a magyart. Ezért is nevezték „Kis Magyarország“-nak. Ez udvarhoz tartozók egymást soha sem üdvözölték másképen, mint a magyar „*Alász-szolgája*“-val. Az előkelőbb esperesek és papok leányaikat a magyar miveltség elsajátítására Kolozsvárra és Marosvásárhelyre küldötték. És ha ott megtanultak e lányok magyarul, felöltötték a magyar viseletet és szóba sem állottak többé román ifjakkal. A balázsfalvi szemináriumban a papnövendékek legörömetesebb magyarul beszéltek egymás között s a magyarság szeretete rajtuk annyira erőt vett, hogy az előirt román egyházi énekeken kívül, nem lehetett itt román népdalt hallani, csakis a magyar „Kis Komárom, Nagy Komárom“-ot. Így jellemzi *Papiu Ilariánu* „*Istoria românilor din Dacia-Superioară*“ című könyvében a románizmus állapotát a harmincezes években. Minő megdöbbentő ellentét van a mostani és a hatvan év előtti állapotok között, pedig mi volt az akkori magyar kultúra a mostanihoz képest!

Ez ellenmondásoknak és rejtélyeknek látszó dolgokhoz, a magyarázatot a tudománynak hivatása megtalálni s a román tanulmányoknak politikai szempontból való fontossága épen e magyarázatok megadásában áll. Amit a történelem, a nyelvészet és ethnologia segítségével sikerül mint biztos eredményt megállapítani, azt a politika sikerrel felhasználhatja a maga céljaira. Az én román tanulmányaimnak sincs más céljuk, mint lehetőleg egy pár biztos eredményt szolgáltatni az államférfiúnak azért, hogy azokat a maga politikai céljaira felhasználja. Tanulmányaimban nem szándékozom a román nemzeti-ségi kérdés ilyen vagy amolyan szempontú megoldásának módo-

zatait javasolni vagy kidolgozni. Célom sokkal szerényebb: megismertetni a román nemzetiségi mozgalmak fejlődését s feltüntetni azokat a különféle okokat, amelyek a mozgalmak fejlődésére bármely tekintetből hatással voltak. Feladatom elvégezni e kérdésben az igazságtól vezérelt kutató munkáját s hogy aztán az általam nyert eredményeket miként fogja értékesíteni a gyakorlati politika, az nem az én dolgom. Csupán anyagot akarok hordani a nemzeti politika épületéhez, mint szerény napszámos. A tervezés, az építés erősebb kezek dolga. Oda a tanulmányozó szerény tehetségének mécsese helyett az igazi államférfiu lángeszének napjára van szükség.

Sturza Dimitrie, a romániai liberális párt vezére a bukaresti „Orfeum” nagy termében tartott meetingen azt mondotta, hogy a jelenlegi magyar politika, veszedelmesebb Romániára, mint akár az orosz hatalmi törekvések. Szerinte a magyar politika azért akarja megsemmisíteni a magyarországi románság nemzeti létét, hogy így megmagyarosítván őket, Románia önállóságát is megsemmisítse s ez uton a független román államot a magyar királyság vazallusává tegye, mint a minő a középkorban volt. *Sturza* szerint a dako-romanismus nem létező valami, de a *pan-magyarismus* valóság és célja a nagy magyar birodalmat kiterjeszteni egész a Fekete-tengerig.

Nevetséges és értelem nélkül való vád az, a mit *Sturza* emel ellenünk e beszédében, de azért az sem igaz, mintha teljesen közönyös lehetne ránk nézve, hogy Predealtól a Fekete-tengerig mi történik? A magyar királyságnak civilizatorius hivatása van Európa Keletén. Hogy ez a hivatásunk miben áll, azt igen szépen kifejtette *Kállay* Béni akadémiai beszédében. Nekünk erről a missióról lemondanunk nem szabad. De hogy ez a missió homályos vágynál egyéb is lehessen, hogy konkrét tartalmu s határozott célokat követő törekvéssé váljék, ismernünk kell az Európa Keletén élő népeket, első sorban pedig a románt, mely azt mondja magáról s a melynek intelligenciájában napról-napra erősebb lesz a meggyőződés, hogy az a civilizatorius hivatás Keleten, melyet a történelem Magyarország osztályrészéül jelölt ki már a múltban, — Romániá-é, Kelet e Belgiumá-é.

Take Jonescu, a jelenlegi román közoktatásügyi miniszter pár év előtt Románia külügyi politikájáról irt francia nyelvű röpiratában azt mondja, hogy a szerep, melyet Kállay Béni a magyaroknak vindikál, a románokat illeti és pedig két okból. Először is a Keleten kezdődő európai civilizáció francziás jellegű. A románok nemzeti kulturája franczia talajból sarjadott ki, tehát meg van adva a siker feltételét képező közös kiinduló pont. A magyarok kulturája pedig minden izében német s így nemcsak, hogy közösségben nem áll Kelet kezdődő civilizációjával, hanem egyenes ellentétben is. Másodszor a civilizatorius hatás csak úgy lehet gyümölcsöző, ha nem felette nagy a kulturalis távolság az egymásra ható népek között. A román kulturájára, vallásos gondolkozására és érzelmei egész körére nézve közelebb áll a Balkán-félsziget népeihez, mint a magyar s így ennél hivatottabb is a civilizatorius eszmék közvetítésére.

Take Jonescu-nak tökéletesen igaza van. De megfeledezett egyről. Arról tudniillik, hogy mi franczia és német közvetítés nélkül is egyenesen hozzéférhetünk Kelet népeinek lelki világához, még pedig saját ethnicumuk közvetlen tanulmányozása segítségével. Arra vonatkozóan, hogy Keleten mi legyünk a civilizáció közvetítői, legelső feltétel, hogy egyetemeinket úgy rendezzük be, hogy a balkán-népek történelmének, ethnographiájának, összehasonlító filológiájának stb. tudományos buvárata legmagasabb fokon álló legyen itt egész Európában s hogy így mesterök legyünk abban, a mit sem odahaza, sem pedig a külföldön meg nem tanulhatnak. Földrajzi helyzetünk, poliglott viszonyaink ezt nemcsak lehetővé, de viszonylag könnyűvé is teszik.

Tanulmányaim előkészítik ehhez az utat s épen ez a körülmény, a mi e szerény kísérleteknek súlyt kölcsönözhet a politikus előtt. A hazai nemzetiségek legtekintélyesebbjének, a románnak történelmét akként világosítják meg, hogy egyuttal betekintést engedjenek Kelet népeinek sajátságos gondolat- és érzelmi világába is, a melylyel a románság kezdet óta a legszorosabb kapcsolatban volt.

Tanulmányaimnak és törekvéseimnek célját a fennebbiek-

ben kifejtettem. Nem tudom, sikerül-e e czélt elérnem vagy legalább megközelítenem. In magnis et voluisse sat est. Aztán inkább a veszély tudata, és Zrinyivel szólva, („Ne bánts a magyart“) a hazámhoz való szeretet tette reám, mintsem tehetségeimnek érzése, hogy kiáltsak, hogy üvöltsek : hallj meg engem élő magyar, ihon a veszedelem, ihon az emésztő tűz ! Azért akarok „tudománt tenni előtted nagy Isten, hogy én tülem elaluvásomért nemzetem vérért ne kérd elő, a mint megfenyegettél az nagy Ezekhiel profetával : Venientem gladium nisi annunciauerit speculator, animarum que perierint sanguinem de manu ejus requirit Dominus.“

Aztán consideralván és megtekintvén mostani nyomorult állapotunkat, mikor „ha csak valami megrezzenik is a török (román) részéről, futunk ide s tova, vizeken által havasokon által, ki imide, ki amoda, minden remediumunk csak a másoktól való segítségkoldulás, nincs magunknak népünk, kivel occurálhasunk a veszedelemnek, nincs egy emberünk, a kit hova tehetnénk,“ megrémültem ettől „a nagy vilitástól“ s azt kérdeztem : „mi vagyunk a magyarok ? mi magyarok ? De bár azoknak ne mondjuk magunkat. Ha Váradot vissza nem veszszük, ha *Erdélt* elvesztjük, ne is hadakozzunk bár azután, hanem avagy most, avagy sohasem, fussunk ki az országból, ha eztet resteljük.“

Látván, hogy „csufsága lettünk a nemzeteknek és magunknak, ellenségünknek pedig valahonnan jön, prédájává“ — e tanulmányaimban kutatni kezdtem : miért ? „A vitézségnek disciplinája meg nem tartásáért, a részegségért, a tunyaságért, az egymás gyűlölésért és ezer ilyen vétküünkért. Én nem hizelkedhetem édes nemzetem tenéked, hogy hazugságommal dicsérjelek, mert a prófétaként : Popule meus, qui te beatum praedicant, ipsi te decipiunt, — hanem im megmondom magadnak fogyatkozásodat, olyan szívvvel és szándékkal, hogy megismervén magad is, vesd ki ezt a mocskot lelkedből, reformáld vétkeidet, öltözzél igazságban, övedzél erősséggel . . . Ha azért a magunk fogyatkozásait megismerjük előbb, könnyebben az orvosságot is fellelhetjük azután. Vizsgáljuk meg hát, micsoda formájú hadakozások voltak azok, kik nem succedáltak és mi formán estek“ ? „Ihon az igaz relatio“.

I.

A régi magyar közjogi felfogás a románokat állandóan jövevényeknek tartotta. A románság erkölcsi színvonala és társadalmi helyzete a XV. és XVI. században. Administratív intézkedések a románság civilizációja érdekében. A román papság erkölcsi és szellemi állapota. Kísérletek a reformáció segítségével civilizálni a románságot. Mi volt eredménye e kísérletnek?

Mátyás király 1486-ban az erdélyi összes nemesség és a szászok panasza alapján megparancsolja az erdélyi vajdának és a székelyek grófjának, hogy vegyen maga mellé fegyveres székelyeket és fenytse meg keményen az oláhokat, kik annyira elkapatottak lettek, hogy még a nemeseket is fegyverrel merészlik megtámadni. És noha az oláhok sem szabadságra nem születtek, sem arra hivatva nincsenek, mégis merészkednek erőszakkal és büntetettekkel a birodalom parancsai ellen magoknak szabadságot arrogálni.* 1511-ben pedig II. Ulászló király a miatt dorgálja meg Szapolyai János erdélyi vajdát, hogy tisztviselői nagyon enyhén büntetik meg azokat az istentelen oláhokat, kiknek szemtelensége bámulatot kell hogy keltsen (miramur, unde tanta licentia illis pessimis hominibus concessio sit.)

Ez a két oklevél igen érdekes világot vet az oláhság régi közjogi és társadalmi helyzetére Magyarországon. Kezünkbe adja a mértéket, melynek alapján megítélhetjük a románság szerepét a mohácsi vész előtt s a mely helyzetnek világos ismerete nélkül a későbbi fejleményeket helyesen megítélni és megérteni teljesen lehetetlen.

* licet Olachi, nec ad libertatem vocati, nec ad libertatem nati, tamen libertatem contra regni mandatum vi quasi et facinoribus sibi arrogare audent. (Gr. Kemény J., Tud. Gyűjt. 1830. III. k. 104. l.)

Mátyás király oklevele azt mondja, hogy az oláhok szabadságra nem születtek és arra nem hivatottak.

De miért?

Megfelel e kérdésre a középkori magyar jog-felfogás és a történelem. A középkori magyar jog-felfogás szabadságra csak azokat tartja hivatottnak, kik a földet, a melyen laknak, vagy az első foglalás jogán, vagy pedig királyi adomány erejénél fogva birják. Ez okozza, hogy szabadságra nemcsak a honfoglaló magyarok hivatottak és születtek, hanem a királyi meghívás és adomány folytán itt később letelepedett vendégek is (hospites), minők a nyugatról behívott németek, olaszok stb. voltak, vagy a kelet felől befogadott kúnok és besenyők.

A románok eredete és ennek következtében közjogi helyzete nálunk egészen más volt, mint a külföldről behívott vendéké. Őket nem hívta senki. Jövevények (advenae) voltak. Magoktól jöttek kisebb-nagyobb csapatokban. És ez okból, mint később az erdélyi törvények mondták, csupán pro tempore szenvedtetek usque bene placitum Principum et Regnicolarum és propter regni emolumentum patialtattak.

A hires „*Supplex libellus Valachorum*“, melyet 1791-ben Bobb és Adamovich püspökök nyújtottak be Ő felségéhez, azt mondja ugyan, hogy a román nemzet Erdélyben a nemzetek legrégibbe.* De ezt csak a román történetírás vallja és hiszi, igazságnak. A kritikai történetírás a románokat Erdélyben ép oly jövevényeknek tartja, mint tartotta kezdettől fogva mindig az erdélyi törvényhozás és a magyar közjogi felfogás. A román incolatit nemcsak oklevelek és más történelmi adatok segítségével lehet világossá tenni, hanem a magyar közjogi és politikai felfogással is, mely kezdettől fogva következetesen idegeneknek és jövevényeknek hirdette e hazában a románokat.

E felfogás még akkor sem volt teljesen elhomályosodva, mikor a történetírásban és a tudós közhiedelemben a dácziái kontinuitás majdnem kizárólagos volt, hiszen még a „*Supplex libellus Valachorum*“-ra is azt felelik az erdélyi rendek, hogy

* est natio valachica omnium in Transilvania nationum antiquissima.

a kérvény azon állítása, hogy a románok a rómaiaktól származnak és így legrégebb lakói is Erdélynek, nem tekinthető egyáltalán bebizonyítottnak, sőt bizonyos, hogy legnagyobb részök úgy vándorolt be a szomszédos fejedelemségekből.* Az 1744-iki erdélyi országgyűlés 6. törv.-cikkelye pedig világosan kimondja, hogy a románok, mint jövevények a más jövevényekhez számítandók (hos itemque alios advenas).

De mentől régebb időre megyünk vissza, annál határozottabb és világosabb a régi magyar törvényhozásnak ez irányú felfogása. E felfogás bizonyító erejét azonban senki sem használta fel azok közül, kik nálunk a románok dácziai kontinuitása ellen irtak. Észre is egyedül csak az osztrák *Czoernig* vette, ki azonban a románokat Erdély autochton lakosságának tartotta. „*Österreichische Ethnographie*“ (II. 143.) című művében azt mondja: „Az erdélyi törvénykönyvben nyomai vannak, hogy Erdély eredeti román lakossága a Moldovából és Oláhországból különböző időkben történt beköltözések útján növekedett (Compil. Constit. p. III. tit. IX. art. 10. emlékezik egy ilyen településről), sőt e települések néha a románok részéről nyilvánvaló erőszakkal mentek végbe. (Approb. Const. p. III. tit. V. art. 2.) Mátyás király 1487-ben egy ilyen erőszakos módon alapított oláh telepítvényes falut egyenesen leégettetett. Olyan régi uradalmi alapítványlevelek is vannak, melyek szerint több oláh község oly világos feltétellel van alapítva, hogy a más fajtájú népesség elszaporodásával, vagy abban az esetben, ha az uradalomnak tetszenék másként használni fel a földet, az oláh telepések el fognak szélesztetni.“

„Sok helyen majd nyilvánvaló erőszakkal élnek a többi nemzeteken és azoknak határain.“ Irja az Approb. et Compil. III. rész V. tit. 1. cikkelye. A bolognai egyetemi könyvtárban van egy „*La popolazione di Transilvania composta di varie*

* Valachi etiam non quidem a primis illis Romanorum reliquiis... originem trahentes, quales existere nullo evinci potest documento, verum ut plurimum advenarum, qui a finitimis provinciis huc se recipientes loca habitationis suae in hoc Principatu fixerunt successores.

nazione e diverse lingue religioni usi e vestiti“ czimű kézirat. E XVII. század végéről való kéziratban az van mondva az oláhokról, hogy foglalkozásukra nézve parasztok (*rusticani*) és zsványok (*asasineschi*).

A ki nem ismeri az erdélyi oláhság két-háromszáz esztendő előtt való állapotát, azelőtt az oláhság e jellemzése érthetetlen dolog marad örökre, — hisz teljesen képtelenség, hogy egy népnek egyik fele zsványokból álljon. Az *asasineschi* itt nem is épen zsványt jelent. A magyar *kóborló* kifejezést az olasz író nem tudta másképen visszaadni. Az olasz nyelvben nem talált más szót e fogalom kifejezésére. A dolog voltaképen úgy áll, hogy az oláhságnak ez időkben két rétege volt. Egyik réteg a már megtelepült, földmivelő életet élő. Ezeket nevezi az olasz *rusticaninak*. A másik rész pedig a még vándorló, pásztorkodó, gazdátlan elem: a *kóborló oláhok*, kiket nem tud másképen olaszul megnevezni, mint az *asasineschi* nagyon is rossz értelmű szóval.

Reicherstorfer 1550 táján azt írja, hogy Erdélyben három nemzet van: magyarok, székelyek és szászok. Ezek között élnek az oláhok is elhagyott birtokokon és falukon. Edzett nép, mely nyájainak, továbbá lopott marhák és lovak husával táplálkozik. Kecskeszőrből készült ruházatuk van és semmiféle emberi törvénynek sem engedelmeskednek (*nullis penitus legibus humanis obsequentes*). *Verancesics* szintén ez időtájban írja, hogy a nem nemes oláhoknak nincs állandó lakásuk, hanem az országban szerteszórtan élnek és pedig nagyon kevesen a síkságokon, legtöbbször a hegyekben és az erdőkben, hol barmaikkal együtt tengetik nyomorult életüket.

A legrégibb oklevelek azt bizonyítják, hogy a legelső oláh-települések királyi birtokokon történtek. Üresen levő, lakatlan jóságokat, különösen irtatlan erdőségeket szoktak a királyok oda adni valamely, bizonyos számú oláhság élén álló kenézeknek. E kenézek közül aztán szolgálataikért többen magyar nemességet kaptak s mint ilyenek beolvadtak a közjogi

* L. Magyar Könyvszemle 1893. évfolyam 263 és 270 l.

értelemben vett magyar nemzetbe. Rendetlenkedések, jószág-háborítások az ily kenézek vezérlete alatt letelepített románság részéről is napirenden voltak. Sokkal számosabbak azonban a panaszok azon oláhok ellen, kik részint a kenészek joghatósága alól kivonták magokat, részint kéréstlen-hivatlan, nagyobb csoportokba összeverődve, jöttek be az országba, -- egy szóval azok ellen, kiket közönségesen *kóborló oláhok*-nak neveztek a régi századokban.

Különösen a szászok szenvedtek sokat e kóborló oláhoktól. Hogy minő volt a szászok és az oláhok között való viszony, annak igen érdekes tanúság-tevője azon szerződés, mely *Goblin* püspök közvetítésével 1382-ben Nagy-Disznódon a szászok és az oláhok között kötöttetett.* E szerződés értelmében az oláhok lemondanak a történetek miatt való minden elégtétel követeléséről, ugyszintén a szászok is elfelejtik az oláhoktól elkövetett rablásokat, gyilkosságokat, gyujtogatásokat és más egyéb pusztításokat. Mostantól kezdve azonban az oláhoknak nem szabad a szászok földjein engedelmök nélkül marháikat legeltetni, a gonosztevőket magok között elbujtatni, mert az, a ki a gonosztevőt elrejt, a gonosztevővel együtt fog elégtettetni. Hasonlóképen tűzhalált szenved a gyilkos és a gyujtogató is, mihelyt két tanu bizonyít ellene; sőt hasonló halált fog szenvedni az is, ki gyujtogatással fenyegetőzik, ha hét ellene bizonyító tanu akad. Az oláhok továbbá arra is kötelezik magokat, hogy ijt -- szükség esetét leszámítva -- nem hordanak, csak azért, hogy magokat a lövöldözésben gyakorolják.

1434-ben *Jaks Mihály*, a székelyek grófja egy levelet irt a brassai bíróhoz, melyben a bírót és a tanácsot figyelmezteti, nehogy magokat megcsaladni engedjék az istentelen oláhoktól (nefandissimos valachos), mert a török már gyülekezik Havas-elföldön. Egy másik levelében pedig köszönetet mond a brassaiaknak eddigi szolgálatukért és kéri őket, hogy a határokat és a havasokat ezentul is jól őrizzék s a fogarasi hűtlen oláhokat irtsák ki, csupán a fogoly nőknek és gyermekeknek kegyelmez-

* Fejér Gy. Codex Dipl. XI. 132.

zenek. A székelyek grófjának e két levele világos bizonyítéka annak, hogy háborus idők alkalmával a kóborló oláh csapatok jelentékenyebb számmal szoktak átjönni a két szomszédos oláh vajdaságból azon ürügy alatt, hogy a török elől menekülnek. Ide benn azonban rendetlenkedtek, vagyis mint a régi erdélyi törvények mondják: sok helyen nyilvánvaló erőszakkal éltek a többi nemzeteken.

Ha ez oklevelekhez és országos törvényekhez még hozzá vesszük az egyes szász városok statútumaiban előforduló azon rendőri természetű határozmányokat is, melyeket az oláhok ellen hoztak, egészen világos lesz előttünk, hogy a törvényes és szilárd rendhez szokott erdélyi magyar és szász társadalom meg a fél nomád, pásztorkodó s állandó lakhelylyel nem bíró román népelem között szakadatlan küzdelem folyt, melynek czélja nem volt más, mint a románságot, ha lehet, helyhez kötni és civilizálni, vagy ha nem, hát legalább ártalmatlanná tenni. Ez utóbbi ok miatt tiltják az erdélyi régi törvények az oláhoknak a fegyverviselést (Tegezzel, karddal, pallossal, csákánynyal, dárdával és egyéb fegyverekkel járni ne merészeljen) s hagyják meg a különböző szász városi-statutumok, hogy a kerített városokból naplemente után az oláhok takarodjanak ki. Az előbbi ok magyarázza meg pedig azt, hogy az erdélyi törvények miért adnak jogot a nemes embernek, hogy a kóborló oláhokat, a hol megfoghatják, hát erővel is jobágygyá tehetik.

Az erdélyi törvényhozás és társadalom azonban nemcsak *coercetiv* uton igyekezett a románságot állandó társadalmi rendhez szoktatni, hanem kulturális eszközökkel is. Ennek az akkori felfogás szerint más módja nem lehetett, mint a vallási és egyházi szervezet útján való hatás. Egész sora van a régi erdélyi törvények között az ide vonatkozó határozatoknak, melyek mind azt mutatják, hogy az akkori román papság végtelenül alantálló erkölcsi és értelmi színvonala ezt — ugy szólván — lehetett-lenné tette.

A román történetírók e törvényeket barbaroknak s a román nemzet kiirtására s az orthodox vallás eltörlésére irányzottaknak igyekeznek feltüntetni, — szándékosan feledvén, vagy

eltagadván, hogy a törvények — különösen a régiebb időkben — a világon mindenütt az élet tényleges viszonyainak követelményeképen hozattak, nem pedig holmi, előre kigondolt elméleti czélok kedvéért. Midőn az Approb. et Compil. XLII. edictuma azt rendeli, hogy azon oláh papokat, kiknek orgazdaságok vagy egyéb czégéres vétekben való életek felől bizonyos suspicio vagyon, a tisztek megfoghassák, fogságba vethessék; nem holmi távol eső s oly elméleti czélok lebegtek az erdélyi törvényhozók előtt, a melyek különben is végtelenül messze állottak az akkori emberek eszejárásától, hanem egyszerűen a mindennapi élet gyakorlati szükségletei. Mikor a lator oláh papok megfogásáról az 1624-ik esztendőben Articulust szereznek Erdély tanács urai, eszökbe se jut a gör. kel. vallás kiirtása, csupán csak a lator oláh papoké.

E törvényekből az akkori oláh klérus erkölcsi és miveltégi állapotát igen világosan meg lehet ismerni s hogy ez nem valami fényes vagy tiszteletreméltó, abban egyedül Kelet-Európa akkori sajátságos politikai és mivelődési viszonyai a hibásak. Mikor az 1665-ki törvény azt írja: Némely oláh esperestek és papok privata injuriából vagy magok privatumoktól viseltetvén, magok hallgatójok közül némelyekre neheztelvén, egész falukat tiltottanak el a templomtól, holt embereket is el nem temetnenek, a kisdedeket is keresztleetlen hagyták meghalni és megparancsolja, hogy „az ilyen exorbitáló esperestek és papok mind most s mindennek utánna érdemek szerint semmiben nem kedvezvén nékiek, igaz törvény szerint megbüntessenek“ — nem a román nemzetet gyalázza meg s nem a gör. kel. vallás kiirtását czélozza, hanem egyesegyedül a hívők vallásos érdekeinek megóvását szemben a kötelességökről megfélelkező papokkal.

Baritiu „Istoria Transilvaniei“* czimű művében azt mondja: arról, hogy a gör. keleti román klérus Erdélyben a reformációig valamelyes politikai szerepet játszott volna, nem tudunk semmit. Ebben meglehetősen igazsága van. A reformáció irányozta a román

* I. köt. 9. l.

papságra és a román népre legelőször a figyelmet, mint olyanra, melyet az új vallás számára meg kell nyerni, hogy a kulturának is megnyerhető legyen. Már az 1566-ban Szebenben tartott országgyűlés 36. cikkelye bizonyítja, hogy a protestans térítés munkája a románok között megkezdődött. Az 1577-ki országgyűlés egyik cikkelye már határozottan mondja, hogy az oláhok között is akadtak igen sokan, kiket az isten az igazság sugaraival felvilágosított s a kik ezért a görög vallástól elszakadtak, s az isten ígését saját nyelvökön akarják hallgatni.

A románok ma, akár mint görög keletiek, akár mint gör. katolikusok saját nyelvökön hallgatják az isten ígését. Ezt azonban a magyar reformáció hatásának köszönhetik. A legelső román nyelvű nyomtatott könyv Cipariu szerint az „*Invetiatura Crestineasca*“ 1546-ban Szebenben jelent meg. Sőt az első latin betűvel írott román könyv épen a Gyulafehérvárott 1648-ban megjelent román kalvinista katekizmus volt.

Az idők azonban nem voltak alkalmasak arra, hogy a vallás és az egyház segítségével meglehessen nyerni a románságot a reformációnak s ezzel együtt a kulturának. De az idők mostohaságánál még nagyobb nehézséget okozott a románság szellemi állapota s az a nagy távolság, mely a gör. kel. vallás és a racionálisan józan protestans vallás között van. A reformációnak épp úgy nem volt szerencséje a latin faj e keletre szakadt ágánál, mint a nyugati román népek között. Az erdélyi rendek és protestans papok minden igyekvése sikertelen volt s a románság nagy tömegében ugyanaz maradt Erdélynek a Habsburg-ház alá kerülése küszöbén is, a mi volt lényegében a mohácsi vész idején.

II.

Slavici véleménye a románság politikai fontosságáról a Leopoldi diploma után. Caraffa nem tud semmit a románság e fontosságáról. A románság fontosságát a kath. vallás szempontjából Baranyi veszi észre. Megindítja a vallásos uniót. Az erd. protestans rendek magatartása szemben az unioval. A katolikusok sem pártolják az uniót. A székely kath. papság nyilatkozata. A protestans rendek titokban ellen-akciót indítanak meg. Miért ment bele a román klérus az unioba? Az unio teszi politikailag fontossá a románságot. Ez kelti fel benne a nemzeti érzés tudatát s a római származás emlékeztét. Törekvés negyedik törvényes nemzetté lenni. Klein Innocentius püspök törekvései. A román nép erkölcsi állapota az unio után. Gróf Königsberg Memorandum a királyföldi románság kitelepítése tárgyában. A gör. kel. püspökség felállítás. A határörvidék szervezése. A jobbágság helyzete Erdélyben a Leopoldi diploma után. A „Bizonyos Punctumok.“ Erdély társadalmi viszonyai s azok hatása a román nemzetiségi viszonyokra. A román irodalmi renaissance, mint eredménye az unionnak. Hunfalvy és Obedenariu véleménye az unio kulturális hatásáról. A Hora-féle mozgalom nincs összefüggésben a román nemzetiségi érzés fejlődésével.

Ioan Slavici Siagunáról írott tanulmányában* azt mondja: A XVIII. század végével a karloviczi béke után a román nép egy része a Habsburgok uralma alá került. Nagyon természetes dolog volt, ha ez a dinasztia, mely majdnem kétszáz év óta harczolt a magyarokkal, megörvendett, mikor az ujonnan megszállott tartományban egy, a magyaroktól idegen s velök ellenséges érzelutű népelemre talált. Sőt Bécsben mindjárt kezdetben tervet szöttek, hogy miként kellene a keleti tartományokban szétszórt román elemeket egyesíteni s a haladásra rákényszeríteni, hogy legyen idővel, kikre helyezni a socialis egyensúly támasztékait.

* Andreiu baron de Siaguna 26. és köv. lapok.

Caraffa Antal, kit Bécsből tekintélyes haderővel küldöttek Erdély átvételére 1690-ben ez ország birtokba vételéről és végleges meghódoltatásáról egy memorandumot* küldött a császárhoz. E memorandumban Caraffa Erdély akkori politikai és társadalmi viszonyainak meglehetősen alapos ismeretét árulja el s részletesen is felsorolja azokat az eszközöket, melyekkel Erdélyt teljesen meglehet hódítani. Az oláhokról azonban egy szóval sem emlékezik. De nemcsak Caraffa írt ilyen memorandumot, hanem a többi, később beküldött tábornokok is majdnem kivétel nélkül; de az oláhokat, a kik pedig ez időben is voltak oly számosan, mint a három nemzet bármelyike, senki meg nem látja közülök, mert politikailag és társadalmilag egyaránt súlytalan népelem voltak még ekkor is Erdélyben.

A ki őket legelőször észrevette, az egy magyar jezsuita, *Baranyi* Pál volt és észrevette nem nemzetiségi, hanem vallási szempontból, — épen úgy, mint előbb az erdélyi protestáns papok és hittérítők. Ő teszi hajlandóvá *Teofil* vladikát az uniora s ő utazik később *Illyés* András és *Hevenesi* Gábor társaságában Bécsbe, hogy ott megnyerje terveinek az udvart és Kolonicsot. Az oláhok uniója is, mint ez időben sok más egyéb — *Bethlen* Miklós mondása szerint „Kolonics kardinál, Barányi és Hevenesi jezsuiták kohából süle ki.“ Az erdélyi politikusok tudta és beleegyezése nélkül intézték el ezt is Bécsben a jezsuiták. Bethlen Miklós** elbeszéli, hogy mikor Bánffy György kormányzóval 1697-ben Bécsben voltak, a bécsi minisztérium elnöke, Kinsky gróf őket is meghívta a miniszterek tanácskozásába. A hol szóba kerülván az oláhok uniója, azt kérdezte tőlük: micsoda véleményök van e kérdésben? Bethlen és Bánffy csodálkozva felelék, hogy ők erről oda haza nem hallottak semmit és különben is a minőség, melyben Bécsbe jöttek, nem engedi meg nekik, hogy vallásos kérdések tárgyalásába bocsátkozzanak. De mivelhogy ők úgy látják, hogy az oláhok uniója

* Andreas Schaeser. Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landes-Kunde. Neue Folge I. Band. II. Heft 162—168. 1.

** Önéletírás II. k. C. 23.

kárára lesz a reformatus vallásnak, hát ők e terv ellen a jelen tanácskozás színe előtt tiltakoznak.

Erdély protestans rendei mindjárt észrevették, mihelyt napirendre került, hogy a románok uniója miben fog ártalmukra lenni. Ne feledjük, hogy ez időben a vallási dolgok és a felekezeti érdekek sokkal erősebbek voltak, mint azok, melyeket mai napság nemzeti érdekeknek szoktunk nevezni. Magyarországnak a Habsburgok birodalmába való beolvasztására legcélszerűbb eszköznek a katolikus vallás kizárólagossá tétele mutatkozott és ennélfogva a leggyülöltebb ellenség is a protestans Magyarország volt, melynek függetlenségi törekvései éppen felekezeti érdekekből találtak pártolásra a nyugati protestans fejedelmeknél. Így lett aztán a románok vallásos uniója Erdélyben eminenter politikai tényezővé s a románság politikai jelentőségü eszközzé a bécsi kormány kezében.

Az erdélyi protestans rendek ennek megakadályozására tisztán felekezeti, másodsorban rendi s csak mellékesen nemzeti érdekből megtettek minden tőlök telhetőt. Hogy ez a minden Erdély akkori viszonyai között nagyon csekély súlylyal bírt, nem az ő hibájok volt. Ősi szokás szerint protestáltak ott, a hol lehetett. Így a többek között I. Leopold egyik leiratában kérdőre vonja az erdélyi kormányshoz az iránt, hogy mi lehet az oka annak, hogy az oláh jobbágyok olyan nagy mértékben szökdösnek át Magyarországtól felszabadult megyéibe, sőt a törökök uralma alatt álló részekbe is? A kormányshoz 1699. július 14-ről a többi között azt feleli, hogy ennek egyik oka az, hogy félnek a katholizálástól s hogy egyáltalán helytelen dolog az oláhokat katholizálni, „mert az oláh nemzetnek nincs vallása, hanem csak babonái vannak és azon kívül nagyon barbar és hajlandó minden gonoszságra s nem is lesz a katolikus vallásra semmi haszonnal áttérésök“.*

* *Gentis valachicae religione nulla sed superstitione sola inbutae et alias barbarae, ac ad omne nefas pronae, nullo religionis catholicae emolumento.* (Documente privitoare la istoria Românilor; culese de Endoxiu de Hurmuzaki. Vol. V. p. I. 1650—1696. pag. 536—538).

Az 1701-ben Gyulafehérvárott tartott országgyűlésen pedig magok a rendek mondják ki sérelmi feliratuk 3. pontjában, hogy az oláh papok dolgában hozott intézkedések sem az országnak nem váltak javára, sem pedig a katolikus vallásnak, a melynek pedig érdekei miatt tétettek. Sőt ellenkezően az országra nagy kár háromlott belőlök, mert azok az adók, a mit eddigelé a papok fizettek, 8000 frtnál nagyobb összegre rugtak s az most más jó emberek vállaira esik. A megyék és a székek jogszolgáltatása pedig ezek miatt meg van zavarva. Az ő rólok hozott törvények pedig eltöröltettek és megszüntettek, de adja az isten, hogy ez a barbar és szapora nemzet bizonyos idő eltelte után nehogy feltámadjon és ledöntse a többi nemzeteket.“ *

De nemcsak a protestans rendek tiltakoztak az unio ellen, hanem még az erdélyi katolikusoknak sem tetszett. *Bod Péter* „*Brevis Valachorum Transilvaniam incolentium Historia*“ etc. czimű kéziratosa művében azt írja, hogy az unió ügyében kiadott 1699-ki diploma kihirdetése után a római katolikusok közül többen rátámadtak Apor Istvánra úgy nyilvánosan, mint magánkörökben, hogy ily nagy dolgot elősegített és létre hozott a nélkül, hogy abból haszna lehetne akár az országnak, akár a királynak.** A kir. kormányzék a székelyföldi katolikus papságot felszólítja, hogy nyújtson segédkezet az oláhok unióalására. A székely kath. papok Csik-Somlyón 1699 október 23-án

* Tale est etiam negotium sacerdotum Valachicorum, in quo dicat unus quisque bona cum conscientia, quid utile attulit tam publico, quam religioni catholici (ad cuius propagationem intendebatur hoc) e contra ingens haec provincia patitur in publico damnum, quia quotannis illorum exemptio ad minimum onus florenorum 8000 facit et inponit aliorum bonorum virorum humeris. Comitatum sediumque officialium jurisdictio turbatur. De hoc natione scriptae leges cassantur et laeduntur, et utinam faxit Deus, ne barbara et prolifica ista natio ad aliarum nationum eversionem suo tempore insolescat. Zieglaue p. 191.

** per acta praevio modo unione, plurimi etiam ex Romano-Catholicis insurgunt in comitem Apor publice privatimque arguentes, cur tantum negotium Provinciae, servitioque Regis minime pro futurum promoverit ac effectuaerit. Cap. II. § 11.

tartott gyűlésökön kereken kijelentették, hogy miután nem tudnak oláhul s a kormányzéknek azt a jogát sem ismerik el, a melynél fogva az őket ilyesmire kötelezhetné és nem is értenek egyet az ugynevezett 7 pontozatból álló instrukciókkal, de még más fontos okokból is, melyekkel a kormányzék méltóságos főleit terhelni nem akarják, — nem éreznek magokban hajlandóságot ebbe a dologba beleavatkozni.

Ha a magyar források mellett egy kissé részletesebben tanulmányozzuk Nillesnek, Cipariunak, Hurmuzachinak, Vëntunak és Baritiunak ide vonatkozó munkáit*, meggyőződhetünk belőlök, hogy Erdély protestáns rendjei közül igen sokan nem maradtak, csupán a tiltakozás mellett, hanem titokban támogatták is a románságnak azt a részét, mely nem akart belemenni az unioba. Dindár, Nagyszeghi, Görög, Czirka voltak ügynökeik. Ezek tudósították a bukaresti mitropolitát, Theodosiust, a ki hite hagyásáért nyilvánosan kiátkozta Athanaziust. Ezek hívták be később Dositeit-t és az oláhországi kalugereket, hogy az oláh népet visszatérítsék az orthodox hitre.

Sinkai „Kroniká“-jában elbeszélvén Athanazius vladikanak a gör. katolikus püspöki székre való beiktatását, azt mondja: „a román papoknak sokasága jött, a kik úgy mentek egymás után, egymás mellett jobbra-balra, mint holmi fekete kosok. Némelyek közölök sirtak, mások meg egymásnak mondogatták: most aratjuk a rozsot, a rozs után fogjuk aratni a buzát. Ez ünnep alkalmával felolvasták a császár parancsait is a vladikáról, az unióról, a miket a román papok közül csak nagyon kevesen értettek, azt gondolván, hogy most hírók s tudtok nélkül a császár mindnyájokat nemessé tette.“

* *Nilles N. Simbolae ad illustrandam historiam ecclesiae orientalis in terris coronae S. Stephani. Oeniponte 1885 2. vol. 80. Cipariu Th. Acte si fragmente latine romanesci pentru istoria bisericeii romane mai alesu unite. Blasiu. 1855. Hurmuzaki Fragmente zur Geschichte der Rumänen. Bukarest 1879. 86. Vëntu G. G. Unirea Românilordiu Transilvania cu biserica romanocatonica Bucuresci 1889. Baritiu. Istoria Transilvaniei.*

Hogy a román papság oly könnyen bele ment az unioba, az itt felhozott hit volt az oka. A jámbor oláh papok azt hitték, hogy mihelyt egyesülnek, mindjárt nemesek lesznek családjaikkal együtt. A protestans nemesek pedig nemcsak attól féltek, hogy az unio Erdélyben uralkodóvá teszi a katolicizmust, hanem attól is, hogy az unio következtében tömérdek jobbágyot el fognak veszíteni.

Ha nem is sikerült az egész románságot uniálni és az uniáltak közül is később nagyon sokan visszaállottak az orthodox egyház kebelébe, azért az unio mégis elhatározóbb befolyást gyakorolt az erdélyi románság állapotára, mint bármely más eddigi esemény vagy intézkedés. Nem ragadta ki ugyan egyszerre a román népet a félbarbarság állapotából, mert hiszen ezután is sok a panasz a kóborló oláhok ellen, de lassanként beleoltotta e népbe a nemzeti öntudatot s ez által — úgy szólva moralizálta az eddig csak tömeget. A római származás tudata az unio után kezd terjedezni a románság gondolkozni kezdő rétegeiben: „Bizonyos relatioból irom azt is — írja Rettegi György 1761-ben — hogy Hunyad-vármegyében a főispánnak, Balog László urnak expresse így irtak az oláhok: „Nem győzünk eleget csodálkozni rajta, mi az oka, hogy bennünket ti magyarokul ti ennyire opprimáltatok s az jobbágyságnak jármát is nyakunkba vettétek, holott mi sokkal többen vagyunk s voltunk a magyaroknál, a mi nagyobb, régebben is vagyunk ez országban nálatoknál, mert még a régi dákusoknak vagyunk reliquiai“. De ez hazugság, mert római kolonia az oláh natio, — más volt a dákus, — mert nem volt ilyen istentelen gónosz nemzetség, mint ez az oláhság. Ettől, bizony megvallom, hogy félek, mert ha valaki jobban is eszekre adja ezen dolgot, minket bizony szaporán elpusztíthatnak, mert Erdélyben könnyen vagyunk tiz annyi oláhság, mint magyar. *Mind az unionak gyümölcse fog lenni ez is*, mert azzal, hogy katolikussá legyenek, megengedettett nekik, hogy scholát erigaljanak; állítottak is volt Balázsfalvára oly gymnasiumot, melynek ötszáz tanulója meg volt; a kik oláh, magyar, deák, német nyelvet derekasan tanulhattak, mely ha durált volna, református ur, ki ért volna

promotiot; de Isten azt most ezáltal a zürzavar által pro nunc elszélesztette.“*

„Mind az unionak gyümölcse“ volt bizony ez. Az unio okozta, hogy román papság magasabb képzettségre tett szert, mint a minővel az unio előtt birt s e magasabb és természetesen latinos képzettség hozta közelebb a tudós hiedelemben rég élő római eredet tudatához. Analogiáért sem kellett valami messze menni, hiszen a magyar történet-tudomány Otrócoesi Fóris Ferencz „Origines Hungaricae“ (1693. Franequerae) czimű könyve után a mi őseink s a mi nyelvünk eredetét is a lingua primigenia-ból, a héberből származtatta. A keleti dicső és nagy nemzetektől való származás gondolata östörténelmünk józan és kritikai felfogását ép oly lehetetlenné tette körülbelöl a jelen század negyedik évtizedéig; mint a római származás a románság régi történeteinek ilyen felfogását a román történetírók részéről egészen napjainkig. De a mint a mi nemzeti ujjászületésünkhöz, nemzeti és állami aspirációink újraébredéséhez lényegesen hozzájárult a dicső eredetnek és a régi dicsőségnek folyton ható emlékezete, ép úgy hatott az ébredezni kezdő románságra is a római származás dicső és lelkesítő tudata.

Azt sem szabad elfelednünk, hogy Sinkai mondása szerint az uniáló oláh papság nagy része az egész unioból csak annyit értett, hogy most mindenikökből nemes ember lesz. Nem lett ugyan belőlök nemes ember, de napról-napra élénkebb lett bennök a törekvés, hogy az unitus román klérus a katolikus klérussal mindenben egyenlő legyen. Hogy ezt elérhessék, magát a román népet is igyekeztek mindenben emelni. Jogokat kértek számára; oly jogokat az igaz, a melyeknek sem bírását, sem elvesztését nem tudták történelmileg kimutatni s a melyekről ezért mindössze is csak annyit tudtak mondani, hogy azoktól őket nem törvényes hatalom, hanem az idők mostohaságai fosztották meg, még pedig az elmúlt századokban.**

* *Rettegi Gy.* Emlékiratai „Hazánk“ 1886. 382. l. közli Torma Károly.

** ut sibi reddantur pristina jura quibus saeculo superiore nulla auctoritate, sed iniqua duntaxat temporum illorum sorte exspoliata est. Supplex lib. Valach.

Az unitus román klerus érdekeinek legelső erélyesebb védelmezője, *Klein Innocentius* püspök volt, ki püspöksége ideje alatt 24-r. kérelmezett III. Károly királyhoz az egyesült román klérus és a román nép érdekében. E kérelmekben nemcsak azt sürgeti, hogy az egyesült gör. katolikus püspök az erdélyi guberniumnak ép úgy természetes tagja legyen, mint a róm. kath. püspök s hogy az oláh papok, kántorok és dászkálok mentesek legyenek a közterhektől s ingyen sőt kapjanak a kincstártól, mint a többi felekezetek egyházi férfiai, hanem azt is, hogy nemcsak az unitus oláh papok és nemesek tekintessenek úgy mint indigenák, hanem a nem nemes román nép is úgy tekintessék, mint e hazának valóságos fia, nem pedig mint jövevény. És mind e követeléseknek egyik legerősebb alapja az, hogy a románság Traján óta ez országban lakik. Ősi idők óta itt birtokos és egész faluk lakosa s azért magát ez ország örökös és igazi lakosának tartja.* *Klein Innocentius* püspök így módon lesz aztán a román nemzetségi törekvéseknek is természetes vezére az egyháziak mellett. Példáját az idők viszonyaihoz módosultan követik utódai is kisebb-nagyobb mértékben mindnyájan, egész Sterea Sinlutiú-ig és Siaguna-ig bezáróan.

A míg az unió következtében a román klerus kulturában és nemzeti öntudatban lassan ugyan, de folytonosau emelkedik, a román nép sem marad meg teljesen régi felbarbár állapotában. Igaz ugyan, hogy most is sok baj van velök. Nemcsak a Rákóczi-féle kurucz korszakban fosztogatnak Pinteá, Balika s Bukur emberei és Cserey Mihály szerint nemcsak a „Kővári kutya-tolvaj oláhok pusztítják el az egész országot s hajtják ki a sok ménest, ökröt, juhot Erdélyből“, hanem a kurucz háboruk után beállott békesség idejét is többször megzavarják. Így mindjárt 1720-ban Dobrán kitör a hunyad-megyei oláhok lázadása s csakhamar oly mértéket ölt, hogy Dévát is elfoglalják,

* Nos enim a tempore Trajani, adhuc antequam natio Saxonica Transsylvaniam intrasset, in terra illa regia haeredem egimus integrasque possessiones et pagos usquedem possidemus Proinde nos etiam veri haeredes in terra seu fundo regio sunnus.

a honnan rendes sorhadnak kell őket kiverni. 1727-ben Abrud-bánya vidékén láznak fel újra és ismételten.

De nemesak a vármegyének van sok baja az oláhokkal, hanem a szászföldi hatóságok sem tudják mit csináljanak velők. Az erdélyi parancsnokló császári tábornokoknál folytonosan panaszkodnak az oláhokra, kérve ellenök védelmet s fegyveres beavatkozást. Végre Königsberg gróf, egyike Erdély főhadi-parancsnokainak megunja a sok panaszt s elhatározza, hogy egy merész operációval örökre bedugja e panaszkodások kutfejét. 1725-ben memorandumot terjeszt fel a császárhoz az iránt, hogy Ő felsége telepíttesse ki a szászföldi oláh-ságot Kis-Oláhországba, a mely a számtalan török és tatár pusztítás miatt rendkívül elnéptelenedett s helyökbe telepíttessen a szászok közé németeket: „mert a szászok, hogy a más két nemzettől nyakukra tolt aránytalanul nagy közterheket valahogyan elviselhessék, magok közé telkeikre, mint zselléreket tömérdek oláhokat befogadtak és ezek annyira elszaporodtak, hogy most már a szászokat majdnem felülmulják. Ezek a befogadott vendégek aztán a szászokat gonoszsággal, tolvajssággal, varázslással és titkos gyujtogatással még jobban tönkre teszik.*

A szászföldi románság morális és kulturális állapota Königsberg gróf Memoranduma szerint 1725-ben sem igen sokkal volt jobb, mint Gobelin püspök idejében, mert a szászok és az oláhok között kötött nagy-disznódi szerződés majdnem azonos bűnökkel vádolja őket, mint Königsberg gróf Memoranduma. De nemesak a szászföldi románság volt ilyen állapotban, hanem az ország más részében lakó sem volt különb. Még Mária Terézia idejében is azt kéri a temesvári vár parancsnoka a császárnétól: engedje meg neki, hogy az oláhokat, kik az ujonnan telepített német lakosságnak sok kárt okoznak, el-

* So sich nun also vermehret, dass sie die Sachsen beinahe über-treffen; die Sachsen hingegen durch die Bosheit, Dieberei, Zauberei und heimliche Mordbrennerei dieser ihrer angenommenen Gäste noch mehr zu Grunde gerichtet werden. Baritiu Istoria Transilvaniei. I. kötet 333 l.

kergethesse valahová, a törökkel határos szélekre, hisz ezek az oláhok még rosszabbak, mint a törökök.*

Az unio volt ugyan a románság civilizátora, de kezdetben nagyon lassan hatott. Sok akadályt okozott az is, hogy az oláhság nagy része visszatérve az orthodox vallásra, nemcsak magára hagyatott lett, hanem valóságos ellenséges indulattal fogadott mindent, mi a gör.-kath. klérus és az azt támogató kormány részéről jött. A románság e részének civilizálódása csak akkor kezd lassanként megindulni, mikor II. József császár felállítja a gör. keleti püspökséget. A gör. keleti papok még ekkor is rendkívül alacsony fokán állanak a miveltségnek. „Ezek a papok — írja a „Magyar Hirmondó“ 1781-iki évfolyamának 426. lapján egy nagyváradi levelező — a kiktől az oláh népnek jámborságot, isteni és felebaráti szeretetet kellene tanulnia, rossz erkölcsűek s nem sokkal tanultabbak. Az eke szarva és juhok mellől vitetnek a felszentelésre, ámbár egyebet az olvasásnál nem tudnak is.“

Az erdélyi románságnak egy igen tekintélyes részét a kulturának és a társadalmi rendnek a katonai határőrség szervezése nyerte meg. Mig a fegyverfeladás a székelyekre rabságot jelentett, addig a románokra a jobbágyság igájától való menekülést. „Ha szükséges lett volna és megengedték volna — írja Heidendorf önéletiratóban — talán az összes erdélyi oláh jobbágyság határőr lett volna. Hogy az I. és II. román határőrezred szervezése minő hatással volt a románságra és a románságnak a magyar nemzethez való viszonyára, azt legjobban illusztrálják Wesselényi ezen szavai: „Az erdélyi s a mennyire tudom, a magyarországi szélbeli oláh ezrednél pedig minden iskolában a német nyelv hozatott be. Ha ez tétetett volna a magyar nyelvre nézve s a helyett, hogy most azok nagyjára már tudnak németül, magyarul tudnának, mi nagy közeledés lenne ez nemzetiségünkhöz! Így pedig németekké nem lettek és soha sem is lesznek, de lett a szellemnek, miben neveltettek, azon

* *Szentkláray.* Az oláhok költöztetése Dél-Magyarországon a múlt században. 12 l.

következése, hogy azon gyűlölséghez, mit oláh létüknél fogva irántunk táplálnak, a németek magyarok elleni gyűlölsége is hozzá adatott.*

Ugy az uniálásnál, mint a határőrség szervezésénél az erdélyi románság nagyban reménykedett, hogy a jobbágyság igájától meg fog szabadulni; ezért az erdélyi román nemzeti-ségi mozgalom fejlődését lehetetlen megértenünk, ha az Erdélyben uralkodó urbéri viszonyokra legalább futó tekintetet nem vetünk. A jobbágyság viszonyainak rendezését a Leopoldi diploma után először az 1714-ki országgyűlés kísérti meg. Erre vonatkozóan két törvényt hoz ez országgyűlés. Az elsőben újra megrendeli, hogy a paraszt ne merészeljen fegyvert hordani, vadászni, posztóruhát, gyolcsinget viselni. A második pedig az iránt intézkedik, hogy mindazok a jobbágyok, kik uraiktól a kurucz mozgalmak alatt felszabadítottak, újra jobbágyokká legyenek. A földes urnak a jobbágytól joga van hetenként négy napi munkát, a zsellértől pedig 3 napit követelni.** Ezt követték az 1742. és 1747-ki országgyűlések s azután a Mária Teréziától 1769. november 12-én kibocsátott „*Bizonyos Punctumok.*“

Ezek a „*Bizonyos Punctumok*“ állapítják meg az urbéri szolgálmányok nagyságát s lesznek alapjává az urbériségnek Erdélyben egész 1848-ig. E punctumok szerint a jobbágy tartozik hetenként 3 ígás vagy 4 tenyeres napszámot teljesíteni. A zsellérek pedig, kiknek a lakóházon és beltelken kívül még földjük is van, hetenként 2 ígás vagy 2 tenyeres napszámot. Ha a paraszt az uraság székhelyétől két napi járó földnél távolabb lakik, akkor két-három hétre is vissza lehet urasági munkára tartani a jobbágyot, de ugyanennyi időt saját munkája végzésére is rendelkezésére kell hagyni. A természetményektől tízedet fizet, sőt ott, a hol ez szokásban van, kilenczedet is. A jobbágy felesége tartozik az uraság számára évenként 4 font kendert, lent, vagy gyapjut megfonni. Viszont a földesur tartozik jobbágyának alkalmas háztelket adni és a talajviszonyoknak megfelelő meny-

* Szózat a magyar és a szláv nemzetiség ügyében. 89 és köv. l.

** Gál László. Erdélyi Dicták végzései III. 203—208 l.

nyiségű szántóföldet és rétet. Ugy a belső, mint a külső jószág-
nak kimérése a „földesur okosságára“ bízatik, mindaddig, míg
egy későbbi legkegyelmesebb kir. rendelet közelebbről meg nem
határozza. A földesur azonkívül kötelezve van arra is, hogy
a jobbágnak legeltetést és faizást engedjen. Ahol az erdő régi
idők óta a faluhoz tartozik, ezután is úgy lesz, de a földesur
tulajdonjogának elismerése mellett. Szent Mihály napjától kará-
csonyig a jobbágyoknak szabad korcsmáltatási joguk van.

Ezek a pontozatok voltak az erdélyi urbériség alapja. Ta-
gadhatatlan, hogy ezek sok és súlyos terheket róttak a job-
bágyság vállaira. A hetenkénti 4 robot nap különösen az olá-
hokra volt nagyon terhes, mert hiszen nekik ugyanis annyi ünnep-
jök volt, melyeken vallásuk a mezei munkát tilalmazta, hogy
saját földjeik mivélésére jóformán alig is jutott idő. Legnagyobb
hibája azonban e punctumoknak az volt, hogy a jobbágybirtok
nagyságának megállapítását a földesur okosságára bízta a kö-
zelebbről kibocsátandó legkegyelmesebb kir. rendeletig, mely
legkegyelmesebb kir. rendelet azonban csak 1846-ban látott
napvilágot.

Mária Terézia ugyan még 1774-ben is bocsátott ki a job-
bágyság érdekében egy rendeletet, melynek tárgya azok a vissza-
élések voltak, melyeket a földesurak részéről fia, József tapasztalt
első erdélyi utazása alkalmával. E rendelet a tényleges hely-
zeten semmit sem változtatott. Az 1762-ki jobbágy-rendszer
hibás intézkedései nemcsak megmaradtak, hanem idő folytán
még bővültek is a szokás-joggá változott rendszeres vissza-
élésekkel. Erdély fejletlen és rendkívül elmaradott közgazda-
sági viszonyai igazán súlyosakká tették a nép helyzetét.

Erdély hét főbűne: a három nemzet és a négy vallás,
mely a joggal bíró társadalmat már magában véve is merev
kasztokra osztotta, még súlyosabbá lett a tolerált orthodox
vallás tényleges létezése s a miatt, hogy a politikai jogokkal
nem bíró parasztság tulnyomó többsége nemzetiségére nézve
egy oly idegen nyelvű fajhoz tartozott, melynek intelligenciája
körében napról-napra erősebb lett a vágy az erdélyi negyedik
törvényes nemzet állapotának elérése iránt.

Azok a sajátságos viszonyok és állapotok, a melyeknek még ki nem veszett részét félig gunyosan, félig tréfásan *erdélyi specialitásoknak* szoktuk nevezni, a Leopoldi diplomát követő száz esztendő alatt fejlettek ki nagyobb részint. Erdély közéleté ez időkben a gubernialis dicasteriumok hivatalszobáira szorult majdnem teljesen. A XVIII. századot Magyarországon is az alkotmányos közélet és a nemzeti törekvések elszunnyadása korszakának nevezzük. Kétszeresen az volt Erdélyben, hol a kormánypárt a Rákóczi-korszak lezajlása után egy rövidlátó és az alkotmányos érdekek iránt semmi érzékkel sem bíró hivatalnoki kar kezébe került, mely hivatalnoki kar épen főbb egyéniségeiben volt hihetetlen mértékig korrumpálva. Egyedül a magyarság ügye állott jobban Erdély arisztokráciájában és nemességében, mint a magyarországiiban, de ennek is oka inkább abban keresendő, hogy ez ország Béctől távol esett és arisztokráciája szegényebb volt, hogy sem valami nagyon vágyakozhatott volna a költséges udvari életben való részvételt után.

Ennek az elszigeteltségnek ez egyetlen jó oldala mellett az a káros hatása is meg volt, hogy Erdély társadalmának vezérlő elemei műveltségben a korhoz képest is végtelenül elmaradtak. A világ nem ismerése, a megszokottság kényelme az újabb eszmék iránt a régi erdélyi intelligenciában a passiv resistencia egy sajátságos nemét fejlesztette ki. Magyarország rendeit sem lehet arról vádolni, hogy az 1791-ki országgyűlést leszámítva, valami tulságos mohóságot árultak volna el a modernebb eszmék iránt, de ha összehasonlítjuk az ugyanegy időben s hasonló tárgyban hozott erdélyi s magyarországi törvényeket, azt tapasztaljuk, hogy az erdélyiek mindig mögötte maradnak a magyarországiaknak legalább egy emberöltőnyi idővel.

E társadalmilag és politikailag egyaránt kicsinyes viszonyok, a műveltségben való hátramaradottság s a közgazdasági állapotok fejletlenségétől okozott szegénység, párosulva bizonyos történelmi és családi reminiscentiákkal, az arisztokratikus gőgnek és a kasztszerű elszigeteltségnek egy sajátságos és bántó nemét fejlesztették ki az erdélyi társadalomban, melynek sértő

maradványait még napjaink demokráciában gyökerező műveltsége sem írhatta ki az erdélyi kastélyok és udvarházak laiból.

Ha már most tekintetbe vesszük, hogy a jobbágy és földesur közötti viszonyt, melyet a vármegyéken a földesur és a jobbágy között lévő faj- és nyelvbeli különbség is élesebbé tett, a társadalmi berendezkedés e bántó és oktanul arisztokratikus jellege jóformán elviselhetetlenné tette; nem csodálkozhatunk, ha Erdélyben a magyarságot a románság, mihelyt benne a nemzeti öntudat ébredezni kezdett, mint nemzetiségének elnyomóját gyűlölte s hogy a régi magyar alkotmány és társadalom szociális tévedéseit a magyarság részéről nemzeti bűnökké és fajgyűlöletté minősítette.

Ez magyarázza meg, hogy a román nemzetiségi kérdés jelen alakjában nemcsak politikai, hanem szociális és közgazdasági kérdés is, míg régebben csak szociális és közgazdasági volt csupán. A román lázadások e miatt egész 1848-ig nemzetiségi és politikai jeleggel nem is bírtak. Az 1848-ki román lázadás ismer először nemzetiségi célokat. Az ezt megelőző, valahány volt, nem volt egyéb, mint bellum omnium nihil habentium contra habentes. Sőt az 1848-ki is magára a román nép tömegére nézve nem volt ennél egyéb, mert hiszen politikai és nemzeti célokról egyedül csak az intelligensebb vezetőknek volt tisztább fogalmuk.

E fejtegetések kapcsán azt igyekeztem világossá tenni, hogy a románságban miképen fejledezik a vallásos unio után a nemzeti öntudat s hogyan terjed el a vágy a nemzetiségének öntudatára ébredt gör. kath. román klérus közvetítésével a nép egyre szélesedő rétegeiben, Erdély negyedik törvényes nemzetének szerepét játszani. Természetesen, a mozgalomnak először szociális és közgazdasági motívumai lesznek szembevetőkké. A politikai és nemzetiségi színezet csak később lesz benne uralkodóvá. A román nemzetiségi mozgalmak fejlődésének ez ismerete nélkül tényleg bajos is volna megérteni, hogy apáink a román törekvések politikai és nemzetiségi jellegét oly későre ismerték fel, sőt hogy mai napság is sokan vannak, kik nem

látják tisztán e mozgalomnak politikai és socialis motivumait. E hiba azonban közös hibánk a románokkal, kik inkább e mozgalom fejlődési indítékainak nem ismeréséből, mint rossz-akarathból a socialis, közgazdasági és politikai mozzanatokat még jobban összezavarják, mint a hogyan mi szoktuk tenni. Ezért van, hogy ők a régi századokban is, midőn a nemzetiségi eszme még nem volt mozgató elem a politikában, vallásos, felekezeti és socialis tényezők helyett politikai és nemzeti-ségi célokat s törekvéseket keresnek.

A „*Dako-romanizmus és a magyar kultur-politika*“ című tanulmányomban rámutattam, hogy a római Propaganda Collegiumban tanult Sinkai György, Major Péter és Klein Sámuel, miként dolgozzák ki a dakoromanizmus történelmi dogmáját és a dácziai kontinuitás elméletét. Ez a három ember rendszerezi s teszi igazi rugójává a románság politikai aspirációinak azt a fejledezni kezdő nemzeti öntudatot, melynek első csirái a vallásos unio által megalkotott gör. kath. klérus körében pattannak ki. Az a román irodalmi renaissance, melynek megteremtője e három férfiú volt, a román nemzetiség sorsára döntőbb befolyást gyakorolt, mint, az uniót kivéve, bármely más politikai esemény, vallásos vagy értelmi eszme-áramlat egészen ez ideig.

Hunfalvy Pál „*Die Rumänen und ihre Ansprüche*“ című művében azt írta: „Az erdélyi románok szellemi és nemzeti fejlődésére az unio a legértékesebb gyümölcsöket hozta és ha egyáltalán volna az igazság és az igazságosság iránt érzék, létrejövetelének emlékezetét Bukarestben és Szebenben nagy ünnepélylyel kellene megülni“. De nemcsak az erdélyi románokra volt ilyen hatással, hanem közvetítésökkel az egész románságra is. Obedenariu az unio történetírójához, Nilleshez írott levelében erre vonatkozóan ezeket mondja: „A románok uniója fenséges esemény volt. E nélkül ma nem volna több kulturánk, mint a bolgároknak. Az unio nélkül nem lett volna sem Sinkaink, sem Majorunk, sem pedig a románság apostolainak ama Pleiad-ja Sinkai felnyitotta minden román szemét. De ha ő szülő falujában pravo-slavnik maradt

volna, legfeljebb harangozni tanult volna meg vagy more Graecorum orrhangon a vecsernyét énekelni. Sinkai csak Rómában képződhetett. Ha az unitusok szemeinket fel nem nyitották volna, hogy velők meglássuk a latin civilizációt, az oroszok minket eddig bizonyára elnyeltek volna, mert Kiew ellenlábasa Rómának.“*

Ez irodalmi renaissance-al egy időbe esik a Hora-Klóska-féle parasztlázadás. A román történetírók e lázadást szeretik kapcsolatba hozni a Sinkai-Major-féle irodalmi renaissance-al. Horát és társait némelyek megteszik a francia forradalom előfutárjának, a románság régi történelmi és politikai jogai visszakövetelőjének. Sőt Obedenariu szerint Hora az összes románok uralkodójává akarta magát felküzdeni s azért magát Dácia királyának is nevezte.** Baritiu a Hora-lázadás ez eszmei és nemzeti jellegéről, a Sinkai-Klein-Major-féle román irodalmi renaissance-al való összefüggéséről s Hora dáciai királyi címéről nem tud semmit. Egyszerű paraszt-forradalomnak tartja ő is, melyet az urbéri viszonyok s a kincstári gazdálkodás otrombaságai provokáltak. Ez okból nem fogunk tehát valami nagyot hibázni, ha Hora lázadásának a román nemzetiségi mozgalom és politikai aspirációk szempontjából nem tulajdonítunk semmi különösebb fontosságot.

* *Nilles N. Simbolae* II 364. 1.

** *La Roumanie économique d'après les données les plus récentes.* Par M. Obédénare. Paris 1876. *Relation des Roumains avec les Hongrois* című fejezet.

III.

A Supplex libellus Valachorum. Tartalma: történelmi fejtegetések s ezek alapján a románság politikai követelései. Az erdélyi országgyűlés határozata e kérvény tárgyában. A felség intelme e kérvényt benyújtó püspökhöz. Id. Wesselényi felismeri a dolog égető fontosságát. Erdély unioja. Ki vetette fel ez eszmét? Mi okozta bukását? II. Leopold bizalmas levele br. Rallhoz. A Supplex libellus hatása a románságra. Erdély közlete 1791 után. A románság fokozatos kulturális haladása. A balázsfalvi iskola. Bánffy György kormányzó nyilatkozata. A balázsfalvi iskola egyesíti nemzeti aspirációkban az unio által szétválasztott románságot. Gör. kel. vallásu tanulók Balázsfalván. A brassai román iskola alapítása. Az ébredező román nemzeti szellem a balázsfalvi tanulók között. Színi előadás a balázsfalvi papi szemináriumban. Forradalmi mozgalmak Oláhországban. Román emigráció és hatása Erdélyben. Orosz okkupáció. Regulament organic és hatása az erdélyi román jobbágyságra. Az 1831-ki román népmozgalmak. Orosz hatás nyomai. A románok és szászok pöre. Moga püspök sikertelen folyamodványa. Leményi és Moga püspökök kollektív kérvénye a királytöldei románság érdekében. Román követelések. Trausch és Schuller csásfóló iratai. Törvényjavaslat a magyarnak az ország hivatalos nyelvéné tétele tárgyában. A szászok ellenzik és a balázsfalvi gör. kath. káptalan kérelmez ez ellen. Román irodalmi mozgalmak. Szellemi érintkezés az erdélyi s a vajdaságokban lakó románok között. A Gazeta de Transilvania. A kivándoroltak viszonya e hírlaphoz. Az ifjabb, szabadelvű bojártság, mint a Gazeta de Transilvania informálója.

De mihelyt megcsinálták a román irodalmi renaissance hősei a dakoromanizmus történelmi dogmáját, e történelmi dogma csakhamar mint politikai követelés jelenik meg a Bobb és Adamovics Geraszim püspököktől 1791-ben Ő felségéhez benyújtott „*Supplex libellus Valachorum*“-ban, melyben kéri Ő felségét, hogy adná vissza a román nemzetnek azokat a jogokat, melyeket nem törvényes erő, hanem az idők igaztalan-

ságai következtében veszített el, még pedig a mult század folyamán.

Ezt a kérelmet az erdélyi udvari kancellárianál levő Méhes udvari tanácsos fogalmazta a balázsfalvi román tanárok segítségével és tartalma röviden a következőkbe vonható össze: Erdély legrégibb lakosai a románok, kik Traján császár gyarmatosaitól származnak. A római uralom egy pár századig Traján halála után is fennmaradt. Ez idő alatt e gyarmatosokat Protogenes Gaudientius a keleti keresztény hitre térítette. A románság nem szűnt meg Erdélyben a római uralom bukása után sem, hanem a mint számos bizonyíték tanusítja, több kisebb, de önálló fejedelem alatt az orthodox hitben hiven megmaradva, nemzeti és állami életet élt egészen a magyarok bejöveteléig. Ekkor, mint Anonymus elbeszéli, Gelou halála után a románság önkényt meghódolt Tuhutumnak, hűséget esküdött neki s elismerte a maga fejedelmének is. Tuhutumnak unokája, Gyula Konstantinápolyban felvette az orthodox kereszténységet s onnan magával hozta Hierotheust, ki itt igen sok magyart az orthodox keresztény hitre térített. Szent István legyőzván az ifjabb Gyulát, a magyarok a nyugati kereszténységre tértek. A románok megmaradtak az orthodox vallásban, de a magyarokkal, kikkel egy állami kötelékben éltek, teljesen azonos politikai jogokat élveztek egészen 1437-ig, — mikor a magyar, székely és szász nemzet egymással megkötötte az uniót.

De ez unio megkötése után is elég szabadon éltek a románok, a mit bizonyít az, hogy soraikból számos kitűnő férfiú került ki; így Hunyady János és fia Corvin Mátyás is, kik egy Corvinus nevű római gyarmatostól származtak, mint azt I. Ferdinand is elismerte 1548 november 23-ról Oláh Miklóshoz írt levelében. A reformáció idejében történt, hogy a magyarok, székelyek és szászok négy felekezetre szakadtak és a vallás szabadságát különböző törvényekkel igyekeztek biztosítani. E törvényekben azért nincs szó a románokról, mert ők megmaradtak az orthodox hitben. A románok kedvező sorsa a XVII. század folyamán változott meg. A magyarok, székelyek, szászok az 1437-ki uniót 1613-ban, 1630-ban és 1649-ben ismételten

megújították és ekkor nem tudhatni, figyelmetlenségből-e vagy gyűlöletből oly kifejezések csúsztak be a törvényekbe, melyek a románokra és vallásukra nagyon kedvezőtlenek voltak és őket régi jogaiktól megfosztották.

Ők most azokat a jogokat kérik vissza, melyektől őket az idő mostohaságai fosztották meg, nem pedig valami törvényes hatalom. És pedig kérik a következőket: Ezentúl a törvényekben a románokra és vallásukra vonatkozóan ne használják a *megtört*, a *jövevény* és *nem recipiált* kifejezéseket, mert ezek valóságos szégyenfoltokként tapadnak a román nemzetre. A román nemzetet pedig a más három nemzethez hasonlóan iktassák törvénybe. A görög papság, tekintet nélkül arra, hogy egyesült-e vagy nem, törvény által nyilatkoztassék a törvényesen bevett vallások papságával egyenjogúnak, hasonlóképen a román nemesek, polgárok, parasztok a többi törvényes három nemzet nemeseivel, polgáraival és parasztjaival teljesen egyenjogúaknak. A tisztviselői állások betöltésénél a románok számuk arányának megfelelően vétessenek tekintetbe. Azok a megyék, székek, kerületek és községek, melyekben a románok többségben vannak, románul neveztesse el.

E kérvényt II. Leopold az erdélyi kancellária útján az erdélyi országgyűléshez azzal az utasítással küldötte le, hogy a rendek találják ki módját annak, hogy 1-ször mi módon lehetne a románok egyenjoguságát törvénybe iktatni; 2-szor hogyan lehetne nekik szabad vallásgyakorlatot biztosítani; 3-szor mily eszközökkel kellene a mindkét felekezetű gör. klérus megfelelőbb anyagi ellátásáról gondoskodni és 4-szer hogyan lehetne a románság nyers tömegében a művelődést elősegíteni?

E pontokra vonatkozóan a rendek a következő választ adták: A mi az 1. pontot illeti a románok úgy a vármegyékben, mint a székely-székekben ugyanazt a jogokat élvezik, mint a magyarok. A szászok a magok részéről hajlandók az oláhoknak a *szászföldön* teljes polgári jogot adni, ha ez a jelenlegi államjogi rendszer felforgatása nélkül lehetségesnek mutatkozik: A mi a 2-ik pontot illeti, a rendek azt hiszik, hogy a nem egyesült gör. vallásuaknak csatlakozása a négy bevett vallás vala-

melyikéhez ellentétben áll a vallás szabad gyakorlatával. Ezen különben az 1791-ki 60. törv. czikkal úgy segítették, hogy a gör. keleti vallásnak, melyet mostanáig az ország törvényei csak türt vallásnak neveztek, szabad vallásgyakorlatot biztosítottak. A 3. pontra a rendek kijelentették, hogy minden felekezet gondoskodjék a maga papságáról. A mi pedig a 4. pontot illeti, kinyilvánították, hogy már előzetesen az egyházi és iskolai ügyekre vonatkozó javaslatok kidolgozására kiküldött bizottságnak azt az utasítást adták, hogy találja ki annak módját: miképen lehetne a mindkét görög vallás papi jainak czélszerűbb kiképzéséről gondoskodni, mivelhogy a nép durvaságának oka a papság tudatlansága.

A kérelmező püspökök 1791. december 24-én a felségtől feleletül kérelmökre azon biztosítás mellett, hogy Ő felsége többi népei mellett az oláh nép és papság érdekeit is szíven viseli, egy kis intelmet is kaptak, mert „nincs bebizonyítva, hogy az egész oláh néptől felhatalmazást kaptak volna e fellépésre (absque legitimatione missionis suae nomine totius Nationis Valachicae). És egyuttal figyelmezteti is Ő felsége a kérvényezőket, hogy a legkegyelmesebb kir. rendeleteknek és Erdély nagyfejedelemsége törvényeinek engedelmeskedjenek és hogy az ő hűséges gondjaikra bizott népet tanítsák meg a haza és a fejedelem iránt való kötelességeikre, a törvények iránt tartozó tiszteletre és a hatóságokkal szemben való engedelmességre. Tartsák meg engedelmességben s komolyan intsék nyugalomra s polgártársaikkal való békesség ápolására és saját felelősségük terhe alatt tartsák vissza minden kihágástól.*

Mikor az országgyűlésen felolvasták a román püspökök tárgyalás czéljából leküldött kérvényét, künn a városban a tüzet-

* ut se altissimis resolutionibus regiis et legibus M. Principatus Transylvaniae conformem, populum vero fidei et curae suae concreditum de officiis erga principem et patriam debitaque legum reverentia et quod superiores subordinatione tam ipsi diligenter instruant, quam per suos parochos instrui curent atque in obsequio contineant eundem ad tranquillitatem et colendam cum concivibus suis mutuam pacem serio adhortando et sub propria responsabilitate a quibusvis excessibus arcendo et revocando.

jelző harangok megkondultak. A teremben levő követek és regalisták helyökről felugrálva, az ajtó és ablakok felé szaladtak, hogy megnézzék hol ütött ki a tűz?

— „Maradjatok helyeteken és ne szaladjatok! — kiáltá id. B. Wesselényi Miklós — mert elég nagy tűz ég most ebben a házban, bár ezt olthassuk el!”

És ez a tűz, mely már 1791-ben az erdélyi országgyűlés termében égett, azóta hányszor vetett még lobbot! Olyan idő is volt, mikor lobogó lángjától magyar nemesi kastélyok s magyar faluk százával fogtak tüzet, sőt e láng hamuvá égetett egy-két magyar várost is, de soha sem oltották kellő kitartással, elégséges tudással, hanem engedték, hadd terjedjen, hadd nőjjön kedve és ereje szerint. Ezen az országgyűlésen pedig felvetődött egy gondolat, mely ha idejekorán testet ölthetett volna, bizonyára eloltotta volna előbb vagy utóbb ezt a tüzet.

E gondolat Erdélynek Magyarországgal való unioja volt. A román nemzetiségi eszme. férfiai jól tudták már ekkor is, hogy a magyar állam az unio nélkül sem egységes, sem erős nem lehet soha s hogy terveiknek semmi sem kedvezhet annyira, mint Erdélynek különállása. Az unio ez országgyűlésen pendítettett meg először és pedig B. Kemény Zsigmond szerint II. Leopold részéről, ki a királyi előterjesztésekben egyenesen felszólította Erdély rendjeit, hogy az egyesülés keresztülvitele tárgyában készítsenek tervet és azt terjeszszék a trón elé. Az unio felvetésének gondolata inkább a Bánffy György kormányzóé volt, ki, — mint B. Kemény Zsigmond maga is mondja — nagyon vágyott a régi erdélyi vajdák rangjára.

Az uniot Bécsből buktatták meg. 1863-ban az erdélyi katonai főhadparancsnokság irattárát kiselejtezték. A kiselejtezett papirosokat egy *Gérigk* nevű papirgyáros vette meg. E papirok között találták meg II. Leopoldnak egy bizalmas levelét, melyet Rall altábornagyhoz az 1791-ki országgyűlés királyi biztosához irt.* E levélnél erősebb bizonyítékot nem lehetne

* *Kedves Rall altábornagy!*

„Az erdélyi országgyűlés megnyitását Kolozsvárott f. év december 12-re halasztottam el és ez okból az Önhöz, mint királyi biztosom-

idézni annak bebizonyítására, hogy 1791-ben az uniót Bécsből buktatták meg. Megbuktatták, mert az unio a magyar állam egységének és megerősödésének elsőrangú feltétele volt.

A „*Supplex libellus Valachorum*“-nak több hatása Erdély közéletére nem volt. Éder Károly és Bolla Márton a történettudomány fegyvereivel döntötték halomra e kérvény azon historiai tételeit, melyekre a román politikai követelések alapítva voltak. A magyar politikusoknak és államférfiaknak régi bűnök azonban, hogy a politikában a tudomány szavának ne tulajdonítsanak semmi fontosságot. „A románok kérésének ez időben nagyon kevés pozitív eredménye lett, de mégis ez év óta alakultak át a legtermészetesebb uton nemzeti és politikai programmá -- írja Baritiu György. — E programm által, melyet Major Györgynek történeti és filológiai iratai kommentáltak, ébredt fel s erősödött meg mindinkább azon nemzeti öntudat, mely még 1848 előtt is több gyümölcsöt hozott. Egy másik nagy eredménye volt e kollektív kérvénynek, hogy a két román felekezet iskolázott elemeinek alkalmat adott arra, egy egymáshoz közelítsenek“.

Sajátságos fatuma a román nemzetiségi kérdésnek, hogy még legnagyobb zajjal fellépő jelenségei is igazi tanulság és így pozitív eredmény nélkül mulnak el a magyarságra nézve s

hoz intézett leiratot az erdélyi kancellária útján Ön a legközelebből meg fogja kapni. Előzetesen azonban figyelmeztetni akarom Önt egy körülményre, mely tekintettel a következményekre, rendkívül fontos s a mit egyedül csak is az Ön tájékoztatása végett közlök Önnel a legszigorúbb bizalmassággal. Egész határozottsággal tudom, hogy az erdélyi rendek közül némelyek azzal a gondolattal foglalatoskodnak, hogy Erdély nagyfejedelemsége Magyarországgal egyesíttessék. Miután én ezt az egyesítést több tekintet miatt soha meg nem engedhetem, meg aztán nem is akarom, Ön kellő módon kéz alatt minden segédeszközzel hasson oda, hogy a rendek ilyen javaslattal fel se lépjenek, vagy ha szándékoznának is nyíltan fellépni, ilyesmivel, attól önkényt elálljanak. E tekintetben teljesen bizom az Ön kitünő szolgálati buzgalmában és ügyességében s minden esetre elvárom mielőbb a további javaslatokat az Ön részéről, a melyek szerint a szóba jöhető egyesítés gondolata a legbiztosabb módon egyszersmindenkorra elnyomható lenne.

Bécs, 1790. november 5-én.

Leopold.

hogy azokból tanulságot és hasznót egyedül csakis a román nemzetiségi mozgalmak vezetői húznak. Mi általában még azt sem szoktuk tudni, hogy e mozgalmak előzményei mik voltak, annál-kevésbé, hogy micsoda következményei lesznek a jövőre nézve.

1791-től 1811-ig is volt Erdélyben több országgyűlés, csak hogy ez országgyűléseknek alig volt egyéb teendőjük, mint megszavazni a katonai költségeket és aztán szépen hazamenni. Épen úgy mint Magyarországon. 1811 után pedig, mint B. Kemény Zsigmond írja, komor idők borultak Erdélyre. „Lassanként elkopott az ősi intézmények gépe és megszűnt mozogni. A kerekek akadoztak. A törvényhozás terme bezáratott. A hivatalszobák lettek állammá“.

Mig Erdély közéleté ez időben a legteljesebb stagnációban volt, addig a román elem szép csendesen fejlődött. Mária Terézia és József népiskolai reformjainak hatása mindinkább érezhetővé lett. A román írni, olvasni tudó elem, az egyházi és világi román értelmiség száma egyre gyarapodott. A balázsfalvi iskola jelentőségében és hatásában folyton emelkedett. Román nemzeti főiskolává lett. Bánffy György kormányzó egy ízben meglátogatván Balázsfalvát, csodálkozással látta, hogy ez iskolában majdnem 300 tanuló van s ha hitelt adhatunk Baritiu szavainak, némi megdöbbenéssel kérdezte Bobb püspöktől: mit gondol, mit fog csinálni ez a sok ifju ember, ha majdan elvégzi az iskolát s vajon nem rejlik-e veszedelem az országra az intelligens proletárság ilyen nagyobb mértékű elszaporodásában?

A vallásos unio meglehetősen kettévágta még nemzetiségi tekintetben is a románságot. Az orthodoxok értelmisége nem is volt román, hanem görög s e miatt az orthodox vallásu intelligens embert egész Erdélyben nem is tekintette senki másnak, mint görögnek. Brassóban s más nevezetesebb erdélyi kereskedelmi központokon, melyek ma mindmegannyi góczpontjai a románizmusnak, a társalgás nyelve a görög volt, mint épen az isteni tiszteleté. Sokan vannak, kik ma a román nemzeti pártnak oszlopemberei, de a kiknek nagyapja kész lett volna arczul ütni, a ki neki azt találta volna véletlenül mondani, hogy oláh.

Játéka talán a kulturális fejlődés történetének, de tény, hogy a nemzeti összetartozandóságot a románság két felekezete között épen a szétválást okozó unio által teremtett balázsfalvi iskola hozta létre és pedig a réginél erősebb és öntudatosabb alakjában. 1825-ben Circa Oprea csernovitzi orthodox vallásu román intelligens ember volt, ki legelőször a „balázsfalvi unitusok iskolájába“ merete hozni György és Opra nevű fiait. Példáját követte zernesti Brán János. 1834-ben pedig egyszerre három orthodox román fiu ment Brassóból Balázsfalvára: *Leca* Demeter, *Jipa* János és *Tempeán* Radu a brassai orthodox esperesnek fia és két görög: *Naslim* és *Panaiotti-Djanli*, a ki fia volt a brassai görög egyház gondnokának. A pünkösdi ünnepekre az öreg *Djanli* egy *Hagi-Ghidru* nevű görög rokonával Balázsfalvára ment fia látogatására, de egyuttal azért is, hogy lássa micsoda vallásuak is azok az unitusok? Mikor kijöttek a templomból, nagy csodálkozva mondá a két görög: „a szent lithurgiát épen úgy olvassák itt is, mint a konstantinápolyi pátriárka!“^{*} Tehát nincs mit félni attól, hogy a fiu más hitben fog nevelkedni, mint apja. Igazok volt a görögöknek. A két fiu orthodox hitét nem érte semmi veszedelem, de nemzetiségök áldozatul esett, mert elfeledték, hogy bennök görög vér csörgedez s elhitték minden lelkiismeretfurdalás nélkül, hogy ők is egyenes leszármazói Trajanus gyarmatosainak.

A nemzetiség elvét nem a diplomaták és politikusok tették a nemzetek életében eleven erővé, hanem mi tanítók, tanárok és írók ébresztettük fel, tápláltuk és növeltük nagyra. Az államférfiak és diplomaták csak felhasználták a magok czéljára vagy eveztek szépen előre annak mindent magával ragadó sodrában. A mai politikában olyan hatalmas szerepet játszó nemzetiség eleinte nagyon kis erecske volt a világon mindenütt. Az eszmék és elvek fejlődésének történetírója azonban tartozik visszafelé menve, nyomon követni ezt a mai hatalmas áramlatot egészen addig a kis erecskéig, a melyből megalakult.

* G. Baritiu. Istoria Transilvaniei I. köt. 617 s. köv. 1.

Az élő szervezetet nem lehet addig megismerni, míg a sejtek tulajdonságaival tisztában nem vagyunk.

A brassai román és görög kereskedők fiaikat Balázsfalván taníttatván, nagyon természetes volt, ha egy pár év múlva önkényt arra a gondolatra jöttek, hogy jó volna, ha Balázsfalváról egy alkalmas diákot vinnének Brassóba, ki ott egy román iskolát csinálna, a melyben szépen előkészítené fiaikat a balázsfalvi iskola számára. Így vitték aztán 1837-ben Baritiut ez új iskolához dászkálnak.

1831-ben a balázsfalvi papi szeminariumba egyszerre hét olyan román ifju lépett be, a kik a kolozsvári kir. lyceumban végezték a bölcészeti tanfolyamot s a kik ott mindennapos érintkezésben voltak dr. Ramonezai Simonnal, kinek nevét később a gör. katolikus ifjak számára tett nagybbszerű alapítványa tette örökre emlékezetessé a románság előtt. Ettől a Ramonezaitól kapták ez ifjak Major Péter könyvét olvasmányul s egyikök, a későbbi brassai dászkál, Baritiu le is fordította e könyvet magyarra. Ezek az ifjak a balázsfalvi szemináriumban a theologiai studiumoktól fenmaradt idejüket a román történelem, nyelv és irodalom tanulmányozásával töltötték. Így, egymással vitatkozva, egymást tanítgatva, jutott eszökbe, hogy jó volna a szeminárium falai között színi előadást rendezni.

E merész gondolatot közölték a három legifjabb tanárral, kik nem voltak a gondolatnak ellenségei, sőt a rektornál az engedély tárgyában sikeresen is közbejártak. Az engedély meg volt, de hiányzottak a költségek. Az ifjakat nem hagyta cserben találékonyságuk. Leveleket küldözgettek az esperesekhez, adakozásra szólítva fel őket. A kérésnek nem várt sikere lett, mert csakhamar összegyűlt 160 frt. Ez összeggel szerezték be aztán Szebenben a színpadi kellékeket. A karácsonyi ünnepek alkalmával nyílt meg 1833-ban az első román színház Erdélyben. Tanulók, tanárok irták a darabokat és papnövendékek játszották el a szerepeket. Közönsége is volt: a püspök, a kanonokok, a tanárok, a püspöki uradalom tisztviselői családjaikkal együtt s az öreg Splényi báróné Pánádról. És ez történt abban az időben, mikor Kolozsvárott a kir. lyceumban karczerrel és

20 pengő krajezár pénzbirssággal büntették meg azt a tanulót, ki a farkas-utczai nemzeti színházba ment.*

Igy ébredez a balázsfalvi román iskolában a román nemzetiségi szellem, éppen mint egy pár évtizeddel előbb a magyar nemzeti szellem a soproni önképző-körben és a pesti központi papnevelő magyar iskolájában. Bánffy György kormányzó Balázsfalván jártakor csak az oláh diákok számától döbbsent meg, elgondolkozván azon: ki tud majd annyi szegény tanuló ifjunak a kicsiny Erdélyben hivatalt adni. Arról, hogy ez iskolában micsoda törekvések bújnak ki csirájokból, a kegyelmes urnak sejtelve sem volt. Ezt csak mint tényt akarjuk konstatálni s nem szemrehányásképen hozzuk fel, mert hiszen a szellem finomabb és bensőbb természetü elváltozásait még a mai elég komplikált és szakszerű tanügyi adminisztráció sem bírja leg-többször észrevenni.

Mikor 1815 után Metternich politikai rendszere teljes diadalt aratott. Senkisésem gondolta volna, hogy alig telik el öt év és Európa keletét forradalmi kísérletek fogják megrázkódtatni. A görög szabadságharczczal majdnem párhuzamosan kezdett működni Moldovában és Oláhországban a heteira nevű görög forradalmi egyesület. A mozgalom élére Moldovában *Ipsilanti* Sándor, az egykori orosz tábornok állott. Az Ipsilanti által támasztott mozgalmakat Oláhországban az előzően szintén orosz katonai szolgálatban állott *Vladimirescu Tódor* használta fel a maga czéljaira és egy merész támadással kikergette a fanariotákat az országból. Ipsilanti azonban Vladimirescut törbe csalta és megölette. A román felkelőket pedig a török császári csapatok Dragasaninál szétverték.

E zavargásoknak meg volt a magok hatása nálunk is a romanismus ébredésére. A *zavergik* (menekültek), kik a román társadalom előkelői voltak, Erdélybe menekültek. Brassó, Szeben és a környék nagyobb községei megteltek az Oláhországból kiszaladt bojárokkal. Maga Brancován vajda is ide menekült

* G. Baritiu. Istoria Transilvaniei I. köt. 611. l.

családjával együtt. A nép látja a sok drágaságot, az arany-pénzt, a selyem- és bársonyszöveteket, a pompás lovakat, miket a bojárok magokkal hoztak. Mindennapos érintkezésbe jut e véreből való és vele egy hitet valló urakkal, kik viszonyítva az általa ismert magyar urakhoz, szemeiben náboboknak tűnnek fel. A menekültek nem felejtik el az idegen földön sem, hogy ők orthodoxok. Tudják, mivel tartoznak vallásuknak s e tartozásukat le is rójják az orthodox papoknak és templomoknak adott gazdag ajándékokkal. Mise-alapítványokat tesznek és templomokat építtetnek újra. Maga Brancován herczeg megy jó példával elő, ki a brassai görög templomnak Oláhországban két falut ajándékoz.

A navarini tengeri összeütközés elégséges ürügy volt arra, hogy az orosz czár a porta ellen a háborút tényleg megkezdettnek nyilatkoztassa. E háboru a drinápolyi békével végződött, mely békének egyik feltétele az volt, hogy a török hadi kárpótlásul 10 millió aranyat fizet az oroszoknak és mindaddig, míg ez összeget kifizeti, zálogul átengedi az oláh fejedelemségeket. Így telepedett le huzamosabb időre Erdély tözsomszéd-ságában az oláh fejedelemségeket megszálló orosz hadsereg és azon orosz hivatalnoki kar, melynek feladata volt a fejedelemségek adminisztrációját reorganizálni. Az oroszok helyzetüket, mint a románok felszabadítói a félhold uralma alól s velök egy hitet vallók nagyon is fel tudták használni a magok javára. Ezt annál könnyebb volt a néppel elhíttetniök, mert a „*Regulament organic*“ tényleg a fejedelemségekbeli parasztságra az előző állapotokhoz képest több, szemmel látható könnyítést hozott. Az erdélyi román parasztság — különösen pedig az orthodox papság — a mind gyakoribbá váló és huzamosabb érintkezés folytán háttározott és részletes tudomást szerzett csakhamar ezekről a parasztságra annyira előnyös reformokról. Ez okból nagyon érthető volt, ha így okoskodott: a Kárpátokon túl lakó testvéreket a vele egy hiten levő orosz szabadította meg a török igától és a görögök nyúzásától. Majd eljön ide is és meg fog minket is szabadítani a jobbágyságtól. Építtetni fog fényes bise-

rica-kat a mostani fa-templomok helyett s urrá teszi a szegény orthodox oláh papot is.

1831-ben bizonyos izgatottság szállotta meg Erdély magyar társadalmát. Több oly jelenség került napfényre, melyből bizony lehetett következtetni, hogy az orosz politika kezei átnyulkálnak a Kárpátokon is, hogy itt zavarokat idézzenek elő. A felső-magyarországi cholera-lázadáshoz hasonló mozgalomtól kezdettek tartani Erdélyben is. Beszélték, hogy Moldovából több mint 10,000 fegyvert küldöttek az oroszok a román felkelés számára a határszéli havasokon át. Sokan nyilván tudták, hogy ezek a fegyverek az oláh templomokban vannak elrejtve. A birtokosság nagy része az oláhok lakta vidékekről tömegesen kezdett beköltözni a városokba. A hatóságok e hírek hallatára kénytelenek voltak egy-két oláh papot elfogatni. A kormánysház pedig szigorú utasítást küldött *Moga* gör. keleti püspöknek és *Caianu* balázsfalvi gör. kath. püspökhelyettesnek, hogy nyomozzák ki: vajon a papjaikat terhelő vádagnak van-e alapja, vagy nincs? Az egyházi és politikai hatóságok szigorú vizsgálata nyilvánvalóvá tette ugyan, hogy egy második Hora-féle lázadás előkészítéséről szó sem lehet. Vak láрма vagy legfőlebb is izgalom volt csupán gyökere az egésznek, de így is világos bizonyítéka annak, hogy az oláh fejedelemségekben történt változások minő mély hatást tettek az erdélyi románságra és ennek következtében mekkora lökést adtak a romanizmus kifejlődésének.

A románok és a szászok között levő régi pör sem szűnt meg ez idő alatt, hanem tovább folyt, a maga módja szerint néha kitörve s nagyobb hullámgyűrűket is vetve. A szászok ugyan az 1791-iki országgyűlésen, felelve az oláh püspökök kérvényét kísérő kir. leirat első pontjára, azt mondták, hogy készek a magok területén a románok egyenjoguságát elismerni, a mennyiben az nem járna a létező közjogi állapotok felforgatásával, de a gyakorlatban erről tudni sem akartak. Így a többi között a balázsfalvi püspök a gör. kath. hiten levő románok számára Medgyesen templomot akart építtetni. Az építést meg is kezdték, de mikor a falak az ablakok magasságaig készen voltak, a szászok hatóságilag rontatták le. Szász-Régenben hasonló

történt s ott még a papot is, a híres Major Pétert befogatták, nem tekintve azt, hogy nemes ember, kit ítélet nélkül börtönbe vetni nemcsak nem lehet, de a ki felett, mint magyar nemes ember felett a szászok törvényt nem is ülhetnek. A püspöknek a gubernium közbejárásához kellett folyamodni, mit meg is nyert s ennek folytán fel is épült mindkét helyen a gör. kath. román templom.

Ezek az előzmények okozták aztán, hogy *Moga* Vaszilie gör. kel. püspök 1837-ben az erdélyi országgyűléshez egy kérvényt adott be, melyben a királyföldi románok számára a szászok ellen védelmet kér. E kérelmet azonban felolvasása után egyszerűen irattárba tették.

A kedvezőtlen eredmény azonban nem csüggesztette el a román püspököket. 1842-ben Leményi püspök inicziatívájára *Moga* püspök is beleegyezett, hogy az 1791-kihez hasonlóan újra egy kollektív kérvényt adjanak be, de csak a királyföldi románság érdekében. A püspökök úgy okoskodtak, hogy a mit 1792-ben nem lehetett elérni az egész Erdélyre vonatkozóan, most talán sikerülni fog legalább a Királyföldre vonatkozóan. Számitottak arra az ellentétre is, mi a szászság és a más két erdélyi nemzet között régóta fennállott. A román püspökök e kérvényét *Gáll* László fogalmazta, ki a maga korában mint az erdélyi történelem és közjog kitünő tudósa volt ismeretes.

E kérvény eszmemenete majdnem azonos a *Supplex libellus Valachorum*-éval és a következőkbe foglalható össze röviden: A Királyföldön a legutóbbi hiteles statisztikai adatok szerint 198,048 román lakik és csak 167,147 szász. A román többségnek még sincs semmi joga, holott e földön régebbi idő óta és a szászokkal egyenlő jog alapján lakik, mert András király e területet nemcsak a szászoknak adta, hanem a már ott lakó románoknak és bessenyőknek is, mint azt az *Andreanum* diploma következő szavai bizonyítják: „Universus populus a Varos usque Boralt unus sit populus“ és továbbá „praeter supradicta Sylvam Blachorum et Bissenorum cum aquis usus communes exercendo cum praedietis scilicet Blachis et Bissenis iisdem contulimus.“

A királyföldi románok sérelmei a következőkben foglalhatók össze: A románok a királyföldön az országgyűlési képviselőből és az állami hivatalokból ki vannak zárva. A helyi közigazgatási hivatalok betöltése a szászok grófjától függ, ki e hivatalokra kizárólagosan csak szászokat alkalmaz. A községekben, hol a románok a szászokkal vegyesen laknak, községi hivatalra sem alkalmaztatnak, vagy ha igen, számuknak nem megfelelő arányban. A királyföldi jövedelmekből, melyek a hét bírák pénztárába és a külön városi és községi pénztárakba folynak be, a románok semmit sem kapnak, mert azok kizáróan a szászok céljaira használtatnak fel. Az iparos cézhekbe egyetlen románt sem fogadnak be azon ürügy alatt, hogy nem szász s így ők hasznos és jövedelmező mesterségeket nem tanulhatnak. Több szász községben a szegényebb sorsu szász ifju házások a községi birtokból némi kisebb-nagyobb részt szoktak kapni. Ilyesmiben románokat soha sem részesítenek. A faizásból, kocsmáltatási s más egyéb községi közjövedelmekből a románok kizáratnak azon ürügy alatt, hogy nincsenek kimagasló kéményeik. A tizedet nem saját papjaiknak, hanem a szász papoknak kénytelenek fizetni. A szász papok a községekben egyházi birtok czim alatt kisebb-nagyobb földbirtok haszonélvezői, sőt a káplánok, kántorok, harangozók és egyházfiak is kapnak ilyen földeket, míg a román papoknak és kántoroknak semmi sem jut ily czimen. A szászok levéltáraikban visszatartják mindazokat az okiratokat és leveleket, melyekre a románok pör esetén támaszkodhatnának. A szászok a szelistyeiket jogaiktól megfosztották és jobbágyokká tették. Végezetre kérik mind ezen panaszaik orvoslását. És ezt annyival is inkább kérik és remélik, mert már 1792-ben Ő felségétől azt a biztosítást nyerték: „quod omnibus beneficiis, quae leges admittunt, nationem valachicam beare velit.“

E kérvényt az országgyűlés egy bizottságnak adta ki tanulmányozás és javaslatétel végett. E bizottság elnöke *Nemes János* gróf volt. *Lemény* püspök sürgetéseire a bizottság több ízben foglalkozott e kérvénnyel, sőt körében felmerült az az eszme is, hogy a gör. kel. vallást iktassák a törvényesen bevett vallásfelekezetek közé; de odáig a dolog 15 hónap alatt, a

meddig ez országgyűlés tartott, sohasem jutott, hogy a kérvénnyel a bizottság jelentést tett volna.

A szászok a román püspökök kérvényét nem vették tréfára. Azt gondolták, hogy rájuk meglehetősen kedvezőtlen következményekkel járhat abban az esetben, ha a románok politikai követelményeinek történelmi és jogi alapjáról az erdélyi közvéleményt fel nem világosítják. Megbízták tehát a brassai *Trausch* Józsefet, hogy írjon czáfoló feleletet a püspökök kérvényére. Ugyanez alkalommal jelent meg a nagy tudományu *Schuller* Károly szebeni szász tanárnak is e kérdésre vonatkozó czáfoló irata.* Mind a kettő figyelemre méltó mű, de különösen az utóbbi értékes a dácziai kontinuitást czáfoló és az oláh inkoláncziót sok tekintetben világossá tevő fejtegetései miatt.

A mai nemzetiségi politikai követeléseknek legsajátságosabb és legtöbb benső érdeket érintő pontja: a nyelvek egyenjogúságának kérdése. Erdélyben ez a kérdés nem sok gondot adott a politikusoknak. Jóformán az 1791-ki országgyűlésig szóba sem került. A hivatalos nyelv ugyan de consuetudine a latin volt, de 1791-en innen napról-napra szűkebb körre szorulva. A 30-as évek végén csak a Béccsel való közlekedés és a törvények szövegének nyelve volt latin. Az országgyűlésen magyarul beszéltek még a szászok is. Ez utóbbiak a guberniummal és a többi hatósággal latinul leveleztek. A román püspökök a guberniummal való érintkezésben a latin nyelv helyett a magyart kezdték kivétel nélkül használni, sőt volt eset rá, hogy még a sinodusok jegyzőkönyveit is magyarul szerkesztették. *Papiu* Hilarianu ez okból vádolta később Siagunat azzal, hogy a román nyelvet a magyar nyelv kedvéért még a templomból is ki akarta szorítani.

Az 1841—43-ki országgyűlés legelső tárgya a magyar nyelv hivatalossá tétele volt. B. *Kemény* Dénes lépett fel e ja-

* Johann Karl Schuller : Beleutung der Klagschrift gegen die sächsische Nation, welche die beiden walachischen H. H. Bischöfe auf dem Landtage von 1841—1943 den Ständen des Grossfürstenthums Siebenbürgen überreicht haben. Hermannstadt 1844.

vaslattal. Bár a szászoknak megvolt az a joguk hagyva e javaslat szerint is, hogy a magok igazgatásában a német nyelvvel éljenek s hogy a guberniummal jövőben is latinul levelezhessenek, — nemcsak tiltakoztak e javaslat ellen, hanem elfogadása után kérvényt is adtak be Ő felségéhez, hogy e törvénytől a szentesítést vonja meg. A szászok példáját követte a balázsfalvi gör. kath. káptalan is, mely a magyar nyelv hivatállossá tétele ellen a román érdekek szempontjából tiltakozott. A balázsfalvi káptalan e kérését, melyet *Krajnik* Simon prépost és *Mánfi* István consistorialis jegyző irtak alá 1843. február 13-án Lemény püspök nyújtotta be az országgyűléshez. E kérvény volt első okleveles jelensége az erdélyi románság állásfoglalásának a magyar nyelv supremáciája ellen. Ha végigolvassuk e latinul írott kérést, a mai Memorandumoknak és Replikáknak nem egy szokásos kifejezésére bukkanunk benne.*

A magyarosítás vádjával Erdélyben legelőször a szász *Roth* Lajos lépett fel hirlapi cikkeiben és röpirataiban. Ő volt az, a ki a harcztot átvitte a németországi sajtóba, sőt 1845 táján a német sajtó részletesebb információja miatt ki is utazott Németországba. Az ő példája lelkesítette Baritiut és társait is arra, hogy a „Gazeta Transilvaniei“-ben és a „Fóia pentru minte, inima si Literatura“ című heti lapjában elkezdjen irogatni azon veszedelem ellen, mely a román nyelvet és a román nemzetiséget állítólag a magyarosítás részéről fenyegeti.

A román nemzeti szellem ébredéséről rajzolt kép nagyon hiányos lenne, ha nem emlékeznénk meg a hazai román irodalom ez időszakbeli fejlődéséről, különösebben pedig a napisajtó szerepéről.

1812-ben jelent meg *Major* Péter „Istoria despre inceputulu Romaniloru in Dacia“ című nagy jelentőségű műve, mely tulajdonképen nem egyéb, mint Sinkai krónikájának egyszerű plagiuma. Ugyancsak ő tőle jelent meg 1813-ban „Istoria Bisericei Romaniloru.“ 1823-ban *Bobb* János román-latin-magyar szótára. 1825-ben pedig a híres „Budai Lexicon.“ 1828-ban

* Baritiu G. Istoria Transilvaniei I. köt. Suplementu 752. l.

Eliad-nak nevezetes román nyelvtana. E grammatikusoknak és szótár-íróknak az irodalom más ágaiban is akadtak követőik. Így *Aron Vasilie*, *Baracu János*, *Bojinca Damaschin*, *Aron Teodor*, *Neagoi Stefanu*, *Murgu Jeftim* stb. kivétel nélkül buzgó apostolai voltak a román irodalomnak. Ez időben kezdődött meg a könyvek és hirlapok kicserélése is Erdély és Moldova-Oláhország között. Egy *Thierry* nevű francia származásu brassai könyvkereskedő volt, a ki a szellemi érintkezés e nemét közvetítette, a mit annyival könnyebben tehetett, mert Bukarestben magában is volt könyvkereskedése. *Eliad* hirlapját a „*Curierulu romanescu*“-t a postán levélborítékban szállították be.*

Fordulópontot jelez a romanismus fejlődésében *Baritiu „Gazeta de Transilvania“*-jének megindítása 1838-ban. A mint terjedt a románság körében az irni-olvasni tudás, úgy nőtt hatása e lapnak is. Nincs a román nemzeti mozgalomnak egyetlen mozzanata, melyet le ne lehetne olvasni a „*Gazeta de Transilvania*“ hasábjairól. Hogy a politikailag széttagolt románságban a solidaritas érzete aránylag nagyon rövid idő alatt nemcsak kifejlődött, hanem váratlan mértékig meg is erősödött, abban legtöbb érdeme e hirlapnak van.

Ezt az összetartozandósági érzületet felébreszteni és megerősíteni a *Gazeta de Transilvania*-nak azért sem volt valami nagyon nehéz dolog, mert 1834 után *Sturza Mihály* és *Ghica Sándor* fejedelemsége óta az erdélyi román értelmiség csoportosan kezdett átmenni Moldovába és Oláhországba. E két fejedelem alatt kezdődött voltaképen az eddigi görög iskolázás helyett a román iskolázás. E fejedelmek úgy Moldovában, mint Oláhországban több alsó és felső iskolát alapítottak, melyeknek tanárait és felügyelőit tulnyomó nagy részben Erdélyből toborozták. Így küldötte *Ghica* vajda *Aron Floriant* Krajovába s később *Majorescu* Jánost, hogy alapját vessék az ottani maig is virágzó lyceumnak. Így alkalmazták *Todoru* Benjamingt és *Radu Tëmpeanut* a Rimnic-Válcei papi szemináriumhoz tanárokul, *Munteanu* Gábort* a buzeui papnevelő-intézethez,

* *Baritiu Georg*. *Istoria Transilvaniei* I. köt.

Almasianu Davidot a valódi iskolához. Így nyertek különböző tekintélyes és befolyásos állásokat: *Adamescu*, *Pisone*, *Fontaninu*, *Procopiu* János, *Laurianu* Treboniau, *Suciu* Péter, *Roman* Constantin, *Maiorescu* Vasilie, *Teodori* Sándor, *Pop* Vasilie és annyi más intelligens erdélyi román, kiknek működése észrevehető nyomot hagyott a két román vajdaság kulturális fejlődésének történetében.

Ezek az emberek nemcsak olvasói, de majdnem kivétel nélkül dolgozótársai és tudósítói is voltak a „*Gazeta de Transilvania*”-nak. Nagyon természetes, ha ezeknek a vajdaságokba átköltözött *ungureanok*-nak is voltak az ottani viszonyokkal és tényezőkkel küzdelmeik és kellemetlenségeik. Ezeket aztán, kapcsolatosan az ottani állapotokkal információk és levelek alakjában több alkalommal megbeszélték e lap hasábjain, melyet egyuttal arra is igyekeztek felhasználni, hogy hatást és irányozó nyomást gyakoroljanak a vajdaságok közvéleményére. E hírlapnak több cikke szólt az orosz protektoratus mibenlétéről, az orosz konzulok mindenható és kártékony befolyásáról; azokról a visszaélésekről, melyek az adminisztráció minden ágában és a közjövendők kezelése körül napirenden voltak. Az érdekelt körökben e hírlapi közlemények szerzőinek az erdélyieket tartották s azért e lapot nemcsak gyanakodással nézték, hanem 1844-ben az orosz konzulatus felszólalására Oláhországból kitiltották s a hivatalnokoknak még olvasását is elbocsátás terhe alatt tiltották meg.

E tilalom, mint általában minden ilyesféle tilalom, most is értéktelennek bizonyult. A „*Gazeta de Transilvania*”-t most már a naponként közlekedő szekerek és román parasztok csempészték be a vámokon. A vajdaságok állapotairól való információkat most már nemcsak az *ungureanok*, hanem a benszülöttek is egyre-másra küldözgették „gyakran magas állású egyének is — írja Baritiu* — mint a többi között Ungrovlachia mitropolitaja *Neofit Lesviodax* és főrangú boerok, mint *Filipescu* Sándor, *Campineanu* Jankó, *Moroiu* Const. tanár abból az idő-

* Istoria Transilvaniei I. köt. 566—567. l.

ből, mikor Ghica Sándor kabinetjében titkárképen működött és több ifju boer, kik minden évben átjöttek az idevaló fürdőkbe és Brassóba nyaralni s a kik közé szerencsés voltam számítani a *Balcescu* testvéreket, *Bolintineanu* Demetert, *Alexandrescu* Grigoriét, *Boliac* Cesart és *Radulescu Eliad* Jánost. Ezekről s hozzájuk hasonló nevezetes egyéniségektől kapta a nevezett szerkesztőség e tudósításokat részint írásban, részint pedig előszóval.

IV.

A nagypénteki lábmossa Balázsfalván. Az engedelmességet megtagadó papnövendékek. A papnövendékek folyamodása a guberniumhoz. Leményi püspök kizár tizenkét papnövendéket. Botrány az ítélet kihirdetése alkalmával. A papnövendékek lázadásának okai. A román népszellem egy sajátos vonása jelentkezik e mozgalomban. Kossuth si Barnutiú. Barnutiú szelleme. Ki volt Barnutiú? Tudományos, bölcséleti és politikai felfogása. Slavici és Maiorescu ítélete Barnutiúról. A lázadó papnövendékek pártjára állanak a tanárok is, élőkön Krajnik Simon préposttal és Barnutiúval. A püspök a kormányzékhez folyamodik s ennek tanácsára elmozdítja Barnutiút és társait tanszékeikről. Ezek nem engedelmeskednek s utódaitak eltiltják a tanítástól. Az ifjak követik az elmozdított tanárokat. Erdélyi, nagy-váradai gör. kath. püspök mint kormánybiztos. A lázadó tanárok és papok tiltakoznak a kormánybiztos ellen. A gubernium Krajnikot a kormánybiztos jelentése alapján megfosztja állásától, Barnutiút és társait pedig végleg elmozdítja tanszékeikről. Az ítélet végrehajtására Ő felsége Gaganetz eperjesi gör. kath. püspököt küldi ki. Az elmozdított tanárok Schmidt Konrádot ügyvédül fogadják s tovább folytatják a pert. Ő felsége döntése. Leményi püspök jelentése a helyzetről. A kicsapott papnövendékek a kolozsvári kir. lyceumba mennek, a hová elviszik magokkal Barnutiú szellemét is. A kolozsvári román ifjuság mint megindítója a román nemzeti és politikai mozgalmaknak. Popea Nicolae tanuságtétele. Román ifjusági olvasóköri. Az „Aurora“ című írott lap. Jonnescu Nicolae véleménye. Román emlékezés Mihályi joghallgató sirja felett. A kolozsvári és marosvásárhelyi ifjak viszonya az 1848—49-ki román nemzetiségi mozgalmakhoz.

Katholikus püspökök székhelyén szokásban van, hogy nagy-
csötörtökön a püspök 12 öreg embernek, vagy néhol papnövén-
deknek lábát megmossa. Balázsfalván úgy volt szokásban, hogy e
lábmossa mindig a IV. éves papnövendékek közül jelöltek ki
12 ifjut. 1843 nagycsötörtökön Leményi püspök valószínűleg az
iskolai fegyelem szempontjából kiindulva, a negyedéves papnövén-
dékek közül egy *Körösi József* nevűt e szertartástól eltiltott s

helyébe egyet a III. évesek közül jelölt ki. E miatt a negyedéves papnövendékek a szertartás kezdetekor a templomból eltávoztak s ezzel lehetetlenné tették a püspököknek a szertartás teljesítését, és így botrányt provokáltak. E miatt aztán a püspök a renitens papnövendékeket szigoruan megdorgálta s kijelentette, hogy a bünösöket, ha csak a legcsekélyebb vétséget is elkövetik, az intézetből eltávolíttatja.

A papnövendékek ugy Körösi eltiltását a lábmosástól, mint a kapott dorgatoriumot a szemináriumi rektor machinációjának tartották s azért nyomban rá a püspökhöz egy kérést adtak be, melyben a gyűlölt rektor elmozdítását kérték, kijelentvén, ha a püspök nem teljesíti kérésöket, a kormányzékhez fognak folyamodni. A papnövendékek még azt sem várták meg, hogy a püspök megvizsgáltassa: vajon a rektor ellen emelt vádak igazak-e vagy nem? Előbbi kérésöket egy újabb beadvánnyal megsűrgették, türelmetlenül követelve, hogy a rektort a püspök azonnal távolíttassa el, mert ha nem, a kormányzékhez fognak fordulni. A jámbor Leményi püspök e második beadványra aztán szigoruan megdorgálta az ifjakat, de egyuttal megígérte, hogy vizsgálatot fog elrendelni kérvényök tárgyában, de csak az esetben, ha nyugton maradnak, — ellenkezően a következményeket tulajdonítsák magoknak.

Az ifjak a püspök e leiratára sem csendesültek el, hanem egy hosszú replikát irtak, melyben a szentírásból és a kanonjogból vett idézetekkel keményen meglecczkéztették a püspököt és a consistoriumot s harmadszor is ismételték fenyegetésöket, hogy panaszaikkal a kormányzékhez fognak fordulni. E fenyegetésöket be is váltották, a mennyiben egy terjedelmes vádiratban a kormányzék tudomására hozták minden panaszukat a püspök, a consistorium és a szemináriumi rektor ellen. Gróf *Teleki* József kormányzó a papnövendékek e kérvényét egyenesen leküldötte a püspökhöz, hogy intézze el saját belátása szerint.

E vakmerőségre Leményi püspök is elvesztette eddigi, majdnem gyengeséggel határos türelmét. 1843. június 23-ról kelt elhatározásával a 12 papnövendéket, kik a husvéti lábmosás alkalmával az engedelmességet megtagadták s a kik egyuttal az

egész mozgalom vezetői is voltak, kizárta az intézetből. Mikor a rektor felolvasta a püspök ítéletét, a kicsapott növendékek kijelentették, hogy ők ez ítéletnek — miután törvénytelen és igazságtalan — nem vetik alá magokat s a szemináriumból nem távoznak el, míg ügyökben a primás döntené. A rektor erre megparancsolta a szolgáknak, hogy a renitens ifjakat vezessék ki, holmijokat pedig az ablakon dobálják ki az udvarra. A rektor e meggondolatlan intézkedése a balázsfalvi papnövelde hallatlan skandalum színhelyévé tette.

A ki ismeri az iskolák belső életét, egész határozottsággal tudja, még akkor is, ha semmi pozitív adat sem áll rendelkezésére, hogy ilyen állapotok csak akkor fejlődhetnek ki egy iskolában, ha a korrupció és fegyelmetlenség már régóta emészté a tanári-kar amaz erkölcsi tőkéjét, mely alapja az iskola fegyelmező hatalmának. A rektor tényleg brutális és korrupt ember volt, kinek erkölcsi egyénisége teljességgel nem volt alkalmas arra, hogy az ifjuság becsülését megszerezze. Azonkívül a rektor a legteljesebb meghasonlásban volt a tanárok túlnyomó többségével is és így a tanulók, midőn a rektor és a fegyelem ellen feltámadtak, nagyon is jól tudták, hogy a tanárok rokonszenve és erkölcsi támogatása mellettök van. Hogy a tanulók e feltevése igazságon alapult, bizonyítja az a körülmény, hogy a tanári-kar mindjárt a nagy botrányt követő napon tiltakozást nyújtott be a kihirdetett ítélet ellen a consistoriumhoz, mely tiltakozásban a szeminárium rektora ellen a legkimételetlenebb vádakat emelte. A közvélemény — és pedig úgy a románságé, mint a magyar értelmisége — a papnövendékek mellett foglalt állást. *Gyárfás* Elek szancsali ev. ref. vallásu magyar földbirtokos a kizárt papnövendékeknek — kiktől a szeminárium az élelmezést megtagadta — élelmiszereket küldött, buzdító s a növendékek eljárását dicsérő levelében pedig további anyagi és erkölcsi támogatását is kilátásba helyezte.

Ha egy kissé körülményesebben vizsgáljuk e diák-lázadás lefolyását, lehetetlen észre nem vennünk benne egy bizonyos, előttünk szokatlan nyerseségű és megdöbbenően makacs szellemet. Egy olyan szellemet, mely a mi lényüinktől teljesen ide-

gen s a melyet közülünk csak az ismer fel és ért meg, ki a román-ságnak úgyszólván egész ethno-psychológiáját ismeri. „Az a szellem — írja Moldován Gergely „Magyarok, románok“ című rendkívül becses tanulságokat tartalmazó könyvében* — a mely különösen egy Lukácsból kitör, valami meghamisítatlan tipikus szellem, a mely a román népből felemelkedőknél gyakran felüti a fejét, a mikor egy kis talajt érez a lába alatt. Ez a szellem azóta, a mióta a román nép némileg számít az állami szervezetben, mindig képviselve volt. Dacz a hatalommal, az állami tekintélynek és minden bálványnak a porba tiprása, rombolási vágy a nélkül, hogy építeni tudna. A demokratikus socialismus és anarchismus klasszikus vegyítése, egybeforrasztása; egy egészen sajátságos tipikus szellem, a mely a föld egyetlen népénél sem jelentkezik. Öserő, nem enervált, hanem lüktető, mint mikor a forrás felbugygyan és magának életet követel még a rombolás árán is. Ez a szellem az 1697-ki vallásos unioval kezdődik. Első képviselője *Czirka* János volt, a ki már 1700-ban megrázkódtatja az unio ügyét. *Sofronius* kaluger (1759 körül lép fel) lángba borította Erdélyt. A rendet csak *Bukow* hadserege tudta helyreállítani. *Klein* Innocentius püspököt ez a szellem buktatta meg. *Sinkai* Györgyöt ez a szellem indította *Bobb* János püspök ellen összeesküvésre. *Hora* és *Kloska* ettől a szellemtől fanatizálva léptek fel. Ez a szellem tör Leményi püspökre *Barnucz* személyében s előkészíti az 1848-ki eseményeket.“

Igen, ez *Barnutiu* szelleme, ki a lázadó papnövéndékek pártját fogó tanári kar élén áll, mint annak legbefolyásosabb tagja.

„A Kossuthtól 1848 márczius 15-én inaugurált reformok — írja a „Gazeta Transilvaniei“ 1894 márczius 29-iki és következő számaiban megjelent „Kossuth si Barnutiu“ tanulmány írója — mély hatást tettek az erdélyi románságra. Egészen meg voltak döbbenve attól a sok szabadságtól, a melyet ezek a polgári és politikai egyenlőség alapján minden polgár számára biztosítani látszottak s egyelőre nem tudták magokat tájékoztatni, hogy

* Románok és Magyarok. 1894. Kolozsvár. 14. l.

micsoda jelentőségűek lesznek ezek nemzetiségüket illetően. A Kossuth által megteremtett „magyar szabadság“ a csábító fény egy pillanatában úgy tűnt fel, mint az övéké is; különösen nem voltak tájékozva az iránt, hogy minő következményekkel fog járni a románságra nézve Erdélynek a magyaroktól annyira türelmetlenül sürgetett uniója Magyarországgal. És épen e kritikus pillanatban egyszerre, mint a földből emelkedett fel Barnutiu szelleme, hogy fényt vessen Kossuth liberalis politikájának igazi céljaira és hogy irányt adjon a román nemzeti mozgalmaknak. 1848 márczius 25-ről és 26-ról keltezett örökre emlékezetes proklamációiban kibontotta a román nemzetiség zászlóját. követelvén, hogy gyülekezzen e zászló köré minden román. Az egyéni szabadság és a polgári egyenlőség elve mellett, melyek a magyar reformok sarkpontjait képezték, Barnutiu nemzeti szabadságot és nemzeti egyenlőséget követelt, sőt az uniora vonatkozóan azt mondotta, hogy addig szó sem lehet róla, míg a románok a magyarokkal mint szabad nemzet egy más szabad nemzettel nem tárgyalhatnak. Barnutiu szavai, mint villamos szikra hatották át a románság sorait. Ettől kezdve a helyzet embere volt, ki megmutatta a románoknak, hogy csak nemzetiségök elismertetésében találhatják megmentésüket s e nélkül elfognak veszni és megsemmisülnek daczára minden „magyar szabadság“-nak, melylyel őket Kossuth oly bőkezűen megajándékozta.

A balázsfalvi diákok lázadásában Barnutiu szelleme működött, de még csak a föld alatt. A hamisítatlan román szellem szárnypróbálgatása volt ez a neki egészen meg nem felelő talajon; de mind a mellett előkészítő-iskola a nagyobbra, a minden izében valóságos népforradalomra. Az 1848-ki román mozgalmak igazi lényege a magyar történetírás előtt mind e napig ismeretlen és érthetetlen valami és az is marad, míg megelégszik a jelenségek egyszerű számbavételével s nem fog a belső rugók és az előkészítés munkáját elvégző román szellemi áramlatok s az azok élén álló egyének lelkiületének részletes tanulmányozásába. Az előkészítő munkának, mely a román intelligencia szellemét az okvetetlenül szükséges individualis hatás

közreműködésével praeparálta a forradalomra, lelke és vezére Barnutiu volt.

De hát ki volt ez a Barnutiu? Született 1808-ban Román-Bogsán, hol édes apja dászkál volt. Iskoláit elvégezvén, 1813-ban Balázsfalván az alsóbb osztályokban tanító lett. 1835-ben pedig tagja lett a consistoriumnak és egyuttal tanár is az ottani bölcsészeti és hittani tanfolyamon. 1838 után kezdette előadni román nyelven a *természetjogot* és tette ezt minden előleges engedelem-kérés nélkül abban az időben, mikor e tantárgyat az egész Erdélyben csak a kolozsvári kir. lyceumban volt szabad előadni s ott is csak a hivatalosan jóváhagyott rendszer szellemé szerint. A balázsfalvi ifjuság mohón szívta be azokat az eszméket, melyeket Barnutiu hirdetett ez előadásiban.

Hogy minők voltak tényleg azok az elvek és eszmék, melyeket ő a természetjog kapcsán a román ifjuság lelkületébe csepegtetett, ez időből való forrásaim elégtelensége miatt kétségtelen bizonyossággal meg nem mondhatom, de hogy a történelemben, bölcsészetben, jogtudományban és a politikában általában minő volt álláspontja, azt későbbi műveiből és működése szelleméből nem nehéz dolog összefoglalóan jellemezni. Slavici János „Die Rumänen in Ungarn, Siebenbürgen und der Bukovina“ című könyvének 231. lapján Barnutiu tudományos és politikai álláspontját a következő szavakkal ismerteti: „Barnutiu szerint a római kultúra örökösei egyszersmind örökösei is a rómaiak Dacziára vonatkozó jogainak. A római származás, a római nyelv, a római szellem, a római vér, egyszóval a románnak egész római lénye fel kell hogy lázadjon azon hallatlan igazságtalanságok miatt, melyeket a rómaiak ivadécai századokon át kénytelenek voltak tűrni. Az egész irodalmi tevékenység arra való, hogy ennek a megbotránykozásnak energikus kifejezést adjon; a ki ezt tagadja, áruló; a ki egy oly igazságot mond, melylyel ez ellenkezik, szintén áruló és a ki oly dolgokkal foglalkozik, a melyeknek ezzel semmi közök, az eltévelyedett.“

Barnutiu irodalmi főművének a „Dereptu publicu alu Ro-

maniloru“ (A románok közjoga) című és jassy-i egyetemi tanár korában írt könyvét tekintik. Ezzel lett ő a román jogtudomány atyjává. E könyvnek lényegét a következő négy tételre vihetjük vissza: 1. a kereszténységet, mivel az idegen dolog a római eredetű románság szellemének helyettesíteni kell a római pogánysággal; 2. a földbirtokot egyenlően kell felosztani; 3. idegen eredetű fejedelmet alkalmazni veszedelmes és ha véletlenül az van, el kell távolítani, ha csak egyetlen román is kívánja; 4. Románia legyen szabad állam minden fokon választott hatóságoktól kormányozva; 5. idegeneknek ne szabadjon Romániában földbirtokot szerezni s azok bármikor, ha szükségesnek látszik, kiutasíthatók legyenek.

De hogy Barnutiunak iránya mennyiben volt veszedelmes és a román közszellemre megtévesztő hatása, arról legalapossabban Maiorescu Titus „Contra scoalei Barnutiu“ című tanulmányából győződhetünk meg. Maiorescu e tanulmányában kimutatja, hogy a mit Barnutiu a tudomány czégére alatt árult, nem egyéb beteges és zavaros eszméknél, tudományos szempontból teljesen értéktelen gondolatoknál, destructiv és communisticus nézeteknél s hogy egész közjogi rendszere a nemzeti elfogultságtól sugalmazott hazugságra van alapítva. A férfiú Barnutiu tudományos munkásságáról alkotott képről egész biztossággal következtethetünk arra, hogy a még ifjú Barnutiu természetjog czime alatt micsoda eszméket és elveket csepegtetett a balázsfalvi román ifjuság naiv és e miatt nagyon is fogékony lelkébe.

Az 1843-ki diák-lázadás csak kezdete volt annak a harcnak, mely Barnutiu és a püspök között 1845-ben kitört s a melyről Baritiu azt mondja, hogy elszorul a szíve, ha rágondol a mindkét fél részéről áldozatul esettekre és a melyet, ha lehetne, szeretne kitörülni a román nép és egyház történelméből. Érdekes, hogy Baritiu, ki „Istoria Transilvaniei stb.“ című nagy művében teljesen román nemzetiségi szempontból ugyan, de beható részletességgel írja meg a román nemzetiségi mozgalmak minden egyes mozzanatának történetét, teljesen hallgat

erről a pörről. A mit e pörről az irodalomból ez ideig tudhatunk, azt *Friedenfels*-nek és *Jakab* Eleknek* köszönhetjük.

A tiltakozás, mit a kicsapott papnövéndékek érdekében a consistoriumot és a püspököt leczkértető hangon a tanárok 1843-ban benyújtottak, volt kezdete a további harcznak. A tanároknak sikerült a prépostnak, Krajnik Simonnak pártfogását megnyerni. Ez a Krajnik Simon volt az, ki 1843-ban a balázsfalvi káptalan azon kérvényét, melyben a magyar nyelv hivatalossá tétele ellen tiltakozott, aláírta. E házi pörpatvarnak látszó huzakodás csakhamar két pártra osztotta az erdélyi gör. kath. klérust. Barnutiu és Krajnik valóságos összeesküvést szerveztek a püspök ellen, melybe belevonták a vidéki papság magasabb egyházi állású tagjainak egy nagy részét is. Nemcsak a tartozó engedelmességet tagadták meg a püspöknek, hanem vakmerőségükben odáig mentek, hogy az egyház nevében a püspököt főpásztori teendőinek gyakorlásától is eltiltották. A püspök a kormányzékhez fordult tanácsért. Onnan azt a feleletet kapta, hogy az ügyek megvizsgálására egy fejedelmi biztost fognak küldeni, de a püspök addig is *Barnutiu* Simon, *Pap* József és *Boer* Demeter tanárokat távolítsa el hivatalukból, de alkalmazza őket más, képességüknek megfelelő állásra. A püspök ez utasítást követve, mindnyájukat jövedelmező lelkészi állásba helyezte s tanszékeiket más tanárokkal töltötte be.

Az állásukból elmozdított tanárok azonban a püspök rendeletének nem engedelmeskedtek. Új állásukat nem foglalták el, hanem Balázsfalván maradtak, kijelentvén, hogy a püspök határozata ellen Ő felségéhez folyamodtak s míg folyamodásukra a legfelsőbb helyről választ kapnak, magukat tényleges tanároknak tekintik. Kinevezett utódaikat, mint usurpátorokat írásbelileg tiltották el a tanítástól és az ifjúságot igyekeztek rábírní, hogy a helyettök kinevezett tanárokat ne hallgassák. A szülőknek leveleket írtak, melyekkel őket az új tanárok és a

* *Friedenfels*: Josef Bedeus von Scharberg. Beiträge zur Zeitgeschichte Siebenbürgens im XIX. Jahrhundert.

Jakab Elek: Szabadságharcunk történetéhez.

püspök ellen ingerelték. Különösen Barnutiu tűnt ki az izgatásban és az ellenszegülésben. Sikerült is neki tizenegy tanítványát, névszerint: *Béldián* Simont, *Albini* Jánost, *Hodos* Zacheust és Józsefet, *Muntean* Jánost, *Porutiu* Tivadart, *Salvianu* Vazult, *Vitéz* Györgyöt, *Punsz* Istvánt, *Bokis* Vazult, *Rád* Pétert annak kijelentésére rávenni, hogy ők az új tanárokat nem hallgatják és a városból sem távoznak el addig, míg Ő felségétől a tanárok folyamodására válasz nem jön.

A püspök segedelemért a kormányzékhez folyamodott. Ez pedig az egész esetet Ő felsége tudomására hozta, ki az ügyek megvizsgálására biztosul *Erdélyi* Vazul nagyvárad-i gör. kath. püspököt küldötte ki. Mikor Erdélyi püspök 1845. május 6-án Balázsfalvára érkezett, a püspök ellen fellázadt papok és tanárok, számszerint húszan megjelentek előtte. Legelőször is kiküldetése ellen írásbeli tiltakozást nyújtottak be, melyben fenyegető hangon tiltották el attól, hogy megbízatásában eljárjon s egyuttal kijelentették azt is, hogy nem engedik meg a káptalannak az egyházi alapokra és alapítványokra vonatkozó felvilágosítások megadását. Május 9-én pedig nemcsak ismételték tiltakozásukat, de egyuttal az esperesek Leményi püspököt a királybiztos szeme előtt is eltiltották minden püspöki teendő gyakorlásától.

A kormánybiztos a látott és tapasztalt dolgokat tudomására hozta a kormánynak. E jelentés alapján V. Ferdinánd király aztán 1845. május 30-ról kelt rendeletében Krajnik Simon prépostot, ki a lázadás élére állott, hivatalából letette és minden élvezett javadalmazásától megfosztottnak jelentette ki. *Barnutiu* Simon, *Boer* Demeter, *Moldován* Gergely, *Pap* Vazul és *Kutfalvi* Vazul tanárokat pedig tanári tisztoktól megfosztotta s ellenszegülés esetére ellenök karhatalom alkalmazását is elrendelte. Egyuttal a kormányzéknek megbizta, hogy e rendelet végrehajtására küldjön ki új kormánybiztost s melléje közigazgatási segítséget is adjon azért, hogy a balázsfalvi püspöki megyében a megzavart rendet és fegyelmet helyreállíthassa.

A közigazgatási hatóságoktól támogatott kormánybiztos *Gaganetz* eperjesi gör. kath. püspök a királyi rendelet minden

intézkedését végrehajtotta, sőt azonfelül még *Marcu* Miklós tanárt is, ki *Papp* József nevű tanártársára lött és *Kosztá* János normális tanítót is elmozdította állásukból és egyuttal a hit-tani tanfolyam két felső osztályából kizárt 12 növendéket azért, mivel kijelentették, hogy az új tanárokat nem ismerik el és nem hallgatják. A kizárt papnövendékek között voltak olyanok is, kiket az 1843-ki zavargás alkalmával már egyszer kizártak, de a püspök kegyelemből, miután javulást ígértek, újra befogadott. A kormánybiztos által kizárt papnövendékek a következők voltak: *Baternai* Sándor, *Papp* Sándor (később Papiu Hilarianu), *Puján* Vazul, *Germán* Gergely, *Marsinai* János, *Papp* István, *Axente* János (később Axente Sever), *Brád* Péter, *Erdélyi* Vazul, *Groze* János, *Román* Konstantin, *Mán* Gábor. Oly nevek, melyeknek majdnem mindenikét megtaláljuk az 1848-49-ki román lázadás főbb szerepvivői között.

A biztos eltávozása után *Barnutiu* és *Boér* Nagy-Szebenbe mentek jogot tanulni. *Pap* László, *Mikás* György, *Popovics* József pedig Maros-Vásárhelyre a kir. táblához joggyakorlatra. *Moldován* és *Krajnik* pedig Balázsfalván maradtak, hogy ügyöket a káptalan előtt képviseljék. Személyesen azonban sem ők, sem az eltávozottak egyetlen egy esetben sem jelentek meg a káptalan előtt, hanem ügyök védelmezését *Schmidt* Konrád nagy-szebeni ügyvédre bízták. A káptalan 1846. október 2-án teljesen elmarasztaló ítéletet hozott s ez ítéletet a primás is megerősítette, elrendelvén, hogy nevök a püspöki megye schematismusából örökre kitörültsék. Ez ítélet ellen is folyamodtak, még pedig Ő felségéhez, kifogást téve az ellen, hogy Magyarország primásának befolyása legyen az erdélyi egyházi ügyekben. A kanczellária e felebbezést felterjesztette ugyan a Felsőséghez, de onnan 1847. márczius 8-án azzal küldötték vissza, hogy Ő felsége a folyamodásnak nem adott helyet.

A kizárt papnövendékek, kik többnyire a gör. kath. klérusban előkelő és nagyobb családi összeköttetéssel bíró papok fiai voltak, elszéledtek az ország különböző részeibe s ott magokat és társaikat mint az üldözött igazság vértanúit és a püspöki önkény áldozatait mutogatván, az izgatottságot egyre

jobban növelték. Hogy mennyi zavart okoztak az egyház kormányzatában és személyes kellemetlenségeket Leményi püspöknek, az kitűnik egy, a kormányszékhez tett felterjesztésének következő szavaiból: „Kértem volt a magas kormánytól, hogy miután Ő felségeig minden bíróságnál elveszítették gonosz akaratu rágalmazóim ügyöket, nekik örök hallgatást parancsoljon, hogy ne ujittassanak fel mindig kegyetlen káromlásaik által szívem sebeit; de nem teljesített. Járnak ők most is az országban fel és alá szabadon, terjesztik az ellenem való epét és gyűlölséget; gyalázzák nevemet bántatlanul s aláássák püspöki tekintélyemet. Barnutiu elítéltetése óta Szebenben lakik, Boer Demeter hol ott, hol Brassóban. Krajnik Gyulafehérváron a monostorban él, Moldován, mint az átkos szövetség főmozgatója és fenntartója most egyikhez majd másikhoz megy, a vidékeken izgat, vagy Bécsbe viszi Barnutiu kollegája kérvényét. Így megy az évek óta megszűnés nélkül. Elégelje meg már a magas kormány — ez egyedüli kérésem — három év óta halálánál súlyosabb fájdalmaimat s intézkedjék elleneim felől tettszése szerint; de én őket a főtanácsnak a herczeg-prímás által is helybenhagyott ítélete compromissiója nélkül s a közvélemény ellenére államásaikra vissza nem helyezhetem.“*

Az erdélyi gör. kath. román intelligenciának egy nagy része, különösen az, a melyik polgári életpályára készült, már régebbi idő óta a kolozsvári kir. lyceumban tanult és így a Balázsfalváról kizárt gör. kath. klerikusok egy része leszorítottván az egyházi pályáról, tanulmányai folytatására Kolozsvárra ment. Tudomásom szerint közülök a következők mentek át a kolozsvári kir. lyceumba: *Pap* Sándor, a *Hódos* testvérek, *Mán* Gábor, *Axente* János. Az a kérdés, hogy minő volt ez iskola román ifjúságának szelleme s hogy vajon a Balázsfalváról átment tanulók révén ragadt-e az ifjúságra valami abból a szellemből, melyet Barnutiu előadásain magokba szívtak?

Nicolae Popea jelenleg karánsebesi görög kel. püspök

* Jakab Elek: Szabadságharcunk történetéhez. 54. és 55. l.

Siaguna érsek „Emlékiratai“-ban* igen érdekes képet fest a kolozsvári román ifjuság e korbeli érzelmi állapotáról. Maga is köztök nevededett fel, sőt köztök vezérszerepet is játszott, tehát klasszikusabb egykoru tanút, mint ő, nem beszélhetnénk.

„A legelső lépést politikai irányban, — mondja Popea idézett művében — kezdetét a mi nemzeti és politikai mozgalmainknak ebben a korszakban — a mit nemzeti büszkeséggel konstatálhatunk — annak az ifuságnak köszönhetjük, mely akkoriban az ország különböző tanintézeteiben folytatta tanulmányait. Mint kezdeményezők különösen a maros-vásárhelyi kir. tábla kanczellistái vagyis joggyakornokai tűntek ki, a kiket némely értelmes és nemzetiségökhöz hű románok támogattak, mint *Pumnul* Áron balázsfalvi, később bukoviniai tanár, felébresztője az ottani testvéreknek is — *Mikes* Flórián kolozsvári ügyvéd, kit később a magyarok elfogtak, *Buteanu* János abrudbányai ügyvéd, kit a magyarok az 1848/9-ki mozgalmakban kivégeztek és még egy néhányan mások az ország más részeiken.“

„Nem lehet tagadni, hogy a nemzeti érzés a románoknál ez időben még csak bölcsejében szendergett, mert hiszen 1848 előtt nem sok idővel kezdett csak fejlődni és akkor is szét-szórva a nagyobb román középpontokon, mint Balázsfalván, Szebenben és Brassóban. Ez utóbbi helyen a „Foi Duminicei“, de különösen a „Gazeta de Transilvania“ megalapítása óta. Az 1843—46-ig terjedő időszakban — mikor e sorok írója a kolozsvári lyceumban tanult — még nagyon sokan voltak az ottani román tanulók között, kik még írni és olvasni sem tudtak románul, sőt olyanok is voltak, kik román könyvet még csak nem is láttak. Egy néhányan közülök, különösen az Erdély távolabbi vidékeiről valók, a szolnokiak, a kövárvidékiek legtöbbszörre még magok között is magyarul beszélgettek. Mond-

* Memorialul Archiepiscopului si Metropolitului Andreiu baron de Siaguna sau luptele nationale-politice ale românilor 1846—1873 de Nicolae Popea. Tomul I. Sibiu 1889. 38. és köv. lapok.

hatni valóságos szerencse volt a romanismusra nézve, hogy a kolozsvári román tanulók között, kiknek száma különben csak 1840-ben s az azt követő években kezdett figyelmet érdemlő módon nőni, volt egy néhány brassai ifju, így különösen Constantin *Secareanu* és Constantin *G. Joanu*, kiknek szülei jómódu kereskedők voltak s a kik így jobb családi nevelésben is részesültek, mint a többi román tanulók. Ezek már hazulról magokkal hozták a román nemzetiségi érzést és függetlenebb szerepet is játszhattak társadalmi helyzetöknél fogva. Barátságot kötöttek az előkelőbb magyar és német tanulókkal s ezen a révén bejáratosak lettek a kolozsvári jobb körökbe s végre a mi mindennél legfontosabb, anyanyelvükön beszéltek mindenütt és minden tartózkodás nélkül, sőt némi nemzeti büszkeséggel, a mely felbátorította a többi félénkebb románokat is, a kik anyagi helyzetök szükössége miatt különben is visszavonultabb életet éltek s ezzel gyorsították, a mennyire lehetett a nemzeti szellem fejlődését a kolozsvári román ifjuság körében.“

„Ily módon a nemzeti szellem fejlődése nagyobb méreteket öltvén, nem csodálkozhatunk, ha ebben a korszakban, a mely korszak különben is a román tanuló ifjuság fénykora volt Kolozsvárott — tekintve az ifjuság számát és minőségét — ha lánggra lobbant lelkesedésekben magokat arra határozták el, hogy egy „olvasó-társaság“-ot — talán az első olvasó-társaságot az összes románságban — alakítsanak és ezen felül „*Aurora*“ vagy „*Diora*“ (Zora) czimmal egy irott folyóiratot (lehet, hogy szintén a legelső efféle folyóiratot a románság körében) a lelkes *Papiu* Ilarianu (akkor Papp Sándor) és ezen sorok írójának szerkesztése alatt. A társaság tagjai közül, kik mind a böleszeti és jogi tanfolyam hallgatói voltak, a következő nevekre emlékezem: *Jancu* Ábrahám, később „a havasok királya“, *Papiu* Ilarianu, *Rosca* Péter, *Pinciu* János és Amos, *Tordasianu* Sándor, a *Hodosiu* testvérek, *Gaitan* Bucur, a *Hosesaik*, a *Buteanu*-ok, *Balomiri* János, *Ratiu* János, *Manu* Gábor, *Pop* (Moldován) Simon, *Pop* Máté, *Tobias* Dénes, *Páncz* Konstantin, *Orosz* alias *Russu* János, *Brote* Péter, *Roman* György, *Vlád* Miklós, *Carpenisianu*; *Casian* (Kásay) *Cacorán*, *Armatu*, *Verzea*

Jeremias, *Popea* Radu, *Axente* János (később Sever), *Moga* János, *Moga* Zakariás, *Mihályi* Gyula, *Simonis*. A társaság elnöke *Bohaczel* Sándor, jelenleg nyugalmazott kerületi főkapitány, volt.

„*Jonnescu* Nicolae Románia volt minisztere, jelenleg a román akadémia és a parlament tagja, mikor tanulmányai befejezésére Párisba ment, Kolozsvárott is időzött egy pár napig az ottani román tanulók körében s a lelkesedéstől egészen el volt ragadtatva, mikor nem remélve, ily nemzeties szellemet és irányzatot talált a kolozsvári román tanulóság körében. A társaság tagjai irodalmi üléseket tartottak, könyvtárt alapítottak és nemzeti irányban egymást buzdították, azokat pedig, kik nem tudtak írni és olvasni románul, oktatták a román nyelvtanban és történelemben, sőt az „*Aurora*“-t olvasás végett elküldötték még a marosvásárhelyi kancellistáknak is. Igazán öröm volt látni, hogy azok az ifjak, kik előbb még román könyvet sem vettek kezükbe, most mint hordozták hónuk alatt Major Péter históriáját, nem tudván tőle megválni. Egyszóval az érdeklődés a román nyelv és a román könyvek iránt s a nemzeti lelkesedés soraikban a tetőpontra hágott.”

„Még egy különös esetről kell itt megemlékezni. Szokásban volt akkor is, mint ma, hogy a tanulókat ünnepélyesen temessék el és a sirnál beszédet mondjanak, de csak magyarul. Lehet, hogy elebb az ily beszédeket latinul tartották s kizárólagosan magyarul csak az akkori idők szokásainak megfelelően. Történt, hogy a jogi tanfolyam utolsó évének egy román nemzetiségű tanulója, *Mihályi* Gyula, fia Mihályi esperesnek, későbbi balázsfalvi kanonoknak — meghalt. Igen derék és kitűnő ifju volt. A lelkes román ifjak elhatározták, hogy ez alkalommal a sirnál románul fognak beszélni. A beszédet e sorok írójának kellett tartania. De mi történt! A mint az első román szó elhangzott, zúgás, kiabálás és rettenetes zaj tört ki a magyar tanulók soraiban, a kik rárohantak a szónokra, hogy a kezéből kiragadják a beszéd szövegét. De a román ifjak sem állottak összedugott kézzel. „Ne hagyjatok!” kiáltá a szónok. — „Ne félj!” — volt rá a válasz a románok részéről, kik

mint megannyi oroszlán törtek a sokaságra, szidván, lökdösvén és hátratulván őket s aztán fal gyanánt fogták körül a szónokot és biztatták, hogy csak folytassa beszédét. Ekkor láttam, hogy micsoda bűvös és ellenállhatatlan erőt tud kifejteni a lelkesedés, mely egy pillanatra képes lenne hegyeket elmozdítani helyéből. A szónokot ezután is egy párszor félbeszakították, de azért a román ifjúságtól, mint testőröktől környezve, beszédével együtt haza mehetett. Így védték meg társai a magyarok fenyegetéseitől, kik dühökben megakarták verni és beszédének szövegét kivenni kezéből. Később is voltak a beszéd miatt kellemetlenségei, mert ez ideig nem hallván nyilvánosan román szónoklatot, a román szó Kolozsvár magyar közönségének akkor nagyon fűlsértően hangzott. Azon ürügy alatt, hogy a beszédben államellenes kifejezések is voltak, az akadémiai tanács is foglalkozott vele. Magyarra lefordítva, a kormányshoz felterjesztették s talán ma is ott van eltemetve valahol a kormányshézi levéltár porában.

„Indítatva éreztem magamat, hogy ezeket a dolgokat ez alkalommal felemlítem, mert rólok idáig senki sem emlékezett meg s nem is hiszem, hogy valaki ezután is valamikor feljegyezze, mert ez időből való harczosaink száma nagyon megfogyatkozott s hogy velök együtt mindezek a feledés örvényébe süllyedjenek, nem hiszem, hogy a román irodalom és történelem érdekeinek megfelelők legyenek. Mert akármilyen csekélységnek látszassék is mai napság a kolozsvári akadémiai ifjúság e vállalkozása, mégis a nemzeti fejlődés szempontjából örökre megbecsülhetetlen marad s még inkább azon nagy haszonért, melyet maga után vont szemben a később bekövetkezett nevezetes politikai eseményekkel. Elég annyit mondanunk, hogy ezek az ifjak mindannyian aktív részt vettek az 1848—49-ki nemzeti mozgalmakban. Ők kezdeményezték és rendezték a híres Tamás-vasárnapi gyűlést Balázsfalván; ők ébresztették fel és lelkesítették a román népet, ők tették ki életüket halálos veszedelmeknek, sőt többen egyenesen haltak is szenvedtek, hogy megmenthessék a román fajt. Röviden még csak annyit mondhatok, hogy ezek az ifjak és vállalatuk valóságos melegágya és fészke volt a román nemzeti szabadságért küzdők csoportjának.”

V.

B. Geringer nyilatkozata az általános politikai helyzetről. Erdélyi állapotok a 40-es évek második felében. Az erdélyi konzervatívek politikájának jellemzése. E politika volt oka, hogy a román jobbágyságban a forradalmi hajlam gyorsan kifejlődik. Erdély román népe forrong. E forrongás nyílt kitöréssé lesz a mőczok földén. A bucsumiak pöre. Katonai végrehajtás. A mőczok újra pörölni akarnak. A bizalmi férfiak bebörtönözése. Titokban új bizalmi férfiakat választanak. E bizalmi férfiak találkoznak Varga Katalinnal. Elviszik Bucsum-pojanara. A „Doamna noastră” szerepe. A közigazgatás tehetetlen vele szemben. Friedenfels nyilatkozata. A kormányshék Siagunát veszi igénybe. Siaguna elfogja Varga Katalint. Sterca Siulutz véleménye. Hogyan nyilatkozott Siaguna Varga Katalin elfogatásáról. Miért örvendenek a római írók Varga Katalin elfogatásának. Popea Nicolea nyilatkozata. Tisztán nemzetiségi és politikai aspirációk idézték-e 'elő az 1848/9-ki román forradalmi mozgalmakat, vagy a bécsi reakció? Balcescu nézete. A nemzeti-ségi aspirációk kirekesztése mellett Jancu szerepe e mozgalmakban érthetetlen lenne.

1847 május havában történt, hogy Brassó és Szében városok egy öttagú küldöttséget menesztettek Bécsbe azzal a kéréssel, hogy a Magyarországon építeni kezdett vasutat vigyék be Erdélybe is és pedig úgy, hogy érintse Szebent és Brassót is. A küldöttség a többi között felkereste B. Geringert is, a ki később Magyarországon meglehetősen ismeretessé tette magát hazánk újabb történetében. B. Geringernek az anyja szebeni szász polgár-leány volt s ezért gondolták, hogy a nagybefolyású férfiú nem fogja pártfogását Szebentől megvonni. Mikor a küldöttség előadta kérését, a báró nem szólt semmit, hanem csak felütötte orrát, mint az agár s elkezdett a levegőben szaglál-

szódni s azután a bámuló küldöttséghez e kérdést intézte: „Uraim! Nem éreznek Önök a levegőben valami különös szagot?“ — Nem, báró ur!“ — felelének a semmit sem sejtő küldöttek.*

Nem csoda, ha a jámbor szebeni és brassai szász burgerek nem éreztek semmi különöset a levegőben, hiszen gróf *Teleki* József kormányzó és báró *Jósika* Samu kancellár sem éreztek semmit, pedig ez időben Erdélyben is szaglott valami nagyon erősen. Ama „bizonyos punctumok“ még mindig szilárdul állottak, mint az erdélyi socialis rend megingathatatlan alapjai. A szabadelvű eszméktől és a modern gondolkozástól áthatott ellenzék Erdélyben sokkal több nehézséggel küzdött, mint Magyarországon s így lassabban is foglalhatott tért s tehetett szert befolyásra. Az 1841—43-ki országgyűlésen az öreg *Méhes* Sámuel professor, midőn szóba hozta, a nemességnek az adófizetésben résztvevését, még rosszabbul járt, mint *Nagy* Pál az 1809-ki pozsonyi országgyűlésen, midőn azt találta mondani, hogy jó volna már egyszer valamit tenni az adózó nép érdekében is. *Nagy* Pált, mint bolondot kikaczagták, *Méhes* Sámuel pedig *Cserey* Miklós kormányzéki főtanácsos indítványára majdnem pörbe fogták. Sőt 1841—1846-ig még rosszabbult is a helyzet, mert hiszen *Jósika* Samu azért vállalkozott 1845-ben a kancellárságra, hogy megfékezze és ha lehet meg is semmisítse a mindinkább lábra-kapó ellenzéki és szabadelvű áramlatot. Ő rendezte és vezette az 1846—47-ki országgyűlésre a választásokat s így aztán nem csodálkozhatunk, ha a konzervatívek jelszava: „Erdélynek nem lehet szabadelvű urbéri törvénye“ — ez országgyűlés urbéri törvényeiben betű szerént való megtestesülésre talált.

Erdély konzervatív főemberei nem éreztek semmit a levegőben. Meg voltak győződve, hogy a három nemzet és a négy vallás elvére fektetett politikai rendszer alapján kiváltságaik rendületlenül fenn fognak maradni egész a világ végezetéig. Hogy van egy nagy tömeg, a misera plebs contribuens, melynek lelkében sajátságos érzések váltakoznak, mely a dolgok rend-

* *Baritiu* Istoria Trănsilvaniei I. köt. 646. és 647. l.

jével elégedetlen s mely nem egyszer sóhajt fel szenvedései között:

Imperate fă dreptate.
Dacă crezi în Zeitate!

s hogy ez az elégedetlenség itt-ott nemcsak kitör, hanem az országnak egyik kevésbé megközelíthető vidékén évek óta mintegy állandósulva van, azzal Erdély nagy urai nem gondoltak. Hogy is gondoltak volna, mikor Józsika Metternichtől adoptált meggyőződése szerint a népnek semmi köze sem lehet ahhoz, hogy a társadalom kiváltságosai, a kormányzásnak örökös birtokosai, hogyan élnek hatalmokkal s minő elvek szerint nyírják az ő gyapját?

Az erdélyi románság már régóta nagyon megunva viselte a jobbágyság jármát, különösen a havasok között, hol a pásztorélet nagyobb szabadságra növeli az embert, hol az ős rengeteg oly jó buvóhelye annak, ki összeütközésbe talált jönni a polgári hatóságokkal. Amott fenn az Érczhegység havasai között, hol Hora és Kloska bölcseje ringott, hol élt még emlékezete annak a szép időnek, mikor a mócz ajakán ez a dal hangzott:

Hora bea, dantueste
Tara plânge, si plateste.
(Hora iszik, vigad, tánczol
És az ország fizet s gyászol.)

Bucsum község és a hozzá tartozó Cserb, Izbita, Bucsum-szász, Pojána, Muntar kisközségek, továbbá Abrudfalva és Kerpenyes nagyközségek román nemzetiségű lakosai azt állították, hogy ők a régi erdélyi fejedelmektől nyert szabadságlevelök értelmében sem tartoznak robotot teljesíteni a zalatnai fiskusnak. A fiskus más véleményben volt s e községektől a robot teljesítését követelte. A községek, támaszkodva állítólagos kiváltság-levelökre, Enyeden ügyvédet fogadtak és pörrel igyekeztek meggátolni, hogy a fiskus kívánságai teljesedésbe menjenek. A pört elvesztették s a nyertes uradalmi igazgatóság, számítva az ellenállásra, katonai karhatalmat kért, hogy jogaiba

visszahelyeztessék. A katonai karhatalomtól támogatott polgári hatóság 1837. július 6-án szállott ki Bucsum községébe. A román parasztok tényleg ellen is szegültek, de a lovasság az ellenszegülést könnyű szerrel szétverte s a bujtogatókat összefogdosta. A főkolomposra, *Kozma* Manassiere száz botot vertek; a többire pedig kire 25-öt, kire 50-et, kire 75-öt. Így aztán egy pár nap alatt helyreállították a rendet és a román parasztok a kényszerűség előtt meghajolva, mintegy három évig teljesítették is a kívánt robot-szolgálatot, de akkor egyszerre úgy találták, hogy az terhes és igazságtalan is. Ujra pörölni akartak. Három bizalmi férfit választottak mindenik községből, hogy azok fogadjanak Enyeden ügyvédet és folytassák a pört. A zalatnai fiskus azonban földesuri joga alapján elfogatta ezeket a bizalmi férfiakat, a kik aztán, mint a nép felbujtói, másfél évet töltöttek a zalatnai uradalom és Alsófehér-megye börtöneiben.

A román paraszt, ha egyszer magát valamire elhatározta, makacsul megmarad elhatározása mellett. Csökönysége páratlan s olyan ember előtt, ki természetét nem ismeri, teljesen hihetetlennek is látszik. A bucsumiakat társaik szomorú példája nem rettentette el. Más bizalmi férfiakat választottak, csak hogy most már titokban. E bizalmi férfiak bementek Enyedre, hogy ügyvédet keressenek. A véletlen ott hozta össze *Varga Katalin*-nal. Elmondották neki ügyöket és ő nemcsak igazságosnak találta, hanem segítségét is felajánlotta, a mely az oláh parasztok előtt annál értékesebbnek látszott, mert Bécsben, mint ő mondotta, a testvére udvari ágens és nagybefolyású ember. A parasztok nagyon megörültek, hogy ilyen nagy pártfogóra találtak. Elvitték magokkal Bucsum-pojánára; ott számára lakást rendeztek be s ellátták minden szükségessel. A „Doamna noastră“ (A mi urasszonyunk) — csak így hívta őt a környék minden parasztja — volt ezután a pörösködő román jobbágyok ügyében a közvetítő. A zalatnai uradalom többször kérelmezte a vármegyei hatóságnál, hogy fogassa el ezt a kalandor izgatónőt. De ez nem ment olyan könnyen, mert ez az asszony mintegy megboszorkányozta az egész móczságot. A megyei hatóság utasította is egy párszor a községek biráit, hogy fogassák

el. A birák azonban semmit sem tehettek, mert a nép kereken kijelentette, hogy csak az fogja el a „Doamna“-t, kinek tiz feje lesz. (ca cine va avea zece capete, se-si puna numai mâna pe doamna noastră). *Varga* Katalin így élt körülbelül 1843—1847-ig Bucsum-pojana-ban. A parasztok annyira szerették, hogy bár ki volt ellene adva az elfogatási parancs, de csupán a parasztságtól való félelemből nem merte a közigazgatás még akkor sem elfogni, mikor lement a hetivásárookra Abrudbányára.

„E nép között — írja Friedenfels már idézett könyvében* — 40-es évek második felében újra nagy izgatottság támadt, mely lassankint egészen a kamarai uradalom szigorú uralma ellen való tettelegesen ellenállásig növekedett. Egy *lázító* telepedett le közéjük s a mi igazán csodálatos dolog, nem férfi, hanem nő, sőt mi több, nem is román, hanem magyar, ki még erdélyi születésű sem volt, hanem magyarországi: *Varga Katalin*. Előélete mind e napig sincs felderítve, sőt a tekintetben sem támaszkodhatunk semmire, a miből magunknak ítéletet alkothatnánk, hogy mik voltak vezérlő szándékai? Különösen Abrudfalva, Bucsum és Kerpenyes tűntek ki az ellenállásban és a fenyegető erőszakoskodásban, annyira, hogy egyetlen kamarai vagy vármegyei hivatalnok sem mert arra vállalkozni, hogy közéjük menjen és így minden felszólítás, hogy *Varga Katalin* adják ki s magokat vessék alá a törvényeknek, eredménytelenül maradt. Katonaságot azért nem küldöttek ki az izgatónő elfogatására, mert a főbb tisztek ellene voltak, mivel ismerték a vállalkozás nehézségeit s a várható eredmény lehetetlenségét, el akarván ekként kerülni a haszontalan vérontást és lehetőleg megóvni a császári fegyvereket az eshetőleges kudarcztól és szégyentől. Ebben a zavarban szükségesnek találták az új gör. keleti püspöki vikáriushoz, a kovili archimandritához, *Siaguna*-hoz fordulni, ki csak most jött Erdélybe, — felszólítván, hogy papi tekintélyénél s a román népre való nagy befolyásánál fogva bírja rá a népet az engedelmességre. Neki csakugyan sikerült is visszatartani a felizgatott csapatokat a bosszuló kihá-

* Josef Bedeus von Scharberg 414. lap.

gásoktól, illetőleg várakozásra birni mindaddig, míg pörük el fog dőlni. Varga Katalin ekkor újra megjelent a hegyek között s a kedélyek izgatottsága megint nőni kezdett. Ekkor a buzgó vikárius bizva a népre való nagy befolyásában merész tervet szőtt, melyet ügyességgel készített elő s bátorsággal vitt keresztül.

Sterca Siuluti „O lacrima ferbinte“ czimű könyvében ide vonatkozóan ezeket írja: „Éppen ebben az időben ijesztő hire terjedt el az egész országban, hogy a havasok között Hora lázadásának második kiadása készül és pedig ezuttal egy Varga Katalin nevű nő közreműködésével, kiről a magyarok azt tartották, hogy magyar s viszont a havasi románok, kik közönségesen csak „doamna noastră“-nak nevezték, saját szavai után románnek. . . . Valóban ha a feldühödött nép meg fogja akkor Siagunat, nagy botrány történik. Valószínűen úgy jár, mint Drágos 1849-ben Abrudbányán. A nép, mely 1848-ban szabad lett, megőrizte asszonyának édes emlékezetét, valamint elfogójának is — de az ellenkezőt.“

„Nehéz feladat volt ez rám nézve; sok gondot és aggodalmat okozott nekem“ — szokta mondogatni Siaguna — ha valaki előhozta a Varga Katalin esetét — s azután így folytatta: „Sokat irtak és beszéltek erről idáig s meglehet, még többet fognak írni és beszélni a jövőben, de lelkiismeretem nyugodt, hogy én ezt megtudtam oldani mindenki meglegedésére. Meg vagyok lelkemből győződve, hogy én mint pap, román és hazafi nem tehettem másként, mert véleményem szerint, ha nem nyulok ehhez az eszközhöz ebben a nagyfontosságú ügyben, bizonyára katasztrófa fog bekövetkezni, sőt meglehet a legszörnyűbb és a legszerencsétlenebb lázadás havasi népünk — s az sem lehetetlen — az egész román nemzet részéről. Hálásak lehetünk, hogy az Isten ettől megőrizett.“

De hát miért örvend Siaguna és vele együtt a legtöbb román író, hogy Varga Katalin oly módon fogatott el, hogy elfogatásának szomorú és véres következményei nem lettek? Nehogy valaki azzal vádoljon, hogy a tényekbe oly czélzatokat akarok belemagyarázni, melyek a valóságban e tényektől messze estek s a melyek csupán álláspontomnak konzekvenciái, újra

Popeat beszéltem, hiszen tőle csak nem lehet megtagadni, hogy eléggé illetékes tolmácsolója a román álláspontnak és befogásnak.

„Ha Siaguna nem folyamodik ez eszközhöz, okvetetlenül következik egy második katonai vagy karhatalmi kiszállás a havasok közé, melynek szomoru következményeit elgondolhatja mindenki, különösen pedig az, a ki hallott vagy olvasott az első kegyetlen katonai brachiumról. Aztán még van egy figyelemreméltó körülmény, melyet tekinteten kívül nem hagyhatunk. Mert ime a Varga Katalin-féle eset után mindjárt következett az 1848-ki szörnyű polgárháboru. Kérdem: mit csináltak volna a havasi románok, különösen a mőczok és általában a románok, ha a mondott időben az előbbieket (t. i. a mőczokat) egy új katonai végrehajtás, egy új katasztrófa éri, következményeire nézve borzasztóbb, mint az első volt. Vajon lett volna-e ez esetben a mőczoknak kedvök és bátorságok felkelni, a mozgalom élére állani és *Janku*-nak őket felhívni a harcra? S ha a mőczok nem mozdulnak, vajon Gyulafehérvárt nem foglalták volna-e el a felkelők és történt volna-e több olyan dolog, mely csak a mőczok felkelésével való szoros kapcsolatban történhetett meg csupán?”

Azt hiszem, világosan rámutattam az 1848/9-ki román lázadás két fő mozgató elemére: a román ifjúságra és a mőczságra. Kifejtettem e két tényező fejlődésének minden előzményét és körülményeit; rámutattam az egyházzal egybeforrott iskolára és a jobbágy rendszerre; azaz a románság kulturai és social-oeconomiai helyzetére, mint az egész forradalmi célzatu román nemzetiségi mozgalom kettős melegágyára. Nem tagadhatni azonban azt sem, hogy az 1848/9-ki román lázadásra más külső, a nemzeti érzülettel kapcsolatban nem álló tényezők is voltak hatással; így például a bécsi reakció, melynek keze 1690 óta belenyúl a román nemzetiségi mozgalom minden egyes fázisába; de az is bizonyos, hogy ez egymagára nem lett volna elégséges semminek elérésére, ha e kettős tényező által a talaj számára elő nem lett volna készítve. A kik irodalmunkban a románság 1848/9-ki lázadásával foglalkoztak, csak

e külső tényezőt vették számba, a mélyebben fekvőket, a román nemzetiségi eszme fejlődési fázisainak nem ismerése miatt nem vették figyelembe s így aztán nem csoda, ha e mozgalmakat teljesen félreismerve, helytelen és ferde világításba helyezték.

Hogy tényleg ebben a véres és szomorú emlékezetű mozgalomban az osztrák-reakciónak is volt szerepe, azt a román írók közül is elismerik a szélesebb látkörűek és a higgadtabbak, de egyuttal erélyesen is hangoztatják annak kétségbevonhatatlan nemzetiségi jellegét is. *Balcescu* Miklós, kiről e tanulmány folyamán még többször lesz szó, 1851-ben Párisban romániai száműzött társaival megünnepelte az 1848-ki május 15-ét, mint a balázsfalvi román gyűlés évfordulóját. Ez alkalommal barátai megbízásából e nap emlékezetéről beszédet tartott, jellemezvén román nemzetiségi szempontból az 1848/9-ki erdélyi román mozgalmakat.

„Sok és súlyos vádat emeltek — mondja *Balcescu* e beszédében — az erdélyi románok e forradalma ellen. A bosszuállás vad furiájához hasonlították, a mely a romok és a holtak sírjai fölött áll, borzalmat keltően, vértől habzó szájjal s egyik kezében városokat felgyújtó fáklyát tart, a másikban pedig szörnyű és kegyetlen pallost, melyvel elpusztítja a földszínéről az ellenfélnek még magvát is. Ez az ijesztő kép igaz. Az erdélyiek forradalma szörnyű, kegyetlen és sok büntetésre méltó kihágástól beszenyezett volt, de védelmére felhozhatjuk, hogy mindezek a kihágások csupán végzetes következményei voltak egy tiz százados szenvedéstől élesztett és szitott gyűlöletnek Azt is mondták, hogy a románok felkelésében nem volt semmi nemzeti vonás, még csak nemzeti zászlajuk sem volt, mint a horvátoknak és a szerbeknek, hanem szakadatlanul az osztrák zászlók alatt küzdöttek. Felkelésök hasonlított a rab-szolgáéhoz, ki ura parancsára és urától félve kél fel, nem pedig a szabad emberekéhez, kik a szabadságért küzdenek. Igaz, én magam is láttam — arczom a szégyen pirjától égett, — hogy a románok a szabadságért a legelavultabb, a legszörnyűbb és a legpiszkosabb zsarnokság zászlaja alatt küzdöttek. Igaz, hogy a románok engedték magokat megcsaladni az osztrákoktól, a kik

kizsákmányolták áldozatkészségüket és hősiességüket. Nem igaz azonban, hogy a románokat ebben a szörnyű háboruban ne hatotta volna át és ne lelkesítette volna a nemzeti érzület és a szabadság szeretete. Én magam is láttam azokat a szörnyű mőczokat, kiket a magyar vitézek ijedelme úgy irt le előttem, mint holmi vadállatokat, a melyek előjönnek a hegyodukból, hogy öljenek és ragadozzanak. Igenis láttam őket feldühödve s ellenségeiket fanatikusan gyűlölve; de találtam bennök egyenesen sok emberies, nemes és magasztos érzést is. S ebben az időben, mikor szívem szerte volt zúzva, látván mindenütt a román nemzetet idegen ellenségeitől letiporva és szorongatva, boldog lettem, mikor ez óriás hegytetőkön, a felhők között tüzes, hatalmas román életre és román nemzetiségre akadtam. És micsoda fanatikus lelkesedéssel üdvözöltek mind e parasztok, mikor elmondottam: azért jövök, hogy hozzak üdvözlétet csodálatos vitézségökért és kívánjak szerencsét küzdelmeikhez testvéreik részéről, kik a Czárában* laknak. Micsoda mély hallgatással fogtak körül és figyeltek rám, mikor a román nemzet erejéről, számáról és elterjedéséről beszéltem a földön, melyet az isten nekik adott és arról a nagyságról, mely rájuk a jövőben vár Az asszonyok sem maradtak el sem bátorságra, sem nemzeti érzületre nézve. A hegyek csucsairól a kőtömegek záporát zuditották alá, melyek meggyérítették az ellenség zászlóaljait. Dalaik sem voltak többé, mint előbb a fájdalom és az öröm énekei, hanem hazafisággal és nemzeti érzülettel telt dalok. Hallottam Abrudbánya romjai között egy ifju, magas termetű, szép havasi leányt édes és fájó dalt énekelni. Egy ifju, boldog román leányról énekelt, kit Flórának hívtak s ki azért volt boldog és szerencsés, mert román leány és itáliai eredetű volt; boldog mert nem tud magyarul; anyja sem tudott egy szót sem; boldog volt, mert csak azt szerette, a mi román és esküt tett, hogy sohasem fog magyart szeretni,

* A román paraszt a közbeszédben Romániát Czárának (ország-nak) szokta nevezni, mintegy ezt tekintvén igazi hazájának. Ez a reminiscenzia is érdekes adaléka annak, hogy a román nép tudatában is élt a beköltözés emlékezete bár nagyon elhomályosulva.

mig csak a földön egy román lesz. Ez az érzéstől megittasult dal, ez a fehér és piros arczu szép lány s Abrudbánya megpörzsölt s kormos romjai, a melyek engem körülvettek s a magyar sirok dombjai, melyeket magam mellett láttam, mély hatást tettek rám. Mintha egy csodás látvány állott volna előttem; mintha a román nemzetiség geniusza állott volna az idegen ellenség sirdombja felett énekelve a feltámadás dalát.“

Sok költészet van e leírás utolsó részében bizonyára, de ne feledjük, hogy a költészettől az igazság, mikor az érzelmek világáról van szó, nem szokott valami távol feküdni. Az 1848/9-ki román mozgalmak, legérdekesebb alakja *Janku* Ábrahám volt, a havasok királya, a mőczok vezére és Hora-nak oldalági rokona. Szereplését és egyéni jellemét, nem lehet sem megérteni, sem elemezni, ha kizártnak tekintjük, hogy a havasi román-ság lelkülete át volt hatva mélyen gyökerező erős nemzeti érzülettől. Jankunak élettörténete világos bizonyítéka, hogy ő komolyan hitt abban, a miért fegyvert fogott, hogy őt nem önző czélok vezették, hanem magasztos, bár téves és következményeiben veszedelmes nemzeti álmok. Ha a mőczságban román nemzeti érzés nem lett volna, Janku rájuk oly megbüvölő hatást sohasem gyakorolhatott volna. Azt se feledjük, mikor arról a kölcsönhatásról van szó, mely Janku és a román forradalmi mozgalmak között volt, hogy ő is tagja volt a kolozsvári román ifjuság önképző-körének. Az ő lelke is ott szívta magába a román nemzeti szellemet, a hol a Barnutiu hatása alatt álló egész ifjabb román intelligencia.

VI.

1848 márczius 15-ke. *Murgu Euthym* kiszabadítása. A márczius 15-ki eszmék hatása az erdélyi ifjúságra. A marosvásárhelyi magyar és román kancellisták. Kérvényezés az Unio tárgyában. A román kancellisták magatartása ez ügyben. Birlea hírt hoz a balázsfalvi hangulatról. Birlea megjelenése minő fordulatot idéz elő a román kancellisták magatartásában. A magyar írók téves okoskodása. A román kancellisták elhatározzák a Tamás-vasárnapi gyűlést. Pumnul Áron balázsfalvi tanár is e gyűlésre meghívókat küldöz szét a husvétii szünidőre hazatérő tanulóktól. Román népgyűlések Verespatakon és Topánfalván. A kolozsvári kérvény. A románság magatartása az Unioval szemben. A „Gazeta de Transilvania” pártolja. Barnutiu márczius 25-ki írott proklamációja. A kormányzék betiltja a Tamás-vasárnapi gyűlést, de megengedi, hogy a püspökök külön-külön összehívassák a román intelligenciát. A Tamás-vasárnapi gyűlést megtartják. E gyűlés hatása és jelentősége. Zavargások ez időben. Leményi püspök jelentése. Elfogatások. A püspökök összehívják a balázsfalvi gyűlést. Kik vettek részt e gyűlésen? A gyűlés lefolyása. A balázsfalvi gyűlésen megfogalmazott román nemzetiségi program és főbb pontjai. A román nemzeti állandó bizottság (komité) megalakítása. Mi volt e komité feladata? A komité tagjainak részessége a román parasztok felbujtásában. A mihálczfalvi és koslárdi eset. A kormányzék felosztatja a komitét. A komité beleavatkozik a mihálczfalvi esetben. A kormányzék gróf Beldi Ferenczet Szebenbe küldi, hogy a komité főbb tagjait fogassa el. Barnutiu elmenekül, csak Laurianu-t és Balasiescut fogják el. B. Vay kormánybiztos később szabadon bocsátja ezeket is.

A román nemzetiségi eszmének fejlődését nyomról-nyomra követve, elérkeztünk 1848 márczius 15-hez. E nap a magyar ifjúság napja volt. Története ismeretes. E napon szabadították ki az ifjak Tánicsicot és társait börtönükből. E kiszabadított foglyok között volt egy román is, *Murgu Euthym*, ki egyike volt a romanismus legbuzgóbb apostolainak. Murgu a magyarországi részekben az elsők közül való volt, ki a románság fel-

szabadítását követelte a szerb hierarchia nyomása alól. Először az irodalomban üzent hadat a szláv kulturális hatás egyik maradványának, a cirill betűnek; azután pedig az egyház belkormányzatában követelte az ó-szláv liturgiai nyelvnek felcserélését a román nyelvvvel és azt, hogy a gör. kel. román egyház elválasztassék a gör. kel. szerb egyháztól. Ezzel maga ellen ingerelte az egész szerb hierarchiát, de népszerűsége a románság előtt határtalanná lett. „Murgu azonban — mint Horváth Mihály mondja* — nem elégedett meg ezzel, hanem Krassó megyében a földesurak és jobbágyok viszonyaira is kiterjesztette izgatásait, minek következtében elfogatott s mint közrendháborító négy évi fogságra ítéltetett.“

A magyar ifjúság szabadságnapja tehát Murgu Euthym személyében az ujonnan kivivott szabadságot kiterjesztette Magyarországra románjaira is és velök együtt minden hazai nemzetiségre. A márczius 15-én kivivott szabadság egyetemes szabadság volt tehát, nemcsak „magyar szabadság.“

A márczius 15-ki események híre villámgyorsasággal terjedt el. Egy pár nap múlva megérkezett Erdélybe is. Hogy minő hatással volt az erdélyi magyarságra, és a magyar ifjúságra, annyira köztudomásu, hogy előadása alól magunkat bátran felmentetteknek tekinthetjük. Kevésbé ismeretes azonban, hogy minő hatással volt a románságra, nevezetesen pedig a román nemzetiségi mozgalom élén álló mivelt román ifjúságra? E tekintetben az egykoru hirlapi tudósításokat és emlékiratokat leszámítva, két forrásra hivatkozhatunk: *Jakab Elekre* és *Baritiu Györgyre*.** E nap eseményeit mindketten elbeszélik. Ellenkező szempontok szerint ugyan, de épen ez a homlokegyenest ellenkező felfogás adja kezünkbe a kulcsot az akkori helyzet s e helyzeten uralkodó érzület objektív megítéléséhez.

A pesti és bécsi események híre márczius 23-án érkezett meg Marosvásárhelyre. A következő nap az öröm és a tünte-

* Magyarország függetlenségi harcának története I. köt. 240. l.

** *Baritiu*: Istoria Transilvaniei II. köt.

Jakab Elek: Szabadságharcunk történetéhez.

tések napja volt. Marosvásárhely akkoriban nem volt olyan csendes városka, mint most. Székhelye volt a királyi táblának, mely mellett mintegy 200 jogvégzett ifju gyakornokoskodott. Ezenkívül az odavaló ev. ref. kollégium *Dózsa Elek* előadásai folytán mintegy középpontjává lett az erdélyi jogtanításnak. Ez időben Marosvásárhelyt mintegy 30 román nemzetiségű ifju tartózkodott, nagyobb részben mint kir. táblai gyakornokok (kancelisták) s csekélyebb részben mint joghallgatók. Ezek között a későbbi mozgalmakban nagyobb szerepet játszó és így ismeretebb nevűek a következő ifjak voltak: *Janku Abraham*, *Pop Vasile*, *Bologa Jakab*, *Popoviciu Servian*, *Margineau János*, *Hodosiu József*, *Solomon Miklós*, *Dobra Péter*, *Buteanu János*, *Pap Sándor* (Papiu Ilarianu), *Secarean Constantin*, *Constantin G. Joan*, *Porutiu Sámuel*, *Rosca Péter*, *Pinciu János*, a *Brote* testvérek és *Martianu Dénes*. Majdnem kivétel nélkül oly nevek, kik szerepet játszottak a kolozsvári román ifjusági önképző-körben is.

Ezek az ifjak résztvettek a magyar ifjuság demonstrációiban. Örömük közös volt. A most született szabadságot úgy tekintették, mint mindnyájuk drága tulajdonát. Márczius 25-én az ifjuság gyűlést tartott, melyben elhatározták, hogy Ő felségéhez folyamodást fognak küldeni, melyben első sorban Erdélynek Magyarországgal való unioját fogják kérni. E kérést mindjárt a gyűlésben megfogalmazták és aláírták. Aláírták pedig nemcsak a magyar, hanem a szász és román ifjak is. A többször említett Pap Sándor alias Papiu Ilarianu e szavakkal irta alá: „Ezt a kérvényt aláírom, mint román“ — Baritiu azt mondja, hogy a magyar ifjak e szó hallatára *román* zajongani kezdtek. E zajongásról azonban sem Jakab Elek, sem Kövári László,* sem pedig más magyar forrás nem tud semmit. „Aláírom — folytatá — azon reményben, hogy a jobbagyság el fog törülteni minden kárpótlás nélkül akár a parasztság, akár pedig az állam részéről, hogy respektáltatni fog az Erdélyben és Magyarországon lakó nemzetiségek nyelve és hogy teljes lesz a sze-

* *Köväri László*: Erdély története 1848—1849.

mélyes, polgári és politikai egyenlőség“. Végül, Baritiu szerint követelte, hogy jegyzőkönyvbe vételessék, hogy a román ifjak az uniót csak ily feltétel alatt akarják. A magyar források ez utóbbi kívánlomról nem tudnak semmit, mint nem tudnak arról sem, hogy a magyar ifjuság e kikötés jegyzőkönyvbe vételét zajongásával megakadályozta volna.

Márczius 26-án este egy *Birlea* Miklós nevezetű tanuló érkezett Balázsfalváról Marosvásárhelyre. Ez az ifju beszélt el a román kanczellistáknak, hogy „Balázsfalván az este a tanárok a tanulókkal és más intelligens románokkal tanácskoztak és tanácskoztak a mai nap folyamán is, hogy mit kellene a román nemzetért tenni a jelen körülmények között. A nemzetiségi dolgokat illetően a legtöbben egyetértének, de azt szeretnék tudni, hogy mit akar a marosvásárhelyi ifjuság, s hogy ha lehet, működjenek mindnyájan egyetértően.“

Ez értesítést vevén, másnap este a román kanczellisták, számszerint harminczan összegyűltek Janku Ábrahám lakásán, és miután nagy örömmel meghallgatták az ifju *Birlea* felvilágosításait azon szellemről, mely a balázsfalviakat áthatotta s az ottani nemzeti mozgalmakról, az ifjak értekezlete azt határozta, hogy a husvét után következő Tamásvasárnapján mindazok, kik a jelen értekezletben résztvettek, polgári, papi, értelmiségi és parasztismerőseikkel, annyival, a hányat közülök rábirhatnak, össze fognak gyülekezni Balázsfalvára, a hol majd többen összejövén, a nemzeti ügyben megtehetik a szükséges lépéseket.“ Papiu Ilarianu elbeszélése szerint az ifjak e határozat kimondása után kezöket az égre emelvén, megesküdtek, hogy tűzön-vízen keresztül, életök bármilyen veszedelmeztetése árán is el fognak menni Balázsfalvára.

E határozat kimondása után nagyon természetes, hogy a román ifjuságnak Marosvásárhelyről el kellett távoznia, hogy a Tamásvasárnapi gyűlésre mentől számosabb kísérettel térhessenek vissza. E mozgalmak magyar leirői, nem ismervén azt a fordulatot, a mely *Birlea* megjelenésével a marosvásárhelyi román ifjuság lelkében bekövetkezett, sok felé keresték az eltávozás okát, csak ott nem, a hol rejtlett. „A márcziusi napok

egyik estéjén — írja Kövály László * — a magyar és román fiatalság együtt poharazott. A tömegben egy szikár termetű, vöröslő szakállal körített arczu egyén setéten kísért a jobbágy-ság felszabadítása iránti vitát s végre felkiáltott: *örök váltság ingyen, vagy halál!* E szavak nem hangzottak el s reggel nem vala román fiatal Marosvásárhelyen látható; senkise vélte, hogy az egyszerű irnok nevét vérrel fogja Erdély története lapjaira beírni. Janku Ábrahám eltávozott, felment az abrudbányai havasokra, hazájába.“

Midőn Birlea visszatért Balázsfalvára és hírül vitte a marosvásárhelyi ifjak határozatát, a balázsfalvi iskola egyik fiatalabb tanára, *Pumnul Áron*, ki az ifjuságra ez időben majdnem akkora hatással volt, mint egy pár év előtt Barnutiu, egy felhívást fogalmazott, melyben a román népet a husvéti ünnepek után következő Tamásvasárnapjára összehívta egy nemzeti értekezletre. Az ifjuság éppen készülöben volt, hogy a husvéti szünetekre haza menjen; Pumnul felhívását lemásoltatta minden egyes tanulóval s meghagyta nekik, hogy e felhívást magokkaj hazavigyék, otthon terjeszszék és minden tőlök telhető eszközzel hassanak oda, hogy erre a gyűlésre mentől számosabban eljöjjön a románság. Az ifjak e felhívást magokkal vitték, több román lelkész nemcsak tudomásul vette, de a templomban ki is hirdette. A Maros-Vásárhelyről eltávozott ifjak is megtettek minden tőlök telhető. Nemcsak résztvevőket toboroztak és izgattak a Tamásvasárnapi gyűlés érdekében, hanem több helyen népgyűlést is tartottak, mely népgyűléseknek tárgya az ugynevezett román nemzeti követelések formulázása volt. Ily népgyűlést tartottak április 3-án. Abrudfalván — a Varga Katalin fele mozgalmak egyik csomópontján — *Bálint* Simon verespataki gör. kath. lelkész és *Buteanu* János ügyvéd vezetése alatt, mely gyűlésben egy kérvénytervezetet fogadtak el a jelenlevők. E kérvényt Kolozsvárott márczius 28-án, tehát a marosvásárhelyi román kanczellisták határozata után két nappal fogalmazták *Mikás* Ferencz, *Buteanu* és *Suciu*. Hasonló nép-

* Erdély története 1848—1849-ben 54. lap.

gyűlést tartottak április 5-én Topánfalván is. Janku is jelen volt e gyűlésen, de ez alkalommal még teljesen tartózkodó magaviseletet tanusított. E népgyűlés is elfogadta némi bővítéssel és módosítással a kolozsvár-abrudfalvi kérvényt.

A románság meglehetősen egyetértett az ugynevezett nemzeti követelésekben, melyek röviden a következőkbe foglalhatók össze: iktassák törvénybe, hogy a románság Erdély negyedik nemzete s hogy a gör. kel. vallás ép, oly törvényesen bevett vallásfelekezet, mint a többi négy. A miben még teljesen határozatlanok voltak, az a Magyarországgal való unio volt. A románság ekkor még nem volt határozottan ellensége az unionak, mert sokan úgy gondolkoztak, hogy a románság csak nyerni fog súlyban és jelentőségben, mint politikai tényező, ha egyesül a magyarországi románsággal. A „Gazeta de Transilvania“ és a „Fóia pentru minte si inima“ több czikkben épen e szempontból indulva ki, az unio mellett nyilatkozott.

Márczius 25-ről keltezve, egy irott proklamációt kezdettek Nagy-Szebenből az országban terjeszteni. Bár nem volt aláírva, de azért a román ifjuság azonnal megismerte, hogy Barnutiu tollából származott. E felhívás azt követelte, hogy legelőször is tartassék egy román nemzeti kongresszus. Töröltessék el a jobbság; ne csak egyéni, de nemzeti szabadság is legyen, azaz a románság a törvényhozás útján helyeztessék vissza régi jogaiba; legyenek román tisztviselők és román követek az országgyűlésen s a Magyarországgal való unióról mindaddig szó se legyen, míg a román nemzet mint szabad nemzet nem egyezkedhetik a magyar nemzettel, mert az unio mellett nemzeti szabadság nélkül az egyéni szabadságra épült kormányzat bármely rendszere nem egyéb, mint álорezés absolutismus. „Míg az egész román nemzet nem lesz jelen az országgyűlésen, addig óvást teszünk minden unio ellen. Örökre átkozott legyen az a román, ki uniot mer kötni mindaddig, míg el nem lesz ismerve a román, mint politikai nemzet.“

Barnutiu e proklamációja döntő hatással volt a román közvélemény alakulására s most már csak idő kérdése volt, hogy Barnutiu a mozgalom vezetését kezébe vegye s a román

közvélemény határozott és egységes állást foglaljon Erdélyben az unio ellen. A kormányzék a tervezett Tamásvasárnapi gyűlést eltiltotta s meghagyta a püspököknek, hogy rendeljék meg papjaiknak, hogy a kormányzék e rendeletét a néppel tudassák s azt tartsák vissza a gyűlésen való megjelenéstől. Együttal azonban kijelentette azt is, hogy nem fogja ellenezni, ha a püspökök külön-külön, a magok székhelyére összehívják a papság képviselőit s a világi értelmiség egy néhány jelentékenyebb tagját, hogy velök egy, a románság óhajtasait magában foglaló s az országgyűléshez benyújtandó kérés tárgyában tanácskozzanak. A püspökök a kormányzék rendeletének engedelmeskedtek s a papságot e rendelet értelmében utasították. Azonkívül a kormányzék a főhadi parancsnokságtól katonai erőt is kért, hogy ha április 30-án tényleg mégis összejönne a népgyűlés és nem oszlanék szét a polgári hatóságok képviselőinek felhívására, legyen kéznél karhatalom is.

A kormányzék rendelete s a püspökök tilalma nem tudta megakadályozni, hogy az ifjak Balázsfalvára ne gyűljenek és egyik-másik pap, mint *Bálint* Simon verespataki gör. kath. lelkész ne hozzon magával számos román parasztot is. Dél előtt 10 óra tájban érkeztek meg Janku és Buteanu is, mintegy ezer főre menő mőcz kíséretében. Egy szóval a hatóságilag betiltott gyűlésen részt vett mégis egy pár ezer ember. A marosvásárhelyi kanczellisták közül *Papiu* Ilarianu szerint* jelen voltak: *Janku* Abrahám, *Porutiu* Sámuel, *Tordasianu*, *Tobias*, *Franku*, *Finciu* János, *Rosca* Péter, *Bota*, *Margineanu* János, *Vesprimianu* Vasilie stb. Ezek és Pumnul Áron tanár, továbbá Buteanu János és Mikás Florián ügyvédek a templom előtt levő téren szónokoltak a néphez. A magyar források szerint lázító és Leményi püspököt gyalázó beszédeket tartva, a román források szerint pedig csillapító tartalmuakat. Délután két órakor érkezett meg Barnutiu is. A kanczellisták a néppel együtt elébe mentek, lovait kifogták és kocsiját úgy vitték be Balázsfalva föterére.

* Istoria Românilor stb. II. r. 283 p.

Barnatiu megérkezése — írja Popea már idézett könyvében — nagy félelmet gerjesztett a püspöknek és a kormány küldöttjeinek szívében. Azt hitték ugyanis, hogy azért jött ide, hogy kikergesse a püspököt székéből s így álljon bosszút azért a pörért, melyet egy néhány év előtt folytatott ez ellene és tanártársai ellen s melynek eredménye az lett, hogy Barnatiu elvesztette tanszékét. Félelmök azonban hiába való volt, mert Barnatiu a népet békére intette, tanácsolván neki, hogy menjen haza csendesen s engedelmeskedjék otthon felebbvalóinak és azután jöjjön el ismét arra a nagygyűlésre, melyet a kormány engedélyével fognak tartani s a melyben az iránt fognak határozni, hogy mit tegyen a román nép politikai jogai megnyerése érdekében. Ugy is történt. A nép haza ment, miként az intelligencia Barnatiuval együtt, ki mint Cipariu írta „Organul Luminarii“ czimű ujságában — úgy ment haza Szebenbe, mint a „béke angyala“.

A Tamásvasárnapi gyűlés a kormány eltiltó rendelete következtében csak félig sikerült, de azért nagyobb hatású volt mégis így megtartva, mintha akadályok nem merültek volna fel. A gyűlést összehívó s az egész mozgalmat vezető ifjuságe gyűlésen jött teljesen erejének tudatára. Az összegyűlt népet fanatizálta, a kormánytól kilátásba helyezett gyűlésre pedig a tért előkészítette. „Röviden — hogy újra Popeát idézzem — e nélkül a gyűlés nélkül s azon előkészületek nélkül, a melyeket az ifjuság ekkor tett, a május 15-ki nagygyűlésnek, ha meg is tartatott volna, nem lett volna semmi tekintetben az az értéke és hatása, a mi volt, sőt az is nagyon könnyen megtörténhetett volna, hogy téves utra jutva, eredményeiben egyenesen az igazi román nemzeti érdekek ellen lett volna“.

A Tamásvasárnapi gyűlés után a román nép izgatottsága egyre növekedett. A Magyarországgal szomszédos megyékben hire terjedt, hogy Magyarországon a robot már megszűnt s e hir következtében többen meg is tagadták a jobbágy-szolgálatok teljesítését. A szünidőkön még mindig otthon levő tanuláság fáradhatatlan volt az izgatásban. Mindenki készült a május 15-ki balázsfalvi nagygyűlésre, a melyen a tömegben elter-

jedt hír szerint nem fog sem több, sem kevesebb történni, mint-hogy fel fogják osztani a földesurak birtokait. Több helyen az izgatottság tettelegességben és a hatóságok iránt való ellenszegülésben tört ki. Erdély különböző részeiből a fenyegető mozgalmakról egyre érkeztek a kormányshoz a jelentések. Alsó-Fehérmegyében, Mihálcfalván, a rögtönítelő bíróság kihirdetésében a román parasztság megakadályozta a szolgabírókat. A kis Felső-Fehérmegyében pedig tizenegy községben tagadták meg a jobbágy-szolgálatot. Legnagyobb volt azonban az izgatottság a Mezőségen, Papp Sándor szülőfalujának, Mező-Bodonynak környékén. Több helyen katonaságot kellett alkalmazni, hogy a nép izgatottsága lázadásban ne törjön ki. A helyzetet igen híven jellemezi Leményi püspök azon jelentése, melyet május 10-ről a kormányshoz küldött: „Ma egy igen hiteles hirt vettem arról, hogy a bujtogató ifjak innen Szebenbe menvén, odavaló lelkészemmel, *Mán* Miklóssal, *Barnutin* Simon, *Boer* Demeter, *Barb* Miklós és *Papp* Sándor többször megesküdtek s magukban elhatározták, hogy ha én a gyűlésen az általuk eléterjesztendő pontokat el nem fogadom vagy ellene szegülök, engem láb alól eltegyenek, hittel kötelezték magokat mindnyájan arra, hogy ha az unió 4 pontjairól le nem mondok, a püspöki székről ledöntsenek. Mindenfelé azt hirdették, hogy a nép Balázsfalvára fegyveresen jelenjék meg. *Mán* Miklós szebeni papom is azt mondta alsó-sebesi görög nem-egyesült pap, *Popa* Arszeniának; *Pap* Sándor pedig a szecseli utban összegyűlt és Siaguna püspök érkezését váró néptömeget arra buzdította, hogy május 15-én családostól, gyermekestől jelenjenek meg Balázsfalván s erővel mutassák meg, hogy a román mindent meggyőzhet. És mindezt *Fule* igazgató, *Móga* theologus, *Panevics* és mások jelenlétében mondotta.*

A hatóságok ily körülmények között kénytelenek voltak nemcsak praeventiv intézkedéseket tenni az eshetőlegesen kitérhető mozgalmakra vonatkozóan, hanem egynehányat azok közül, kiket a kezei közé került adatok alapján a legfőbb buj-

* *Jakab Elek*. Szabadságharcunk története 116. és 117. l.

togatóknak tartott, be is fogatni. Így fogatta be még a Tamás-vasárnapi gyűlés előtt *Mikás* Ferenczet, *Mikás* Floriánnak édes atyját, azért, hogy a román parasztságot nyitlan a földesurak ellen izgatta. A nála talált mintegy 67 darab levélből kitűnt, hogy a mozgalmaknak középponti intézője Barnutiú, főbb ügynökei pedig Buteanu János és Pap Sándor voltak. Ugyancsak ilyen okok miatt fogták el *Pumnul* Áront és *Solomon* Miklóst is, kiknél szintén lázító iratokat és nyomtatványokat találtak.

A balázsfalvi gyűlésre a románság gör. keleti részét Siaguna püspök május 7-ről keltezett 231—48. számú köriratával, a gör. katolikusokat pedig Leményi püspök május 9-ről keltezett főpásztori levelével hívta össze. E kettős összehívó nagy mozgalmat okozott a románságban. Nemcsak az értelmiség, de maga a nép is alig beszélt másról, mint a balázsfalvi román országgyűlésről. „Tamásvasárnapjától kezdve — írja Papiu Ilarianu már idézett könyvében — május 15-ig az egész ország s annak minden nemzete a legnagyobb forrongásban és a legfeszültebb várakozásban voltak. Magyarok, románok és szászok nagyon jól tudták, hogy a románok gyűlése fog dönteni Erdély sorsa felett. Mindnyájan türelmetlenül várták, hogy mit fognak tenni a románok.“

Mentől közelebb jött a kitűzött nap, annál nagyobb lett a román nép izgatottsága. A gyűlést megelőzően már három nappal kezdettek özönlenni a nép és a küldöttségek az ország minden részéből Balázsfalva felé. Szombaton délután érkezett meg Szebenből Siaguna püspök is. A román ifjak elébe mentek s kérték, hogy a nemzeti ügy érdekében ne szálljon Leményi püspökhöz. „Inkább Balázsfalva piacznán maradok — felelé a püspök — csak ne gyanusítsatok!“ E kijelentésre az ifjak belenyugodtak, hogy a püspök ne sértse meg a köteles illetet, melylyel főpásztor társa iránt tartozik

E gyűlésre eljöttek még azok az intelligens románok is, kik már régebben kivándoroltak volt a vajdaságokba s ott különféle hivatalos és társadalmi állásokat vittek ki magok számára. Így jelen voltak már a gyűlést megelőző napon *Laurianu*, *Balasiescu*, *Maiorescu* Vasilie, *Suciu*. Későbbben érkeztek vala-

mivel *Maiorescu* János, *Áron* Flórian, *Munteanu* Gábor, *Almasianu* Dávid, kik mindnyájan azért jöttek haza, hogy részt vegyenek a nevezetes gyűlésen s „hogy tevékenyen működjenek közre a maguk részéről is a nemzeti jogok kivívásában.“ De nemcsak ők vettek részt e gyűlésen, hanem többen a romániai ifjabb generáció tagjai közül is. Így a többek között *Negri* Konstantin, *Sion* György, *Russu*, *Rosetti* Lascar, *Curius*, *Jonnescu* Nicolae, *Balcescu* stb.

A kormánybiztosok *Szabó* Lajos kormányzéki tanácsos és *Bánffy* Miklós főispán voltak. A rend fentartására Szebenből katonai erő is volt kiküldve, melynek parancsnoka *Schurter* tábornok volt. A gyűlést a Balázsfalva alatt elterülő réten tartották meg, melyet e nap örök emlékezetére elneveztek „*Szabadság mező*“-nek (Cimpul libertatii). Elnökei voltak a püspökök, kik mellé még két alelnököt választottak u. m. *Barnutiu* Simont és *Baritiu* Györgyöt és egy tíz tagból álló titkárságot névszerint *Cipariu* Timotheust, *Popasiu* Jánost, *Laurianu* Trebonianut, *Boer* Demetert, *Bologa* Jakabot, *Dunka* Pált, *Anghelu* Györgyöt, *Bobu* Jánost, *Maier* Pétert és *Brán* Jánost.

A gyűlés lefolyását elbeszélni nagyon terjedelmes lenne, sőt a térszúke azt sem engedi meg, hogy Barnutiunak híres beszédét, mely a gyűlés eredményére döntő hatással volt, elemezzük. Egyedül csak az eredmény konstataálására kívánunk szorítkozni. Az eredmény a románság kívánságainak 16 pontba való foglalása volt. E 16 pontot egy kérvénybe foglalták és elhatározták, hogy e kérvénynek egyik példányát Ő felsége elé, a másikat pedig az erdélyi országgyűlés elé terjesztik. E kérvényben kifejezett és 16 pontba foglalt román nemzetiségi kívánalmakból a politikai jellegűek a következők voltak:

1. A román nemzet, támaszkodva a testvériség és a szabadság elvére, követeli politikai tekintetben való nemzeti függetlenségét s hogy mint román nemzet szerepeljen és számának megfelelő arányban legyen képviselve az országgyűlésen s hogy meg legyenek a maga tisztviselői a közigazgatás, igazságszolgáltatás és a katonai hivatalok minden ágában s hasonló arányban használtassék nyelve minden őt illető dologban, úgy a

törvényhozásban, mint a közigazgatásban. Követeli, hogy minden esztendőben nemzeti gyűlést tarthasson.

2. A román nemzet követeli, hogy a román egyház minden felekezeti különbség nélkül legyen szabad és független minden más egyháztól, továbbá egyenjogu a többi erdélyi egyházakkal. Kéri a román metropolia helyreállítását és évenkénti általános szinodus tartását a régi jog szerint s hogy ebben a szinodusban részt vegyenek az egyháziak mellett a világi küldöttek is. Ugyanez a szinodus válaszsza meg a püspököket is szavazattöbbséggel és minden kandidáció nélkül.

3. A román nemzet öntudatára jutva egyéni és emberi jogainak, kéri a jobbágyság haladéktalan eltörlését és pedig a parasztok részéről való minden kárpótlás nélkül. Kéri egyuttal a dézsma eltörlését, mint oly adózási eszközét, mely akadályozza a gazdasági fejlődést.

7. A román nemzet kéri a szólás, irás és a sajtó szabadságát; ne legyen cenzura, ne kelljen kaucziót tenni se a hirlapírónak, se a nyomdásznak.

8. A román nemzet kéri a személyes szabadság biztosítását és egyuttal a gyülekezési szabadságot is.

10. A román nemzet kéri az országnak úgy bel- mint küllellenségtől való megvédelmezése szempontjából a nép felfegyverzését, azaz a nemzetőrség felállítását s kéri, hogy a román katonaságnak tisztjei is románok legyenek

12. A román nemzet kívánja, hogy az egész román klérus ép úgy mint a többi nemzetek papjai, az állami pénztárból kapja fizetését.

13. A román nemzet kéri, hogy falukon és városokon román nyelvű elemi iskolákat állítsanak fel, valamint gymnasiumokat, technikai iskolákat, papnöveldéket és egy román nyelvű egyetemet s mindezeknek költségeit az állam pénztárából fizessék az adózó nép számarányának megfelelően, meghagyván a román népnek azt a jogát, hogy ő válaszsza ez iskolák igazgatóit és tanárait s hogy az oktatás rendszerét ő állapíthassa meg és hogy ez iskolákban legyen tanszabadság.

15. A román nép kívánja, hogy Erdély számára új alkot-

mányt csináljon egy, az ország nemzeteiből összehívandó alkotmányozó gyűlés, a mely alkotmány legyen a szabadság, egyenlőség, testvériség és az igazság elveire alapítva.

16. A román nemzet kéri, hogy az országban lakó többi nemzetek a Magyarországgal való uniót ne vegyék addig tárgyalás alá, míg a román nemzet is nem lesz alkotmányos nemzet tanácskozó és határozó szavazattal az ország törvényhozásában és ha az erdélyi országgyűlés nélkül mégis belebocsátkoznék az unio tárgyalásába, akkor a román nemzet ünnepélyesen tiltakozik ez ellen.

A gyűlés e pontozatokat egyhangulag elfogadta s kimondotta, hogy két küldöttséget választ. Egyik a románság követeléseit Bécsben a császár elé fogja terjeszteni, a másik pedig Kolozsvárra megy az országgyűlésnek tudtára adni ezeket a kívánságokat. E két küldöttségen kívül lesz egy *állandó bizottság* is, mely Nagy-Szebenben fog székelni s a melynek feladata, bevárni a Bécsből és a Kolozsvárról hozandó válaszokat s arról értesíteni a románságot és e válaszok meghallgatására és tárgyalására összehívni a román nemzeti gyűlést.

Ez volt a „román nemzeti komité“-nak születése. Az újszülött komiténak elnökévé, *Siaguna* püspököt választották; alelnökévé pedig *Barnutiu* Simont. Tagjai a következők voltak: *Fulea* Mózes esperes, *Móga* János esperes, *Panoviciu* János esperes, *Manu* Péter kincstári fogalmazó, *Dunka* Pál kincstári fogalmazó, *Manu* Miklós lelkész, *Pumnul* Áron tanár, *Papiu* Ilarianu kanczellista, *Buteanu* János ügyvéd, *Jancu* Ábrahám ügyvéd, *Piposiu* János kanczellista, *Puskariu* János jogász, *Batraneanu* Sándor tanár, *Pinciu* Ábrahám ügyvéd, *Vajda* Gábor kanczellista, *Popoviciu* Száva plébános, *Balasiescu* Miklós (előbb Romániában volt) tanár, *Suciu* János kanczellista, *Moldován* István, *Román* Konstantin (előbb Romániában volt) tanár, *Tamás* Basilius kanczellista, *Micasiu* Flórián (fia az elfogott Mikes alias Mikás Ferencznek). Összesen az elnökökkel együtt 25. De azt is kimondották, hogy szükség esetén magát kiegészítheti még másokkal is, kiket az elnökök szükségeseeknek és alkalmasoknak gondolnak.

A komité elnöke, Siaguna, mint a küldöttség vezetője Bécsbe ment. Az itthon maradt tagok Barnutiu vezetése alatt tevékeny munkálkodást fejtettek ki. Közülök egyesek bejárták a vidéket azért, hogy a román néppel szakadatlan érintkezésbe lépve, azt a mozgalmakról s a román vezetők terveiről felvilágosíthassák. E felvilágosító érintkezéseknek és utazásoknak több helyen az lett az eredménye, hogy a román nép a hatóságoknak ellenszegült. Így a többek között Mihálczfalván és Koslárdon. Az erdélyi kormányzék a kezei közé került adatokból úgy értesült, hogy a román nép erőszakoskodásainak oka a román komité egyes tagjainak bujtogatásában keresendő. A többek között Bánffy Miklós főispánnak jelentéséből, kit a kormányzék a mihálczfalvi karhatalommal való végrehajtáshoz biztosul küldött ki, az tünt ki, hogy e zavargás értelmi szerzői, *Papiu Ilarianu* és *Pumnul Áron* voltak.

A kormányzék a román komitét sohasem ismerte el törvényesnek. Mihelyt kezei közé jutott a balázsfalvi gyűlés jegyzőkönyve, azonnal meghagyta Siaguna elnöknek, hogy a komitét össze ne hívja s egyuttal a komité hivatalnok-tagjainak megrendelte, hogy abból lépjenek ki. A mihálczfalvi esetből merített felvilágosítások után pedig a komitét feloszlatta s kimondotta, hogy annak tagjai, nevezetesen *Barnutiu* Simon, *Buteanu* János, *Papiu* Ilarianu, *Pumnul* Áron, *Manu* Miklós és *Román* Konstantin pörbe fogandók.

A komité azonban e felosztatást nem vette tudomásul, sőt a mihálczfalvi eset megvizsgálására biztosokul kiküldötte *Muresianu* Miklóst és *Gerendi* Józsefet s ezeknek a jelentése alapján kérvényt adott be magyarul a kormányzékhoz, németül pedig a szebeni főhadparancsnoksághoz. Azonkívül arról is gondoskodott, hogy a történetek a szász és osztrák hírlapokban kiszínezve és elferdítve adassanak elő. Tagjai leveleztek és utaztak a nép között. Organizálták a mozgalmat. A románságot felosztották prefekturákra, tribusokra, legiokra. Kineveztek a prefektusokat és tribunokat. Jegyzőt és pénztárnokot választott s végezetre kiegészítette magát a bécsi küldöttség egy néhány tagjával, *Laurianu* Treboniannal és másokkal.

Végre is a kormányzék kénytelen volt gróf *Béldy* Ferenczet Szebenbe küldeni azzal az utasítással, hogy a komité egynehány olyan tagját, kik a románság zavargásainak legmerészebb szítógatói voltak, fogassa el. Béldynek azonban csak Laurianut és Balasiescut sikerült elfogatnia. Barnutiu értesülvén a tervről, az elfogadás pillanatában szerencsésen megszökött. Később b. Vay kormánybiztos mindkettőt szabadon eresztette. Kiszabadulásuk után legelső dolguk volt visszamenni Szebenbe s megszakitott munkásságukat még fokozottabb mértékben folytatni.

VII.

Az uniót kimondó országgyűlés. A románok azt mondják: nem voltak képviselve ez országgyűlésen s így a nélkülök hozott törvény rájuk nézve nem is lehet kötelező. A románok Erdély akkori alkotmányának keretén belül képviselve voltak ez országgyűlésen is. Küldöttség Ő felségéhez az unio törvény megerősítése érdekében. Jakab Elek küldetése. Beszélgetés az erdélyi állapokról Kossuthtal és Batthyányival. Az unio-bizottság. A magyarországi irányadó közvélemény tájékoztatlansága az erdélyi dolgokban. A román nemzetiségi mozgalmat ez időben mellékesnek tartották. Az unio-bizottság román tagjainak, főleg pedig Siagunának Pesten való szereplése. Siaguna esete és eltávoztása Pestről. B. Wesselényi Miklós 1848. augusztus 24-én javaslatot terjeszt elő a román ajkuak ügyében hozandó határozat tárgyában. E javaslat tartalma és B. Wesselényi beszéde. Az első román nemzetiségi vita a pesti országgyűlésen: Drágos interpellációja. Murgu Euthym, Pap Zsigmond Szerh T. beszédei. Kossuth Lajos felelete e beszédekre. Kossuth nézete általában a román nemzetiségi mozgalomról és a román papság politikai szerepléséről. Kossuth hajlandó minden méltányos óhajtást teljesíteni, de határozottan visszautasít minden oly követelést, mely megbontaná a magyar állam egységét. Kossuth beszéde megjelöli a magyar álláspontot. Barnutiú május 15-iki beszédének az a része, mely az ellentétes román nemzetiségi álláspontot körülírja s a melylyel visszautasítja a „magyar szabadságot“.

Az erdélyi országgyűlés összehivatván, május 30-án monddta ki az uniót. A románok azt mondják, hogy az unio-törvényt azért nem tartják érvényesnek, mert arra a románság, mint nemzet nem folyt be s így az ő közreműködése nélkül jött létre. A románság a balázsfalvi határozatok értelmében nem volt képviselve ezen az országgyűlésen, a minthogy jogilag és tényleg Erdély akkori alkotmánya szerint nem is lehetett. Erdélyben a törvényhozó testületnek másnemű összeállítása közjogilag telje-

sen lehetetlen is lett volna, mivel ez összeállításról megelőző törvénnyel gondoskodva nem volt. A balázsfalvi népgyűlést pedig semmiféle közjogi fikcióval sem lehet törvényhozó faktornak tekinteni s így annak határozatát egy új törvény meghozatalánál irányadónak és kötelezőnek tekinteni. A románság azonban ez országgyűlésen Erdély akkori alkotmányának keretein belül igen is képviselve volt, mert részt vett benne Leményi gör. kath. püspök, a román nemzetiségű Boheczel Sándor, mint Hátszeg városának követe, sőt a királyi hivatalosok között is volt egy pár román nemzetiségű. Tervbe volt véve Siagunának is, mint regalistának meghívása, de ez azért maradt el, mert a Bécsből Innsbruckba távozott felségnél a meghívó-levelet késő volt kieszközölni. Boheczel Sándor ugyan az unio ünnepélyes kimondásának napja előtt tartott gyűlésen az uniót azon fel-tételhez akarta köttetni, hogy egyuttal a románokat is iktassák törvénybe, mint Erdély negyedik nemzetét, — de miután meggyőződött, hogy a Magyarországtól alkotott unio-törvényben a jogegyenlőség eszméje ki van mondva, kívánatától elállott s május 30-án ünnepélyesen megszavazta az uniót, Leményi püspök pedig ezen felül még meg is áldotta.

Az országgyűlés még aznap délután folytatta tárgyalásait s az unio részleteinek megállapítására s a magyar kir. minisztérium erre vonatkozó felvilágosításai végett egy unio-bizottságot küldött ki, a mely bizottságnak 26 tagjából 4 szász és 3 román nemzetiségű volt. Ebbe az unio-bizottságba román részről Leményi püspök és Boheczel Sándor mellé, kik az erdélyi országgyűlés tagjai voltak, a románságra való tekintetből *Siaguna* püspököt is beválasztották.

Az unio-törvényt meghozatala után megerősítés végett azonnal felterjesztették Ő felségéhez, de hogy ez a megerősítés annál bizonyosabban bekövetkezzék *Weer* Farkast és *Pálffy* Jánost, mint az ország követeit Innsbruckba küldötték Ő felségéhez. Az országgyűlés nagy többségét képező ellenzék pedig a minisztériumot igyekezett informálni. E célból *Jakab* Eleket, ki jelen volt úgy a balázsfalvi román gyűlésen, mint a szászok nagy-szebeni gyűlésén, Pestre küldötték, hogy ott a kabinet egyes

tagjait az erdélyi viszonyokról a magával vitt levelekkel és előszóval is informálja. *Jakab Elek* elbeszélése* e küldetéséről egy pár igen érdekes sugárral világosítja meg, hogy az akkori kabinet tagjai miként gondolkoztak a román nemzetiségi mozgalmakról.

Midőn *Jakab Elek Kossuth*-tal beszélgetve azt mondotta, hogy az udvarnál féltik az unio ügyét, *Kossuth* e szavakat mondá: „Azt hiszem, gróf *Batthyányi Lajos*nak sikerül a nehéz mű. Itt tágitanunk nem lehet. Erdély egyesülése nagy erő-gyapodás Magyarországra nézve, de önökre s a vármegyei magyarságra a *kétszer nagyobb számú oláhság miatt épen életkérdés.*“ *Kossuth*, mint e szavaiból látszik, nagyon helyesen ítélte meg Erdély helyzetét. A románok vezetői tudták, hogy Erdély Magyarországtól különválva, előbb-utóbb el fog veszni a magyarságra s ezért voltak az unio ellen s ez okból követelik, bár nyíltan nem vallják be, most is Erdély autonómiáját. Az unio a magyar állam területi integritásának kérdése s azért Erdély autonómiája ma sem jelentene egyebet, mint ez integritás megbontását s egy millió magyarság kiszolgáltatását a román többségnek.

Még érdekesebb a gróf *Batthyányi Lajos* miniszterelnökkel való beszélgetés:

— Mi ujság Erdélyben? — Csönd van és öröm kegyelmes uram! — Az oláhság részén aligha. Leveleket hozott? — Igen, kegyelmes ur! — És az izenet mi tárgyú? — Az ország békéje s a rend érdekében intézkedést kérnek. — Értesítve vagyok mindenről. Nem nagyítják a dolgokat az ön honfitársai? Ki az árnyéktól fél, a testben megjelenő veszélytől elszalad. — Csak óvatosak s megelőzni akarják a bekövetkező rosszat. — Helyesen. Gondoskodunk róla. — Utasítva vagyok kegyelmes ur szóval felvilágosításokat adni a szász és oláh gyűlésekről. — Egyebekről fel vagyok világosítva, csak a szászok valódi számát

* *Jakab Elek*. Szabadságharcunk történetéhez. 178. és 179. l.

óhajtánám tudni. — 150.000, kegyelmes ur. — Honnan hát nagy befolyásuk? — Kiváltságaik, nemzeti pénztárak, miveltségek és az udvarnál kedvességben létök adja, miniszterelnök ur! — A kiváltságok megszűnnek. Hát a magyaroknak nincs nemzeti alapjuk? — Nincs kegyelmes ur! — Hát a miveltségben hogy állanak? — Az megvan, de a szászokét a nagy Németország gazdag irodalma teszi intenzívvé. — Közintézményeink reformja, az iskolák s idővel gyarapodó irodalmunk majd segítenek ezen. És az oláhok? Voltaképen mi az ő sérelmök? — Hogy nem ők az uralkodó nemzet, mint voltak Decebál korában a dákok? — Ez phantom, mi csak beteg agyvelőben teremhet meg . . . Nem igen kihívók-e önök irányukban? Nem követelnek-e igen sokat tőlük? Vessenek önök véget a viszálynak. Az új alkotmányban alkalom van kézfogásra. Igyekezzenek kiengesztelődni. Tegyék ezt. Isten önnel.“

Azt hiszem, ha valaki azt mondaná, hogy ez a beszélgetés nem 1848-ban történt Batthyányi miniszterelnök és Jakab Elek között, hanem a legújabb időkben beszélgettek így a kormány valamelyik tagja és egy erdélyi küldött, elhihetné akárki minden kételkedés nélkül, mert a viszonyok annyira nem változtak. Meg vagyok győződve, hogy lényege most is ez minden e fajtájú beszélgetésnek, legfeljebb csak a részletek mások, megfelelők az adott helyzetnek.

Az unio-bizottság Pesten gróf Teleki erdélyi kormányzó elnöksége alatt július 16-án megkezdette tanácskozásait. Az erdélyi országgyűlés által megválasztott 3 román tagon: Leményin, Siagunán és Boheczel Sándoron kívül a belügyminiszter az ősszminiszterium határozata alapján meghívta e tanácskozásokra román részről *Cipariu* kanonokat, *Ighian* Józsefet, *Dunka* Pált, *Moldován* Demetert és *Brán* Jánost is, kik visszajöven a bécsi — illetőleg innsbrucki küldetésökből, Pesten várakoztak. E meghívottak azonban formai okokból nem vehettek részt a tanácskozásokban, mert nem lévén tagjai a bizottságot kiküldő erdélyi országgyűlésnek, Teleki gróf állítólag nem akarta kockáztatni ezzel a bizottság munkálatainak legitim jellegét. E körülmény a román-ságban meglehetősen elégedetlenséget keltett. A bizottság munká-

latait aztán szakok szerint csoportosítva augusztus 21-én jegyzőkönyv alakjában áttette az egyes szakminisztériumokhoz és feloszlott.

B. Kemény Zsigmond „Erdély közléte 1791—1848-ig” című tanulmányában azt mondja, hogy Erdély ritkán volt abban a szerencsés helyzetben, hogy a forradalom előtti alkotmányos küzdelmei iránt megnyerhesse nagyobb testvérének, Magyarországnak rokonszenvét, pedig e küzdelmek nagyon fontosak és érdekesek voltak. „S mégis a múlt évtizedek alatt volt-e Pesten az irodalom, Pozsonyban a törvényhozás bár annyira felvilágosítva Erdély állapotai felől, hogy az ott felmerült életkérdések fontosságát és horderejét átérteni vagy legalább méltányolni tudhassa? Beszéltünk Pomare királyné és Otahaiti sziget beföllegzett jövőjéről, beszéltünk az angol s francia követelések jogossága felől és az ausztráliai ügyeknek európai jelentőségéről majdnem annyi érdeklél, s nem sokkal csekélyebb avatottsággal mint a *Királyhágotuli viszonyok* bonyodalmáról“ Azt hiszem, Kemény Zsigmond eléggé illetékes tanu abban a kérdésben, hogy az 1848/9 magyarországi vezérférfiak mennyire voltak tájékozva az erdélyi viszonyokról általában — hát még a román kérdésről! —

Hogy kicsodák s miben állanak a román követelések s hogy a román nemzetiségi mozgalom ereje és veszedelmessége mekkora? — arról a magyar államférfiak csak akkor szerezhettek volna biztos tudomást, ha gróf Teleki József a belügyminisztertől meghívott románokat formai tekintetből ki nem rekeszti az unio-bizottságból. Hogy Siaguna és a bécs-innsbrucki küldöttségnek vele Pesten maradt tagjai micsoda érintkezésben voltak ez idő alatt a magyar kormánnyal, különösen pedig Kossuthal, kit a rohamosan fejlődő események a helyzet urává tettek — végtelenül kevés adatunk van, ugy román, mint magyar részről. Hogy Siaguna érintkezett a magyar kormányférfiakkal, kétségbevonhatatlan tény. *Popea Nicolae* Siaguna életrajzában azt mondja, hogy a főpap Bécsből visszatérte után azért maradt huzamosb ideig Pesten, hogy a helyzetet tanulmányozza és hogy a román érdekeket s az üldözött románokat

védelmébe. Laurianu* azzal vádolja Siagunát, hogy azért maradt Pesten, hogy a magyar miniszterekkel alkudozzék saját előnyére és a románság kárára. Minket az érdekelne, hogy pesti időzése minő hatást gyakorolt az események további fejlődésére s mennyire szolgált tájékoztatóul a román nemzeti-ségi mozgalmakat illetően a magyar államférfiaknak. Nem tévedek, ha állítom, hogy a román kérdés ez időben nagyon is epizodszerű volt. A magyar államférfiak nagyobb dolgokkal voltak elfoglalva s aztán a román nemzetiségi kérdés, mint ilyen is, szemben a horvát és szerb kérdéssel, mely mögött tekintélyes és jól felfegyverzett haderő állott, csekély fontosságúnak tűnt fel.

Baritiu és Popea azt mondják, hogy Siaguna csak akkor távozott el Pestről, mikor Lamberg megöletése után élete sem volt többé biztonságban. Történt ugyanis, hogy egy főpapi diszköntöshöz fekete bársony szövetet vásárolt és bélésül sárga selymet, diszitésül pedig arany paszomántot. Ezeket oda adta egy szabónak. Ez eset után csakhamar hire terjedt, hogy orosz zászlókat csináltat s egy sárga-fekete diszruhát, hogy a Pestre majdan diadalmasan bevonuló Jellasichot úgy fogadja. Titkárát, Bologna Jakabot az utcán megkergették s nála házkutatást tartottak. Másnap elment Szemere belügyminiszterhez, hogy a történetekért elégtételt s a jövőre nézve hasonló esetek ellen biztosítást kérjen. Baritiu szerint Szemere azt felelte: Hogy állhassak jót a püspök ur életéért, mikor a jelenlegi helyzetben a magamét sem tarthatom biztosnak. Azután elment Kossuthhoz is, de ő sem tartóztatta az elutazástól, csak azt kötötte szívére, hogy maradjon meg szilárdul az áprilisi törvények mellett és saját proklamációiból átadott több példányt, hogy Erdélybe haza érkezvén, azokat püspöki megyéjének papjai között ossza ki.

A román nemzetiségi kérdés, mint ilyen, Magyarország törvényhozó termében legelőször 1848. augusztus 24-én lett eszmecsere tárgyává. B. *Wesselényi* Miklós, a nemzetiségi kér-

* Die Rumänen der österreichischen Monarchie I. f. 13. 1.

désnek e korban legalaposabb ismerője tett indítványt a felsőházban „*a román ajkuak ügyében hozandó határozat*“ tárgyában.

Wesselényi indítványa így hangzik: „A felsőház kifejezi s az alsóházat is barátságosan felszólítja annak kinyilvánítására: miszerint a házak s az összes törvényhozás, a honunkban lakó különböző fajuk s ajkuak, s azok közt az oláhok vagyis románok iránt rokon s testvéries érzettel viseltetik, velök a nemzet minden megosztható jogait szívesen megosztja, az alkotmányos közszabadság, jog- és kötelezettségbeli egyenlőség által sorsukat úgy, mint érdekeiket a saját magáéhoz kívánja csatolni s azokat az alkotmány oltalma alatt állóknak vallja. Ezen nyilatkozatnak testté tétele végett felszólítja a ház a minisztériumot: miszerint terjessze a házak elébe, mint törvényjavaslatot, a következőt:

Törvényjavaslat. A hon román ajku polgárainak nyilvánult aggodalmai s óhajtsai tekintetéből rendeltetik: 1. §. A görög egyesült és nem egyesült vallásu polgárok a többi keresztény valásokkal s vallásbeliekkel az egész honban egyenlő jogokkal bírván, az eddigi Erdélyben is egyesült, úgy mint nem egyesült vallásuak egyházi dolgaik felett a felelős minisztériumnak alkotmányos felügyelete alatt szabadon rendelkezessenek. 2. §. Ezen egyházi belügyek folytatásáról szóló jegyzőkönyveket szerkeszték magyar és román nyelven. 3. §. Elemi iskoláikban is a tanítás nyelve román lehet, a magyar nyelv a mellett taníttatván. 4. §. A román ajku községekben a falusi jegyzők által vinni kellett jegyzőkönyvek román és magyar nyelven szerkesztendők. 5. §. A román nyelven irt kér-, köt- s más magánoklevelek mindenhol elfogadandók, hogy ha latin betűkkel s orthografiával írvák, mi a 2-ik és 4-ik §-okban érdekelt jegyzőkönyveket illetőleg is értendők.

Előterjesztvén Wesselényi ez indítványát, egy rövid beszéddel igyekezett tartalmát és czélzatát világossá tenni. Mindenek előtt kiemelte, hogy e törvényjavaslatban az oláhok románoknak vannak nevezve. Czélszerűnek véli ezt azért, mert mint szokásaik, arczvonásaik, mindenek felett pedig nyelvök bizonyítja, bizonyos, hogy a régi románoknak ivadéakai. Ujabb időben ez a név

román, mint a dáko-román nevezetből is kitűnik, egy politikai pártot jellemez, de ő nem ezen politikai értelemben hajlandó rájuk ruházni e nevet, hanem származásuknál fogva és ezt annnyival könnyebben is megtehetjük, mert hiszen ők is magokat közönségesen rumunyoknak nevezik. Bár a jelenlegi viszonyok között gondolni sem lehet, hogy a gör. kel. vallás valamikor üldözés tárgya legyen, de azért a törvényjavaslat idevágó intézkedése a románoknak mégis nagy megnyugtatósára fog szolgálni. Miután a románok a valláson kívül nyelvükhöz ragaszkodnak legjobban, jó hatással lesznek rájuk törvényjavaslatának nyelvre-vonatkozó intézkedései is. Igaz ugyan, hogy ők többet követelnek, de a magyar nemcsak nem adhat többet, sőt egyenesen ha adna is, károkra szolgálna, mert nemcsak a román és magyar nyelv között való viszonyról van szó, hanem a magyar és a többi nyelvek között levőről is. Józanul közölök sem gondolhatja senki, hogy e nyelvvitának diadala részökre esnék. Célja javaslatának a magyar nemzet és a román nép között békességet és egyetértést hozni létre, a melyre mindkettőnek annyi szükségök van már azért is, mert mind a ketten rokontalanul vannak beékelve a szlávok és németek közé.

Wesselényi indítványa törvényjavaslat alakjában a viszonytagságos idők sürgősebb teendői miatt nem kerülhetett soha az országgyűlés elé. De két nap sem telt el és a román kérdés az alsóházban is eszmecsere tárgyává lett.

Augusztus 26-án *Drágos* János intézett kérdést a belügyminiszterhez, hogy micsoda hatalommal van a volt Erdélyben működő királybiztos (B. Vay) ellátva? A felséges guberniumnak felette, alatta vagy mellette van-e? A hirlapokban botrányos dolgok iratnak le. Így a medgyesi oláh pap felszólította szomszédját, hogy kutyáját löjje le. Az meg egyszerűen a papot lőtte agyon. Igaz-e ez a hír, mely az egész vidéket nagy izgatottságba hozta? Dobokamegyében egy földesur a jobbágyi tizedet megtagadó románokat önhatalmulag megbotoztatta. A románokat üldözik, különösen azokat, kik merészkednek a román nemzet érdekei mellett szavukat felemelni.

Szemere Bertalan belügyminiszter válasza után *Murgu* Euthym szólalt fel, kérvén a kormányt, hogy a román egyházat mentől előbb végleg szabadítsa ki a különben is lázongó rácز metropolita zsarnoksága alól. Közbevetően szükségesnek vélem megemlíteni, hogy a magyarországi részekben a gör. kel. vallású románok egyházi kormányzat tekintetében a karlóczai szerb metropolitának voltak alávetve és *Murgu* Euthym, kiről e tanulmány folyamában Tancsics kiszabadításával kapcsolatosan már megemlékeztünk, régebbi idő óta legbuzgóbb követelője volt annak, hogy a gör. kel. vallású románok a szerb hierarchia kormányzása alól kivétetvén, önálló gör. kel. román egyházzá szerveztessenek.

Papp Zsigmond az erdélyi arisztokráciát teszi mindenért felelőssé. Azt mondja: az erdélyi arisztokrácia bánásmódja nagy bizalmatlanságot és idegenséget szült a román népben minden ellen, a mi magyar. Hogy mily erős a román népben a bizalmatlanság, naiv közvetlenséggel fejezte ki közelebbről egy román paraszt, ki folyamodványa átadásakor az őt biztató igazságügyminiszternek e szavakat mondá: „Nem bizom benned. Te is erdélyi ember vagy. Láttalak őt a minap!” Ő még a márcziusi napokban indítványozta a románoknak a szerb hierarchia alól való kivételét. Kívánja, hogy ez az egyházi önállóság még ez országgyűlésen kimondassék és ugyancsak még ez országgyűlés vessen véget törvényes intézkedéseivel minden surlódásnak, mi az urbériségből ered.

Szerb T. Drágossal egy értelemben nyilatkozott, ki másodszor is felszólalván, nyíltan bevallotta, hogy bár a megelőző kormánynak egyik provinciális katonája volt, de azért most már tudja, mit várhat a schwarcz-gelbtől, mióta az ausztriai minisztérium Moldovába megizente, hadd menjen be az orosz. Ily akaratnak, mely az alkotmányos életet az abszolutizmussal meggyilkoltatja, szóló nem lesz soha embere. Drágosról e tanulmány folyamán még lesz szó s épen azért idézett szavai figyelmünket nagyon megérdemlik. E szavak ugyanis nyíltan és világosan kifejezik, hogy Drágos magát teljes solidaritásban érezte az oiaéh vajdaságokban élő románokkal s hogy őt a ma-

gyarok táborába csak az a meggyőződés vitte, hogy a magyar nemzet a románságtól hön óhajtott szabadság mellett küzd, míg Ausztria az orosz absolutismussal kezét fog, hogy segítsen szabadságuktól megfosztani még azokat a románokat is, kik nem az ő alattvalói s a kikhez ennél fogva köze sem volna.

Ezek után az akkori kormány lelke, *Kossuth* Lajos pénzügyminiszter emelkedett fel helyéből. Beszéde, melyet ekkor mondott, a legelső nyilatkozat, melyet a román nemzetiségi kérdésben tőle hallottunk. Ugy vehetjük tehát e beszédet, mint kiindulása pontját e kérdésben való jövőendő magatartásának. Érdekesnek tartom megemlíteni, hogy július 11-iki híres beszédében, melyben a 200.000 katonát s az ennek kiállítására szükséges hitel megszavazását kérte, a román nemzetiségi mozgalmakról egy szóval sem emlékezik. Részletesen fejtegeti a horvát és a szerb mozgalmakat s Magyarország viszonyát Ausztriához és külpolitikai helyzetét, de erről hallgat. Oka ennek más nem lehetett, mint az, hogy kezdetben a román mozgalmak jelentékteleneknek tűntek fel szemben a horvát és szerb mozgalmakkal, melyek tekintélyes és jól szervezett haderőre támaszkodtak. Tényleg a román mozgalmak a közönséges helyi parasztlázadások színvonalán felül csak akkor is emelkedtek, mikor a szebeni cs. kir. főhadparancsnokság tudtával és felhatalmazásával *Riebel* őrnagy és *Urbán* alezredes a naszódi és orláthvidéki román határőröket a horvát és szerb granicsárok példájára a lázadó román népmozgalmak részeseivé tették.

Kossuth e beszédében mindenekelőtt kijelenti, hogy ő a polgári egyenlőség embere s ennél fogva azt szeretné, ha ennek a hazának minden polgára nyelv- és vallásbeli különbség nélkül élvezne minden jogot és szabadságot. Igen, de a különféle népfajok között e hazában olyan fajtájú és szellemű agitációk vannak napirenden, melyek a közös jog és szabadság, valamint a haza egységével ellenkeznek. A kormánynak tudomása van arról, hogy az erdélyi oláhság között összeesküvésí bujtoztatások vannak, melyek külföldről jönnek, onnan, a honnan minden magyarelles dolog jön (*Kossuth* itt nyilván Bécsre céloz). Erdélynek jelen viszonyait és férfait nem ismeri eléggé, de azt

tudja, hogy a multban az arisztokrácia részéről súlyos bűnök követtetek el, csak hogy az erdélyi arisztokrácia bűnei nem lehetnek a bujtotatások okai, mivel hogy azok most már megszűntek, de meg az is nyilvánvaló dolog, hogy a mult bűneinek következményeit 24 óra alatt nem lehet elenyésztetni. A kormány megígérte, hogy a legrövidebb idő alatt törvénnyel fogja kivenni a románokat a szerb hierarchia alól. Az elválasztásnak meg kell történnie, mert a körülmények kívánják, de nincs logika benne, mert teljesen illogikus gondolat nyelv szerint mérni a vallást. Hiba, hogy román ajku honfitársaink nyelvüket és vallásukat elannyira identifikálják, hogy midőn méltán szólalnak fel a rácz hierarchia ellen, nem veszik észre saját keblökben a hierarchia nyomását, pedig az annyira terjedt, hogy a keblökbeni papság egy része egyszersmind tulajdonképen politikai kormány is. Ha ezen urak felfognák, hogy nem az a hivatásuk, hogy politikai kormányt képezzenek, hanem, hogy a népet erkölcsössé és miveltebbé neveljék, akkor sok dolog másképen állana, mert minden népnek állapota rossz karban van, hol a pap több, mint pap, ha egyszersmind politikai hatalmat is gyakorol.

Érdekesek Kossuth e nézetei a román papság szerepéről. Érdekesek azért, mert még ma is aktualisak. *Muresianu* András „Desteapte-te române!” kezdetű hires dalában ezt énekelte: Preoți cu crucea în frunteă, căci oștea e creștină.“ Papok a kereszttel a sereg élén, mert a hadsereg keresztény!

És ki merné azt mondani, hogy a román papság hűtelen lett *Muresianu* intéséhez? Ha a mai román izgatók során végig nézünk, a felosztatott román nemzeti komité tagjaitól elkezdve, egészen azokig, kik hasznosabb teendő hiányában a Tribuna hasábjain részvétíratokat gyártanak az elítelt mártírok és fél-istenek nagyobb dicsőségére, ott találjuk az első sorban a román papokat, nem ugyan kereszttel a kezökben, hanem gyűlölettel és bosszuval a szivökben (cu ura și resbunare în inimă). És vajjon tanultak-e a történelem ez ujjmutatásából azok, kiknek a sors kezökre adta a hatalmat, hogy hatást gyakorolhassanak e papság szellemi fejlődésére? Észre sem vették, figyelmökre sem méltatták.

Román részről — folytatja Kossuth — nagy előszere-
tettel használják e kifejezést *nép*. De nem minden nép, a mit
népnek mondanak. Annak nevében nagyon bajos beszélni.
Murgu Euthym Krassóban közelebből népgyűlést tartott, a
melyen azt határozták, hogy a románoknak külön kapitányuk
legyen. Ez épen olyan, mint mikor a szerbek magoknak vajdát
kérnek. Az érthető és természetes dolog, hogy egy bizonyos
területnek, melyet megyének hívnak, egy főtisztviselője legyen,
hívják ezt aztán akár főispánnak, akár kapitánynak vagy vajdának,
de az, hogy egy országban a hivatalok fajok szerint osztas-
sának fel, az ország egységének felforgatására vezető gondolat.
Magyarországon a kedélyek lecsillapítására s az ország minden
népfajának boldogulására csak egy út van és ez az, hogy senki
se gondolkozzék oly lépésről és ne tegyen valósítására semmit
annak, mely azt foglalja magában, hogy Magyarország nem egy
status, hanem abban külön népfajok külön statuszt követelhetnek
magoknak. Ezen alapon vagy szertebomlik Magyarország, vagy
kardesapás határoz. Ha azt vesszük, hogy Magyarország egy-
ségének alapján minden ember jogban, szabadságban, köteles-
ségben és törvény előtt egyenlő legyen s ne tegyen különbsé-
get az, minő templomban imádkozik valaki s minő nyelven
szól szomszédjához, ezen alapon van egység. De ha külön
status existenciát követel magának rác, tót, oláh, nem lehet
egység. Ő nem a népfajok egymás irányában való balancirozá-
sában látja a haza megmentését, hanem a közös jogban és
szabadságban. A szerbek vajdát követelnek magoknak, tehát az
oláhoknak is adjunk kapitányt, hogy azok a magyarok mellett
szólaljanak fel a szerbek ellen, mert ez ma úgy van, holnap
pedig a magyar ellen fordulhat. Ha tévedés van egy irányban,
a mely Magyarország dismembrációjára van irányozva, ne
vigyük által a többi népfajok közé.

Kossuth tehát nem ismeri el kormányzási alapul a „divide
et impera“-féle elvet. Az osztrák kormányzás eredményei meg-
tanították, hogy micsoda következményekkel szokott az ilyesmi
járni magára az állam egységére. Előtte az állam egysége szent
és sérthetetlen alap, de ez alapon mindenki számára biztosítani

akarja a jog és szabadság élvezetét, sőt nem ellensége a különféle fajú és nyelvű népek individualis fejlődésének sem. Nem tartja szükségesnek ezt valamivel korlátozni mindaddig, míg az állami egység megbontására nem vezet.

Igy gondolkozott ez időben Kossuth és vele együtt minden számbavehető magyar politikus. De *audiat et altera pars!* Miként gondolkoztak e tekintetben a románok?

Megfelelt e kérdésre Barnutiú, a május 15-én tartott híres balázsfalvi beszédében, mely époly világosan, mondhatni époly tipikusan fejezi ki ez időből a román gondolkozást, mint Kossuthé a magyart.

„A magyarok azt mondják a románoknak — így szól Barnutiú — ma a szabadság napja van. Számotokra is szék van téve a szabadság asztalához. Jertek, üljete oda! Lehetek ti is tisztviselők a megyéktől elkezdve, egész az udvari kancelláriáig; vegyetek részt minden politikai és katonai tisztségben és kitüntetésben, de csak azok, kik úgy tudtok magyarul, mint a született magyarok. Ma az igazság napja van mindnyájunk számára, de vigyetek magatokkal mindig egy magyart, hogy legyen, a ki beszéljen ügyetekben a bíróval. Ma a világosság napja van; az ország iskolái nyitva vannak a ti számotokra is, — tanuljatok, mivelődjete, de csak magyar nyelven, mert ezt kívánja az állam egysége“.

„Bizonyára ez nem szabadság, mert az igazi szabadság egyetlen nemzetnél *sem lehet más, mint a nemzeti szabadság*. Mit fog használni a sajtószabadság, mikor azt a románt, kinek eszébe jut nemzetének érdekét védelmezni, ezért pörbe fogják és elítélik. Mit fog használni a felelős minisztérium még abban az esetben is, ha a miniszterek mind románok volnának, ha nem fogják felkarolni a román nemzetet és érdekeit. Kinek lehetnének illúziói kulturánk emelkedésére vonatkozóan, mikor ők nyilván megmondják, hogy a magyar korona alatt nem lehet több nemzet! Mit fog használni a románnak a törvények előtt való egyenlőség, ha csak a magyar szájával beszélhet ott. A jobbágyság eltörlését ígérlik. De ez nem a magyarok aján-

déka, hanem az idők kényszerű szükségessége, mely létre fog jönni unioval s unio nélkül egyaránt“.

„Azt követelik, hogy az állam nyelve magyar legyen. De mi joggal? Mi joggal mondhatja egy oly államban, a melyben több nemzet lakik, — egyik nemzet a másiknak: csak én vagyok az állam, csak az én nyelvem lehet a diplomaticus nyelv. A nyelv egységét egy poliglott államban, a melyben több nemzet lakik, nem követeli meg sem az állam, sem a törvényhozás egysége, sem pedig a kormányzás könnyebbsége, olcsóbbasága vagy gyorsasága, sem a más nyelvek kulturai állapota, hanem egyedül csakis a zsarnokság kényelmessége s az az istentelen gondolat, hogy a nemzetek szabadságát elrabolják azért, hogy uralkodni tudjanak fölöttük Nézzetek a románság e tömegére, mely az egész nemzet nevében azt kiáltja: nem megyünk a magyar szabadság asztalához, mert az ételek rajta megvannak mérgezve; nem adjuk el az országot és nyelvünket, mert ha egyszer elvesztettük, többé vissza nem szerézhettük.“

VIII.

A román komité egy viharos ülése a mihálczfalvi eset után. Jancu szándéka azonnal fegyvert fogni. Baritiu és Barnuti lebeszélnek e szándékáról. Miért beszélték le? A szebeni főhadparancsnokság közelebbi viszonyba lép a román komitéval. Puchner proklamációja, melylyel jelenti, hogy Erdély kormányát átvette. Siaguna körlevele. Kossuth kiáltványa a román néphez. A román komité felhívása az erdélyi magyarokhoz és székelyekhez. Leményi püspök pásztorlevele. A román komité felelete e pásztorlevélre. E felelet valóságos hadizenet és indokolása a románság forradalmi magatartásának. A főhadparancsnokság megszabja a román komité hatáskörét. Az erdélyi románság katonai organizációja. A „goburnu romanescu“. A „Landesvertheidigungs-Ausschuss“. Siaguna magatartása. Puchner összehívja külön-külön a két felekezet gyűlését. A főhadparancsnokság óvatos magatartása. Balcescu véleménye. A december 28-ki gyűlés. A román követelések az iránt, hogy a monarchiabeli összes románság egyesítettéssé egy államtestbe. Az olmitzi kérvény e kívánságot még határozottabban kifejti. Ez egyesítés mint bevezetése Dakoromániának. Balcescu tanúságtétele e feltevés igazsága mellett.

„Mikor a mihálczfalvi és az abrudbányai (Bálint pap elfogatása) szomorú hírek megérkeztek — írja Baritiu* — mindnyájan, kik a kolozsvári küldöttségből visszatértünk, Szebenben összegyűltünk Jancuval együtt. A gyűlésre, melyet a komité, kényszerítve az ügy sürgősségétől, hívott össze, eljöttek egyaránt az ifjak és az öregek is. Miután a történekekről tájékozódást szereztek, az a kérdés vetődött fel, hogy mi a teendő? A püspök és a többiek egy nehányan Bécsben voltak. Az ifjak forrottak a haragtól. Az öregek, a konzisztorium tagjai, igyekeztek őket lehűteni, sőt egyikök keményen hibáztatta az ifjúságot,

* Istoria Transilvaniei II. köt. 164. l.

hogy kimentek a falukra és a népet izgatták, azt is hozzátévén, hogy a mihálczfalviakat az ifjak rászedték, mikor arra buzdították, hogy szegüljenek ellen a felsőség parancsainak. Akkor Jancu, ki a többi ifjakkal együtt a szoba háttérében ült egy padon, egyszerre három padon átugrott s a konzisztorium tagját egyszerüen megragadta és megrázta a szavakért, a miket mondott. A tanácskozás folytatásáról természetesen szó sem lehetett többé. Az öregek eltávoztak és utánok az ifjak is. Nem hiszem, hogy valaha lett volna ennél viharosabb ülés“.

„A következő napon Jancu felkereste Barnutiut és a „Gazeta de Transilvania“ szerkesztőjét és azt mondotta nekik: „Elmegyek! Magam mellé veszem az én jól felfegyverezett embereimet és bosszút állok a kiontott vérért — Ábrahám — mondtuk neki — mindenre, a mi szent, kérünk: ne tedd ezt! Ha neked fáj azok gyásza, kik árván maradtak, gondold meg, hogy erőszakoskodásod következtében száz annyinál is többen fognak árván maradni. Hidd el nekünk, hogy a főhadparanesnokság mostanáig még mindig kész összes haderejét a gubernium rendelkezésére bocsátani. Hogy mi lesz holnap, azt csak a mennybéli Uristen tudja. Értsd meg jól: mi nem mondjuk neked, hogy ne fegyverkezzél, sőt ellenkezően, légy készen minden eshetőségre és fegyverkezzél fel mentől jobban. Nézd a zászokat, kik mindennap kimennek fegyvergyakorlatra.“ Nem tudom, hogy még mit és miről beszéltünk, csak annyi jut még eszembe, hogy Jancu rövid szünet után fölsóhajtva így szólott: „Ha úgy van, hát engedelmeskedem önöknek, de *czine minte székelty!* Ezek után másnap elment. Ennek a két férfinak csak annyit kellett volna mondaniok Jancunak és a többi ifjunak: menjetek és cselekedjetek! A legszerencsétlenebb polgárháboru lángba és vérbe borította volna az országot, még mielőtt csak sejtelve is lett volna azon küldöttség sorsáról, mely András püspök vezetése alatt Bécsbe ment és mielőtt tudtuk volna, hogy mint áll ügyünk az udvarnál, a hadseregnél, és hogy a többi népek, melyik részre fognak állani s minő eredménye lesz az olaszországi háborúnak“.

Baritiu e vallomása sem többet, sem kevesebbet nem

tesz, mint azt, hogy ha Jancuék fegyverfogásra bírják a román népet, mielőtt Pest és Bécs között tényleg kenyértörésre kerül a dolog és mielőtt a császári hadsereg tényleg fegyvert fog a magyar alkotmány ellen, a magyar kormány a rendelkezésre álló haderővel leveri a román lázadást s az egész román nemzetiségi kérdés belefűl egy levert parasztlázadásba minden siker és politikai következmény nélkül. Barnutiu és Baritiu, kik összeköttetésben állottak a katonai körökkel, tudták, hogy addig vétek és ostobaság valamit kezdeni, míg a bécsi udvar és a szebeni főhadparancsnokság részéről kellő támogatásról biztosítva nincsenek. Jancut és társait csak a szenvedély s a helytelenül számító ábránd vezette. A tényleges helyzetet nem ismerték s azért voltak hajlandók fegyvert fogni azonnal. Egyik előbbi fejezetben láttuk, hogy *Popea Nicolae* minő örömét fejezi ki a miatt, hogy a móczok Varga Katalin izgatásai következtében nem lázadtak fel, mert ha fellázkodtak volna, akkor a hadsereggel feltétlenül rendelkező kormány vérébe fojtotta volna az egész mozgalmat. Ha Jancut Barnutiu és Baritiu szándékáról le nem beszéljük, most is az történt volna.

A szebeni főhadparancsnokság kezdetben meglehetősen óvatos volt a román nemzeti komitéval szemben. Nem akart velök közösségben lenni, de a mint a viszonyok bonyolultabbá s az ellentétek a magyar nemzet és a bécsi udvar között élesebbek lettek, a román nemzeti komité fontosságban egyre emelkedett a szebeni főhadparancsnokság előtt. Ez okból október hó folyamán egyik leiratában kimondotta, hogy „a nyugalom, béke és a nemzetek közötti egyetértés eszközzésére választott román komité ellen nincs kifogása s hiszi, hogy a kitűzött cél elérését minden jó érzelmű honpolgár szívesen óhajtja s a főhadvezérség a maga részéről *Riebel* őrnagy útján fog befolyást gyakorolni a komité működésére“. A székelyek és a vármegyei magyarság szervezkedése egyre szorultabb helyzetbe hozták a szebeni főhadparancsnokságot, mely most a körülményektől szoríttatva, nyiltabb és világosabb kifejezést adott a román komitéval való fegyvertársi szövetségnek.

Október 18-án Puchner manifestumot adott ki, melyben kijelentette, hogy miután a nádor Magyarországból eltávozott s a minisztérium lemondott és a budapesti országgyűléstől kinevezett kormányt (honvédelmi bizottmányt) nem lehet törvényesnek tekinteni, átvette Erdély kormányzatát és felszólít mindenkit, hogy térjen vissza a császár iránt való hűségre és engedelmeskedjék a főhadparancsnokságnak, mely Erdélynek egyetlen törvényes kormánya. Október 19-ről pedig Siaguna adott ki egy körlevelet, melyben meghagyja hűveinek, hogy engedelmeskedjenek a főhadparancsnokság rendeleteinek, mert ez most Erdély törvényes kormánya. Együttal arra is felhívja a románokat, hogy fegyverkezzenek fel jól és legyenek készen a törvényes kormányt védelmezni bármely ellenség ellen.

Ezt megelőzően október 10-én jelent meg, még pedig egyszerűen, két igen nevezetes proklamáció. Egyik a magyar honvédelmi bizottságé volt, mely *Kossuth* és id. *Eszterházy* Mihály gróf aláírásával felszólítja az erdélyi románokat, hogy térjenek vissza a törvények iránt való engedelmességre, ellenkező esetben érezni fogják a magyar nemzet karjának büntető hatalmát. A másik pedig a román nemzeti komité kiáltványa volt az erdélyi magyarsághoz és a székelyekhez, kiket ünnepélyesen felszólítottak, hogy tegyék le a fegyvert, mert ha le nem teszik, az esetben a román nemzet teljes erejével fogja megkezdeni a háborút és a fegyvert addig le nem teszi, míg vagy nem győz, vagy el nem vész: „Mindent el fogunk követni, hogy magunkat erősítsük, ellenségeinket pedig gyöngítsük. A ki a győzelmet akarja, annak nem szabad visszarettennie a háborunehézségeitől“. Ezt a proklamációt aláírták Barnutiu és Baritiu is, kik egy pár hónap előtt oly aggodalmasan tartották vissza Jankut a polgárvér ontástól. Aláírták, mert most már bizonyosak voltak benne, hogy a főhadparancsnokság nem fogja összes haderejét az ország kormányának rendelkezésére adni. Most a cs. kir. hadsereg hátok mögött állott, meg lehetett tehát kezdeni a kiontott vérért való bosszúállást.

Október 21-én, Kolozsvárról keltezve, Leményi püspök — kit három héttel később Puchner püspöki méltóságától meg-

fosztottnak nyilatkoztatott ki — főpásztori levelében felszólította a románokat, hogy legyenek hívek a magyar alkotmányhoz és az ország törvényes kormányához. A román nemzeti komité november 1-ről keltezett, Barnutiú elnök és Baritiú titkár által aláírt köriratával igyekezett Leményi' e főpásztori levelét ellen-súlyozni. E körlevél az 1848—49-ki román forradalmi mozgal-maknak kétségkívül egyik legjellemzőbb nyilvánulata volt. Azt hiszem, hogy inkább az események mozgató okait kutatva, mintsem magukat az eseményeket írva le, nem cselekszünk hiábavaló dolgot. ha e nevezetes körlevéllel egy kissé bővebben foglalkozunk, már csak azért is, mert úgy a maga egészében, mint eszmemenetében egyaránt ismeretlen az idevonat-kozó magyar irodalomban.

„Testvérek — mondja e proklamáció — bizonyára megértettétek eddig, hogy Erdélyország kormányzását a császár nevében, az október 3-án kelt császári manifesztum értelmében, a főhadparancsnokság vette át, azért, hogy megszabadítsa az országot a gyilkolásoktól, rablásoktól és azon hallatlan istentelen-ségektől, melyeket Kossuthnak biztosai és emberei a magyar nemzetnek az egész világ előtt való szégyenére elkövettek. Bizonyára azt is tudjátok testvérek, hogy október 18-ka óta csakis az erdélyiek azok, kik hűségesek a felséges császárhoz, a kik a Szebenben székelő császári főhadparancsnokságnak engedelmeskednek és hogy azok, kik a Kossuth-féle töredék bizto-sainak engedelmeskednek, mindnyájan hűtelenek és esküszegők.“

„Azt is tudjátok, testvérek, hogy az ország most két részre van osztva. Az eltévelyedettek Kossuthtal tartanak, de a leg-több nép: szlávok, románok, horvátok, tótok, németek a fel-séges császárral. A Kossuth-féle töredékkel csak a magyarok tartanak; de ők sem mindnyájan. Ne vegyük tekintetbe azt a nagyon sok magyar falut, melynek népe nem akar tudni sem-mit róla, csak tekintsük, hogy maga a híres Wesselényi is el-futott Pestről attól való féltében, hogy Kossuth őt is felakaszt-tatja, mint Zichy grófot. És aztán Széchenyi, a legnagyobb magyar és mindnyájok között a legokosabb, látván, hogy Kossuth a magyarokat a végromlás szélére juttatja, megbolondult. Er-

délyben ő felségével, a császárral tart a főhadparancsnokság, a román nemzet és az egész szászság. A magyarok és a székelyek kevesen vannak és az egész világtól elhagyatva, mivelhogy nem az igazságot védelmezik.“

„Ne féljetelek hát román testvérek, mert most az egyszer maga az isten is fog titeket védelmezni, ki azt akarja, hogy ebben az esztendőben a román nemzet is felemelkedjék a porból. Védelmezni fog titeket hadseregével a felséges császár, védelmezni fognak titeket a szlávok, horvátok és szászok, kik veletek együtt harcolnak a nemzeti szabadságért, a birodalom egységeért és a felséges császári házért. Kossuth és pártja előtt egyetlen nemzet sem szent a magyar kivételével. Ő nem akar tudni semmit az ausztriai birodalomról, mely annyi száz év óta áll, hanem megakarja ezt dönteni s helyébe egy magyar császárságot vagy épen köztársaságot állítani az adriai tenger-től a Sulinaig. Látván a magyarok, hogy kevesen vannak és gyöngék, és hogy körül vannak véve más nagyobb s hatalmas nemzetektől: románoktól, horvátoktól, szlávoktól és németektől s félve attól, hogy a szabadság azokat is egy színvonalra fogja emelni velök s így el fogják veszíteni zsarnoki uralmukat — mely alatt ezek a nemzetek ezer év óta nyögnek — elhatározták, hogy egyesítvén Erdélyt Magyarországgal, ki fogják vetkeztetni mind e nemzeteket a nemzetiség szent öltözetéből és mindnyájukból csak egy nagy és hatalmas magyar nemzetet csinálnak.“

„Ezt a császár nem akarja, — és ezek a vad emberek nagyon dühösek Ő felségére, hogy miért nem engedi meg nekik, hogy megmagyarosítsák az összes románokat, szlávokat, horvátokat, tótokat, szászokat, németeket és zsidókat stb. — és miért nem engedi, hogy megbuktassák birodalmát és le-
döntsék az ausztriai császárság trónját a dicsőséges császári házzal egyetemben. Ezek az emberek könyveket és kiáltványokat küldöttek az ország minden részébe, küldöttek a románokhoz is, elnevezvén őket testvéreknek, hogy így hizelgéssel eltántorítsák a felséges császárhoz való hűségtől azért, hogy tartsanak velök.“

„Román testvérek, vigyázzatok, nehogy megcsaljanak, mert ez emberek mást beszélnek és mást cselekesznek. Azt mondják, hogy a haza közös mindnyájunkkal és a jogoknak is mindnyájan közös birtokosai vagyunk és hogy ők e jogokban egyenlően osztoztak volna meg a románokkal, nem hagyván fel a magok számára egyetlen privilegiumot sem. És ha így van, akkor ti magyarok miért kérték 5, 10—20 ezer forintot attól, ki nyomdát akar állítani? Így csak egyedül Kossuth állíthatna nyomdát, mint egyike azoknak, kik kezökben tartják a Duna-fejedelemségekbeli kereskedőknek útját és a ki még a pokolból is pénzt tud előteremteni? Hát akkor miért kötitek a képviselőválasztás jogát cenzushoz, hogy így az országgyűlésen csak azok a nemesek legyenek képviselve, kik meghíztak a románok verejtékén és vérén? Miért adtatok nyelveteknek kiváltságot, hogy uralkodhassék a többi nyelvek felett, ha azt mondjátok, hogy eltöröltetek minden privilégiumot? Miért tartóztattátok le és verettétek agyon a román választókat Margittán és egyebütt, ha azt mondjátok, hogy a jogokat megosztottátok a románokkal? És miért nem engeditek meg, hogy a románok, mint nemzet léphessenek be az ország közös házába, hol közös törvények hozandók mindnyájunk közös boldogulására, a hol a nemzetek élete és halála felett rendelkező törvények alkottatnak, s a hol halálos fenyegetések között hozatott meg az unio terroristikus törvénye, mely a románokat egy perczig sem kötelezheti, mivel az a román nemzet beleegyezése nélkül, sőt ellenére hozatott meg.“

„Így tehát, román testvérek, öntudatokban nyugodtak lehettek, mert a román nemzet Erdélyben soha egy pillanatig sem volt alávetve a magyar minisztérium törvényeinek s a minisztérium biztosainak s velök együtt mindazoknak, kik Kossuth pártjához tartoznak. Ezek a románokra nézve nem birnak törvényes értékkel s a románok nem is tartoznak nekik engedelmeskedni. Hallottátok mit mondott Vay a románokhoz intézett október 25-ki proklamációjában? Azt, hogy a magyarok szabadították fel a románokat a jobbágyság alól és a románok köszönet helyett agyonverik a magyarokat. Nem igaz.

A románokat Ő felsége, a császár szabadította fel; ki különösen márczius 15-ke és április 25-ke óta felnyitotta birodalmának minden kapuját, hogy a zsarnokság tisztátalan szelleme kimehessen és a népeket boldogító szabadság szelleme beléphessen rajtok. A magyarok ellenkezően egész nyáron végrehajtásokat hoztak a románok nyakára. Megölték őket Miháلعzfalván, Lónán; kifosztották s halálra verték Mikeszászán és Mező-Örményesen s egyebütt. A románok nem ölték meg egyetlen magyart sem, míg Vay fel nem akasztatta *Betraneanu* Sándort, míg ki nem fosztották Uj-Zsukot, el nem pusztították Vajda-Kamarást lakóival együtt. És mindezt a románok hősi türelemmel viselték.“

„És mindezeket majdnem mind b. Vay miniszteri biztos követte el, a kit a románok mégis tisztelettel fogadtak balázsfalvi gyűlésökben. Ezzel fizetett az emberséges fogadásért. Mielőtt Balázsfalvára jött, bombával fenyegetőzött; azután pedig felakasztatta testvéreiteket. Miért? Azért, mert ők azt mondták a románoknak, hogy fegyverkezzenek fel ugyanazzal a joggal, a melylyel a magyarok és a szászok fegyverkeznek. Mi joggal akasztatta fel őket? — ha csak nem azzal, melylyel a románok is felakaszthatták volna Vay miniszteri biztos urat? De a román nemzet — tanu erre a történelem — sohasem volt rossz gondolattal a magyar nemzet iránt s ez évben is a történelemben eddigelé ismeretlen türelemmel viseltetett mindaddig, míg mérsékletétől meg nem rabolta a terrorista párt, kényszerítvén, hogy éljen a védelem és a bosszu fegyverével. És épen ezért a történelem, mely a világot igazságosan ítéli meg s a mely az okozatot nem választja el az októl, ennek a pártnak lelkét fogja megterhelni a faluk és városok elpusztításával, a barbár öldöklésekkel, a gyermekek felnyársalásával, az asszonyok prostituálásával, az ország lakosainak demoralizálásával s mindazzal, a mit a magyarok és a székelyek elkövetnek s a mivel a felizgatott és tőlük tanult románok erre felelnek.“

„Ők gyújtották meg a tüzet s ki vádolhatja most azért a románokat, hogy ég a ház, melyet a magyar meggyújtott s kinek

a vétke lesz, ha a magyar is oda ég? Ők szakították fel a csatornákat s ők idézték le a bosszuló ég záporát. Ki vétke lesz, ha ők is belefutadnak? E megjegyzések elegendők mindazokra a proklamációkra, a melyeket idáig b. Vay adott s a melyeket még ezután fognak adni a kossuthista magyarok. Román testvérek! Mikor Kossuth és Vay beszélni fognak még a testvériségről; mikor ez emberek azt mondják nektek, hogy megosztottak veletek minden jogot, akkor csak tékintsetek a hegyeken s az utak szélén elhelyezett akasztófákra, akkor jusson eszetekbe mindaz a gyilkosság, rablás, mi ebben az esztendőben történt azért, hogy bennetek bizalmat keltsenek; akkor látni fogjátok saját szemetekkel a magyar testvériség emlékeit.“

E bevezetés után lelkére köti a komité a román népnek, hogy ne vegyék tekintetbe Leményinek, ki egyformán hűtlenné lett ugy a császárhoz, mint a román néphez, e felszólítását: „Román testvérek, ne higgyetek Kossuth, Vay és Leményi hazugságainak; ne higgyétek, hogy Jellasicht és a többi császári tábornokokat megverték volna. Nem, ezek mindenütt győznek. Bizzatok jogaitokban és a népek atyjának, az istennek kegyelmében s legyetek meggyőződve, hogy az 1848-ki esztendő utolsó éve a magyar zsarnokságnak és elseje az elnyomott nemzetek feltámadásának.“

Igy készült el rövid idő alatt és erősödött meg mindinkább a fegyver-barátság a román nemzeti komité és a főhadparancsnokság között. Ez utóbbi november 22-én kiadott rendeletével megszabja a román fegyveres mozgalom szervezését illető eljárást. A főhadparancsnokság rendeleteit a komitéhez küldötte, az meg továbbította a maga alárendeltjeihez: a prefektekhez és a tribunokhoz. Közbevetőleg szólva Erdélyt felosztották 15 legiora. Minden legio élén egy prefekt és egy subprefekt volt. Egy legio több zászlóaljból állott. A zászlóaljak parancsnokai a tribunok és vice-tribunok voltak. A centurio 100 emberből állott, élén egy kapitánynyal. E szervezet szerint Erdély román lakossága 195 ezer embert állított volna fegyverbe. A szervezet meg volt papiroson, de nem voltak tiszték és fegyverek. Ezek tárgyában még október 3-án kérést adtak be Puchnerhez,

ki okt. 21-ről kelt határozatával helybenhagyta e szervezetet s megígérte, hogy fegyvereket is fog adni, meg oktató tiszteket is az ugynevezett két román ezred tisztjei közül.

A komité a Reispergasse-ban, a mai 29. számú házban üttötte fel tanyáját. A román nép egyszerűen „román kormány“-nak (goburnu romănescu) nevezte és minden ügyében bajában hozzáfordult. Tagjai a katonai kincstártól 100 frt havi fizetést huztak. A szászoknak is meg volt a magok komitéjok, de hogy a különféle bizottságok működése egyöntetű és koncentrált legyen, a főhadparancsnokság e bizottság tagjaiból egy „Landesvertheidigungs-ausschuss“-t szervezett, melynek csak 6 tagja volt, kik közül kettő román volt, kettő szász, egy vezérkari tiszt és a tartományi biztosság egy tisztviselője. Elnök Pfersmann tábornok volt. Ügykörét az október 24-én kibocsátott főhadparancsnoksági rendelet szabta meg. Tagjai román részről a következők voltak: Rendes tagok: *Laurianu* Trebonianu és *Munteanu* Gavril; póttagok *Brán* János és *Baritiu* György. Mikor *Laurianu Popasu* Jánossal, mint egy küldöttség tagja, Bécsbe ment, helyét Baritiu foglalta el.

A szövetség a román komité és a főhadparancsnokság között tehát meg volt kötve. Hogy a komité necsak fegyvertárs, de egyszerű eszközzé is legyen a főhadparancsnokság kezében, az Siaguna érdeme. Siaguna ugyanis a román komité és a főhadparancsnokság előtt pesti időzése, különösen pedig azon körlevele miatt, melyet Pestről való eltávozás előtt hiveihez irt, nagyon gyanus volt. Pestről eltávozott, mert az ottani dolgok folyása nagyon bizonytalan volt s ott inkább veszteségre, mint nyereségre volt kilátása az ő stréber szellemének. Szebenbe való visszatérte után több bizalma lévén az osztrák császári fegyverek szerencséjéhez, teljes buzgalommal igyekezett a gyanut magáról elhárítani és feltétlen szolgálatkészséggel érdekeket szerezni.

Puchner, kényszerítve a viszonyok nyomásától, december 28-ra Szebenbe összehívta a románság gyűlését. Igen, de Puchner óvatos volt. A kelleetlen fegyvertársakat nem úgy hívta össze, mint román nemzetet — nem akarván majd a zavarokból való

kibontakozás esetén megkötni a bécsi kormány kezeit — hanem csak mint a gör. katolikusok és gör. keleti felekezetűek közös tanácskozását. „A román mozgalmakból — írja Balcescu Ghicanak* — a császári reakciónak volt haszna. Azonkívül a román komité, a mely Erdélyben a nemzet feje, teljesen a general commando parancsai alatt áll, az irányítja saját céljai érdekében. Hogy megszabaduljanak ebből a helyzetből, azt tanácsoltam a komiténak, hogy hívjanak össze egy nemzeti gyűlést, melyben szervezzék Erdélyt, mint román országot és nyilatkoztassák is ki ilyenül. Meg is tették, de az átkozott general-commando, hogy ezt paralizálja, két gyülekezetet hívott össze: az egyesült vallású románokét és a nem egyesültekét.“ A főhadparancsnokság tudta, mit cselekszik és a legnagyobb szorultság pillanatában sem akart oly kötelezettségbe belemenni, a mely esetleg veszedelmessé válhatik az egységes osztrák császári birodalomra is.

A december 28-iki gyűlést Siaguna nyitotta meg „egy — mint Laurianu mondja** — a fenforgó nehéz viszonyokhoz mért beszéddel.“ A gyűlésnek eredménye egy 13 pontból álló kérvény elfogadása volt, melyet egy küldöttség által kívántak a császár kezeibe juttatni. E kérvényben Ő felségétől a már ismeretes „román nemzeti követelmények“-en kívül azt kéri, hogy engedje meg egy 15.000 főnyi román mozgó gárda felállítását s azonkívül adjon 50.000 fegyvert a román nép felfegyverzésére. Kéri továbbá azt is, hogy Ő felsége erősítse meg a román komitét és engedje meg, hogy a birodalomban lakó románság magának egy nemzeti főnököt (Dux romanorum) választhasson. „Azt tanácsoltam — írja Balcescu idézett levelében — a bánati románoknak, hogy ők is küldjenek erre a gyűlésre követeket és ott együttesen kérjék, hogy az osztrák császárságban levő összes románság egy elválaszthatatlan testet képezzen azonos szervezettel és azonos közigazgatással.“

* *Ghica Ion*: Amintiri din pribegie. 239. l.

** *Die Rumänen der österreichischen Monarchie* I. Heft. pag 125.

A románok most már a császári hatalomnak tett bizonyos szolgálatok után nem elégednek meg Erdély autonómiájával, hanem a Habsburgok kormánypálczája alatt élő összes románoknak egy szervezett közjogi testté való egyesítését kérik. Sokkal világosabban és teljesebb tartalommal van mindez kifejezve abban „a nemzeti kérvényben“, melyet Siaguna Olmützben 1849. február 25-iki kelettel átadott Ő felségének. Ebben sem többet, sem kevesebbet nem kér Siaguna a románság számára, mint 1. Az osztrák államokban lakó összes románoknak egy önálló nemzetté egyesítését az osztrák kormánypálcza alatt, mint az összállam integráló részét. 2. Önálló nemzeti közigazgatást politikai és egyházi tekintetben. 3. Rövid idő alatt való összehívását egy általános nemzeti kongresszusnak azért, hogy az egész nemzet magát konsituálhassa és pedig akként, hogy α) magának egy nemzeti főnököt választhasson, kit Ő felsége erősítene meg és a kinek czimét hasonlóképen Ő felsége állapítaná meg. β) Szerveztessék egy nemzeti közigazgatási tanács, melynek neve román szenatus legyen. γ) Választassék egy legfőbb egyházi főnök, kinek a többi nemzeti püspökök alá lennének rendelve s kit Ő felsége erősítene meg. (Valószínű, hogy Siaguna e nemzeti követelményt a maga számára vette volna igénybe). 5. Évenként román nemzeti gyűlés hívassék egybe a román nemzeti érdekek megvitatására. 6. A román nemzet lélekszám arányában legyen képviselve az osztrák birodalmi parlamentben. 7. Állíttassék fel a nemzeti érdekek védelme szempontjából a birodalmi minisztérium kebelében egy nemzeti organum. 8. Ő felsége vegye fel a románok nagyhercege czimét.

Ennyi volt, a mit a románok szolgálataik fejében követeltek a bécsi kormánytól s a melynek megnyerését bizton is remélték. A román írók azt mondják: ime ezek a legmesszebb menő követelések, melyeket a románság egyáltalán felállított. Célja e követeléseknek foederatív szerkezetet adni a Habsburgok monarchiájának, de semmi sincs benne olyas, mi a birodalom integritásának csorbitására vezetne. Hol van tehát itt kifejezve, vagy csak feltételezve is az elszakadás és a magyaroktól oly rémesen festett Dako-romania?

„Az egyesülés kérdése — írja Balcescu Golescu Sándornak Párisból 1850. márczius 4-ről — nagyot haladt és tetemesen egyszerűvé lett. Oláhország és Moldova egyesülése az egész világ által elfogadott tény, — az még az oroszok szemében is és valószínűsége nem késhetik. Ausztria oláhjai a márczius 4-iki alkotmány alapján együttesen és nagy hévvel követelik, hogy egy 3 és fél milliónyi nemzettestbe egyesíttessenek s előbb-utóbb el is fogják ezt érni. A midőn tehát egy négy milliónyi és negyedfél milliónyi románságból álló két nagy csoport lesz majd egymás mellett, ki akadályozhatná meg, hogy ne egyesüljenek?*

Ezekben a követelésekben, igazok van a románoknak, nincs kifejezve sem az elszakadás, sem Dako-románia gondolata. E követelések azonban oly természetűek, hogy teljesülésük esetén — mint Balcescu e levele is bizonyítja — szükségszerűen magok után vonják azt a végczélt, melyet előlegesen kifejezni legfeljebb is csak a gyengébbek kedvéért lett volna szükség.

* *Jon Ghica* „Amintire din pribegie 476. l. „La question d'unité a fait des grand progrès et s'est très simplifiée. L'union de la Valachie et de la Moldavie est un fait acquis pour tout le monde, même aux yeux des Russes, et ne peut tarder a se realiser. Les Valaques de l'Autriche, basés sur la constitution de 4 mars et sur les promesses faites, demandent avec ensemble et beaucoup d'instances d'être constitués en un seul corps de nation de 3 millions et demi, et ils finiront par l'obtenir. Quand donc deux grands groupes de 4 million et de 3 millions et demi des Roumains seront constitués a côté (l'un) de l'autre, qui pourra l'empêcher de s'unir?

IX.

A december 28-ai gyűlés után harmadnapra Siaguna a Landesvertheidigungs-Ausschuss román tagjait értesíti, hogy a főhadparancsnokság szándékozik orosz segítséget hívni be. A románok megdöbbennek e hír hallatára. Többen a gyűlésre el sem mennek. Az „Ostdeutsche Post“-ban megjelent levél. Baritiu elbeszélése a gyűlés lefolyásáról. Nemcsak a román tagok ellenzik az oroszok behívását, de a szász Benigni és Reichenstein Ferencz is. Siaguna a főhadparancsnokság tervét fellépésével diadalra segíti. A határozatot úgy mondják ki, hogy az oroszokat Brassó és Szeben városai hívják be. A Bukarestbe küldött segélyt kérő követség tagjai. Miért ellenezték a románok az oroszok behívását? Barnutiunak Maiorescuhoz küldött leveléből kitűnik, hogy attól féltek, hogy az oroszok e segítségért cserében az oláh fejedelemségek elfoglalását fogják kérni. Ez pedig örökre végét vetette volna a nemzeti egyesülésről és a Dako-Romániáról való álmadozásnak. Dako-Románia osztrák fennhatóság alatt. Róth Dániel idevonatkozó terve. A krajovai Memorandum és Bibescu vajda beszélgetése Baritiuval e tárgyban. Baritiu tagadja, hogy Maiorescu tervezett volna ilyen osztrák fennhatóság alatt álló Dako-Romániát. Maiorescu Memoranduma a német birodalmi minisztériumhoz az osztrák fennhatóság alatt levő Dako-Románia tárgyában. Maiorescu idevonatkozó fejtegetései. Golescu Sándor fejtegetései a Dako-Románia érdekében folytatandó román nemzeti politikáról. Mindezekből a dolgokból világos, hogy a császári zászlók alatt küzdő erdélyi románok törekvéseinek is célpontja Dako-Románia volt. Az oroszokban ez aspiráció megsemmisítőit látták s azért féltek az oroszok segítségül hívásától.

A december 28-iki gyűlés után harmadnapon Siaguna magához hívatta a Landesvertheidigungs-Ausschuss két román nemzetiségű tagját, Barnutiut és Laurianut s közölte velök, hogy a főhadparancsnokság azt akarja, hogy a románok és a szászok hívják be segítségül a Románia-ban levő oroszokat. Barnutiut és Laurianu megdöbbenve adták e nem várt meglepe-

tést a román komité tagjainak tudtára s kérték őket, hogy vegyenek részt a mindjárt megnyitandó közös tanácskozásban. Cipariu és Aron Florianu kijelentették, hogy ők nem mennek el a gyűlésre. A többiek bár kedvetlenül, de elmentek.

Az oroszok e behívása egyik legérdekesebb mozzanata az 1848/9-ki önvédelmi harcznak. Még ugyanezen év február 14-én az „Ostdeutsche Post“ czimű hirlapban Szebenből keltezve egy levél jelent meg, melyben a román komité tagjai nevében azt írják, hogy midőn a vegyes bizottság az oroszok behívását tárgyalta, a románok elleneztek. A behívás mellett egyedül csak Siaguna és Orghidan Rudolf brassai kereskedő szólaltak fel; a komité tagjai ellene küzdöttek és mikor aláírták, azt hitték, hogy csak ijesztgetés az egész, különben kezöket hagyták volna inkább levágtatni, mint ily aláírásra használtatni magukat.

Baritiu, a komité titkára, ki szemtanu és részes volt e dologban, így írja le e tanácskozást: „A tanácskozás megnyitása után katonai részről élő szóval a következő indítvány tétetett: A két nemzet küldöttséget meneszt Bukarestbe, segítséget kérendő Lüderstől, Ő Felségének, az orosz császárnak Moldovában és Oláhországban elhelyezett csapatai főparancsnokától. Az esetben, ha a két nemzettől kért segedelem megadatik, ő nagyméltósága, a főhadparancsnok tiltakozni fog az idegen hadcsapatoknak az országba való belépése ellen. És egyuttal biztosítja ő nagyméltósága a két nemzetet, hogy nem fognak soha felelősségre vonatni, hogy miért kérték e segílyt és ő nem is fog ellene szegülni az idegen csapatok bejövésének, sőt ellenkezően, minden szükséges intézkedést megtesz élelmezésöket s azon költségek fedezését illetően, a melyet ezeknek bejövetele fog okozni. A főhadparancsnokság részéről imigyen formulázott indítvány minket, az értekezlet román és szász tagjait könnyen érthető okokból pillanatra megzavart, mert előzetesen semmi által sem voltunk informálva azon legujabb, de szigoru titkot képező alkudozásokról, melyek megelőzően a bécsi és a szentpétervári udvarok között folytak, sem arról a kedvezőtlen helyzetről, melyben akkor az erdélyi császári csapatok voltak. A főhadparancsnok ösztönzi a két nemzetet, hogy kérjenek

segítséget Oroszországtól és ő mégis tiltakozni fog az orosz segélycsapatok ellen; ez az ellenmondás sehogy sem ment bele a mi fejünkbe“.

„Erre heves vita támadt, mely hosszan elhuzódott, annyi-val is inkább, mivel a főhadparancsnokság emberei nem igen igyekeztek fellebbenteni azt a fátyolt, mely az egész dolgot takarta. Annyira meg voltunk lepve, hogy még azt sem értettük meg, hogy a komité•egynéhány tagja, b. Salmennel az élőkön, azért küzdenek az orosz csapatok behívása mellett, mert attól félnek, nehogy Brassó és Szeben is Szász-Régen sorsára jussanak, különösen Szeben, melynek a forradalmi párt még a nyáron megígérte, hogy úgy elfogja pusztítani, hogy nem marad belőle kő kövön“.

„Némely bizottsági tag részéről nagyon komoly kifakadások voltak hallhatók. Így Laurianu arról vádolta a tábornokokat, hogy nem gondoskodtak az ujonezokról és hogy kimagyarázhatatlan módon kimélték a székelyeket s hallgattak az arisztokraták besugásaira. Az öreg Benigni is, ki több éven át főhadparancsnoksági titkár volt, felkelt ültéből és egy-néhány statisztikai adat idézése után azzal végezte beszédét, hogy a főhadparancsnokságnak van elég hadereje s így nincs is szüksége idegen segítségre. A Benignitől idézett statisztikai adatok hallatára szót kért b. Reichenstein Ferencz is és a többségre egész váratlanul e szavakkal fejezte be beszédét:

„Ha az ausztriai-ház nincs abban a helyzetben, hogy megvédelmezze Erdélyt azokkal az eszközökkel és haderővel, melyek tényleg most a tábornokok rendelkezése alatt állanak, akkor Ausztria nem is érdemli meg, hogy többé uralkodjék ez országban“.

„Miután beszélt még két szász. Egyik a javaslat mellett és a másik ellene, felkelt Siaguna András püspök is és nagyon neki tüzülve — miután német nyelven élénk színekkel írta le azt a tatárpusztítást, melynek részesévé lett az ország — azt állította, hogy a fegyveres erő, melylyel a főhadparancsnokság rendelkezik, éppen csak annyi, hogy vele a felkelőket egy párszor meg lehessen verni, de a világért sem elegendő

ahoz, hogy meglehessen akadályozni a bosszu által okozott dúlásokat és azt, hogy ezek következtében az ország pusztasággá ne legyen. „Meg vagyok győződve uraim! — mondá a püspök — hogy ha ez az ország a felkelők kezeiben és kényökre marad, az egy millió kétszázezer románból csak kétszázezer marad és a kétszázezer százból huszezer“. — E szavakkal egyidejűen a püspök erősen fellelékzett s elővevén a püspöki keresztet, maga elé tette az asztalra és folytató: — „Egy pár százezer hívőnek lelki pásztora vagyok s ennek folytán felelős is lelkiüdvösségükért. Látván azt az erős ellenállást, melylyel önök a főhadparancsnok ur ö nagyméltóságának kívánságát fogadják, én nem vehetem magamra a felelősséget mindama sok rosszért, mely az országot és a népet érni fogja; ezennel lemondok püspöki székemről“.

„A püspök e magatartása mély hatással volt a jelenlévőkre. Egy néhányan azonban úgy a románok, mint a szászok közül még felszóltak, követelvén a főhadparancsnoktól, hogy ha úgy akarja, hogy a nemzetek küldöttséget menesszenek Bukurestbe, hát akkor mondjon le az eshetőleges tiltakozás gondolatáról, mert csak ez esetben mondhatja ki határozatát a gyűlés. E tárgyban küldöttségileg kérték fel a főhadparancsnokot. A küldöttség tagjai román részről Siaguna püspök és Laurianu, a szászok részéről b. Salmen és még egy más hivatalnok volt. A küldöttség, mint egy félóra múlva azzal a hírrel tért vissza, hogy a főhadparancsnok nem fog tiltakozni az idegen segéd-csapatok bejövetele ellen s azt az ígéretét, hogy a behívottak élelmezéséről gondoskodni fog, ez alkalommal is ismételte“.

„A vita ekkor újra megkezdődött, mert volt más nehézség is. A román komité tagjai semmiképen sem akartak beleegyezni, hogy az idegen csapatok a román nemzet nevében hívassanak be, mert ez hazugság lenne, hanem csak azoknak nevében, kik alá fogják írni a jelenlegi értekezlet e határozatát. E pillanatban Brán János a zsebkendőt orra alá tartván, mintha orra vére megindult volna, kisomfordált a teremből és nem is tért többé vissza. Az aláírás hallatára még elsomfor-

dált két szász is. Mindez azonban hasztalan volt, mert a gyűlésben résztvettek neveit jegyzőkönyvbe vették s a határozatot úgy mondták ki, hogy az idegen csapatok behívása szavazattöbbséggel történt. A jegyzőkönyvet az elnök s a titkárok egyike írta alá. A gyűlés végével Salmen elvette a jegyzőkönyvet s egy szekrény fiókjába zárta el. A románok duplikátumot kértek belőle, de Salmen azt felelte, hogy miután a gyűlés d. u. 4 órától este 9-ig tartott, most már késő, holnap eleget fog tenni a kívánságnak“.

„A tanácskozás végén az egész dolgot mindnyájan úgy értelmezték, hogy az orosz segítséget nem az ország, nem a nemzetek és nem is a főhadparancsnokság hívja be, hanem Brassó és Szeben városok. Tényleg ugyanis volt, mint az kitűnik a csapatokkal bejött parancsnokok utasításaiból és azon diplomáciai ügyiratokból, a melyek ez ügyre vonatkoznak. A Lüders tábornokhoz küldendő követség tagjai voltak Szeben részéről. Siaguna püspök és Müller Godfried tanár. Brassó részéről egy román kereskedő, Nica Georgie és egy szász városi tanácsos“.

Igen érdekes és eredményeiben sok dologra világot vető kutatni: miért elleneztek a román komité tagjai az oroszok behívását? Mi volt az érdek, a miért a románok félték az orosz szövetségtől? Azt hiszem, az alábbiakban meg fogom e félelem kulcsát találni.

Barnutiu Maiorescu Jánosnak e tárgyban a következő érdekes levelet írta: „Veszedelemes dilemmába jutottunk. Közlebről akarattunk ellenére kénytelenek voltunk felhatalmazást adni Siaguna urnak és Müller Godfried szász tanárnak, hogy hívják segítségül az oroszokat. Siaguna Bukurestből azt írja, hogy Lüders Miklós czár tudta és hite nélkül nem adhat segítséget. Ma este azonban biztos értesítést vettem arról, hogy az orosz udvartól megjött az engedelem, hogy azonnal segítséget küldjön, mihelyt a nemzetek kérni fogják, de ezt a segítséget adja sans conséquence Mikor a felhatalmazást adtuk, azzal vigasztaltuk magunkat, hogy az egész vállalat úgy sem egyéb, mint szemfényvesztés. De ha mégis komoly dolog volna,

nagyon veszedelmes lenne a románokra, mert a hadi költséget csak Moldovával és Oláhországgal fizettetnék meg. Jobb ha meghalunk, mintsem titeket és bármely más román testvérünket eladjunk“.

A román komité tehát attól félt, hogy az orosz az adott segítség fejében azt fogja kikötni Ausztriától, hogy Moldovára és Oláhországra Ausztria beleegyezésével kezét tehesse. De hát mi közük volt az erdélyi románoknak Moldovához és Oláhországhoz? Mit bántotta őket e két tartomány sorsa? Volt-e valami a vérbeli összetartozandóság érzetén kívül, a mi arra kényszerítette őket, hogy irántok különösebb módon érdeklődjenek? Volt-e valami kapcsolat az erdélyi románság politikai aspirációi és a két oláh vajdaság helyzete között.

1848 májusában Roth Dániel ezalatt a czim alatt: „Von der Union und nebenbei ein Wort über eine mögliche Daco-romanische Monarchie unter Österreichs Krone“ — egy könyvet irt. E könyvben az uniót az erdélyi szász elemre nézve végzetesnek mondja, mert következménye az lesz, hogy a két ország egyesítése által erőre kapott magyarság a szászokat és a románokat a legzsarnokibb eszközök alkalmazásával meg fogja fosztani nemzetiségüktől. A románokat és szászokat érdekeik a magyarokkal szemben teljesen egymásra utalják. A legczélszerűbb eszköz erre nézve Erdélyt és a két oláh vajdaságot egy autonom állammá egyesíteni és az osztrák monarchia integráló részévé tenni. Az osztrák uralkodói pálcza alatt levő Dako-Románia ez eszméje különben sem új dolog, mert már II. József császárnak szándékában volt Moldovát és Oláhországot Erdélylyel egyesítve, mint Daciat bekebelezni a Habsburgok birodalmába.

Ez idea azonban nemcsak a Roth Dánielé volt, hanem egy néhány erdélyi eredetű románé is. Így a többek között Maiorescu Jánosé is, ki Oláhországba vándorolva, a krajovai iskolák igazgatója lett. Mikor 1848 júliusában a Bukurestből elűzött Bibescu vajda Brassóban időzött, magához hívatta Baritiut. Mikor Baritiu belépett a vajda lakásába, csodálkozva látta, hogy a vajda egy ágyra kiterített nagy térkép előtt áll. A vajda min-

den bevezetés nélkül így szólította meg a belépő Baritiut: „Jer, mutasd meg, hol és mekkora földön akarjuk felállítani Dako-Romániát, mert én sehol sem talállok akkora területet, a mely megfelelő lenne e czélhoz.“ — „Bocsásson meg fenség, de nem értem a kérdést.“ — „Hogyan? Nem érted? Hiszen azért kérdezlek: mutasd meg, mikép akarjátok megvalósítani a krajovai Memorandum erre vonatkozó pontozatait.“ — „Lelkemre mondom, fenség, nem értem az egész dolgot s nem is tudok semmiféle krajovai Memorandumról. Mi itt az országban csupán egy szász tervről tudunk, a mely Ausztria souveréinitása alatt akar egy Dako-Romániát felállítani. Valószínű, hogy fenséged házi orvosa, Dr. Meyer olvasta is e könyvet.“

Baritiu azt mondja, hogy ő tényleg semmit sem tudott arról, a mit a vajda mondott neki, a ki a beszélgetés alkalmával kezében egy vaskos iratot tartott, a melynek tartalmát azonban neki nem mutatta meg. A vajdától tudta meg, hogy annak szerzője felhívta a vajdát, hogy fegyverezze fel a románokat; álljon az élökre s proklamálja Dako-Romániát. A vajda abban a meggyőződésben volt, hogy ezt a Memorandumot egy összekülvő társaság írta, a mely társaságnak a lelke bizonyára csak Maiorescu lehetett, a ki Baritiuval baráti viszonyban állott s a ki így bizonyára neki minden titkát is elbeszélte. Baritiu azt mondja, hogy Maiorescu vele, mielőtt Frankfurtba ment, hosszabban érintkezett ugyan, de sem ekkor, sem ezután soha sem emlékezett egy szóval sem erről a Memorandumról.

Baritiu azon állítását, hogy a Bibescu vajdától említett Memorandum nem Maiorescutól származik, elfogadhatjuk igazságképen. A Maiorescutól tervezett Dako-Románia okiratszerűen Baritiu könyvével egy időben jelent meg Ghica iratai* között. Mikor Baritiu könyvét írta, valószínűen nem gondolt arra, hogy a véletlen megfogja semmisíteni azon okoskodásának minden értékét, melylyel az 1848/9-ki román mozgalmak szereplőit, különösen pedig Maiorescut tisztára akarja mosni a Dako-Románia utopistikus tervezetétől. A Bibescu vajda kezében levő Memo-

* Amintiri din pribegie. 120—145. l.

randum Dako-Romániája és a Maiorescué között a különbség csak annyi, hogy míg a krajovai Memorandum Bibescu-val akarja megcsináltatni Dako-Romániát, addig Maiorescu János Ausztriával Bibescu nélkül, sőt Bibescu kárára. Gondolom, hogy egészen másképen beszélgetett volna Bibescu Maiorescu jó barátjával, Baritiuval, ha ismerte volna ennek Dako-Romániáját.

Maiorescu János 1848 szeptember 29-én, mint a Duna-fejedelemségek forradalmi kormányának teljhatalmu megbízottja, Frankfurtban a német birodalmi minisztériumhoz a fejedelemségek érdekében egy Memorandumot adott be, kérvén Németország támogatását. E Memorandumban a többi között azt mondja: „az esetre, ha az olasz kérdés megoldása Ausztriától területi változást követelne, a fejedelemségek nemcsak hogy akarnak, de örömmel is fognak mindketten egy állammá egyesülni és a Habsburgház uralkodása alatt Ausztriához csatlakozni a német birodalom protektorátusságának elismerése mellett.”

A mit ez első Memorandumban csak érintett, egész részletességében fejti ki 1848 november 16-án benyújtott második Memorandumában, melynek e tárgyra vonatkozó fejtegetései a következőképen hangzanak:

„Szabadságot veszek magamnak Nagyméltóságod előtt egy pár szóval kifejteni azokat az eszközöket, melyekkel Európa keletén biztosítani lehetne Németország s főképen pedig a dunai tartományok érdekeit s a melyeket legalább részben mindjárt alkalmazásba lehetne venni Moldovára és Oláhországra vonatkozóan, a melyek jelenleg kettős katonai megszállás terhe alatt nyögnek.”

„Németország délkeleti határaitól kezdve a Feketetengerig különösen két, számra nézve az igaz kicsiny nemzet van: a magyarok és a keleti románok, kik a szlávságot két részre vágják. Köztök laknak németek is és pedig jelentéktelenebb német telepek Magyarországon és a szászok Erdélyben. Ezek mintegy 300.000-en vannak, de századok óta, mint önálló nemzet tulajdonjogokkal és kiváltságokkal birnak egészen Erdélynek Magyarországgal való uniójáig, melyet a kolozsvári országgyűlés az ők és a románok akarata ellenére mondott ki s a mely maga után

vonta politikai létök megsemmisülését s okozta, hogy egyesülve a románokkal, felkeljenek a magyarok ellen. Ennek a felkelésnek, melyet futólag érinték, nincs semmi kapcsolata a szláv mozgalmakkal, nincs is reakzionárius színezete, a mint némelyek szeretik hirdetni s nem is akarja a magyarokat kiirtani, vagy szabadságukat eltemetni. Nem, ez háboru, melyet a kényszerűség okozott; háboru a mostan kormányon levő magyarosító párt terrorismusa és követelőzései ellen s nincs is más célja, mint a németek és a románok számára kivívni azokat a nemzeti egyenlő jogokat, melyeket az osztrák alkotmány kimondott s a melyeket a Habsburg-ház iránt állandóan tanusított hűségökkel ki is érdemeltek. Ezért nyilatkoztak az erdélyi szászok és románok az osztrák alkotmány mellett. Én, mint erdélyi születésű román, a ki románok, szászok és magyarok közt nevedtem fel, ismerem ez ország állapotát és viszonyait. Ha a magyarok törvénnyel elismerték volna és biztosították volna a többi nemzetiségek jogait, akkor a szászok és a románok a leghűségesebb és a legtermészetesebb küzdőtársaik lettek volna a pánszláv törekvések ellen, ha ezek csakugyan léteznek.“

„A németek, számukat tekintve, sokkal jelentéktelenebb elem, hogysen alapja lehetnének ilyen politikai kombinációknak. Ellenben a magyarok és a keleti románok egy erős és tartós vár alapjai lehetnek a világ és Európa szabadságának érdekében a panslavismus ellen. Mind a két elem, — a magyar, mely eredetét a sémi népcsaládtól veszi s a keleti román, melynek eredeti hazája Itália, Európa keletén teljesen el van szigetelve. Ugy áll, mint egy sziget a nagy szláv tengerben, csupán egy keskeny földnyelvvvel összekötve Nyugaton Németországgal. A mily igaz, hogy csak e két nemzetnek és a köztök lakó szászoknak holttestén át foghatnak kezét a keleti szlávok az éjszaki és déli szlávokkal, hogy megvalósíthassák az egyetemes szláv birodalmat, — ép oly igaz, hogy csak egy szabad magyar állam s ezentul Keleten még egy erősebb román állam megalapítása s Németországgal való kapcsolata által lehet ártalmatlanná tenni a panslavismust. A magyarok és a románok képesek is e hivatás teljesítésére, mint Európa keletén a civilizált népek előőrsei.“

„A mi Magyarországot illeti, tény, hogy a magyar elem ebben a királyságban teljes kompaktságra sehol sem jutott, — de ha egyszer belőlről tartósan konszolidálódhatik, hivatását akadálytalanul fogja teljesíteni. Ellenben a keleti románok a régi Dácia határai, azaz a Duna, Tisza és Dnieszter között a tulnyomó népi többséget alkotják; hisz az egykori Dáciában 9 millió román lakik szemben két millió háromezrezer magyarral, némettel és szerbbel; a mi pedig a dunai fejedelemségeket illeti, ott a népesség kizáróan román. A magyarok az unióval, melyet a románok és a szászok akarata ellenére erőszakoltak ki, magokat erősíteni akarták. De a magyar nemzet az unio előtt Magyarországon sokkal kedvezőbb arányban volt szemben a többi nemzetiségekkel, mint az unio után, a mennyiben Erdély Magyarországnak hozott ugyan ötszáz ezer magyart, de egyuttal másfélmillió románt és háromezrezer szászt is. Ez nyereségnek épen nem mondható. Ennek a rosszul kiszámított lépésnek legelső következménye volt azon nemzetiségi háboru, mely Erdélyben is kitört. Ugy látszik, mintha a magyarok beismerték volna tévedéseiket, mert ők a székelyeknek azt a javaslatot tették, hogy költözzenek át Magyarországba (Mairescu ez állítása téves nagyítása az 1848-iki telepítési törvényjavaslatnak). És ha ez meg fog történni, a mi valószínű, akkor nyugati Dácia, különösen pedig Erdély sehogysem lesz megtartható Magyarország számára, mert a székelység katonai szempontból nyugati Dáciában a magyarságnak legjelentékenyebb népeleme, sőt Erdélyben számát tekintve is. Aztán Erdély földrajzi helyzeténél fogva csak a Duna-fejedelemségekkel egyesítve juthat valamikor kedvező anyagi helyzethez s a szász ipar termékei ma is csak a fejedelemségekben találják meg piacukat.“

„Ebből nyilvánvaló, hogy a jövőndöbeli önálló román állam területe magában fogja foglalni az egész régi Dáciát. Bukovinát és Bessarabiát, melyeket erőszakkal és igazságtalanul szakítottak el Moldovától s melyek természetsszerűen a román államhoz tartoznak. A magyarok a mostanihoz képest kompaktabb saját fajtájú népességet kapnak, s hogy elkerültsenek jövőre a nemzetiségi küzdelmek a románok és magyarok között,

rajta fognak lenni, hogy a mennyire csak lehetséges, a széke-
lyek példáját követve, mind a két nemzetiség tagjai saját álla-
mukban kölcsönösen kicserélődjenek. A békés és iparos szász
nép pedig akként biztosítaná nemzeti létét ebben az új román
államban, mint az unio előtt. Magyarország Horvátország, Szla-
vonia és Erdély nélkül, tulnyomóan magyar népességgel, sokkal
boldogabb és erősebb lenne. Egy ily Magyarország véd- és
daczszövetségben Romániával és mindketten oly összeköttetés-
ben Németországgal, a minőt szeptember 29-én benyújtott
Memorandumomban kifejtettem, biztosítaná Európa Keletét a pan-
slavismus ellen és megszerezné Németországnak a szükséges
befolyást, mely őt megilleti egész a Fekete-tengerig.“

Miután a Duna-fejedelemségek török fennhatóság alatt
állanak, Maiorescu e fennhatósági kérdést úgy véli megoldha-
tónak, ha a töröknek fizetett adót tőkésitenék s e tőkének
megfelelő összeggel aztán Románia függetlenségét a töröktől
megváltaná.

Hogy micsoda titkos gondolatok és rejtegetett reménysé-
gek fűtték a romániai forradalmárokat az osztrák politikához
és hogy minő volt lényegében a viszony köztök és az erdélyi
románok között, igen érdekes világot vet arra az elűzött buka-
resti forradalmi kormány egyik tagjának, Golescu Sándornak
Ghica-hoz írott egyik levele.* E levélben a következő sorokat ol-
vassuk. „Nagy jelentőségű dolog Ausztriára, hogy a birodal-
mában lakó többi nemzetek között elismerje a negyedfél mil-
liónyi román nemzetet is, a mely nemzet a császári alkotmá-
nyos kormányzat alatt felvirágozván, a román fejedelemségek
rokonszenvét is feltétlenül Németország részére fogja vonni.
Én mindig azt tanácsoltam az emigránsoknak, hogy kérjék
Bécsben Erdélyben való honosná tételöket s így vagyonuk a
fejedelemségekben biztosítva lesz, valamint személyök is. Meg
vagyok győződve, hogy ha a romanismus újra születik Ausztriá-
ban, nem fog elveszni a fejedelemségekben sem ; még úgy sem,
ha az oroszok örökre ez országokban is maradnak. Ezért azt

* Amintiri din pribegie. 85. és köv. lap.

hiszem, hogy a román nemzetiségi kérdés Ausztriában egyuttal az élet és halál kérdése ránk nézve is. Ez okból arra ösztönöztem mindeniköket, hogy ne távozzanak el Erdélyből, Bánátból és Bukovinából. Ausztriának azonos érdekei lévén velünk, nem üldözhet.“

„Mindebből azonban ne következtessd, hogy én dobbal hirdetem Ausztriával való egyesülésünk szükségességét. Azt is tudom, hogy a mit a hirlapokban írnak, azért nem lehet minket felelőssé tenni, de azt sem szeretem, hogy még a hirlapokban is sokat és nagyon nyíltan beszéljenek a fejedelemségeknek Ausztriával való egyesüléséről. Hogy Maiorescu mit csinált, az titok és ha nyilvánosságra is kerül, desavoualhatunk egy ügynököt, — sőt mi több, én is minden utasítás nélkül abban az irányban dolgoztam, mint ő, mert láttam, hogy csak így keltethjük fel s vonhatjuk magunkra Németország figyelmét. Lépéseket kell tennünk, hogy megnyerjük Ausztriát az erdélyi s bukovinai románok számára. És meg kell e hajlandóságot nyernünk azért, hogy biztosítsuk a fejedelemségek nemzeti lételét Ne hidd, hogy sok politikai rendszer áll előttünk. A románság három hatalom közt van elosztva. Azok, kik Bessarabiában vannak, csekély érintkezésben vannak a többiekkel, de a kik az osztrák birodalom egy részét képezik, többszörös viszonyban állanak az ottomán birodalomban lakókkal. Ha fel fog a romanismus Ausztriában virágozni, nem fog elveszni Törökországban sem, — és vice versa. Hát miként lehetne, hogy egyik ne érdeklődjék a másiknak nemzeti fejlődése iránt? Az Ausztriabelieknek politikája, hogy mentől jobban álljanak az udvarral azért, hogy a magyarizmustól megszabaduljanak. A Törökországban lakóké pedig az, hogy mentől jobban éljenek a szultánnal, hogy megszabaduljanak a szlavizmustól. Összes művészetünknek abban kell nyilatkoznia, hogy megmutassuk a törököknek, hogy mentől jobban fogják támogatni a mi nemzeti fejlődésünket, annál biztosabban számíthatnak reánk, mert egyedül csak az kényszeríthetne arra, hogy magunkat az osztrákok kezei közé adjuk, ha lehetetlen lenne, nemzeti ségünket megőrizni a törökök segítségével. Különben is a ro-

mánok és németek között már jellemök természeténél fogva nagy az ellenszenv és ha Törökország erős és szabadelvű hatalom lesz, az osztrák románok könnyebben fognak Konstantinápolyba jönni, mint Bécsbe s ha mi ki fogunk fejlődni és hatalmasok leszünk, Erdély könnyebben hozzánk jön, mint mi fogunk Erdély közvetítésével Ausztriával egyesülni.“

Az aradmegyei román parasztság között a hajdani török-magyar-német világból mint régi emlékezet nyoma maradt fenn e szólásmód: *și cu turcu, și cu neamtu* (törökkel is, némettel is.) A régi erdélyi politika e jelszava — sőt vezérlő gondolata — így ujult meg az elmében az 1848—9. román nemzetiségi politikának jelszavául. „A mi Romániánk tehát fenn fog állani. Lelkem mélyéből hiszem. Vak, a ki nem látja. Fennállhat Törökország által és javára, vagy Ausztriáéra és ő általa, a szerint, a melyikök jobban és előbb iparkodik létrejövetelének kedvezni. De megállhat mindkettőjük daczára és ellenükre is, ha gátat vetnek eléje. A felvilágosult magyarok sem szegülnek többé ellene és szerencséseseknek tartják magukat, ha ez áron magukat is fenntarthatják és velünk szövetségben élhetnek. S ezzel nem is veszítenek semmit, sőt ellenkezően nyernek vele.“ * Ezeket írja Balcescu Golescunak már idézett levelében.

Ha már most mindezeket tekintetbe vesszük, könnyű belátnunk, hogy miért voltak ellene a román komité tagjai az orosz segítség behívásának. Egyszerűen azért, mert mint Baranuțiu is idézett levelében kifejezte, attól tartottak, hogy a segítség ára az lesz, hogy Ausztria beleegyezik abba, hogy Oroszország Moldovát és Oláhországot Törökországtól elvegye és mint Bessarábiát birodalmának kiegészítő részévé tegye. Bessarábia románságának sorsa megtanított minden román politikust arra,

* „Notre Roumanie donc existera. J'en ai la foi intime. Aveugle, qui ne le vois pas. El peut exister par et au profit ou de la Turquie, ou de la Autriche selon que l'une ou l'autre s'empressera de la favoriser. Elle peut exister malgré toutes les deux et contre elles, si elles font obstacle. Les Magyars éclairés ne s'y opposent plus et sont heureux a' ce prix de vivre en confederation avec nous. Ils ne perdent rien, ils gagnent au contraire.“

hogy tudja minő sors vár az esetben a romanismusra, ha a fejedelemségek véglegesen orosz kézre kerülnek. Akkor a nemzeti egyesülésnek és a nemzeti függetlenség reménységének épen úgy örökre vége lett volna, mint a Dako-Romaniáról való álmodásnak akár a Habsburg-ház, akár pedig nemzeti dinasztia uralkodása alatt.

Ez volt a román nemzetiségi politikusok vezérgondolata, mikor 1848/9-ben az osztrák reakció ügyének szolgálatával igyekeztek saját nemzeti törekvéseiknek használni. Csakhogy a romániai emigránsok között voltak olyanok is, kik nem bíztak ebben a szövetségben, kik nem hitték, hogy a nemzeti szabadság ügyét sikerrel lehessen szolgálni az osztrák reakció és az orosz zsarnokság zászlói alatt.

A míg az emigránsok egy része támogatta Ausztriát abban a meggyőződésben, hogy köztük érdekközösség van, addig mások Golesecu Sándor szerint „azt a hibát követték el, hogy elkezdették fennhangon kiabálni a demokráciát és a magyarokkal való szövetkezést, holott Ausztria nem akar a demokráciáról tudni s annyira gyűlöli a magyarokat, hogy csupán csak azért támogatja a többi nemzetiségeket is, hogy valahogyan elveszithesse őket.”

X.

Forradalmi mozgalmak a két oláh vajdaságban. Sturza elfogatja és száműzi a moldovai forradalmárokat. Bibescu hasonlóan kísérletet tesz a bukaresti forradalmárok elfogatására; nem sikerül, mert azok Iszlazba menekülnek. Itt Tell őrnagy és Plesioianu kapitány proklamálják a forradalmat. Bibescu utasítja Magher ezredest, hogy fogassa el a forradalmárokat s a vezetőket lövesse agyon. Merénylet Bibescu ellen. A forradalmárok Caracalba érkeznek, hol Magher egyesül velők. Elfoglalják Krajovát is. Magher Nicza felolvassa Bukarestben az iszlazi proklamációt. A tömeg Bibescu palotája elé vonul s kényszeríti, hogy az iszlazi alkotmányt ismerje el. A forradalmárok megérkeznek Bukarestbe, Bibescu Brassóba szalad. Az ideiglenes kormányt proklamálják. Odobescu és Solomon ezredek támadása. Ennek megghiúsulta. Az orosz invázió hírére a forradalmi kormány elmenekül Bukarestből. Később visszatér. A porta biztosul Suleiman basát küldi Bukarestbe, ki elismeri törvényes kormánynak a forradalmi kormányt. A porta orosz követelésre visszahívja Suleimant és kinevezi Fuad effendit Duhamel orosz konzullal biztosoknak. Contacuzino kaimakamsága. Összeütközés a „Dealul Spierein”. A forradalmi kormány száműzetése. Magher tábora s terv, hogy e tábor Erdélybe vonuljon az oláh felkelés támogatására. E terv értéktelen és képtelen volta. Ghica küldetése Konstantinápolyban. Ubicini-val egy forradalmi bizottságot tervez. Ebbe a magyarok is bevonatnak. Összeköttetés az európai forradalmárokkal. A román emigráció meghasonlása. Eliad magatartása. Tell, Eliad az osztrákokhoz csatlakoznak. A magyarok és románok kibékítésének gondolata Ghica és Balcescu agyában származik meg. Ghica e tárgyban levelet ír Jancunak. A piemonti kormány küldötte pártolja e tervet. Érintkezés gr. Teleki Lászlóval. Balcescu, Balaceanu a lengyel Ilinszky és az olasz Monti kapitány lársaságában Magyarországra jönnek. Megérkezés Pancsovára. Érintkezés Perczel tábornokkal. Bem győzelmei Erdélyben. Nagy-Szeben bevétel s a román nemzeti komité szétugrasztása. Jancu tábora. Boliac Caesar „Espatriatul“-ja.

1848-ban a két román vajdaság sem maradhatott mentes a forradalmi mozgalmaktól. Moldovában kezdettek először a kedélyek forrongani, a hol a mozgalom élén a nagybirtokosok állottak. Sturza Mihály vajda azonban csirájában fojtotta el az egész mozgalmat. Egy szép napon a Mavrocordat házában tanácskozó forradalmárokat elfogatta, még mielőtt azok valamit tehettek volna, és a határon átküldötte Törökországba az egész társaságot. Nem ment ilyen könnyen a dolog Oláhországban, hol Bukarestben és a Dunaparti nagy városokban a modern átalakulást óhajtó polgárság sokkal erősebb volt, mint a nagybirtokosok kizárólagos vezetése alatt levő Moldovában. Bibescu vajda itt is megkísérelte június 21-én elfogatni a forradalmi komité tagjait. Szerencsétlenségére azonban ezek közül egy nehánynak sikerült az elfogatás elől megszökni.

Az elfogatás elől megszököttek aztán Islaz-ba menekültek, hol a két századból álló helyőrség parancsnokai, Tell őrnagy és Plesioainu kapitány magokévé tették a forradalom ügyét. Itt nyíltan kitűzték a forradalom zászlaját s proklamálták az alkotmányt, a mely tettökről a bukaresti forradalmi bizottságot és az ország minden lakosát értesítették kiáltványaik útján.

A romanaczi kerület kormányzója, Magher ezredes rögtön értesítette Bibescu vajdát, hogy mi történt Islaz-ban s hogy a felkelők Krajova elfoglalására indultak. Bibescu megparancsolta Maghernek, hogy szedje össze dorobánczait, verje szét a felkelőket s a vezéreket kivétel nélkül lövesse agyon. Az Islaz-ból érkezett hírek nagy izgatottságot okoztak Bukarestben. Bibescu vajda, hogy bátorságot mutasson, Villara nevű miniszterével nyílt kocsiba ült és kihajtatott a szoszéra. Három felfegyverezett fiatal ember szintén kocsiba ült, utánok hajtatott s mikor elérték a vajda kocsiját, egyikök a vajdára lőtt. A golyó a vajdát azonban nem találta el, csak vállrojtjait tépte szét.

Ez alatt az islazi forradalmárok: Eliad, Tell és Golescu a két század katonasággal megindultak Caracal felé. Utközben fellázították a falukat; kihirdették mindenütt az alkotmányt és a forradalom jeléül kitűzték minden templomra és községházára a nemzeti színű zászlókat. A tömeg felszaporodván egy pár

ezerre, Caracal városa alá érkezett. Itt elkezdték éltetni az alkotmányt. A Caracalban állomásozó Magher ezredes a maga 600 dorobánczával ki is vonult a forradalmárok elé, de a helyett, hogy rájuk lövetett volna, egyesült velök. Innen az egyesült csapatok — utközben folytonosan növekedve — Magher ezredes vezetése alatt Krajovába mentek. Közeledtökre a kerület kormányzója, Bibescu Jankó és a két századnyi helyőrség parancsnoka Vladaşan őrnagy elhagyták a várost és a felkelők minden ellenállás nélkül vonultak be Krajovába.

Mikor az islazi proklamáció megérkezett Bukurestbe, Magher Nieza, unokaöccse Magher ezredesnek, egy példányt belőle felolvasott a lipseani piacon, honnan az összegyűlt tömeg Bibescu vajda palotájához ment, követelvén, hogy a vajda aláírásával szentesítse az Islaz-ban proklamált alkotmányt. A megszorult vajdának nem volt más, mit tennie, — hát aláírta az alkotmányt és kinevezte a néptől kért minisztériumot. Harmadnapon azonban jobbnak látta átszökni Brassóba, az országot az Islaz-ban proklamált forradalmi kormány kezei között hagyván.

Magher ezredes Krajovából a forradalmi kormánnyal együtt két század gyalogság és 800 lovas dorobáncz kíséretében csakhamar megérkezett Bukurestbe. Itt az ország kormányzását a forradalmárok tényleg kezökbe vették, de alig telt 3 nap, majdnem rosszul jártak. Tévedésből vagy hanyagságból elfeledték Odobescu és Solomon ezredeseket, kik a Bukurest körül összpontosított haderő parancsnokai voltak, állásukból elmozdítani. Ezek a fejedelmi palotát, hol az új kormány székel, egy zászlóalj gyalogsággal körülvették és a forradalmi kormányt elfogták. Magher ezredesnek e dolog azonban jókor tudomására jutott. A rendelkezése alatt álló dorobánczokkal és a Tun pópától vezetett tömeggel megrohanta a palotát körülfogó gyalogságot; rövid küzdelem után szétverte s a kormány tagjait kiszabadította, Odobescu és Solomon ezredeseket pedig elfogatta.

Ez esemény után egy pár nappal hire terjedt, hogy a Foksán körül táborozó oroszok már Urziceni és Afumaţi-ban

vannak, tehát Bukurest kapui alá érkeztek. E hír hallatára a forradalmi kormány példátlan gyávasággal elszaladt Bukurestből s a katonaság egy részét is magával vitte azon ürügy alatt, hogy Kimpu-lungban összefogják vonni az összes haderőt s hogy Erdélyből is át fog jönni segítségül a román határ-őrvidéki ezred s így megerősödve, megkezdik a harczot az oroszok ellen. Egy pár nap múlva azonban világossá lett, hogy a hír nem volt igaz. Az oroszok nemcsak hogy nem közelednek Bukurest felé, de ellenkezően még a Pruthon is átmentek. Erre aztán a megszökött forradalmi kormány visszatért Bukurestbe s újra átvette az ügyek vitelét, mintha semmi sem történt volna.

Igy állottak Bukurestben a dolgok, mikor a Porta Suleiman basát és Emin effendit biztosokul Bukurestbe küldötte. Suleiman basa augusztus 1-én érkezett meg Bukurestbe, hol az ideiglenes kormány és a nép nagy tisztelettel fogadták. Suleiman basa az iszlami alkotmányon tett ugyan némi módosítványt, de a szultán nevében nemcsak elfogadta, hanem Eliadot, Tellt és Gulescu Miklóst, mint kaimakamokat törvényes kormányoknak el is ismerte.

Az orosz kormánynak e dolgok sehogy sem tetszettek. Végre sikerült rábírnia a portát, hogy Suleiman basát visszahívja és Fuad effendit nevezze ki császári biztosnak azzal az utasítással, hogy Duhamel orosz konzullal egyetértően járjon el. Az orosz kormány egyuttal rábirta a portát arra is, hogy a tartományok közös megszállásának eszméjét is elfogadja. Suleimant tehát visszahívták. Fuad effendi pedig szeptember elején Duhamel orosz konzul társaságában, török megszálló csapatok kíséretében, Bukurestbe érkezett. A forradalmi kormányt felfüggesztette és C. Cantacuzinot kaimakámmá tette. Szeptember 13-án a „Dealul Spirei“-n levő török csapatok és az ugynevezett román tüzoltó katonák között összeütközés történt, melynek eredménye az volt, hogy az egész forradalmi komitét s a Bukurestbe még a múlt hónap folyamán összegyűlt alkotmányozó gyűlés tagjait Fuad effendi és Duhamel elfogatták.

A három forradalmi kaimakamat: Eliadot, Tell-t és Go-

Ilescu Miklós-t a vörös-toronyi szoroshoz kísérték s ott szabadon bocsátották, meghagyván nekik, hogy menjenek, a merre tetszik, de az országba többé vissza ne térjenek. Azokat pedig, kik, mint a forradalmi bizottság tagjai jelentékenyebb szerepet játszottak, a *Costache* testvéreket, *Balcescu* Nicolaet, *Bratianu* Jónt és *Dimitriet*, a *Stefan* testvéreket, *Golescu* Sándort és *Radut*. *Boliac* Caesart, *Rosetti* C. A.-t, *Balaceanut* stb. katonai fedezet alatt Giurgiuba vitték, ott feltették egy török bárkára és három heti vizen való utazás után Orsovánál szabadon bocsátották. Az alkotmányozó gyűlés tagjait pedig a *cotroceni* zárdába csukták, de később az országból egyszerűen kitoloncolták. Legnagyobb részök Erdélybe ment, úgy hogy itt szeptember végén a romániai forradalmi emigránsok számát bizony lehetett 200-ra tenni.

A míg ezek történtek, Magher ezredes, a román forradalmi kormány e főembere, 5—6000 főnyi, többé-kevésbé jól fegyverzett gyalog és lovas katonaságával kénytelen volt tétlenül nézni az orosz-török invasiót. Ghica Jón és Balcescu azt tanácsolták neki, hogy ütközzék meg az oroszokkal s ha elveszti a csatát, vonuljon vissza Erdélybe s ott egyesülve Jancuval, békítse ki a magyarokat a románokkal és aztán velök egyesülve, forduljon az oroszok ellen. „A románokkal való kibékülés — írja Ghica* — a magyaroknak több mint 200.000 fegyveresből álló segítséget hozott volna, a melylyel szemben Paskievics és Lüders invasiója eredmény nélkül való lett volna. A Kárpátokon túl lakó románok nagyon sokat reménykedtek a fejedelemségek románjaiban. Az eshetőségeket a forradalmi bizottságban meg is beszéltük s határoztunk is, mielőtt rebesgetni kezdték a balázsfalvi gyűlést. Erdély úgy tűnt fel előttünk, mint természetes menedékhelye veszteség esetén a román forradalomnak. El voltunk határozva, hogy a küzdőteret áttesszük a hegyek közé és fegyveres kézzel meggyünk át a töröcsvári szorosokon, de a mi kormányzóink mindenről megfélekeztek, mielőtt elismerte őket Suleiman basa. Ha 1848. ok-

* Amintiri din pribegie. 186. és 187. l.

őber elején Brassónál csak 5000 jól felfegyverezett román csapat ment volna át egy oly neves tábornok vezetése alatt, mint Magher, könnyű lett volna békét hozni létre a magyarok és a románok között, mert Bem örömet elfogadta volna a románok minden feltételeit.“

Eltekintve attól az adatbeli hibától, hogy október elején Bem még nem volt Erdélyben s így ez egyszerű okból sem fogadhatta volna el Magher ezredes feltételeit s eltekintve még sok más egyéb dologtól, Magher ezredes nem sok kedvet mutatott sem arra, hogy az oroszokkal és törökökkel összetűzzön, sem pedig arra, hogy megkísértse az Erdélybe való átvonulást és az egyesülést Jancuval. Okosabbnak találta a maga lovas és gyalog dorobánczait ott hagyni a táborban s egymagában Szebenbe emigrálni

A román forradalmi bizottság még a bukuresti forradalom kitörése előtt Konstantinápolyba küldötte Ghica Jönt, hogy ott a portánál és a hatalmasságok követeinél, a mit csak lehet, a román forradalmi törekvések érdekében, mindent megtegyen. Ghica a román forradalmárok azon csoportjához tartozott, kik Ausztriától a romanismus ügyére semmi jót sem vártak; kik éppen nem voltak szerelmesek a Roth és Maiorescu-féle osztrák kormánypálcza alatt levő eshétőleges Dako-Románia gondolatába. Ő a romanismus üdvét az akkori általános európai forradalomtól s Törökország rokonszenves segítségétől remélte.

Ghica, mihelyt hírét vette a bukuresti forradalmi kormány szétugrasztásának, mindjárt arra gondolt, miként lehetne akként szervezni a román emigrációt, hogy az összeköttetésben legyen az európai forradalmak vezetőivel s lehetőleg párhuzamos akciót is fejtsen ki. Az olasz Ubicini-val egy tervezetet csinált, melynek vezérlő gondolata az volt, hogy a román emigráció vezetése egy kézre bízassék. Ezt a gondolatot magokévá tették az emigránsok közül Balcescu, Balaceanu és Golescu Sándor; ellene voltak Rosetti és a két Bratianu, Ubicini-val úgy határozták el, hogy a mozgalom székhelye, mint erre legalkalmasabb, Konstantinápoly legyen. A tervezetnek egyik legnevezetesebb és a mi szempontunkból a legérdekesebb pontja az volt, hogy az emi-

gráció vezetősége érintkezésben legyen a magyar, német, lengyel és olasz forradalmi pártokkal s közös organumul alapítsanak egy hírlapot, melynek feladata legyen e nemzetek érdekeit s a köztök levő testvéríesülés gondolatát ápolni. A körülmények ez akció megvalósítására nem is voltak épen kedvezőtlenek. Az olasz szabadelvű lapok örömmel karolták fel e gondolatot és szívesen megnyitották hasábjait minden idevonatkozó fejtegetésnek. *Tecco* báró, Piemont követe, minden eszközzel támogatta e czélt. A lengyel emigráció fejének, Csartoryski Ádám-nak megbízottja Csaika Csaikowsky testi-lelki jó barátja volt Ghica-nak, ki ezen a réven egyenes összeköttetésbe jutott a Magyarországon harezoló lengyel tábornokokkal, Bemmel, Dembinsky-vel és Visocky-val. Ezen a réven léptek a román emigránsok összeköttetésbe gróf Andrássy Gyulával, a magyar kormány konstantinápolyi képviselőjével is.

A román emigráció tagjai között azonban mindjárt kezdetben meghasonlás keletkezett. Tell, Eliad és Golescu N. Szebenbe menekültek s itt ők magukat úgy tekintették, mint az emigráció igazi fejeit s nem szívesen vették, hogy Ghica, Rosetti, Balcescu a vezetést ki akarják ragadni kezeikből. Emlettük, hogy Magher ezredes is Szebenbe menekült. A hadvezéri nimbussal bíró katonát a szebeni főhadparancsnokság azonban nem látta valami jó szívvel Erdélyben, kivált mikor meggyőződött arról, hogy az erdélyi románság nagyon szeretné, ha katonai tekintetben a főhadparancsnokság Maghert állítaná élökre. Ez okból egyszerűen felkérték Maghert, hogy szíveskedjék Szebent elhagyni. Magher erre Triesztbe költözött, úgy gondolkozván, hogy ez épen Páris és Konstantinápoly között fekszik s egyforma fáradtsággal mehet, ha szükség lesz, e városok bármelyikébe.

Eliadot, Tellt és Golescut a szebeni román nemzeti komité teljesen a maga részére vonta. Felhasználták ez emberek hiuságát s féltékenységeket a Párisban és a Konstantinápolyban működő román emigráció tagjai iránt. „ és mindez lehetetlen — írja Rosetti Ghica-nak, — mert Eliad és Tell gonoszak, mert Golescu István és Miklós nem forradalmárok, hanem akarat

nélkül való emberek. Golescu Negri pedig ostoba, ambiciozus, intrikus és alázatos szolgája Eliadnak és Tellnek. Alárendelik nekik teljesen akarataikat és gyűlölik mindazokat, kik szembe mernek ezekkel szállani s nem imádják őket, mint Románia geniuszeit.“ Még világosabban kitűnik Rosetti „D-lor Eliad si Tell“ című iratának (Seriuri din Junele si din Exiliu 59. l.) alább idézendő helyéből, hogy tényleg e három embert lehet első sorban felelőssé tenni azért, hogy nem sikerült a magyarbarát romániai emigránsoknak megakadályozniuk azokat a vérontásokat, melyekkel az erdélyi román prefektusok és tribunok beszennyezték az állítólagos román nemzeti szabadság zászlaját.

„ és átment ön Brassóba, hol nem volt egyéb teendője, mint „pénzt fogadni el és pénzt adni ki.“ Ah, és azt akarja ön, hogy önt valóban lángeszű embernek tekintsük, kitűnő politikusnak, sőt románnak is, — de nincs elég kánpad arra a világon, hogy ön elvehesse büntetését azért, hogy ön nem látta azt a háborút, mely szemei előtt folyt, hogy ön nem mutatta meg a románoknak azt az utat, a melyen haladniuk kellett volna és a magyaroknak az igazi politikát, közreadván minden nap egy hírlapot vagy röpiratot, melyeknek segítségével megkísérthette volna a vérontást, mérsárlást, gyűjtogatást megakadályozni, a melylyel megkísérthette volna létrehozni azt a nagy egyesülést, mely megszabadította volna Magyarországot is, Romániát is.“

„Rosetti több levelében foglalkozik — írja Popp A. E. „Jancu és a román forradalmárok“ című tanulmányában* azzal, hogy ha a magyar forradalom a románok segítségével győzelemre jut, a román nép helyzete igen kedvező lesz az országban. És prófétai előrelátással megjövendölte, hogy ha az osztrákok győznek a magyarok felett, a románok semmiféle jutalomban sem részesülnek azok részéről, hanem az osztrákok uralma alatt elnyomott nép lesznek, mint a többi“

„Tell és Eliad — csupán személyes ambízióból — ezzel épen ellenkező álláspontot foglaltak el. Ha Eliad és

* Magyar fordításban „Ellenzék“ 1892. ápr. számok.

Tell mennek Párisba s Rosetti N.-Szebenben telepedik le, szóval, ha Erdély Rosetti-nek közvetlen befolyása alá kerül, a dolgok folyása egészen más lett volna s a magyar forradalom talán másképen sikerült volna. . . . Eliad és szebeni társai az emigráció tagjainak kigunyolásával, megszegyenyítésével és pénzek gyűjtésével töltötték idejüket. Céljuk az volt, hogy minél több pénzt gyűjtsenek. Eliad mindenkit számadástételre szólított fel, ki pénz gyűjtéssel foglalkozott. Balcescu megtagadta a beszámolást, mert nem ismerte el az emigráció fejének. Eliadnak arczátlanságát Ghica Jón illusztrálja legjobban leveleivel. Az erdélyrészi románokat felszólította Eliad, hogy adózzanak neki. A beszédett pénzeokről azonban nem számolt senkinek. Kicsinyes dolgokhoz fogott s egész ténykedésén keresztül nem vonul át semmiféle magasztosabb vezéreszme. Szellemileg törpe, vak, önhitt és irigy volt, épen, mint az akkori erdélyi román vezetők“

Október végén nem sikerült Ghicanak és társának semmit sem tenni a magyarok és a románok kibékítése tárgyában, de azért nem csüggedtek el. Balaceanu Jankó és Balcescu Nicu 1849. január elején Erdélyből kerülő úton Konstantinápolyba mentek s ott együtt megbeszélték a románok és magyarok kibékítésének tervét. Elhatározták, hogy a magyar kormánytól engedelmet kérnek arra, hogy egy román legiót szervezhessenek Erdélyben s azután Jancu-t, meg Axente-t beszélik rá a magyarokkal bizonyos feltételek mellett való kibékülésre. Hogy Erdélyben a legio ügyét mozgassa, Boliac Caesar vállalkozott rá. Jancu kibékítését pedig Balaceanu és Balcescu vállalták magokra. Ghica a konstantinápolyi román emigráció nevében Jancunak és Axente-nek levelet írt. E levelekben azt fejtegette, hogy a magyarokkal való kibékülés első sorban a románok érdeke, mert ha a magyarok a románok segítsége nélkül győzni fognak, az nem fog semmi jót hozni a románokra, de ha a magyarok a románok segítségével győznek, nem tehetik, hogy el ne ismerjék nemzeti jogait, mert egészen másképen beszélhet az ember, ha fegyver van a kezében. Ha látni fogják, hogy Jancu hajlandó a békére, akkor a magyar kormány

székhelyére utaznak s ott Kossuthal megállapítják a kibékülés feltételeit.

Báró Tecco, a piemonti kormány konstantinápolyi meghatalmazottja, nemcsak helyeselte a tervet, hanem a maga részéről Balcescu és Balaceanu mellé adta Monti kapitányt is, hogy utazzék Debreczenbe s ott tegyen ajánlatot a magyar kormánynak egy olasz legio alakítására. Együttal a párisi román emigránsok útján meg is kérdeztették gróf Teleki Lászlótól, hogy a magyar kormány kibékülés esetén micsoda engedményeket volna hajlandó tenni a románoknak. Éppen ez időtájban tett a magyarországi szláv nemzetiségekre vonatkozóan Zamoyski gróf Telekinél hasonló tárgyú kérdést. Teleki utasította titkáraját, Szarvadyt, hogy a Zamoyskinak adott feleletet, mely a magyar kormány álláspontját a nemzetiségi kérdésben részletesen kifejti, közölje a románokkal.

1849 husvét vasárnapján indultak el Balcescu és Balaceanu a lengyel Ilinsky gróf és az olasz Monti kapitány társaságában a S.-Stefanon át Drinápoly felé induló postával, hogy Szerbián át Pancsovánál magyar földre jussanak. Hosszu utazás után végre Magyarországra értek. Balaceanu Orsovára ment, hogy a Bánáton keresztül Jancuhoz jusson Erdélybe. Balcescu pedig Pancsován megállapodott s Magyarországból első levelét innen írja Ghica-nak május 8-ról. Pancsován találkozott Perczel tábornokkal is, a kit a románok ügye iránt nagyon érdeklődőnek talált. Tőle tudta meg, hogy a magyar kormány a nemzetiségeknek éppen annyit hajlandó megadni, mint a mennyit megadott Ausztria, azaz nyelvök használatát a municipium határain belül, de az még nem bizonyos, hogy hajlandó-e megadni a nemzeti közigazgatást és a tartományi gyűlést. A magyar nyelv lenne a királyság kormányának s az ország gyűlésének nyelve. A magyar állam integritása fenntartandó, valamint a magyar elem és nyelv praedominációja is.

Mig a román emigráció körében ezek a dolgok történtek, azalatt Erdélyben a román komité meglehetősen siralmas helyzetbe jutott. Az orosz csapatok, engedve a szász és román küldöttség hívásának, bejöttek az országba. Brassót és Szebent

megszállottak. Hasztalan volt, mert a végzet könyvében úgy volt megírva, hogy a magyarellenes mozgalmak székhelye, Nagy-Szeben, Bem kezébe essék. Bem váratlanul másodszor is Szeben alatt termett, maga után hagyva az osztrák főhaderőt. A román komité tagjai, mihelyt meghallották az első ágyuszót, Puchnerhez mentek s azt a kérdést intézték hozzá: — „Nem volna-e helyes dolog, ha a komité a maga pénz- és levéltárával együtt Vöröstoronyra vonulna s ott várná be a dolgok lefolyását?” — „Paperlapap! — volt Puchner válasza — Önök komités uraim, úgy látszik, nagyon félénkek. Szeretnének úgy-e megint Vöröstoronyra szaladni, mint január 21-én? — Na, de ne féljenek, hisz mindössze is ma csak a rebellis Kemény Farkas vezetése alatt levő, szétugrasztott lázadó csapattal van dolgunk. Ezzel pedig csapataink 2 óra alatt készen lesznek.“

A komité tagjai azonban látva, hogy az ostrom mind keményebb lesz s a román származású *Circa Oprea* zseni-kapitány szavaiból megértvén, hogy Szeben elveszethetnek tekinthető, menekülésre gondoltak. Baritiu értesült erről legelőször s azonnal közölte Cipariuval, ki rögtön elindult Resinar felé. Azután elment felkeresni Barnutiut és Balasiescut is, hogy figyelmeztesse őket a menekülésre. Gondoskodásuk főtárgya volt a komité pénz- és irattárát megmenteni. A pénzt Balasiescu vette magához; az irattárt pedig Gulescu-né szennyes fehérneműi közé csomagolták egy ládába és úgy vitték el Vöröstoronyra. Balasiescu menekültében szembetalálkozott Bem honvédjeivel s úgy vágta ki magát, hogy a honvédek elé menő szebeni magyarok közé állva, Kossuthot hatalmasan éltette. A honvédek nem tudták, hogy ki élteti ily lelkesen Kossuthot s engedték, hogy menjen, a merre akar. Így szorultak ki Erdélyből Bem győzelmei következtében a román nemzeti komité tagjai.

Szeben bevétele után csakhamar az egész Erdély a magyarok kezébe esett Gyulafehérvár kivételével, melyet császári őrség tartott megszállva. A román felkelésnek is vége volt mindenütt, kivéve az Érczhegységekben, a mőczok földjén, mintegy 100 □ mérföldnyi területen, hol mintegy 150.000 főnyi román-ság lakott, melynek fegyver-fogható népe felett Jancu fő-

vezérlete alatt Axente, Buteanu stb. rendelkeztek. Ezek égették fel az elmúlt tél folyamán Nagy-Enyedet s gyilkolták le Zalatna lakosait. Bem kivonult Bánátba, hogy az ellenségtől azt is megtisztítsa, csupán egy pár ezer főnyi sereget hagyott benn, az országban Gyulafehérvár ostromlására és a havasi mőczok fékentartására. Boliac Caesar is Bem győzelmei után bejött Erdélybe s Brassóban megalapította az „Expatriatul“ czimű lapot, hogy propagandát csináljon a román-magyar kibékülésnek.

„Hat hónapi üldözés és börtön után — írja Boliac Caesar e lap első számának vezércikkében — a hazájából elmenekült Román Száműzött felnyithatja szemét és szabadon vehet lélekzetet, hála a magyar fegyvereknek és Bem tábornoknak, a szabadság ez arkangyalának, ki villámával lesújtotta a zsarnokság démonjait és megtisztította az eget. Román testvérek, kik annyi töredékre vagytok oszolva és osztva! Hasson át titeket az az igazság, hogy a mostani háború nem ez vagy ama nép, nem ez vagy ama császár között foly, hanem, hogy mai nap az egész Európában csak egyetlen küzdelem van a szabadság és a zsarnokság, a népek és a trónok között.* A dinastiák a világ minden részéből egyesülnek és kezét fognak, hogy megvédjék összeomló trónjaikat. Összes reménységek, a mi számukra fenmaradt a népek meghasonlásában és ellenségeskedésében van. Mikor egyszer a népek fel fogják ismerni igazi érdekeiket, akkor ez a küzdelem meg fog szűnni. Bánátban a román nem tud megegyezni a szerbbel, Bukovinában nem értik meg egymást a lengyellel, Erdélyben a szászszal; mindenütt viszálykodás, a mi a románt igénybe veszi. Neki nem volt soha semmi politikai és társadalmi joga. A nyilvános hivatalok be voltak zárva előtte, a kereskedelembe gátolva volt, vallásában meg volt bénítva, sőt a törvényszék előtt is csak nagy bajjal kaphatott néha-néha egy-egy román igazságot. A míg a román aludt szolgaságában, s a míg e népnek képmutató zsarnoka nevetett fájdalmán, látva, hogy gyenge és műveletlen, az alatt a magyar felemelkedett és felébresztette őt is lethargiájából és felszabadította hire s tudta nélkül a jobbagyság szolgaságából, — földet adott neki, s testvérévé fogadta a törvények előtt és szabad-

ságot adott, hogy kifejtthesse minden testi és erkölcsi képességeit és ő a helyett, hogy fölfegyverkezzék küzdeni felszabadítója mellett, a helyett, hogy felkeljen a közös ellenség ellen, minden erejével azon küzd, hogy megint abba a szolgaságba jusson, a melyben volt. Ó, milyen tévuttra vezetés ez a pokoli kamarilla részéről! Jutott-e eszetekbe óh román testvérek, hogy a kamarilla, melynek bátorsága volt lábbal tiporni a magyaroknak tett esküt, a kiktől pedig volt oka félni, a mely harczol Olaszországban, csak hogy ne kelljen alkotmányt adnia, a mely tartományainak legszebb fővárosait összebombáztatta, sőt össze lövette még azt a székvárost is, melyben ősei uralkodtak, megadná nektek ezt az alkotmányt, és megosztaná uralmát veletek? Nem látjátok, hogy harcra hív fel titeket üres kézzel! — és hogy ígéretei mind kétszínűek és csak hogy gyengithessen titeket, fegyvertelenül küld a magyarok ágyúinak torka elé. De a mi még ennél is fontosabb, az abban áll, hogy csupán a magyarokkal való egyesülés adhat erőt szemben a pánszlávizmussal, a mely óriási léptekkel terjeszkedik nemzetünk fölé, hogy beolvaszsa magába ez a barbár és műveletlen nemzet, mely teljes tudatlanságban van szabadság, isten és minden iránt. Óh, mily fájdalmas tekintettel kell nézni a románnak ez eszme terjedését, mely ellen nincs más védfal, mint a magyarokkal való egyesülés. A pánszlávizmus hősei úgy irták le előttetek a magyarokat, mint holmi vadállatokat, a melyek embereket esznek, a mint meg fogjátok látni saját szemetekkel. És belépven a győzedelmes magyarok házaikba, közületek életét, vagyonát és becsületét senkinek sem bántják. Hasonlítsátok most már össze ellenségeteknek, a magyaroknak viselkedését, barátaitoknak az oroszoknak viselkedésével, — látni fogjátok, hogy melyik volt a kettő közül embérségesebb?”

Ily szellemben és ily hangon volt írva Boliac „Expatriatul”-ja eleitől végig, s így aztán nem csoda, ha Balcescu azt írta Ghicának, hogy Boliac hírlapja jó, csak hogy egy kissé nagyon is magyar.

XI.

Kossuth álláspontja a győzelme után. A debreczeni román származású országgyűlési képviselők elhatározzák, hogy a románokat kibékítik. Versengés köztük, hogy ki utazzék Jancuhoz. Kossuth választása Drágosra esik. Drágos Buteanu-nak levelet ír a Jancu-val való találkozás tárgyában. A prefektek e levél tárgyában tanácsot tartanak. Axente Sever véleménye és magatartása. Drágos találkozik Jancuval. Az április 25-iki értekezlet. Jancu fegyverszünetet kér. Drágos Debreczenbe utazik. Visszatér és magával hozza Kossuth levelét. Kossuth levelének tartalma. A feltételek, melyek elfogadása után Kossuth amnestiát ígér. Siaguna nem fog amnestiát kapni. Kossuth levele és feltételei tárgyában a prefektek május 5-én tanácsot tartanak. Hatvani csapatai Abrudbánya felé közelednek. Drágos nem tud Jancunak e tárgyban kellő felvilágosítást adni. Jancu a hegyek közé távozik. Dobra és Buteanu prefektek Abrudbányán maradnak. Drágos levélben hívja vissza Jancut. Hatvani bevonul Abrudbányára. Buteanu-t és Dobrát elfogadja. Jancu Drágos küldetésében eselt lát. Jancu mőczaival megrohanja Abrudbányát. Hatvani seregét tönkre teszik. Drágost, mint árulót kegyetlenül kivégzik a mőczök. Hatvani expedíciója nélkül vajon Jancu megbékélt volna-e a magyarokkal? Mik szólanak a mellett, hogy Jancu békülési szándéka komoly volt? A románok közül már ez időben többen érezték az osztrák márczius 4-iki alkotmány következtében, hogy a hatalomtól rá vannak szedve. Balcescu Pancsorán tájékozódik a viszonyokról. Benimel Mehadián találkozik. Bem katonái álláspontja. Első találkozás Kossuthtal. E találkozás benyomásai. Találkozás Batthyány Kázmérral. Kossuth vélekedése a román lázadásról. Beszélgetés a dakoromanizmusról. Balcescu szerint ez orosz találmány. A román emigránsok Jancut fegyveres népével együtt Kis-Óláhországba akarják vinni. Ghica mint közvetítő a török és a magyar kormány között. Fegyverszállítás tervezése a románok közvetítésével Konstantinápolyból. Balcescu vélekedése Kossuthról és a magyar pártviszonyokról. Egyezmény az emigránsok és Kossuth között, mint alapja a román-magyar kibékülésnek. Egyezmény az alakítandó román legio tárgyában.

Ezalatt az idő alatt a magyar fegyverek mindenütt diadalmasan haladtak előre, a minék következtében a debreczeni kormánynak alkalma nyílt egy kevésbé az erdélyi román lázadással is foglalkozni. Kossuth értesülvén az erdélyi állapotokról, különösen arról, hogy csupán a havasi mőczok nincsenek még lefegyverezve, elhatározta, hogy egyrészt erélylyel, másrészt pedig békés uton igyekezik ezt a lázadást lecsendesíteni.

A debreczeni országgyűlésnek több román nemzetiségű tagja volt, a kik mindent elkövettek már előbb is, hogy a románságot, ha csak lehet, kibékítsék a magyarokkal. Közülök egynémelyik még 1848 őszén is hosszabb utazást tett Erdélyben e czélból. E román nemzetiségű képviselők közvetítésével akart Kossuth érintkezésbe lépni Jancu-val és társaival. A többi között különösen három képviselő látszott alkalmasnak e küldetésre. Nevezetesen Buda Sándor, Papp Zsigmond és Drágos János. E két utóbbi nevét ismerjük már az 1848-ki pesti országgyűlés első román nemzetiségi vitájából is. Kossuth választása közülök Drágosra esett. Érdekes, hogy e három képviselő között valóságos versenyzés folyt, hogy melyikök teljesítse ezt a hazafias missiót. Buda Sándor még el is panaszkodta Kossuthnak, hogy miért nem küldötte őt?

Drágos elindulván Debreczenből, április 19-én érkezett a helyszínére. Rögtön írt Buteanu-nak, ki földije volt s a kivel ennél fogva közelebbi ismeretségben állott. E levélben az iránt tudakozódott, hogy vajon Jancu és a többi prefekt nem volna-e hajlandó vele, mint Kossuth megbízottjával tanácskozni? Buteanu Drágos e levelét megmutatta a prefekteknek. Hosszas vitatkozás után szótöbbséggel elhatározták, hogy Abrudbányán fognak Drágossal összejönni.

„Mialatt Abrudbányán voltam — írja Axente Sever jelentésében* — hogy a háborus élet fáradalmát egy kissé kipihenjem, április 23-án éjjel Jancu hozzám jött s egy április 19-ről Brádról keltezett levelet mutatott, melyet Drágos János román nemzetiségű magyar országgyűlési képviselő küldött neki és

* Doue raporturi stb. 53. 1

Buteanu-nak. Ez a képviselő Kossuth megbízásából a nevezett prefektusokat arra kérte, hogy jelöljenek ki egy helyet, hol az iránt tanácskozhatnak, mily feltételek mellett lehetne a románokat kibékiteni a magyarokkal. Én azonnal ellene nyilatkoztam a Kossuth megbízottjával való mindennemű tanácskozásnak, azért, mert a Kossuth-féle magyarismus elvei előttünk eléggé ismereteseek és nem is fektethetünk semmi súlyt a magyaroktól nyújtott garanciákra. A románoknak idáig is volt elég alkalmok a magyarok becsületszavának értékéről teljesen meggyőződni; továbbá okunk van attól félni, hogy ez alkudozások mögött tényleg más valami rejtezik. Ehez még csak azt tettem hozzá: „Timeo Danaos et dona ferentes.“ Jancu is abban a meggyőződésben volt, hogy Kossuthal nem bocsátkozhatunk semmiféle béke-alkudozásokba, de tekintve azt a helyzetet, melyben a nép és parancsnokai a hegyek belsejében vannak — tévé hozzá — tanácskozhatunk Kossuth küldöttével s ha nem is fog nekünk ez használni, de nem is lesz semmi ártalmunkra.“

„Félvén attól, nehogy egyiknek-másiknak gyöngesége miatt, kik nem biznak ügyünk végleges diadalában, győzedelmeskedjék a magyar cselszövés, e hír vétele után rögtön siettem hivatalosan írni az összes prefekteknek, kik akkor a hegyek között voltak. Megírtam, hogy miután a prefektek nem képviselik a népet, nincs is nekik semmi joguk az ő nevében egyezkedni a magyarokkal s ha ők békét akarnak kötni, forduljanak a román béke komitéhoz és a császári kormányhoz. Levelem után Janku Moldován prefekt társaságában személyesen eljött hozzám. Ekkor ezt a dolgot újra megvitattuk minden oldalról s ekkor is határozottan kinyilvánítottam, hogy el vagyok határozva a végletekig harcolni. Ellenkező esetben félre vonulok, de a fegyvert kezemből le nem teszem. Ezzel elváltunk egymástól. A második értekezetre, mely Abrudbányán volt tartandó, Drágos engem is meghívott, de a meghívást visszautasítottam.“

Április 25-én tartották meg ezt az értekezletet. A román prefektek közül jelen voltak: Jancu, Buteanu, Dobra, Vladucz, Boier és mások. Drágos előadta, hogy nemcsak Puchner van Erdélyből kikergetve, hanem Windischgrätz is Magyarországból.

A magyar fegyverek mindenütt diadalmaskodnak s így a románok reménysége az osztrák fegyverek szerencsájében hiu és haszontalan. Tegyük le a románok a fegyvert és béküljenek ki a magyarokkal. A prefektek mindenekelőtt fegyver-szünetet kértek. Drágos kijelentette, hogy Kossuth részéről nincs felhatalmazva fegyver-szünet engedélyezésére, azért hát visszamegy Debreczenbe s ott a kormánytól úgy a fegyver-szünetre, mint a béke-alkudozás pontjaira nézve részletesebb utasításokat kér.

Drágos elutazott a havasok közül, de 8 nap múlva ismét visszatért, magával hozva Kossuthnak egy részletesebb utasításokat tartalmazó iratát.

„Ha a fellázadt román nép a fegyvert leteszi — írja Kossuth ez utasításaiban — s a status iránti hűséghez, a kormány iránti engedelmességre visszatér, én ezennel biztosítom őket, hogy részeseivé lesznek a közös jognak, a közös szabadságnak Magyarország minden lakosával nyelv-és vallás-különbség nélkül. Ezzel mindent megadtam, a mit egy status polgárainak képes nyújtani. Ha kevesebbet adnék a románoknak, szolgálkká alacsonyítanám őket, minek gondolatjától Isten őrizzen. Én nem szolgálkká tenni akarom, hanem sok századi szenvedéseiket s szolgálásukat megszüntetni óhajtom. Ha ellenben többet adnék, másokat tennék szolgálkká, mit igazságos ember nem kívánhat.“

„A mi a nyelvet illeti, sem én, sem a magyar nemzet más ajku polgártársaink nyelvét elnyomni nem akartuk soha, nem is akarjuk, mi csak annyit akartunk és akarunk, hogy valamint egy az ország, úgy annak diplomatikai nyelve országgyűlésen s ország kormányzatban egy legyen, mert különben az ország fenn nem állhat. E mellett azonban minden nyelvnek és népiségnek nemesak szabad használatot és fejlődést akarunk engedni, hanem ezen fejlődést a civilizáció érdekében elő is mozdítani s azért tudtul adhatja ön bárkinek, hogy a román nép nyelvének szabad használatát úgy iskoláikban és egyházaikban és vallásos szertartásaikban, mint a községi életben is garantírozom; nemesak, sőt a mennyiben iskoláik jobb rendezésének s tudományos emelésének költségeit már létező saját alapítványaik nem bírnák, a statusnak segedelméről szintazon mértékben

biztosítom, mint a mikép bármely más nyelvű s vallásu honpolgárok nevelésének költségeiről a status gondoskodni fog.”

„Ezeken kívül biztosítom azt is, hogy a ki nem ügyvéd által, hanem maga személyében intézend a kormányhoz folyamodást, azt bármi nyelven lehet. Az esküdszéki és szóbeli eljárás büntető ügyekben be lévén hozandó, magát a törvényszék előtt élő-szóval ki ki védelmezheti s a kormány gondoskodni fog, hogy a törvények s kormányi körrendeletek a nép nyelvén is közhírré tétessenek s örömet fogok segéd-kezet nyújtani arra, hogy az oláh nyelv magasabb tudományos kimivelése minden czélszerű módokkal előmozdittassék. A mi válasukat illeti, a lelkiismeret szabadságát isteni jognak vallom és biztosítást adok, hogy a keleti egyház vagy görög nemegyesültek vallásának papjai szinte azon ellátási segélyben részesülendek, mint akármely más vallásuak papjai s egyházi dolgaiknak a status felügyelete mellett önmagok általi szabad intézését garantírozom, miként ebbeli szándokom valóságát önnek saját tudomására a legközelebbi időkben tettel is bizonyítottam.“ *

„Valamint szintén gonddal leszek arra, hogy román ajku

* A függetlenségi nyilatkozat után alakult minisztérium azonnal elhatározta egy nemzetiségi törvényjavaslat készítését. Szemere elnök és belügyminiszter azonnal érintkezésbe tette magát az országgyűlés különböző nemzetiségű tagjaival és velök közösen megállapította a törvény főbb elveit. Kossuth itt erre czéloz. De hogy Kossuth még előbb is gondolt a román papság érdekeire, bizonyítja ez alábbi rendelete, melyet Csányi László kormánybiztoshoz intézett: „A honvédelmi bizottmány határozata szerint az oly szegénységgel küzdő lelkészeknek, kiknek évi jövedelme 300 pengő forintig nem rug fel, pótlék-díj adatása rendeltetvén, ezennel megbizatik országos biztos ur, hogy az oly jobb érzelmű oláh pópáknak felsegélyezésére, kik szegénységüknél fogva erre méltán igényt tarthatnak, addig is, míg ama pótlék-díjak mily arányban leendő kiszolgáltatása iránt, a beszerzendő biztos adatok nyomán lehetend intézkedni, ezen pótlékdíjak fejében némi előlegzéseket tenni sziveskedjen. Kelt Debreczen, 1849 február 14-én. A honvédelmi bizottmány nevében: Kossuth Lajos m. p., elnök. (E-rendelet eredetiye Dr. Barabás Béla orsz. képviselő ur birtokában van. Közölve volt az „Erdélyi Híradó“ 1894. szeptember 6-ki számában.)

polgártársaink a jogegyenlőségnek alapján a status polgári és katonai hivatalaiban minden részrehajlás nélkül érdem és tehetőség szerint részesíttessenek, egy szóval közös jog, közös szabadság és törvények, minden jótékonyságainak közös élvezete, nyelvöknek nemcsak szabad használata, hanem fejlesztése és ápolása, vallásuknak s egyházi szerkezetöknek tiszteletben tartása, egyenlő oltalma, és pártfogolása, ez az, a mit a béke és kiengesztelődés indulatával ajánlok a román népnek. A ki többet akar, az el akarja darabolni az országot és zsarnok akar lenni mások felett, a ki pedig azt akarja, azt a haza ellenségének nyilatkoztatom s vele, mint ilyenekkel bánni, mint a nemzetnek elhatározott akarata, úgy nekem kötelességem.“

Kossuth mindenkinek feltétlen amnestiat ígér, ki visszatér a törvények iránt való hűségre, „azon embernek kivételével, ki magas egyházi állásával s a nép bizalmával istentelenül visszaélt, Isten és haza iránt tartozó kötelességeit gyalázatosan megszegve, nemcsak a román ajku népet lázadásra elesébitotta; hanem még azon, soha meg nem bocsátható honárulásra is vetemedett, hogy saját hazája népének legyilkolására idegen fegyveres erőnek az országba betörését fölhipni, ösztönözni és eszközölni nem iszonyodott és mindezt tevő úgy, hogy egyszersmind honáruló vétkeinek közepette előttem s az ország kormányábani társaim előtt figyelmünk és vigyázatunknak mézes szavakkal eláztatására hazug képmutató szerepet játszani elég alávaló volt. Ezen embernek neve: Siaguna András.“

Drágos Kossuth e levelét átadván a prefekteknek, azt kérte tőlök, hogy abban a gyűlésben, melyben Kossuth feltételei felett tanácskozni fognak, engedtessek meg neki is, hogy küldetése tárgyában a néphez szólhasson. Másnap Drágos és Jancu folytatták az alkudozásokat, vagyis, mint Jancu mondja jelentésében, a vitatkozást. E közben híre érkezett, hogy Hatvani csapatai Abrudbánya felé közelednek. Jancu kérdezte Drágost, hogyan lehet ez, mikor az alkudozások idejére fegyverszünet volt kötve? Drágos azt felelte, hogy nem is tud róla semmit, de nem is hiszi, mit az előőrsök beszélnek. Egy óra múlva újra jelentették, hogy Hatvani seregével már Abrudbánya határába ér-

kezett. Drágos most is csak annyit mondott, hogy ő nem tud az egészről semmit, de ha úgy volna is a dolog, nincs semmi okuk a prefekteknek az aggodalomra, mert ő biztosítja őket a maga és a kormány nevében, hogy Hatvani miatt senkinek még csak haja szála sem görbül meg. Buteanu és Dobra megnyugodtak Drágos szavaiban. Janku azonban eltávozott a hegyek közé. Drágos ekkor Bengescu vicze-tribuntól egy levelet küldött Jancu után, melyben szemrehányásokat tett neki, hogy a városból eltávozott. Kérte, hogy térjen vissza. Miután Jancu nem válaszolt levelére, Andreica tribuntól egy második levelet is küldött.

Hatvani bevonulván Abrudbányára Buteanu és Dobra prefekteket azonnal elfogatta, a románokat pedig lefegyvereztette. Ez magától érthető módon nem történhetett meg összeütközés nélkül. Egyszóval elég könnyelmű és meggondolatlan volt — noha nem rendelkezett elégséges erővel — úgy lépni fel, hogy Jancuék lelkében alapos gyanu keletkezzék az iránt, hogy Drágos küldetése nem volt egyéb, mint csel, a melylyel őket kelep-czébe akarta csalni. Az eredmény az lett, hogy Hatvani csapatját a románok lemészárolták, a ki nehányad magával alig menekülhetett el Brád felé. A győzelmes mőczok Abrudbányát felgyújtották, magyar lakóit lemészárolták, Drágost pedig embertelen módon végezték ki, mint vér- és nemzetárulót.

Kérdés tárgya lehet, hogy ha meg nem történik Hatvani expedíciója, létrejöhetett volna-e a magyarok között való kibékülés? Történt-e valami olyan, a mi arra enged következtetnünk, hogy a románság Ausztriába vetett reményeit illetően csalódott? Nem tekintve azt, — minek lehetőségét a román vezetők teljesen kizártnak hitték, hogy a magyarok az osztrák hadsereget teljesen legyőzték — a márczius 4-ki alkotmány 74. §-ában ugyanis ki van mondva, hogy bár Erdély Magyarországtól teljesen független tartományképen fog szerveztetni, az országot lakó nemzetek egyenjoguságának elvén, a birodalmi alkotmány keretén belől, a szász-föld és a szász nemzet eddigi jogai épségökben fentartatnak. Ezt a románok magokra nézve nagyon sérelmesnek találták, mert véleményük szerint a megígért

Gleichberechtigunggal egyenes ellentétben áll. Tiltakoztak ez ellen s tiltakozásuk megerősítéseül felhozták, hogy a szász-föld már csak azért sem képezhet önálló szász területet, mert e földön csak 200,000 szász lakik és 270,000 román. Ezeket ők bekebeleztetni nem engedik. A szászok földjét jogtalanul nevezik így, mert ez nem szász föld, hanem fundus regius. Szász-földnek tekinteni ellenkezik az Andreanum diploma szellemével; sőt még Mária Terézia is egy leiratában megbotránkozását fejezte ki a miatt, hogy a szászok a fundus regiushoz tulajdonjogot formálnak. Kérték a miniszteriumot, hogy rólok nélkülök ne rendelkezék, mert kénytelenek lesznek az ily eljárás ellen a világ előtt tiltakozni. Jancunak tudomása volt minderről s olybá vette, mint osztrák részről a románság kijátszását. Már előbb több ízben úgy nyilatkozott társai előtt: „Nem hiszek a németnek, mert úgy érzem, hogy csak eszköznek akarnak felhasználni.“ Hajlandó volt mindez okok alapján a magyarokkal alkudozni, mert lelkében meg volt győződve, hogy annyi jogot győzelem esetén a magyarok is fognak biztosítani a románságnak, mint az osztrák márczius 4-ki alkotmány. Axentenek és egy pár más oláh prefektnek engesztelhetetlen gyűlölete meggátolták abban, hogy Drágos megjelenése alkalmával rögtönösen határozzon ez irányban, de ha Hatvani otromba fellépése bizalmatlanná és elkeseredetté nem teszi, sok okunk van hinni, hogy Jancu már ez alkalommal békejobbot nyújt a magyar nemzetnek. Hogy lelkében e békétől még Hatvani támadása után sem volt idegen, bizonyítja az, hogy Jancu később a romániai emigránsokat, kik a román-magyar kibékülés tervével jöttek hozzá, tárt karokkal fogadta. Balcescut átölelvén, e szavakat mondotta: „Ilyen ember kell nekem, mert csak ilyen ember áll közel a szívemhez.“ Sőt tovább ment, Andreica tribunnal, ki neki kedvence volt és Adjudeanu-al egy emlékiratot is fogalmazott Kossuthhoz, melyben kötelezte magát, hogy a román népet előkészíti a kibéküléshez. „Van szerencsém értesíteni — írja Kossuth Bemnek — hogy Balcescu ur, az oláh pártnak teljhatalmazottja, mint a havasi oláhok megbizottja, Jancu-nak egy iratát terjesztette be hozzám, a melyben a vezetők ünnepélyesen kö-

telezik magukat, hogy a népet előkészítik az uniora s addig is, míg az egész nép meg lesz nyerve ez ügynek, szigoruan megtartják a semlegességet hadainkkal szemben mindaddig, míg ők, a havasiak meg nem támadtatnak.“

De térjünk vissza Balcescuhoz és társaihoz. Pancsovai időzése alatt első dolga volt, magát a magyar viszonyokról tájékozni és keresni az alkalmat, hogy Bemmellel találkozhassék. Május 12-ről küldött levelében azt írja Ghicának, hogy értesülései szerint Bem egy emberét Oláhországba küldötte tapogatózások végett. Örvend, hogy idejött, mert azt hiszi, hogy itteni működése hasznos lehet. „Szivem majd megszakad, mikor látom a derék magyarokat s lelkesedésöket és mikor egyuttal rágon-dolok, hogy micsoda lesülyedt és ostoba szerepet játszottunk mi románok mostanig. Il n'y a pas d'umiliation plus profondément sentie que celle qui blesse l'amour propre national“. Érdekes olvasni és bizonyos tekintetben az elégedettség jól eső érzetével tölt el, hogy a román emigránsok a csodálat és az elismerés minő meleg hangján beszélnek rólunk magyarokról leveleikben s egyéb fajtájú irataikban ez időtájban. „Ah magyarok, magyarok! — írja Rosetti Ghicának — Mondd meg nekem, mikor ezt a nevet hallod, nem jut-e eszedbe, hogy hamut hints fejedre? nem jut-e eszedbe, hogy végy egy pisztolyt és Eliadon elkezdve magadon végezd?! Szégyen, ezerszer szégyen! Mit mondok? Átkozom azokat az embereket, kiknek számában az első volt az, a ki eljátszotta a román nemzet dicsőségét (t. i. Eliad) és rázuditotta a rabságnak szégyenét és nyomorát! Ah! ha igazi kormányra lettünk volna a románoknak, az a dicsőség, hogy a világot megszabadítottuk a rabságtól, nem a magyaroké lett volna, hanem a miénk. Vagy ha egyesültünk volna a magyarokkal, biztosan bevettük volna Bécsset s proklamáltuk volna a köztársaságot, míg most remegve várjuk, hogy valamit összeszedhessünk a magyar lakomák morzsáiból“ (Jón Ghica: Amintiri din pribegie.)

Bemmellel legelőször május 16-án találkozott Mehadián. Előadta tervét, de úgy találta, hogy Bem csak katona, ki nem foglalkozik politikával. Mikor magát neki felajánlotta, hogy a

románokat kibékíti a magyarokkal, Bem katonás rövidséggel csak annyit felelt: „Minek? Van katonaságunk és vannak ágyúink!“ Különben az általa előadott dolgok tárgyában Kossuthhoz utasította s hogy minden akadály nélkül Debreczenbe juthasson, kísérelül melléje egy honvédtisztet adott.

Első levelét Ghicanak Debreczenből május 29-ről írta: „Megérkezésem után mindjárt második nap két óráig tartó tanácskozásom volt Kossuth elnökkel. Nagyon meg vagyok vele elégedve s a fogadtatással, melyben részesített. Ugy tetszik nekem, hogy nemcsak felvilágosult és kiváló, de *nagyon jó ember is*. Nem mondhatok el neked részletesen mindent, a mit együtt beszéltünk, mert nincs elég időm. Elég annyi, hogy a mi minket illet, hajlandó velünk szövetségbe lépni s az alakítandó legió eszméjét, örömmel fogadta. Holnap irni fogok Raeff effendinek (ki az, nem tudom; valószínűen álnév), kérvén, hogy alakítson egy zászlóalj gyalogságot s egy osztály lovasságot és egy félüteg tüzérséget. Most csak az aggaszt: kikből, mert idáig mindössze is csak négyen vagyunk. Nem tudom, írtál-e Párisba Maghernak, Tellnek s a többinek, hogy ide jöjjenek, mert szükséges, hogy az emigránsok e hadseregében legyenek főnökök is. Küldd ide mindenünnen az emigránsokat. Irj részletesebben a konstantinápolyi dolgokról. Idáig én meglehetősen tartózkodó voltam.: „*Je n'ai pas l'air d'aller au devant*“. Meg is mondtam Kossuthnak, hogy nem akarok most hazamenni forradalmat kelteni. Ebben ő is megnyugodott . . . A mint már írtam neked, a harc Erdélyben újra megkezdődött.“ Itt aztán elbeszéli Drágosnak már ismert esetét.

Találkozott a külügyminiszterrel, Batthyányi Kázmérral is. Azt mondja: reméli, hogy a románok igen sokat fognak nyerni a magyaroktól. Nehézséget csak a két fél nagyfoku izgatottsága és fanatismusa fog okozni. Kossuth a többi között ezeket mondtotta nekem: „Nem értem az erdélyi románokat. Igaz, sokat szenvedtek a múltban az erdélyi magyar nemességtől, de hát szenvedtek ők a németektől is és akkor hallgattak. Most pedig, hogy szabadságot adtunk nekik, ellenünk fellázadnak, egyesülnek a németekkel s az önök ellenségével, az oroszokkal. Érte-

ném, ha nemzeti függetlenségükért keltek volna fel s azért, hogy a román fejedelemségekkel egyesüljenek, de úgy látszik, hogy nem ez a céljuk. Ez legalább oly eszme volna, a melyet értenék, ha nem is helyeslek, mert nekem nem szabad beleegyezni az állam szétdarabolásába“. Ezután szóba került az, hogy a magyarok minket azzal gyanúsítanak, hogy szándékunk a dácziai birodalmat felállítani s e célból a románokat fellázítani. Mindez állításokat Golesecu Sándornak egy levele alapján hozta fel, a melyet Laurianu tanárnak írt, de a mely a magyar kormány kezeibe jutott. Nem sok nehézségembe került bebizonyítani, s hiszem meg is győztem, hogy a nekünk tulajdonított törekvések igazságtalanok, mert hiszen mi a helyett, hogy Erdélyt elszakítanók Magyarországtól, inkább még egyesülni akarunk vele s ezért Magyarország érdekében még sokat akarunk tenni. Az iránt is felvilágosítottam végezetre, hogy a dáko-román birodalom eszméje az oroszok találmánya azért, hogy köztünk és a magyarok között az egyenetlenség és a viszálykodás magvát hintsék el. Kossuthnak nagy tervei vannak, de szüksége van fegyverekre. Szeretné, ha jó pénzért kaphatna a szultántól. Megígértem, hogy írni fogok neked ennek kieszközlése érdekében. E levelet az az ügynök viszi, a kit ő oda küld s a kivel te érintkezésbe fogsz lépni minden bizonynyal.“ Szükségesnek tartjuk megjegyezni, hogy az itt említett ügynök, mint Balcescu-nak következő leveléből kitűnik, Andrassy Gyula gróf volt.

Junius 3-ról keltezett levelében azt mondja, hogy Debreczenben nagyon el van terjedve az a nézet, hogy Magyarország nem maradhat fenn másképen, csak úgy, ha foederációba lép a románokkal és szlávokkal. A kormány egyelőre még erről nem igen akar tudni, de sokan abban a nézetben vannak mégis, hogy ez meg fog történni. Mindnyájan azt mondják, hogy a románoknak sok igazuk van, de nagyon helytelenül cselekedtek, mikor ügyüköt Ausztriáéval egyesítették. A mint hallja, Jancu kétszer verte meg a magyarokat, bár verné meg még egyszer, mert így könnyebben menne a magyarokkal való alkudozás. Közelebbről elkérte a román nemzetiségi követektől

a román követeléseket s megmutatta a magyaroknak, hogy tényleg mily csekélység az, a mit a románok kérnek. A románok elfogadják a magyaroktól kikötött feltételt, azt t. i., hogy az állam egysége és a magyar nyelv, mint diplomatikai nyelv megmaradjanak. Az erre vonatkozó részleteket majd csak Pesten fogják megállapítani. Most nincs más teendő egyelőre, mint a magyarokat és románokat kibékíteni s Jancut rábírní, hogy miután a fegyvert kezéből nem akarja kiadni, csapatjával együtt menjen át Kis-Oláhországba a muszkák ellen harcolni. Szemere kérte, hogy írjon Párisba és Londonba, hol a románokat, mint ő tudja, nagyon szeretik — a román ügyvivőknek, hogy legyenek védelmére és segítségére a magyar ügynek. Ezekből láthatja Ghica, hogy ő itt voltaképen a protektor szerepét játszsza. Megírta Batthyányinak, hogy Ghica Konstantinápolyban sokat tehet épen úgy, mint Csaika s azért utasítsa Andrássy grófot, hogy keresse velők az érintkezést. A legió ügye is szépen előhalad. A kormány hajlandó megadni mindazt, a mit a lengyel legiónak megadott. Kis-Oláhországban legionariusokat kellene toborzani. Ghica Konstantinápolyban eszközöljön ki fegyvereket a legió számára, a melyeket aztán a Dunán Orsovánál behozhatnak Magyarországba. Csaika segítségével jó lesz egy ügyes lengyel tábornokról is gondoskodni, ki átvinné aztán a Magyarországon szervezendő román hadsereg vezérletét. Boliac Brassóban telepedett le. Hírlapja nem rossz, csak egy kissé nagyon is magyar.

Junius 6-ról már Pestről ír, azt mondja, hogy Kossuth bevonulása, melynek szemtanuja volt, valóságos diadalmenethez hasonlított. Kossuthnak népszerűsége óriási, de azért vannak ellenségei is, kik most okosak és hallgatnak. Kossuth kitűnő demagog, de azt mondják, nincsenek államférfiúi képességei. Azt is mondják, hogy Nyári és ellenzéki társai több jóindulattal vannak a nemzetiségek iránt, de mivel ezeknek csekély befolyásuk van, nem akart velők összeköttetésbe lépni, nehogy így ügyöket a magyar kormány előtt kompromittálja. A románnak itt különben nagyon óvatosnak kell lenni, mert a magyarok a románok iránt nagyon gyanakvók, különösen azért, mert

nem tudják fejökből kivenni azt a gondolatot, hogy ők felakarnák állítani a dáko-román birodalmat. Megy van győződve, hogy ha a háborúnak vége lesz, a magyarok meg fogják buktatni Kossuthot. Következő levelében írja meg Ghica, hogy mit lehet remélni a szultántól. Fog-e háborút indítani? Ha nem, — akkor igyekezzenek magokat megmenteni úgy, a mint tudják. Meg is mondtam Kossuthnak, hogy mi most nem akarunk ötthon forradalmat csinálni. Erre ő azt mondotta: „Semmi sem volna könnyebb, mint Perczelt beküldenem Kis-Oláhországba, hogy ott foglalja el őket s akadályozza meg abban a szándékukban, hogy idejöjjenek, de ekkor kitenném Oláhországot a pusztulásnak.“

A Balcescu és a magyar kormány között folyt alkudozásnak eredménye egy törvényjavaslat lett, mely alapját képezte volna a magyarok és románok között való kibékülésnek s mely a következő dolgokat foglalta magában:

1. §. Az oláh szó használata megszűnik s helyette a román szó lesz érvényben.

2. §. A román nemzetiség jogait törvényekkel garantirozza a magyar kormány.

3. A magyar nyelv lesz a törvényhozás nyelve és a közügyek adminisztrációjában is addig a fokig, mig azt az állam egysége megkívánja.

4. §. A kizárólagosan román népességű megyékben a román nyelv használatba vétetik. A jegyzőkönyvek nyelve párhuzamosan román és magyar lesz. Az országgyűléssel és a kormánynyal való közlekedés nyelve a magyar lesz.

5. §. A jelenleg létező s az ezután felállítandó iskolákban a tanítás nyelve román lesz e megyékben.

6. §. Mikor behozzák a szóbeli eljárást az alsófoku törvényszékeknél, ezek előtt a pörök egyaránt folyhatnak román vagy magyar nyelven.

7. §. A románoknak jogukban áll saját anyanyelvükön kérvényezni.

8. §. A gör. kel. románok teljes szabadságot fognak élvezni egyházuk és iskoláik igazgatásában.

9. §. A közoktatásügyi minisztériumban a gör. keletiek számára külön ügyosztály lesz ugyanazon valláson levő hivatalnokokkal.

10. §. A gör. kel. egyházak és iskolák ugyanazon előnyökben fognak részesülni, mint a többi vallás-felekezetek egyházai és iskolái.

11. §. A pesti egyetemen a gör. keletiek számára is fel fog állíttatni egy theologiai fakultás.

12. §. A románok — a kormány beleegyezésével — egy kormánybiztos felügyelete alatt egyházi és iskolai ügyekben sinodusokat tarthatnak.

13. §. Azokban a községekben, melyekben a román lakosság túlnyomó, a nemzetőrség nyelve a román lesz.

14. §. A románok ép úgy fognak minden különbség nélkül alkalmaztatni az állami hivatalokban, mint a többi állampolgárok.

15. §. A románok, kik felkeltek a magyarok ellen, a fegyvert a magyar hatóságok kezeibe le fogják tenni.

16. §. Általános amnestia fog adatni mindazon románoknak, kik az utóbbi eseményekben kompromittálva voltak.

17. §. A felkelt románok, miután letették fegyverüket, fel esküsznek a magyar függetlenségre, a kik ezt vonakodnak megtenni, az amnestiából kizáratnak.

Julius 14-én a román legióra vonatkozó szerződést is megkötötték. E szerződés indokolása azt mondja: „A magyar kormány épen úgy, mint a romániai szabadelvű mozgalmak vezéreinek az a közös meggyőződésük van, hogy úgy a magyar, mint a román nemzet topografiai helyzeténél, érdekei azonoságánál, de különösen azon veszélynél fogva, mely panszláv részről mindkettejüket fenyegeti, kölcsönösen tartozik egymást segíteni s ugyanazon zászló alatt harczolni a panszlavismus ellen és a szabadság védelmére, mint harczoltak egykor közösen a keresztyéniséget védelmezve. Ezek a tekintetek ösztönözték a moldova-oláhországi hazafiakat arra, hogy a magyar kormánynak javaslatot tegyenek egy román legió alakítására, mely Magyarországon az osztrákok és az oroszok ellen fog har-

czolni, mint olyanok ellen, kik közös szabadságukat veszedelmeztetik.

A legió ügyében kötött szerződés főbb pontjai a következőkben foglalhatók össze: A román önkénytesek Erdélynek valamelyik, Oláhországgal határos városában fognak összegyűlekezni. A magyar kormány egyelőre csak egy zászlóaljat fog felfegyverezni és ellátni. A többi zászlóaljak fokozatosan fognak felállíttatni. A tisztek, altisztek és katonák zsoldja ugyanaz lesz, mi a magyar hadseregben. A zászlóalj áll 6 század sorsgyalogságból, egy osztály lovasból, négy ágyúból és egy egészségügyi szerkocsiból. Egy század 150—200 önkénytesből fog állani. A legió a magyar kormány rendelkezése alatt fog állani. A ki a legióban szolgált, az egyuttal megkapja a magyar állampolgári jogot is. A vezénylet nyelve a román. A tiszteket a századosig a legió parancsnoka fogja kinevezni. A törzstiszteket, kinevezésre a legió parancsnoka ajánlja és a magyar kormány erősíti meg. A parancsnokot a nemzeti párt és az emigráció külön meghatalmazottjai fogják kijelölni. A legió addig köteles szolgálni, míg a háboru tart. A legió tagjai hűséget esküsznek Romániának és Magyarországnak s kötelezik magukat, hogy harczolni fognak a szabadságért és a magyar függetlenségért.

E konvencziót aláírták a románok részéről Balcescu mint a román emigráció ügynöke és Boliac Caesar, mint specziális meghatalmazott. Magyar részről Kossuth, ki ezzel a záradékkal írta alá: „Elvben elfogadom. A részleket Bem tábornok fogja közelebbről meghatározni, ki erre fel van hatalmazva“.

XII.

Alkudozások Jancuval. Balcescu tervét, hogy Jancu csapatával Kis-Oláhországba menjen, Longward angol ügyvivő Kossuth tudomására hozza Balcescu hírét veszi, hogy Bem be fog törni Oláhországba. Balcescu ellenmondó vélekedései Kossuthról. Ghica nem tartja Andrásst használható embernek. Bem magáévá teszi a tervet, hogy Jancu Oláhországba menjen. Kossuth és a kormány tagjai az Oláhországba való betörést helyeslik. Azt hiszik, hogy ez konfliktusra ad okot az orosz és török között. Háborúra kerülvén kettőjük között, a magyar ügy nyerni fog. Az emigránsok azzal a gondolatokkal foglalkoznak, hogy a vállalat sikere esetén Bemet román királyává teszik. E terv hatása Bemre. Bem ajándékokkal véli Omer basát megnyerni. Kossuth a Zichy-féle gyémántokból választ ki egynehány szép dolgot Omer basa számára. Az ajándék átadásával Kossuth Boliac Caesart bizza meg. Bem az iszlámra való áttérése után megkérdezi Omer basától, hogy Boliac annak idején átadta-e a gyémántokat. Omer Bem levelét átadja Mehmet Ali hadügyminiszternek. A törökök elfogadják e miatt Boliacot. Boliac szabadon bocsátása és az ugynevezett Boliac-ügy mibenléte Ghica levelei alapján. Kossuth a románok révén a török kormánytól sokat remél s ezért hajlik mindinkább a román emigránsok kéréseire. Bem betörése Moldovába. Bem megveri az oroszokat Herzsánál és Onestinél. Bem proklamációja a románokhoz. E proklamációnak nincs sikere. Moller orosz tábornok Rakuból tetemes haderővel előre nyomul. E két körülmény Bemet visszatérésre kényszeríti. Nem igaz, hogy Bemnek a Moldovába való betörést Boliac tanácsolta. A román emigránsok az Oláhországba való betörés mellett voltak, mert csak itt volt kilátás arra, hogy sikerül a népet felkelésre bírni. Miért tört be mégis l'em Moldovába. A visszavonulás lehetősége csak ezen a részen volt biztosítva. A román emigránsokat minő okok vezették lépéseikben? A foederatio eszméje tisztán román érdek s megvalósulása a magyarság kárával járt volna. A románok jól tudták ezt. Bizonyítékok erre vonatkozóan a román emigránsok levelezéseiben. A függetlenségi nyilatkozat után a magyar kormány nemzetiségi törvényt tervez. A viszonyok nyomása folytán csak Szegeden lesz e javaslat törvénygyé. Szemere beszéde e törvény tárgyában. Horváth Mihály

nyilatkozata e törvényről és hatásáról. Az első nemzetiségi törvény. Összehasonlítása a jelenlegi nemzetiségi törvénnyel. Világos után. Wolgemuth felosztatja a román nemzeti komitét. A szászok denúciálják a románokat. Scharbergi Bedeus József memoranduma. A Presse cikkei a románok ellen. A „Siebenbürger Bote“ támadásai. A román prefektek és tribunok elfogatása. A Gazeta de Transilvania betiltása. Egy pár szó Jancu egyéniségéről. Kétsőségi sorsa a „havasok király“-ának.

Mig ezek az alkudozások tartottak, Balcescu nem szünt meg küldöttei által Jancut a magyarokkal való kibékülésre ösztönözni. Balaceanu mellette volt folytonosan. Jancu, mint már említettük, irt is a kibékülés tárgyában Kossuthnak egy memorandum-szerű levelet. „Ma Battyhányinál voltam — írja Balcescu július 6-áról — a ki azt mondotta, hogy Jancu levelet irt Kossuthnak, melyben kijelentette, hogy bizonyos feltételek mellett hajlandó kibékülni a magyarokkal s velök együtt harczolni az oroszok ellen. Kossuth azonnal felelt a köztünk való megállapodás értelmében. Ez nagy dolog, mert Bem kényszerítve van Jancu ellen szakadatlanul 10,000 embert tartani Én még mindig abban az elhatározásban vagyok, hogy egy nemzeti zászlót veszek kezembe s elmegyek az erdélyi havasok közé Jancuhoz és elvezetem Oláhországba az oroszok ellen s azokat a nemzetiség ideálja segítségével mind felkelésre bírjuk. Meghatalmaztam ma az angol ügyvivőt Longwardot, hogy hozza javaslatba Kossuth előtt ez eszmét.“

Julius 14-én a legióra vonatkozó szerződés megkötése után pedig ezeket írja: „Szeretett Ghicám! Térdelj le és adj hálát az istennek, mert hazánk meg lesz mentve. Alig mertem álmodni, hogy ez teljesezni fog. Bem Beszterczénél megverte az oroszokat s kikergette az országból. Most Brassóba ment, honnan átmegy Oláhországba. Láttam sürgőnyeit. Kossuth megmutatta nekem. Omer basát is pénzzel meg fogják nyerni. Meg, meg fogják tenni. Képzeld örömet, mikor Kossuth nekem azt a javaslatot tette, hogy vigyem el Jancut egész hadseregével együtt Oláhországba az oroszok ellen. Azt kell mondani, hogy Erdélyből és Bánátból menjen ki minden román megmenteni a fejedelemségeket, mert itt van alapja a nemze-

tiségnek. Így tehát kevés idő múlva Bemmel együtt Oláhországba fogok menni nagy haderővel s így 8 millió román fog lábra állani az oroszok ellen. Kossuth nekem megkönnyíti a működést Erdélyben s pénzt is ad a költségekre. Igazán nagy ember! Most már hiszem, hogy a szabadság ügye diadalmaskodni fog.”

Közbevetőleg szólva — Kossuthról mindig elítélően nyilatkozik, valahányszor nem sikerül vele bizonyos dolgokban egyezsége jutnia. Vannak helyek Balcescu leveleiben, melyekből be lehetne bizonyítani, hogy Kossuthot félistennek tartja, — de vannak oly helyek is, melyek szerint Kossuth nem volt egyéb, mint egy minden tehetség nélkül való demagog, ki képtelen volt egy ország kormányzására. Ha ismerjük Balcescu impressionista lényét, nem fogunk csodálkozni ilyes fajtájú következtelenségein. Érdekes tudni másfelől azt is, hogy a Balcescunál sokkal hidegebben gondolkozó Ghica meg Andrassy grófot tartja igen közepes tehetségű s kevésbé használható embernek.

A terv általában véve az volt s különösen Bemnek volt kedves ideája, hogy kibékülvén Jancuval, a román forradalmi férfiak társaságában be kell rontani Oláhországba s ott az oroszok ellen fel kell lázítani a románokat. Tehát dolgot adni nekik itten, hogy ne legyen kedvök Magyarországra törni legalább délkelet felől. A magyar politikusok úgy vélekedtek, hogy egy ily akezió, mely látszólag a törökök tudtával történt, meghasonlásba hozná a portát Oroszországgal és utóvégre még az is megtörténhetnék, hogy a törökök e miatt háboruba keverednének az oroszokkal, a mi végtelenül előnyös volna úgy a magyar, mint a román forradalom ügyére. Balcescu azt mondja, hogy Boliac Caesar egy ízben tudtára adta Bemnek, hogy a román emigránsok az esetre, ha a magyar és román ügy győzedelmeskedni fog, komolyan foglalkoznak azzal a gondolattal, hogy Bemet Románia királyává tegyék. Bem erre ugyan semmit sem szólt, de meglátszott arcán, hogy a gondolat nincs ellenére. Nem lehetetlen, hogy Bem az oroszok ellen való ismeretes gyűlöletén és stratégiai okokon kívül a románok iránt a fennebbi kijelentés következtében érzett sympathiák is készítették arra, hogy a román területre való beütést megkísértse.

Oláhország Olton tul való részét (Nagy-Oláhországot) az oroszok tartották megszállva, az Olton innen esőt (Kis-Oláhországot) pedig a törökök, kiknek főhadparancsnokuk Omer basa volt. Bem Omer basát szerette volna megnyerni, hogy kísérlete esetére biztosítsa jóindulatu semlegességét. Közvetítőül Boliac Caesart szemelte ki, kit egy Kossuth-hoz irt levéllel Pestre küldött. E levélben arra kérte Kossuthot, hogy e czélból bizza meg Boliacot és adjon át neki valami értékesebb ajándékot, a melylyel Omer basa jóakarátát meg lehetne nyerni. Kossuth Bem javaslatát elfogadta s megbizta, hogy a felakasztott Zichy gróf lefoglalt ékszerei közül válaszszon ki egynehány szebb darabot, a melyekről azt hiszi, hogy azok Omer basának tetszeni fognak. Boliac Caesar kiválasztott egy néhány gyémántos mentegombot, egy pár arany sarkantyut. Azokat magához vette s rólok Kossuthnak elismervényt adott.

Ezekkel a gombokkal és sarkantyukkal való történet volt alapja a magyar és román emigránsok életében a Boliac-ügy név alatt ismeretes és sok szóbeszédre és kellemetlenségre okot adó epizódnak. Mikor Bem áttért az izlamra és török basává lett, levelet irt Omer basának, a melyben azt kérdezte tőle: megkapta-e annak idején azokat az értéktárgyakat, melyeket Kossuth küldött neki Boliac Caesar útján. Omer basa, hogy a megvesztegetés gyanuját elhárítsa magától, Bem levelét elküldötte Mehemet Ali seraskiernak, hogy vonja kérdőre ez ügyben Boliacot. Ali basa Catargiu Alecu-t, ki a török külügyi-minisztérium fordítói osztályánál volt alkalmazva, bizta meg, hogy Boliacot kerítse elé. Boliac, mihelyt megtudta Catargiu-tól a történeteket, azonnal megjelent a seraskieratusban (hadügyminisztérium), a hol letartóztatták. A letartóztatás után Wefik effendi, kinek Sumlában Omer basa minden erre vonatkozó iratot átadott, magához hivatta Ghica Jánost s vele az ügyet megbeszélvén, Boliacot az ő és Serghiescu Marin kezessége mellett szabadon bocsátotta, meghagyván neki azonban, hogy Konstantinápolyból el ne távozzék, hanem azonnal álljon elő, mihelyt hivatja a török kormány.

„Kevéssel azután — írja Ghica, — hogy a magyarok átlép-

ték a török határt, megérkezett Boliac is és egyenesen hozzám jött Bojadzsikőj-be. S megemlítettem előtte azokat a vádakát és gyanúsításokat, melyeket a Zichy-féle gyémántokat illetően róla terjesztenek.“ — Közbevetőleg megjegyezve, Boliac e hírek terjesztését egyenesen Szemere Bertalannak tulajdonítja — „itt (Mehádián) találtam Szemerét is — írja ez ügyben elfogatása után Ghicához írott levelében — a kivel hosszasan beszélgettem, mert előtte mind ismeretlen volt az, a mi köztem és Kossuth meg Bem között történt. Gondolva, hogy esetleg találhat nálam valami olyat, a mi szégyenletes futásában jól fog rajta, azt mondotta nekem, hogy miután Kossuthot elűzték az országból, ő most a kormányzó és számoljak be neki mindarról, amit Bemmél és Kossuthtal dolgoztam. Miután nem akartam elhinni, hogy ő a kormányzó, oly hangon kezdett velem beszélni, a mely csak a teljes anarchia idejében lehetséges . . . Konstantinápolyba érkezvén, úgy találtam, hogy Szemere a rágalom mérgét ellenem itt is elterjesztette, de ő maga már nem volt itt. Három hónapja, hogy itt vagyok Konstantinápolyban várván Szemere fenyegetéseinek következményeit és hogy igaz voltomat bebizonyíthassam. Azonban nem mutatkozik senki, a ki engem számadásra vonjon. De mi haszna, ha időről-időre egy-egy fuvalata jön felém annak a méregnek, melyet ellenem Szemere hintett el. Kérem önt uram, szíveskedjék ezt megmutatni Andrássy grófnak s kérem őt, hogy adjon nekem tanácsot aziránt: mi tevő legyek. Mondja meg neki, hogy magam akartam a Duna partjára menni, hogy találkozzam Kossuth és Bem urakkal azért, hogy ily módon bedugjam a gonosz szájakat, de a körülmények megakadályoztak, mikor épen hajóra akartam szállani. Akartam ő hozzá is menni, kérni, hogy érdeklődjék ez ügy iránt, de féltem, hogy magam ne tegyem ki valami olyan fogadtatásnak, a melyet nem érdemlek meg.“

„Boliac — írja Ghica a már idézett helyen — „azt mondotta nekem: tény, hogy e tárgyakat átvette, de ő Orsovánál vissza is adta Kossuthnak. Kossuthnak egy iratát is megmutatta, melyben ez elismeri, hogy Boliactól átvette a gyémánt gombokat és a sarkantyukat. Ennyivel megelégedtem s fenntartottam

az érintkezést vele később is, védelmezvén mindazok ellen, kik rágalmazták. Később hallottam beszélni, hogy az átvételi iratban, melyet Boliac nem olvasott fel nekem egészen, mint utóirat ez a kifejezés lett volna: „maradván Boliac urnál a gyémánt gombok.” Ezt a frázist nekem nem mutatta.

De nemcsak Bem, hanem maga Kossuth is sokat remélt a törököktől. Andrassy konstantinápolyi küldetésének is ez volt az oka. Balcescu iránt való szives előzékenységének is egyik indítéka bizonyára az volt, hogy segítségével Ghica útján, kiről tudta, hogy a konstantinápolyi basákkal összeköttetésben áll, bizonyos dolgokat kivihetőknek vélt. „Kossuth nekem azt mondotta — írja Balcescu Ghicának — hogy Bemet Oláhországba akarja küldeni, a végből, hogy kompromittálja a törököket s kényszerítse aláarczuk levetésére. Ő egy kissé haragszik is a törökökre. Tőlem és Boliactól azt kérdezte, hogy mi a véleményünk e tekintetben. Mi a te leveleidnek szellemében (megfelelően) azt mondtuk, hogy a törökök a magyarokkal fognak tartani, ha ők megverik az oroszokat; hogy ők nem követelhetik Nagy-Oláhország semlegességét, hol az oroszok vannak, mert ők megmaradhatnak Kis-Oláhországban.”

Bem, nem ugyan Jancu társaságában, mint azt a román emigránsok tervezték, hanem egyedül be is tört július 22-én az ojtozi szoroson Moldovába. Bem ezt a betörést, mint Kossuthnak július 16-án hozzá irt levele tanúsítja, Kossuth beleegyezésével hajtotta végre 2500 gyalog honvéddel 600 huszárral és 8 ágyúval. Megelőzően Kézdi-Vásárhelyen egy Brassóból hozott sajtón proklamációkat nyomtatott, melyben a románokat fegyverre szólította fel, hogy így együttesen kiverjék az oroszokat s helyreállítsák török fennhatóság alatt a fejedelemségek szabadságát. Július 23-án Hérzsánál szétverte az ott állomásozó orosz csapatokat s Onestínél az elébe siető Ustrugoff tábornokot Bákó felé üzte. Július 24-én Ocnán adja ki második proklamációját: „Átléptem Moldovába, hogy segítsen a moldovai nemzetet az oroszok elűzésében. Minden férfi és ifju, ki előakarja segíteni e szent ügyet, azonnal jöjjön főhadi szállásomra, hol saját tisztjeik alatt katonailag fognak szerveztetni. A boerok, kikben Bem

bizott, egyáltalában nem siettek táborába, — sőt ellenkezően elszaladtak. Ezalatt Moller orosz tábornok összeszedvén a rendelkezésére álló haderőt, Bem elé nyomult. Bem látván, hogy a moldovaiak felkeléséből semmi se lesz, Moller elől visszahúzódott Erdélybe.

A magyar történetírók közül egynémelyik, sőt a román Baritiu is azt mondja, hogy a Moldovába való betörést Boliac javasolta Bemnek. A romániai emigránsok levelezéseiben a Moldovába való betörés eszméje nem fordul elé egyetlen egyszer sem. Ők Nagy-Oláhországba, azaz Oláhországnak az Olton túl fekvő részébe tervezték a betörést, mert a román forradalmi vezérférfiaknak sikerre csak itt lehettek kilátásaik, mivel, mint a romániai forradalmi mozgalmaknak röviden előadott története is igazolja, itt voltak olyan elemek, a melyeket esetleg felkelésre lehetett volna birni és nem Moldovában, hol Sturza Mihály vajda egyetlen fogással megsemmisítette az egész forradalmi mozgalmat.

Midőn Bem a moldovai betörést határozta el, egyrészt azért tette, mert háta mögött a székelyföld kizárólagos magyar lakossága által biztosítva volt a visszavonulás és a román vajdaságok területén az ojtózi szorossal határos vidéknek volt csupán magyar lakossága, melyet könnyebben vélt felkelésre bírhatni, mint a román parasztságot. Azon a részen pedig, a hol Oláhország érintkezik hazánkkal, mindenütt román, tehát ellenséges érzületű népség lakott s így Bemnek kudarcz esetén visszavonulása nem lett volna biztosítva.

Az eddig előadottakból is meggyőződhetünk, hogy a román forradalmi vezérférfiakat sem épen holmi önzetlen magyar barátság vezette csupán azon törekvésükben, hogy a románokat a magyarokkal kibékítsék, hanem érdek, a román nemzeti egyesülés nagy érdeke. Ők így okoskodtak, illetőleg okoskodásuk vezérgondolata ez volt: Az orosz minket elnyom. Ausztriától a népek és a nemzeti törekvések ez esküdt ellenségétől, nem sokat remélhetünk; legfőlebb is csak a gesztenyét kaparhatjuk ki számára. A magyarok nemzeti önállóságukért és a szabadságért harcolnak, még pedig diadalmasan. Segítsünk nekik, hogy jogunk legyen tőlük engedményeket várni, mert nagyon

valószínű, hogy segítségünk nélkül is győzedelmeskednek s ez esetben mi, románok, kiknek egyrésze ellenök harczolt, semmit sem remélhetünk tőlök. A magyarok, ha nekik segítettünk — győzelem esetében sem fognak ránk nézve veszedelmesek lenni, mert kevesen vannak s hogy magokat fenntarthassák, kénytelenek lesznek velünk és a magyarországi szláv nemzetiségekkel federációra lépni. Egy demokrata alapon szervezett államban, melynek alapja a magyar, román és szláv nemzetiségek federációja, a magyarok hegemoniajokat, miután számukat tekintve kisebbségben lennének, úgy sem tarthatnák fenn. „Junius 8-ika óta — írja Ghica Jón Balcescunak — egyetlen levelet sem kaptál tőlem, noha én a különböző alkalmakkor küldötteket nem számítva, hetenként legalább tizszer irtam a belgrádi lengyel útján. Egyik utolsó levelemben részletesen beszéltem arról, hogy mi történt Párisban a magyar kormány küldötte Szarvady, Pulszky, továbbá Csartoriszky és a cseh képviselő Rieger között. Ugy tekintsd e jegyzőkönyvet, mint a magyar kormány által elvállalt kötelezettség egy nemét a román nemzet irányában. A mi a románokat illeti, nekem úgy tetszik, hogy ez a non plus ultra, mit a magyaroktól követelhetnek. Különben fölösleges dolgok s bizonyítékai, hogy a románoknak nem voltak tanácsadóik, mert hiszen ha majd a románok és a szlávok fogják képezni a többséget s egyesülni fognak az egyenlő politikai jogok alapján, kivihetnek mindent, a mit akarnak.“

„Ime, a mit hiszek — írja Balcescu Pestről Ghicanak — az esetben, ha legyőzik a magyarok az oroszokat — a mit szívből kívánok — ez a győzelem a jövőre nézve nagyobb hasznukra lesz a románoknak, mint a magyaroknak, mert e győzelemnek ipso facto következménye lesz a lengyelek és a fejedelemségek felszabadulása, melyek most a magyar kormányéval ellentétes politikát követnek. Ezt érzik a magyarok is és azért, a mig csak lehet, nem akarnak szorosabb viszonyba lépni a románokkal és a lengyelekkel, mint csupán véd- és daczszövetségbeidővel természetesen a kormány is módosítani fogja politikáját, a mennyiben más és a nemzetiségek iránt kevésbé ellenséges érzületű emberek fogják kezökbe venni a kormányt,

mert ilyen emberek a magyarok között is vannak. A magyarok számára, hogy megőrizhessék nemzetiségüket, nem marad más eszköz, mint a federáció, de nem a supremácia. Ellenkező esetben ugyanazon sors fogja érni, mint a törököket. Valóban a magyar hódító faj és nagyon csekély a száma, épen úgy, mint a töröknek és napról-napra pusztul. Érdekes, hogy ez a faj nem szaporodik, mint a románok és a többi nemzetiségek; elle est frappée de stérilité et destinée à s'éteindre peu à peu, mint a törökök. Hidd el, átutaztam majdnem az egész Magyarországot, de seholsem láttam kompakt magyarságot, leszámítva egy néhány falut Debreczen környékén és a Tisza mellett. Más helyeken mindenütt bele vannak fuladva a többi nemzetiségek tengerébe. Hasonlóságuk a törökhöz különben is igen nagy úgy jellemöket és személyes vitészségeket tekintve, mint nemzeti büszkeségeket. Sorsuk is ugyanaz lesz. Nem hiszem, hogy 4 millió igaz magyar is legyen s az sem kompakt, hanem szét van szórva ellenséges és számra nézve négyszerte nagyobb idegen népesség között. Én meg is mondtam, hogy szupremácia és demokrácia egymással nem egyesíthetők. Nézetem szerint Magyarország előtt két út áll: vagy meg akarja őrizni eddig birt szupremáciáját, s akkor maradjon arisztokrata és zsarnok, azaz más szóval maradjon Ausztria mellett; vagy szabad és demokrata akar lenni s egyuttal ki is akarja kerülni a panszlavizmus részéről fenyegető veszedelmet, akkor adjon kezét a 9 millió román nemzetnek, melylyel a demokrácia veleszületett s álljon vele együvé — vele és mellette. Egy szóval vagy Magyarország és Ausztria, vagy Magyarország és Románia, másképen nem lehet.

Említettük már, hogy a magyar kormány, mihelyt a tavaszi győzelmek egy kis időt és érkezést adtak neki, mindjárt munkába vette a nemzetiségek kibékítését. Hogy a románokkal ez irányban mit tett, azt már részletesen ismerjük s hogy külföldön a szláv nemzetiségek megbékeltetésére vonatkozóan ügynökei útján tárgyalásokat folytatott, azt is tudjuk. Ide haza, mihelyt a „függetlenségi nyilatkozat“ után megalakult a miniszterium, Szemere elnök és belügyminiszter azonnal elhatározta egy nemzetiségi törvényjavaslat készítését, szándéka lévén az új kormány

törvényalkotói munkásságát ezzel kezdeni meg. Azonnal érintkezésbe tette magát a debreczeni képviselőház különböző nemzetiségű tagjaival és megállapította annak főbb elveit. Az események meglepő fordulatai azonban megakadályozták, hogy a törvényjavaslatot a képviselőház még Debreczenben tárgyalhassa. A miniszter-tanács azonban kimondotta, hogy a július 2-án Pesten megnyilandó országgyűlés rendszeres munkálatai között ez legyen az első. Az orosz betörés azonban lehetetlenné tette a törvényjavaslat tárgyalását Pesten is. A Szegedre költözött országgyűlés azonban haladéktalanul tárgyalás alá vette, úgy gondolkozván, hogy ezzel nemcsak régi kötelezettséget fog beváltani, de egyuttal talán el is fogja érni, hogy a legfőbb veszedelem pillanatában a nemzetiségek be fogják látni, hogy az mindnyájok létét fenyegeti, nemcsak a magyarokét s így a közös védelemre békejobbot nyújtanak.

„Ha az ország kormánya — mondja Szemere július 21-ki s a törvényjavaslat elfogadását ajánló beszédében — a kegyetlenségeket hasonló kegyetlenségekkel torolta volna meg, azóta talán béke volna, talán a sirnak békéje. De ez nem történt, hanem felhasználtattak a szellemi erőnek minden eszközei a testvériség százados kötelékeit ismét összefűzni. Felvilágosításokat, magyarázatokat, proklamációkat ezrenként osztogattunk szét. A sajtónak minden becsületes hatalmát felhasználtuk. Támogattuk a képviselőket békéltető törekvéseikben s támogattuk azt is, ki eme törekvéseinek szerencsétlen áldozata lett éppen saját testvérei által (Drágos). Tudtuk, hogy a havasalföldi mozgalmak vezérei a románokra nagy befolyást gyakorolnak és ezen befolyást igénybe vettük. Tudtuk, hogy a rácz lázadás táplálékát Serviából is veszi — s nem késtünk felvilágosítani a szerb fejedelmet és kormányát, közölve vele nézeteinket a Magyarországon levő külön népfajok jogainak értelmezéséről s nézeteink ott teljes méltánylásra találtak. Nem szalasztók el a kibékülésnek egy pillanatát, nem tartózkodtunk elveinket pontokba foglalva előadni. S mi lett következménye? körülbelül az, hogy míg győztünk, addig tetszetek, mihelyt azonban a hadjáratban szerencsénk csillaga némileg borulni kezdett, feltételeinkre

ajánlatainkra kitérőleg, elhalasztólag válaszoltak. Szóval a legőszintébb, a legbecsületesebb eljárásunk rendszerint csalfasággal, sőt árulással találkozott. Czélunk egyébiránt ebben sem volt más, mint az ország függetlenségének és polgári szabadságának biztosítását siettetni egyrésztől, másrésztől pedig a kegyetlenségek meggátlása által a szelid humanitásnak uralkodását helyreállítani s annyira, hogy forradalmunk fő dicsősége a szelid és békés fejlődés az embertelen terrorizmus vérvymai által meg ne fertőztessék. Ugy voltak e pontok szerkesztve, hogy hasonló jogokat egy ország sem ad a maga határain belől az apróbb nemzetiségeknek.“

A forradalmi kormány e javaslatának akadtak ellenzői is, még pedig az ugynevezett radikálpártból. „Ugy szólának — írja Szemere az aradi vár megszemlélésére utazott Kossuthnak — mintha még 1832-ben élnénk, midőn a magyar minden, a rácz és az oláh csak joptalan nép volt.“

„Maga a született arisztokratából demokrata-polgárrá lett gróf Batthányi Kázmér — írja Horváth Mihály* — keményen megróttá a törvényjavaslatot ellenzők hűtlenségét a szabadság, egyenlőség elvéhez s jelesen szólt ennek megalapítása érdekében. Szemere pedig egyikét mondá azon szabatos, szép beszédeknek, melyekkel egyaránt meggyőzni és gyönyörködtetni tudta hallgatóit. Kereken kimondá, hogy a többi nemzetiségek kívánatainak magyar arisztokrácziai felfogása, ha abból a nemzet valahára ki nem emelkedik, tönkre teszi Magyarországot. Ezen, majdnem egy óráig tartó remek szónoklat hatása alatt megszügyenülve némultak el azon áldemokraták s radikálok, kik nyelvőkön mindig népszabadságot hordának, de annak határait csak addig terjesztették, míg saját érdekeiknek kedvezett. Hogy a képviselőház a törvényjavaslatot oly kevés ellenzéssel emelte törvénynyé, részben legalább Szemere beszédének lön eredménye.“

Ez első nemzetiségi törvénynek tartalma a következő pontokba vonható össze.

* Magyarország függetlenségi harcának története III. köt. 358. l.

„A Magyarország határai között levő minden nemzetiségek szabad kifejlődése a következő intézkedések által biztosittatik:

1. A kormányzati, igazgatási, törvényhozási és katonai hivatalos nyelv a magyar marad; az országban divatos többi nyelvekre nézve a következő szabályok érvényesek:

2. A községi gyűléseken mindenki a maga nyelvén szólhat; a jegyzőkönyv nyelvét a többség szabadon határozza meg.

3. A megyei gyűléseken minden e joggal bírók tetszésük szerint magyarul vagy saját nyelvökön szólhatnak. Azon megyékben, melyekben valamelyik nemzetiség a lakosság felét meghaladja, a jegyzőkönyv, ha a többség úgy kívánja, ennek nyelvén vitetik. A levelezések azonban a kormánynyal s más hatóságokkal magyarul folynak.

4. Az esküdtszékeknél s első folyamodásu bíróságoknál, midőn az eljárás szóbeli, a 3-ik pontban kimondott elv alkalmazandó.

5. A nemzetőrség vezényleti nyelve ugyanaz lesz, melyen a községi ügyek tárgyaltnak.

6. Az elemi iskolákban az oktatás mindig a község vagy az egyház nyelvén történik.

7. Az anyakönyvek s általában az egyházi ügyek nyelve mindig az egyházi község nyelve leendő.

8. Folyamodásaikat a magánosok bármely hatósághoz tetszes szerint bármely nyelven intézhetik.

9. Az óhitű egyház zsinata minden évben egybehívandó és oly szabadon határozhat minden vallási és iskolai ügyek felett, mint a többi vallások. A zsinat jogához tartozik megválasztani a püspököket és határozni azon kérdés felett: vajon a szerb és a román nemzet egyházilag egyesülve maradjon-e vagy külön váljon egymástól?

10. Az ó-hitűek egyházai és iskolái mindazon előnyökben részesülnek, melyeket az állam a többi vallásbeliek egyházainak és iskoláinak engedményez.

11. Az ó-hitűek önmagok igazgatják s kezelik egyházi és iskolai alapítványait.

12. Az ó-hitű egyházbeliek számára a budapesti egyetemen theologiai tanítókar alapítottak.

13. A kinevezések mindennemű hivatalokra és méltóságokra egyedül érdem és képesség szerént történnek, minden tekintet nélkül a nemzetiségre és vallásra.

14. A kormány felhatalmaztatik, illetőleg köteleztetik az e törvényben kifejezett elveket fogantatba venni.

15. A kormány felhatalmaztatik, s megbizatik különösen a tekintetben, hogy a szerbek és románok méltányos kívánatait meghallgatván, minden alapos sérelmeiket megszüntesse akár saját hatalma, akár a nemzeti gyűlés elébe terjesztendő törvényjavaslat által.

16. Végre a kormány teljes hatalommal ruháztatik fel a nemzet nevében amnesztiát adni mindazoknak, kik meghatározandó idő alatt a fegyvert leteszik s a nemzeti függetlenségre hitet tesznek le.

Horváth Mihály azt mondja, hogy e nemzetiségi törvénynek eredményét tekintve csak az a hibája volt, hogy nem 1848. márcziusában alkottatott. Azok, miket e tanulmányban a román nemzetiségi törekvések fejlődéséről, indítékairól és célzatairól előadtunk, világossá teszik, hogy a románok márcziusban sem elégedtek volna meg vele. Ők külön román territoriumot kértek s a magyar állam integritásának megbontását, az egységes magyar államnak nemzetiségi tartományokból álló foederatív állammá való átalakítását. Ezt a magyar nemzet a legnagyobb veszedelem pillanatában, a bukás előestéjén sem adta meg, hát hogyan adhatta volna meg 1848. márcziusában?

A forradalmi magyar kormány e nemzetiségi törvénye úgy a nemzetiségek, mint a mi részünkről sokféle megítélésben részesült. Pártszempont, egyéni elfogultság, a dolgok előzményeinek nem tudása, mind hozzá járultak ahhoz, hogy róla mentől több balitelet terjedjen el. A nemzetiségek azt mondják, hogy e törvény meghozása a forradalmi magyar kormány részéről az őszinteség erkölcsi alapját nélkülözte. A magyarok szerintök, így okoskodtak: a játékot elveszítettük, most már ígérhetünk a nemzetiségnek mindent, mert a teljesítésre úgy sem

lesz alkalmunk. A világot sikerül vele elámitanunk s elhíttetni: ime, mily szabadelvűek és nagylelkűek voltunk a nemzetiségek iránt s azok mint Ausztria zsoldosai mégis ellenünk voltak. Aztán meg a győzelmes Ausztriának is hagyunk egy kellemetlen ajándékot, mert a nemzetiségek mondhatják majdan a győzelmes Ausztriának: látod a magyaroknak ellenségei voltunk s azok mégis mennyi joggal és szabadsággal kínáltak meg minket, hogy titeket cserben hagyjunk. Mi azonban hivek maradtunk hozzád: illő és méltányos, hogy te a mi barátunk többet adj, mint adtak volna ellenségeink. Ez okoskodás azért nem állja meg a sarat, mert e törvény egy hajszállal sem ígért többet a nemzetiségeknek, mint az osztrák márczius 4-iki alkotmány, sőt annyiban kevesebbet hogy semmiféle tartományi autonomiáról sem tudott.

Magyar részről azt hozták fel e törvény ellen, hogy tulajdonságos sokat adott a nemzetiségeknek s így előkészítette volna a magyar állam felbomlását. A kik így okoskodnak, feledik, hogy a magyar nemzet legnagyobb politikai diadalainak egyike, a kiegyezés után hozta meg a sokat emlegetett nemzetiségi törvényt. Hasonlítsa össze bárki e két törvényt, meggyőződhetik róla, hogy az 1849-iki egy jöttával sem adott a nemzetiségeknek több jogot, mint az 1868-iki, sőt egy pontja, a mely arról szól, hogy a gör. keletiek számára is fog felállíttatni theologiai fakultás a pesti egyetemen, oly dolog volt, melyet a görög keleti papság hazafias nevelésének érdekében csak mélyen sajnálhatunk, hogy hiányzik az 1868-iki nemzetiségi törvényből.

Az orosz és osztrák nagyobb hadierő azonban leverte a magyar szabadságharczot. Görgei a fegyvert letette és Kossuth Törökországba menekült. Erdély katonai kormányzója B. Wohlgemuth Lajos altábornagy lett. Melléje polgári biztosul Bach Eduardot, Bach Sándor miniszter testvéröccsét adták. Wohlgemuthnak legelső dolga is az volt, hogy egy rendelettel feloszlasson Erdélyben minden eddig működött bizottságot s így köztök a román nemzeti komitét is.

A szászok most már elérkezettnek látták az időt, hogy megszabaduljanak román szövetséges társaiktól. Scharbergi

Bedeus József egy memorandumot nyújtott be Bécsben, melyben felhívta a kormány figyelmét a román törekvések veszedelmességére. A bécsi „Presse“ 1849. 174. számában e memorandum alapján kemény cikk jelent meg a románok ellen. A félhivatalos „Siebenbürger Bote“ kemény vádakát emelt a dolgok új rendjébe belenyugodni nem akaró románok ellen. Igyekezett minden tőle telhető erővel kicsinyíteni a románság harczterí szereplését. Jancut elnevezte rabló-banda főnöknek s a románok összes fegyver-tényeit embertelen rablásnak, gyűjtogatásnak és barbár kegyetlenségnek minősítette. A románok e támadások ellen védekeztek. A kormányhoz egy magokat mentető Emlékiratot nyújtottak be, és a sajtó útján is igyekeztek magokat tisztázni az ellenök felhozott vádak alól. E védelemre felelt a Siebenbürger Bote, 1851. 21. számában ezeket írva: „Az oláhok nem követtek el semmiféle kihágást a forradalom alatt; legkevésbbé sem zavarták a békét és a rendet! Vajon nem reszketett-e azon oláh delegatusok keze, kik ezt aláírták? Mikor minden erdélyi ember tudja, hogy az oláh nemzet vezetői minő károkat tettek mind ember életben, mind pedig vagyonban, a mit különben a vezetők maguk is elismertek s a kihágásokat úgy tüntették fel, mint a bosszu művét azon meg nem érdemlett elnyomatásért, melyet az oláh népnek a lázadók részéről el kellett szenvednie.“

B. Wohlgemuth Lajos 1849. nov. 23-án 2019. szám alatt a következő rendeletet adta ki: „Némely emberek, kik a már eltiltott oláh felkelésben alkalmazva voltak, erdők, legelők s több efféle javak adományázásában biznak, mikhez vezetőik felhatalmazás nélkül — állítólag — reményt nyújtottak, hogy fegyverfogásra bírják őket. Mondják, hogy még más ily ígért is tétetett. Ezeket, valamint az említett adományozásokat, a mennyiben azok másoknak birtokjogait és a kormánynak f. év márczius 4-én kelt rendeleteit sértik, érvényteleneknek és semmiseknek kell nyilatkoztatnom, valamint azt is kijelentem, hogy ilyen óhajokkal szemben a legszigorubban fogok fellépni.“ Ez a rendelet nem hagyott fenn az iránt semmi kétséget, hogy az osztrák kormány a tett ígéretek közül egyiket sem szándékozik

beváltani. Jancu ily körülmények között jónaklátta felmenni Bécsbe, hogy ott személyesen győződjék meg a dolgok mibenlétéről. Itt csakhamar alkalma nyílt megtudni, hogy az ígért s az oly buzgón remélt politikai jogokról irányadó körökben semmit sem akarnak tudni. E helyett megkínálták érdemkereszttel és donatiokkal, mint Axentét és Bálintot. „Nem érdemrendért harczoltam“ — felelé büszkén Jancu — „mert nem így egyeztünk meg.“ De alig ért haza szállására, a bécsi rendőrség maga elé czitáltatta és meghagyta, hogy 24 óra alatt távozzék el Bécsből. Jancu nem várta be a 24 órát, hanem azonnal utnak indult. Később, mikor a havasok között félőrülten bolyongott, többször emlegette e kalandját, féltréfásan mondogatván: „Elmegyek én még Bécsbe, mert jussom van 24 órához s azt ki akarom ott ülni.“

De nemcsak Jancu érezte magát és népét megcsalottnak, hanem a román népnek úgy szólva minden gondolkozni tudó rétege is. E miatt a félhivatalos „Siebenbürger Bote“ nem szünt meg denuncziálni a románságot. A katonai kormány egy oláh összeküvéstől tartott s rendőri felügyelet alá helyezte az összes román népvezéreket nemcsak Jancut, a kitől különben a leginkább tartott. Midőn pedig észrevette, hogy a románság volt vezérei tanácsára vonakodik fegyvereit beszolgáltatni, többeket befogatott közülök. Így fogták el november első napjaiban *Axente* Severt, *Puianu*-t és *Teslovanu*-t; később *Román* János vice-prefektust, *Lebu* Pavelt, *Constantin* Jeremiást, *Sinai* Miklóst, sőt december havában a halmágyi piaczon magát *Jancu* Ábrahámot is. A „Gazeta Transilvaniei“-t és a „Fóia pentru minte și inima“-t betiltották. Egy szóval — mint Ghica Jón mondotta — „a románok nem kaptak semmit azért, hogy 1848—49-ben bőrüket vitték vásárra a császárért a magyarok ellen.“

Popp A. E. „Jancu és az oláh forradalmárok“ czimű tanulmányában azt mondja, hogy Jancut nem lehet Axente, Bálint és a többi román népvezérekkel egy kalap alá fogni. Más és nemesebb anyagból volt teremtvé, mint ezek. Humanusabb, gyöngédebb s a magyarok iránt jobb indulatú volt, mint a többiek. Ugyanilyen értelemben nyilatkozott Moldován Gergely is Jancu egyéniségéről. „A móczok földén“ czimű tanulmányában és más

egyéb irataiban is. Erdélyben nagyon sokan tudják azt, hogy Jancut a bányavidéki magyarság, mely ez irtózatos háboruban a legtöbbet szenvedett, jobbnak, nemesebbnek tartotta, mint társait. Több magyar nemesi család, hogy élve megmenekülhetett a mőczok dühétől, egyenesen Jancunak köszönhetette. Hogy jobb és nemesebb volt társainál, mutatja életének tragikuma is. A szebeni börtönből örölteen került ki. Popp A. E. ur továbbá azt is mondja: eljön az idő, a mikor Jancu nevét nem fogják egyszerre emlegetni az Axenték és Bálintok neveivel.

Nem ismervén eléggé részletesen a „havasok királyá“-nak életét és tetteit, nem tartom magamat illetékesnek ítéletet hozni a tekintetben, hogy mi lesz a történelem végleges ítélete Jancuról. E helyett idézem egy magyar írónak, Szabó Nándor urnak. ki Popp E. többször említett tanulmányát magyarra fordította. következő szavait: „A bányavidékeken általánosan elterjedt nézet, hogy Jancu nem volt oly magyarfaló, mint országszerte hiszik. . . . szive, lelke, gondolkozása a magyarokhoz vonzotta, körülményei, helyzete az ellentáborba sodorták; valószínű, hogy — legalább részben — e dilemmának tulajdonítható későbbi elmezavara. Ő volt az 1848-ki oláh tribunok között az egyetlen, a ki nemcsak rokonszenvezett a magyarokkal, de lelkesülni is tudott azon magasztosabb eszmékért, a melyekért emezek küzdöttek; az egyetlen, a ki nem anyagi haszonlesésből, nem boszujának kielégítése szempontjából fogott fegyvert. A míg Axente-ék kegydíjakat élveztek a bécsi kormánytól s később a magyar államtól is — addig Jancu megvetette az osztrák alamizsnát; éhezett, szomjazott inkább, és eltűrt az osztrák beamterek méltatlan bánásmódját, a kik a hála és elismerés fejében bebörtönözték“.

„A 60-as években tanuló koromban gyakran láttam magam is Jancu-t Körösbányán a volt Zarándmegye székhelyén. Akkor már elzüllött volt szegény minden tekintetben. Külső megjelenésében is egészen elhanyagolta magát s ha a megyei oláh hivatalnokok új ruhákkal látták is el — a mi többször történt, — néhány nap alatt tönkre volt az már téve. Életének utolsó éveit jószívü emberek könyöradományaiából tengette.

(Moldován Gergely idézett tanulmányában azt írja, hogy az erdélyi román közművelődési egyesület adott neki évenként 80 forintot). A körösbányaiak különben nemzetiségi különbség nélkül szerették és segítették az utczákon és koresmákban méla bús nótákat tilinkozó csendes örültet. Ezt a meghitt barátját, tilinkóját, soha sem hagyta el s különösen egy nótát, a róla elnevezett „Jancu-indulót“ szerette rajta eljátszani“.

A 70-es évek elején egy szép nyári reggelen a körösbányai városház kertjében egy szénaboglya tövében halálva találták a „havasok királyát“. 28 oláh pópa temette el fényes szertartással, tömérdek nép jelenlétében a czebei templom kerítésében egy százados tölgyfa tövébe. E tölgyfa alatt fogadták esküvel a román néphagyomány szerint Hóra, Kloska és Krizsán, hogy megszabadítják a román népet a magyarok igájától, kiirtván e gögös, zsarnok fajzatot Erdélyből. A czebei tölgyfa tehát kétszeres történeti jelentőséggel bír a románság szemében.

Mikor 1892. tavaszán Bukarestben voltam, odajött a híres jassyi antiquarius Saraga is, hogy kiállítsa a román nép történelmére vonatkozó s a maga nemében páratlan okirat, könyv, térkép stb. gyűjteményét. Néha órák hosszáig tanulmányozgattam e nevezetes gyűjteményt. Mindjárt az első nap egy képcsoportozaton akadt meg szemem, mely e czímet viselte: A román nép történelmének nagy alakjai — Ni, ni — kiálték fel meglepetve — mit keres itt Görgei? Mikor közelebb mentem, láttam, hogy a 48-ki magyar tábornokokéhoz hasonló egyenruhába öltözött alak nem Görgei, hanem Jancu. Valóban Jancu ez arczképe és Görgei 1848-ki arczképe között feltűnő a hasonlóság. Ugyanaz a rideg, mondhatni cinikus kifejezésű arcz, éles, szűrő tekintetű szemek, magas és merészen domboruló homlok. Inkább csunya, mint szép, de egészben véve megigéző egyéniség, mely ellenállhatatlanul kényszerít arra, hogy érezzük vele szemben gyengeségünket. Meg akartam venni e képet, de Saraga csak az egész kollekciót volt hajlandó adni 100 frankért s megvalloam gyengeségemet „A román nép történelmének nagy alakjait“ drágállottam 100 frankért; igaz ugyan, hogy inkább csak finanziaális, mint érzelmi tekintetéből.

XIII.

Balcescu menekülése Magyarországból. Különféle kalandok. Jancu kincsei. Kísérletek külföldi utlevél szerzése végett. Balcescu Párisba érkezik. Terv a maczedoniai oláhság nemzeti öntudatra való ébresztése tárgyában. Az Erdélyben maradt romániai emigránsok tervei. Rokonszenvők a bukott magyar ügy iránt. A román nemzeti komité tagjai érintkezésbe lépnek a román emigránsokkal. Bizonyítékok. Az osztrák kormány ez érintkezések miatt fogatja el a prefekteket. A párisi román emigráció szervezkedése. Balcescu tevékenysége. Emlékirat a románügy érdekében az angol és francia kormányhoz. Balcescu londoni útja. Klapka, mint a leendő forradalmi román hadsereg fővezére. A keleti konfoederáció. Előleges lépések e tárgyban a magyarokkal egyetértésre jutni. Balcescu terve a keleti konfoederáció szervezésére. A magyar emigráció szervezkedése. Állásfoglalása a nemzetiségi kérdésben. Mi birta a magyar emigrációt ez állásfoglalásra? Vádak a magyar nemzet ellen a nemzetiségi kérdés miatt. A párisi román és magyar emigráció a keleti konfoederáció eszméjét illetően bizonyos fokig megegyeznek. Ghica feltétlenül szükségesnek tartja Kossuth belecgyezését megnyerni. Érintkezés Kossuthal a brussai román emigráció révén. A brussai román emigráció története. Ghica szerepe azon diplomáciai jegyzékek közzétételében, melyeket az osztrák, orosz és török kormányok váltottak a menekültek kiadatása tárgyában. A román emigránsok szerettek volna háborút provokálni. Eliad és a brussai emigráció. Br. Splényi szerepe. Golesecu beszélygetése Kossuthal a keleti konfoederáció tárgyában. Kossuth nem fogadja el, mert a történelmi magyar állam bukását látja benne. Kossuth e magatartása minő hatást tett a román emigrációra? Miként gondolták e keleti konfoederációt és Magyarország szerepét benne a román emigránsok? Kossuth magatartásával a magyar emigránsok sincsenek megelégedve. Kossuth minden befolyásával igyekezik e törekvést ellensúlyozni az európai emigrációban. Magatartása a luganoi nemzetközi emigránsbizottságban. Miért állottak közelebb a külföldi emigránsok a nemzetiségi kérdésben a románok felfogásához? C'antili toasztja a „Latin Unio“ bankettjén.

De lássuk a világosi fegyverletétel után mi történt Balcescuval, a ki az utolsó napokban épen abban szorgalmatoskodott, hogy egy néhány lengyel tisztet megnyerjen a román legioba való belépésre? Mellékesen megjegyezve, Ghica julius elsején Csartorinszky herezeg konstantinápolyi megbizottjával, Csajka-Csajkovszkyval szerződést kötött az alakulandó román legioba belépő lengyel tisztek ügyében. Balcescu a világosi fegyverletétel napján Zamoiskyval és Bisesanovszkyval alkudozott a már jelzett ügyben, a kiktől egyuttal arról is értesült, hogy a magyar forradalom ügye annyira rosszul áll, hogy maga Kossuth is készül menekülni. Ebben a helyzetben azt gondolta: legokosabb lesz Bemet bevárnia, de a helyzetről tájékozottabb lengyelek azt mondták, jobb lesz, ha még ma utnak indul, mert megtörténhetik, hogy holnap késő lesz.

Miután úgy értesült, hogy Bem Karánsebesen van, Orsova felé vette útját. Orsován találkozott Boliac-kal is, ki értesére adta, hogy a román hatóságok mindkettejük ellen kiadták a parancsot, hogy elfogják, mihelyt román területre teszik lábukat. Orsován az a hír volt elterjedve, hogy Bem Karánsebesen van 30.000 emberével és szándékozik Erdélybe vonulni s ott magát egy újabb fordulatig, vagy legalább a míg lehet, fenntartani. Sietett tehát Boliac-kal együtt Karánsebesre, a hol találkozott *Racovitával* és *Florescuval* is, a kik megelőzően Jancu táborában szolgáltak. Bem azonban már nem volt Karánsebesen. Boliac látván, hogy Bemet nem egyhamar találják meg, elvállott Balcescutól, ki el volt határozva, hogy bemegy Erdélybe és Bemet minden áron felkeresi. Racovita és Florescu kijelentették, hogy ők is vele tartanak. Hátszegnek vették útjokat. Hátszeg még magyar kézben volt s tömve honvédséggel, kiknek parancsnoka Lázár gróf volt. A mint megérkeztek, az előörsök mindjárt jelentették, hogy az oroszok jönnek. Balcescu — úgy mond — eleget biztatta Lázár grófot, hogy itt, a hol egykor a nagy Hunyadi János annyi győzelmes csatát vívott a törökökkel, ütközzék meg az oroszokkal. Lázár gróf azonban, tekintettel menekülő honvédjei demoralizált voltára, nem volt hajlandó ütközetbe bocsátkozni, hanem elvonult a Vaskapu felé. Miután Hát-

szegen azt hallotta, hogy Bem Déván van, társaival együtt Hátszegről Dévára ment. Utközben nagyon félt, hogy ha a román parasztok megtudják, hogy a magyarok ügyét szolgálta, agyon verik. Egy napi utazás után azonban szerencsésen megérkeztek Dévára, hol megtudták, hogy Bem seregének maradványával Lunkán át Orsova felé ment, hogy átmenjen török földre.

Már most mit csináljon? Orsova felé nem mehet vissza, mert a hely mindenütt tele van oroszszal. Átmehetne ugyan a vulkáni szoroson Oláhországba, igen, de ott ki van adva a parancs, hogy azonnal fogják el, mihelyt lábát román földre teszi. Ily kényszerhelyzetbe jutva, társaival együtt arra határozta magát, hogy Jancu táborában keres menekvést. Déváról tehát elindultak, de a piskii hídnál a kozákok elfogták. A kozákok tudtak valamit románul s azért velök beszédbe ereszkedtek s kérték, hogy miután ők Jancu emberei, bocsássák szabadon. A kozákok a szabadonbocsátásról hallani sem akartak, hanem kijelentették, hogy egyenesen *Lüders* táborába kísérik s ott aztán, ha igaz járatu emberek, hát mentse ki magokat. Balcescu e kijelentésre rendkívül megrémült, mert tudta, hogy a román komité tagjai és emberei közül, a kik nagyon is jól tudják, hogy ő az elmúlt hónapokban miben fáradozott, többen, mint éppen *Balasiescu* és *Popescu* is, Lüders táborában vannak. Végre is dohánynyal, szép szóval és más apróságokkal sikerült a kozákok szívét annyira meglágyítaniok, hogy azok őket szélnek eresztették.

Megszabadulván a kozákoktól, szerencsésen eljutottak Topánfalvára Jancuhoz. Itt tartózkodtak körülbelül egy hónapig. Ez alatt Balcescunak értésére esett, hogy az oroszok és németek halálra keresik. Mindenütt keresték, csak Jancunál nem. Sokáig azonban itt sem maradhatott, mert attól félt, hogy valaki elárulja s így még Jancu is kompromittálja. Először azt gondolta, legokosabb lesz, ha a gyergyai havasokon át Moldovába szökik s ott jelentkezik a kormánynál, mely nem fogja átadni az oroszoknak, hanem elküldi Törökországba. Később jobbnak találta, ha valami utonmódon sikerülne Zimonyba jutnia s innen Belgrádon át Konstantinápolyba menni. De hogyan?

A mőczok faedényekkel messzi földre szoktak kereskedni. Elhatározta, hogy átöltözik mőcznak s csőbröt, dézsát, teknőt árulva, eljút valahogyan Zimonyig. Racovița kijelentette, hogy ő is vele megy, ha megengedi. Hasonlóképen nyilatkoztak *Nenisor* és *Dinca* is. Ez utóbbi egyik hőse volt annak a csatának, melyet a román tűzoltó katonák a „Dealul Spirei“-en szeptember 13-án vívtak a török megszálló katonasággal. Ezek az ifjak Fuad effendi paczifikációja után, mint száműzöttek jöttek Erdélybe, hol Jancu táborában vélték sikeresen szolgálni a romanismus ügyét.

Jancu 50 aranyat adott neki utiköltségül és pedig abból a 3000 aranyból, melyet Lüders adott legutoljára s a melyet elkölteni sem alkalma, sem ideje nem volt. Az idei november havában szélteben, hosszában az a hír járta be a lapokat, hogy Jancu kincsét Jancu szülőházának kertjében megtalálták. Szokás szerint mesés és regényes részletek terjedtek el Jancu összerablott kincseiről ez alkalommal is. A valóság *Gombos J.* nevű birtokos azon hitelesnek látszó jelentése alapján, melyet az „Asociatiunea Transilvania“-nak beküldött, körülélő a következő lehet: A Jancu-féle telket jelenleg bérlő egyéniségnek, ki Jancu családjából való és Jancu nevet is visel, két oláh munkása a kertben ásásközben több aranyat talált egy szelenczében. Ennek hire futamodván, éjjelenként a parasztok — bár ez hatóságilag tiltva volt — több ízben gödröket ástak a kertben, Jancu kincse után kutatva. Egy reggel újabb ásás nyomaira akadtak s mintán megvizsgálták a helyszínét, imitt-amott elszórva több aranyat találtak s egy nagyobb, szelenczeféle üres edényt, melyben még volt egy-két arany s a melyet a kincskeresők tartalmának kiürítése után eldobtak. *Gombos* e jelekből s más egyéb körülményekből ítélve, a Jancu kertjében talált aranyak értékét mintegy 60.000 forintra becsüli. És azt mondja, hogy tekintetbe véve az egykoruak által vallott hagyományokat, feltehetjük, hogy ez aranyakat még Jancu édes atyja ásta volna el, ki a forradalom lezajlása után kereste is az általa elásott aranyakat, de nem találta meg, mert valószínűen nem ismerta rá a jeltelen helyre, a hová elásta. Nem akadván rá aranyaira, egyik rokonát gyanusította, hogy kiásta. Mondotta is fiának

Ábrahámnak, hogy ezért tegyék el láb alól az illetőt, de Jancu nem egyezett bele. A talált aranyak lehettek az öreg Jancué is, de lehettek a „havasok királyá“-é is, még pedig a nélkül, hogy azok rablott kincsek lettek volna, hisz az a körülmény is, a melyet Balcescu felemlít s a mely szerint Jancu Lüderstől a forradalom utolsó napjaiban 3000 aranyat kapott, kezünkbe adja a kulcsot annak megértéséhez, hogy miként juthatott Jancu időről-időre olyan nagyobb összegek birtokába, melyeket helyzete s a gyorsan változó események miatt fel nem használhatott.

Igy elláván magokat pénzzel, megfogadtak három móczot szekeresnek. A szekereket megrakták csöbrökkel, dézsákkal, teknőkkel s a mócz házi faipar egyéb készítményeivel s teljes stilszerű móczkosztümben megindultak a havasokon át Nagy-Buttyin felé. Jancu azonkívül még bizonyítványt is adott nekik arról, hogy ők Romániából valók s az ő táborában az osztrák császár ügye mellett harczoltak. Nagy-Buttyin környékén azonban egy zsandártiszt feltartóztatta őket, tudakozódván, hogy mi járatban vannak? Beszélgetésközben a zsandártiszt az edények között a szekéren meglátott egy pár csizmát és egy köpenyeget, melyeket valamelyikök eléggé vigyázatlan volt magával vinni. Azt hitte, hogy ezeket az uri dolgokat lopták. Ily módon gyanusaknak tűnván fel, megmotoztatta őket és Nenişor-nak zsebében megtalálták Jancu-nak igazolványát. Azt kérdezte a zsandártiszt, hogy melyiköké ez az igazolvány? Dincă kijelentette, hogy az övé. A zsandártiszt e miatt Dinca-t letartóztatta, a többieket pedig szabadon bocsátotta.

Topánfalvától Zimonyig tiz napig tartott Lippán, Temesváron és Pancsován át az utazás. És ez idő alatt Balcescu, mint tősgyökeres mócz árulta a csöbröket és dézsákat. Sőt még használt is neki a mócz-élet, a mennyiben Topánfalváról betegen indult el, de az utazás fáradságai és izgalmai teljesen kigyógyították. Másnap felkereste Zimonyban ismerőseit, hogy segítségökkel módját ejtse a Belgrádba való átmenetelnek. — Ugy találta, hogy Zimonyban mindenki meg volt rémülve a németek zsarnoksága miatt s mindenkitől csak azt hallotta: mene-

küljön Zimonyból mentől hamarabb, mert ez a város a németek előtt nagyon gyanus hely. Felkereste Fontblanc-ot, az angol konzult, hogy szerezzen neki Belgrádba valamiképen utlevelet. Fontblanc megígérte, hogy szerez, de csak egyedül neki. Társainak nem ígérhet semmit. E miatt azt határozták, hogy Racovița és Nenișor menjenek vissza Erdélybe, hisz ők nincsenek kompromittálva s így nem is történhetik semmi bajok.

Fontblanc visszajött Belgrádból, de kijelentette, hogy utlevelet nem szerezhetett semmi módon. Most már mit csináljon? A bebörtönöztetést úgy sem kerülheti ki. Elővette Jancu igazolványát s azzal elment a térparancsnoksághoz. Itt előadta, hogy Jancu táborában a császár ügyéért harczolt. Azért jött Zimonyba, mert meghallotta, hogy rokonai Belgrádban vannak s hozzájuk akart menni. Itt azonban értésére esett, hogy rokonai nincsenek Belgrádban, azért arra határozta el magát, hogy tanulmányai folytatására Bécsbe megy. Kér tehát egy Bécsbe szóló utlevelet. Előadását elhitték és a kért utlevelet megadták. Zágrábon keresztül akart Bécsnek menni, de a Száván való közlekedés akadályai arra kényszerítették, hogy via Pest menjen. Itt utlevelét láttamoztatnia kellett, a mi egy napot vett igénybe. Ez idő alatt attól kellett remegnie, nehogy valaki ráismerjen. Végre szerencsésen eljutott Bécsbe. Külföldi utlevelet azonban rendkívül nagy nehézséggel tudott szerezni. Azt mondták, hogy menjen Mussurus basához, a török nagykövethez s hozzon tőle előbb igazolványt, hogy török alattvaló, majd azután menjen el a rendőrfőnökhöz, Deben báróhoz is. Erre úgy megijedt, hogy ijedtében így kiáltott fel: cela valait bien la peine de combattre pour votre Empereur pour être questionné par vous comme un criminel. Ez használt s a kért utlevelet megadták. Így szabadult ki — mint ő maga mondja — a schwarz-gelbek karmai közül.

Egyenesen Párisba ment. Itt azonban egyelőre nem tudta mihez fogjon. Azon is járatta eszét, hogy elmegy Macedonia-ba a kutzo-valachok közé s ott letelepedik mint román iskolai tanító. Ezt abból a célból akarta tenni, hogy a kutzo-valachokban is felkeltse a román nemzeti érzést és előkészítse őket

a jövőendő eseményekre, a melyeket okvetlenül bekövetkezendőknek hitt s a melyekben meggyőződése szerint a Balkán-félsziget népeinek fontos szerep fog jutni.

Említettük, hogy Racovița, és Dinca Zimonyból visszatértek Erdélybe s hogy Nenișor-t a zsandárok Nagy-Buttyin környékén letartóztatták. Miután igazolta, hogy Jancu táborában szolgált, szabadon bocsátották. Szabadon bocsátása után Kolozsvárra ment, hol találkozott *Deivos*-sal és *Duilie*-vel, kiknek az volt a szándékuk, hogy a székely havasokba menjenek s ott *Gál* tábornok seregéhez csatlakozzanak, mert értesüléseik alapján úgy hitték, hogy *Gál* tábornok még nem tette le a fegyvert. Érdekes tudni, hogy mindezek a fiatal romániai emigránsok Jancu táborában a romanismus ügye érdekéért a magyarok ellen harcztoltak. A világosi fegyverletétel után azonban az osztrákok magatartása csakhamar kijőzanította végzetes tévedésükből. Most már beláttak, hogy a szabadság harcztosai tényleg csakugyan a magyarok voltak s azért összes rokonszenyűkkel a magyarok felé fordultak. El voltak határozva, hogy ha az események újabb fordulatot vesznek, testestől-lelkestől a magyarokhoz csatlakoznak s követik Balcescu, Balaceanu és Boliac példáját. Az események ez újabb fordulatát pedig nagyon is közelinek hitték. Erdélyben akarták bevárni. Sőt némelyikőknek az is járt eszében, hogy álljanak össze, menjenek fel a Moldova és Erdély között elhuzódó havasokra és éljenek ott, mint holmi Balkán-hegységbeli hajdu csapat, mig a szabadságharczt újra kitör. „Mit csinál Marin? Üdvözöld nevemben. Hasonlóképen Skender-beyt is (álnév), a kinek mondd meg: nagyon sajnálom, hogy nem találkozhattam vele, hogy végrehajtsuk tervünket, az az hogy mint tolvajok maradjunk a Kárpátokban.” (Ghica: Amintiri. 417. l.)

Ezek a szabadságharcztban osztrák barátot játszó román emigránsok 1849. szeptember, október és november havában még igen tekintélyes számmal voltak Erdélyben. Egy részük éppen Szebenben tartózkodott, hol mindennapos alkalmok volt érintkezni, az egykori, de már felosztatott román nemzeti komité tagjaival. Saját szemeikkel volt alkalmuk látni, hogy miként

jutalmazza az osztrák kormányzat a románságot a forradalomban tett szolgálataiért. Hallották a román komité tagjait nem remélt csalódásaik miatt panaszkodni. És a román komité tagjai elkeseredésükben nemcsak az Erdélyben tartózkodó romániai emigránsokkal, de a párisiakkal és a konstantinápolyiakkal is titkos és meglehetősen gyakori érintkezésbe jöttek. Ghicä értesülvén ezekről a dolgokról egy *Albu* nevű bizalmas emberét Erdélybe szándékozott küldeni. Balcescu azonban Albut inkább a kutzovalachok közé szerette volna küldeni s Erdélybe egy komolyabb embert. Különben is az eféle küldetés hiábavaló lenne, mert a románok már úgy is több rendben beadták kérelmüket a császárhoz az iránt, hogy az osztrák birodalomban élő összes románokat egyesítsék egy önálló politikai területté, de nem hallgatták meg. A románok e közös kérelmüket egy füzetben Bécsben ki is nyomatták. A románokat a németek a szászok érdekében nagyon nyomják s azért nagyon is elégedetlenek, írja Ghicának.

Mikor hírért hallja, hogy Jancu vezetése alatt román részről egy küldöttség fog Bécsbe menni, szükségesnek tartja egy bizalmas emberét Bécsbe küldeni, hogy az a román küldöttséggel érintkezzék és a párisi román emigránsokat annak minden lépésről értesitse. „Arapilä-t Bécsbe akarom küldeni — írja Ghicának Párisból 1850. február 23-ról — hogy találkozzék ott az Erdélyből, Bánátból és Magyarországból küldött küldöttséggel, mely élén Jancu-val, Axente-vel és másokkal együtt jelenleg ott van. Nagy mozgalom indult meg az összes osztrák-románok között. Egyhanguan, nagy egyezséggel és kitartással kérik a három és fél milliónyi románságnak egy román országgá való egyesítését. Mely országnak lenne nemzeti főnöke, nemzeti kormány, senatusa s képviselőháza. A püspökök minden vidéken a mozgalom élén állanak. Az erdélyi és bukovinai hírlapok nagy tüzzel vitatkoznak erről. Arapilä-nak feladata, hogy az összes románok között egy nagy társulatot szervezzék“.

A feloszlatott román nemzeti komité emberei, az exprefektek és a volt tribunok előbbkelői élénk összeköttetésben voltak ez időben a külföldi román emigránsokkal. Maga Balcescu is leve-

lezett velök: „Irtam Laurianunak Erdélybe, hogy értesítsen, nem volna lehetséges oda bevinni az én folyóiratomat s ott több előfizetőt szerezni számára. Azt hiszem, hogy bizonyos körülmények tekintetbe vételével nemcsak ez, hanem az is lehetséges, hogy előfizetőket kapjunk onnan“. „Jean! — írja Golescu Sándor Ghică-nak — mets toi en relation avec Maiorescu, Laurianu, Baritiu, Barnutiu etc., faisons quelque chose pour l'avenir.“ Ugyancsak e levél utóíratában „Dis moi s'il y a un moyen pour correspondre sûrement avec la Transilvania. La lettre de Jon Maiorescu retiens la, et n'envoie que celle de Vasile Major.“ (Ghică: Amintiri. 785 és 786. l.)

Wohlgemuth báró Erdély katonai főkormányzója még szeptember 2-án elrendelte az oláh népfelkelő sereg feloszlátását és a fegyverek beszolgáltatását. „Miután a lázadás Magyarországon és Erdélyben mártókéletesen le van győzve, az oláh nemzet védserege, melyet az a törvényes kormány védelmére oly nagy készséggel kiállított, már szükségtelenné vált.“ A román felkelő sereg e rendelet vétele után ugyan lassanként eloszlott, de a fegyvereket a vezetők csak immel-ámmal szolgáltatták be. Különösen Axente vonakodott a birtokában levő fegyvereket kiadni kezeiből. A szebeni kormány figyelmét ez a körülmény nem kerülte el, valamint az sem, hogy a román forradalmi férfiak összeköttetésben vannak a romániai emigránsokkal. A szász közvélemény már előbb is sejtette, hogy a románok a dolgok új rendjével elégedetlenek lévén, valamiben törik fejöket. Ezért gyanusította folytonosan revoluczionális velleitásokkal a szász sajtó a románokat, sőt a „Siebenbürger Bote“ egyenesen odáig ment, hogy a kormánytól azt követelte, hogy az eshetőleges nagyobb bajt megelőzendő, egy-két volt prefektet és tribunt köttessen fel. Ez a körülmény okozta, hogy a kormány novemberben és decemberben több volt prefektet és tribunt, sőt magát Jancu-t is befogatta s a Gazeta Transilvaniei-t betiltotta s a románság volt forradalmi vezetőit rendőri felügyelet alá helyezte. A romániai emigránsok a kormány ez erélyes intézkedéseiből látva, hogy egy újabb felkelés lehetőségében reménykedni és bizni teljesen hiu, lassanként elhagyták az országot.

„Az oroszok három prefektnek, Jancu-nak, Axente-nek és Bálint-nak lovagrendeket küldöttek. Golescu (Bécsben) azon dolgozik, hogy ezt ne fogadják el. Az osztrákrománok kérésök tárgyai közül idáig még nem nyertek meg semmit s ezért nagyon elégedetlenek. Erdélyben az összes hivatalos ügyekbe a német nyelvet és az osztrák bürokráciát hozták be. „Uj lánczokat készítenek nekünk a szabadság helyett — írja nekem Laurianu — s mindezt az ideiglenes állapotokkal mentegetik, csak hogy a lépések, a miket tesznek, még ideigleneseknek is rosszak.“ Az osztrák miniszterium egy bizottságot nevezett ki, melynek feladata román jogi műszavakat gyártani. E bizottság tagjai Laurianu, Maioreseu és Aron Florián. Ennyi mindaz, a mi pozitívet nyertek a románok Ausztriától. A mi román honfitársaink Erdélyből Szerbiába huzódtak.“ Irja Balcescu Ghica-nak 1850. május 10-ről. A román néphagyomány azt mondja, hogy Jancu, mikor szolgálatai jutalmáért a bécsi Burgban átnyújtották neki a rendjelt, földhöz esapta és azt mondotta: „Nem így alkudtunk volt meg!“ Hogy miként alkudtak meg a románok annak idején a szebeni főhadparancsnoksággal, azt nem tudjuk, de hogy nem azért harczoltak, a mit tényleg kaptak, azt az eddig előadottak alapján is bátran állíthatjuk.

De hát mit csinált a párisi román emigráció? Érintkezésbe lépett-e a magyar emigrációval, hogy felvegye az alkudozások azt a fonalát, melyet a világosi fegyverletétel ketté szakított, vagy nem?

Nem szabad elfelejtenünk, hogy 1848. őszén Tell és Eliad magokat a Nagy-Szebenben tartózkodó román emigránsok által a román emigráció fejeiül kiáltatták ki. 1849. év elején kiszorittatván Bemtől a magyar területről, Párisba mentek. Itt is kijelentették, hogy Golescu Miklóssal együtt ők hárman a román emigráció fejei s nem engedik meg senkinek, hogy tudtok és beleegyezésök nélkül valaki belekezdjen valami akcióba, vagy akár csak levelezésbe is bocsátkozzék valakivel. E határozat éle kétségtelenül Ghica és Balcescu ellen volt irányozva, kik Tellnek és Eliad-nak a többi között azt a lépéseket sem helyeselték, hogy Szebenben az osztrák reakció szolgálatába szegődtek.

A párisi román emigránsok kijelentették, hogy Tell, Eliad és Golesecu főnökségét elismerik, de csak ideiglenesen, míg a többi, más helyeken tartózkodó emigránsok is nyilatkozni fognak ez ügyben.

Ghica, Balcescu, Rosetti, a két Bratianu, Balaceanu stb. nem ismerték el Tell, Eliad és Golesecu főnökségét s el voltak határozva, hogy saját belátásuk és elveik értelmében fognak dolgozni a romanismus érdekében. Mig Tell és Eliad N.-Szebenban az erdélyi román nemzeti komitéval szövetségben az osztrák absolutismus zászlaja alá szegődtek, addig Ghicaék, mint az eddig előadottakból is láttuk, azon dolgoztak, hogy a románokat kibékítsék a magyarokkal. Ez legalább pozitív és becsületes törekvés volt, míg Eliadék ez idő alatt egyebet sem tudtak tenni, mint gyalázkodó s a román forradalom ügyét kompromittáló pamfletteket gyártani.

Mikor vége lett a magyar forradalomnak s egyre világosabbá kezdett lenni, hogy az erdélyi románok csak eszközök voltak az osztrák absolutismus kezében s hogy a legszánalomra méltóbb rövidlátás volt az osztrákoktól, az oroszok e szövetségeseitől, a román fejedelemségek felszabadítását remélni, a párisi román emigránsok Tell-től és Eliad-tól csalódva fordultak el. És mikor Balcescu megmenekülve Magyarországból, Párisba megérkezett, úgy fogadták, mint vezéröket, a ki a jelenlegi bizonytalan és zavaros helyzetben majd meg fogja találni a kibontakozás útját.

Balcescu Párisba érkezte után egy darabig habozott, de azután mégis kezébe vette az emigráció ujraszervezését. Ugy gondolta: nagyon czélszerű lesz, ha Ghica Konstantinápolyban marad, azért, mert némi diplomaáciai támogatást és pénzt is csak a töröktől kaphatnak. Boliac menjen Bulgáriába, hogy közel legyen Oláhországhoz. Magher maradjon Bécsben, kinek Peretz fog segítségére lenni és Maiorescu is, ha Bécsben fog letelepedni. Arapila-t majd a jövő tavasszal Erdélybe küldik s majd keres egy oly embert is, ki Londonban alkalmas lesz az emigráció ügyét kellő sikerrel képviselni. Mindenekelőtt pedig szükségesnek tartja a franczia sajtó útján az európai közvéleményt tájékoz-

tatni a román emigráció törekvéseiről. De hogy magok a román emigránsok is önmagukkal tisztába jöhessenek, szükségesnek véli egy folyóiratot alapítani. E folyóirat majd csak elősegíti azt is, hogy az emigrációnak az a főnöke is, a kit Ghica feltétlenül szükségesnek tartott, megszülessék.

A második lépés pedig az, hogy a román emigráció érintkezésbe lépjen a többi nemzetek emigránsaival s ha csak lehetséges, egy közös működési programmot állapítsanak meg azon tervezet alapján, melyet 1848—49 telén Ghica csinált Ubicinival együtt. Lengyelek, németek, olaszok, románok és magyarok alkossanak egy közös forradalmi szövetséget abból a célból, hogy az európai forradalom útját a népek szabadságának érdekében előkészítsék.

Ubicini tanácsára az oláh fejedelemségek érdekében egy emlékiratot dolgozott ki, melyet átadott Zamoyski-nak, a lengyel emigráció egyik előkelő tagjának, hogy nyujtsa be az angol és francia kormányokhoz. Ez emlékirat tárgya az oláh fejedelemségeknek az orosz okkupáció alól való felszabadítása volt és azt kérte az angol és francia kormányoktól, hogy mintán az oláh fejedelemségek az ottomán birodalom kiegészítő részei, hassanak oda, hogy 1-ször az orosz megszálló csapatok vonuljanak ki belőlök, 2-szor a kiűrités után azonnal hivassanak össze a fejedelemségek népeinek érdekeit képviselő nemzeti gyűlések, hogy a szükséges reformokról tanácskozhassanak ; 3-szor kapjanak amnestiát mindazok, kik részt vettek az 1848. szeptemberi eseményekben, melyeket ürügyül használtak a fejedelemségek kettős katonai megszállására.

Érintkezésbe lépett *Robert Cyprien*-nel, kinek „La Pologne” című hirlapját szándékoztak átalakítani az emigránsok nemzetközi szövetségének közlönyévé, továbbá a Bolliac-ügy kapcsán Andrássy-val is. Miután alkalmas embert nem kapott, 1850. január első napjaiban átment Londonba. Itt legelőször is Lord Stuart-tal lépett érintkezésbe, ki biztosította, hogy Palmerston a román fejedelemségek ügye iránt nagyon is érdeklődik, hiszen ő volt az első, ki 1848-ban az orosz okkupáció ellen tiltakozott. Majd Cobdennel volt hosszabb beszélgetése, ki a fejede-

lemségek ügye iránt rendkívül nagy érdeklődéssel viseltetett. Madame Milner-Gibson estélyén találkozott Klapka-val is. Klapka annyira megnyerte tetszését, hogy azonnal sietett Ghica-nak figyelmébe ajánlani, mint a leendő román forradalmi hadsereg fővezérét. Az 1848-ki román forradalomban a román katonaság parancsnoka Magher ezredes volt, de nem mutatkozott sem tevékeny, sem tehetséges katonának. Az emigránsok e miatt nem bíztak többé katonai tehetségeiben s azért azt tervezték, hogy a kitörendő román forradalom hadseregének élére egy lengyel vagy magyar tábornokot állítanak. Ki lehetett volna tehát a leendő román hadsereg méltó fővezére más, mint Komárom hőse, Klapka György!

Londonból Párisba visszatérve, Ghica-nak január 26-ról terjedelmesebb levelet ír. Ghica ugyanis megelőző levelében annak a nézetének adott kifejezést, hogy a román és magyar kérdést a keleti kérdéssel kapcsolatosan egy keleti konfoederáció segítségével lehetne csupán állandó és végleges formában megoldani. Ez a keleti konfoederáció egy évtizeddel később, mint dunai konfoederáció nagyon sok port vert fel a magyar zszurnalisztikában. A keleti konfoederáció eszméjének felvetője tehát Ghica volt eredetileg. De halljuk magát Balcescu nyilatkozatát e kérdésben:

„A mi eszmédet a keleti konfoederációt illeti, boldog vagyok, hogy eszedbe juttattam. E célra Londonban már is egy komitét szerveztem, a melyben a hat nemzetnek: a románnak, magyar-nak, lengyelnek, csehnek, orosz-nak és a délszlávnak három-három képviselője lenne. Cél: egy demokratikus konfoederáció, forradalmi eszközök, összhang, egység és szolidaritás a mozgalomban. E komité titok. Tagok idáig, a románok részéről én s ajánlottalak téged s Arapila-t; a magyarok részéről Klapka tábornok, Pulszky és Teleki, a lengyelek részéről Lubomirszky herczeg és Branisky gróf (mind a kettő nagyon gazdag és pénzt ígértek), orosz részről Golovine. Mindaddig azonban, míg a komitéban nem lesz minden nemzet képviselve, nem lehet semmi biztosat határozni. Kérlek, ne beszélj a világon erről senkinek, még Csaikának se említsd. Ha Kossuth ki fog szabadulni s eszméinket helyeselni fogja, akkor az övéinek egyike helyét neki átengedi.”

„E czélból szükséges, hogy egyikünk Londonban telepedjék le. A román kérdésnek általában megnyertem a magyarokat, Klapkának, kit Londonban nagyon szívesen látnak, e tekintetben nagyon széleskörű eszméi vannak. Gondolom ki fog adni egy röpiratot is arról, hogy miként kellene Kelet-Európát szervezni. Klapka egy közös országgyűlést tervez, melyben mindnyájok könnyebbségére a tárgyalások németül és francziául folynának, mivelhogy e nyelvek mindenütt el vannak terjedve. Én abban a véleményben vagyok, hogy ez lehetne a latin nyelv is, mely nagyon el van terjedve Lengyel- és Magyarországon s ránk nézve is kedvező lenne, noha ismeretlen. Golovine Londonban ez irányban egy franczia nyelvű lapot fog kiadni*. Ez eszmét terjeszteni kell ugyan, de a komité és a tagok nevei csak maradjanak még titokban.“

Balcescunak egy 1850. április 6-ról kelt Párisból Ghicához küldött levelében a keleti konfoederációra vonatkozóan a következő bővebb részleteket olvassuk:

„Emlékiratod, a melyet Kossuthnak küldöttél jó. Csak azt szerettem volna, hogy még világosabb legyen. Különben azt hiszem, hogy Kossuth-tal kevésre mehetünk, mert nagyon entété saját eszméibe. Közelebbről a konfoederációnak egy terve-

* *Pulszky F.* Életem és Korom. III. köt. 25. és 26. l. „Herezeg Lubomirszki Marczelin is, kinél néha a rumániai menekültekkel találkoztunk. Teleki meghitt egyszer hozzá s csakugyan ott volt Klapka is, és a románok, lengyelek s Golovin. Ez előadta nekünk, hogy szükséges volna egy kelet-európai párttá és összeesküvéssé egyesülnünk, mely Kelet-Európát felszabadítsa. Becsületszavunkat adtuk, hogy a legmélyebb titkot tartjuk s el is határoztuk, hogy Golovin dolgozza ki az alapszabályokat. Legközelebbi ülésünkön Teleki nem volt többé jelen, Lubomirszki elnökölt helyette. Golovin előadta a tervet, természetesen hirlapról volt szó, melyet ki fogunk adni, hogy a forradalmat előkészítsük s melynek szerkesztőségét Golovinra bizzuk. Függőben maradt azonban, honnan kapjuk a pénzt? Golovin ezen pontnál rám nézett és Klapkára, mi Golesco-ra és Bratiano Demeterre, ezek pedig Lubomirszkira. Ugy látszik, hogy mindenik mástól várta a pénzt, mely egyikünkénél sem volt meg... Alig kell megjegyezni, hogy az egész titkos társaság, melyet Golovin kezdeményezett, azért ment füstbe, mivel a hirlaphoz szükséges pénz sehol sem találkozott s a szerkesztőség e szerint elmaradt.

zetét fogom neked megküldeni, melyet a következő alapokon szeretnék létrehozni:

1. Három külön területtel és közigazgatással bíró nemzetiség lenne: a magyar, román és délszláv.

2. A területi felosztás tekintetében irányadó a kerületek vagy vármegyék lakosságának többsége. A kisebbség, ha idővel megnőne, nyelvére, vallására és községi adminisztrációjára nézve megkapná a politikai garanciákat, sőt eshetőleg el is lenne szakítható a többség területétől.

3. E szövetséges állam neve „*Dunai szövetséges államok*” lenne s a magyar királyság területén kívül magában foglalná Bukovinát, Moldovát, Oláhországot, Szerbiát és Bessarábiát, ez utóbbit akkor, mikor vissza fogjuk venni. A szövetséges parlament 150 képviselőből állana. Ötven-ötven mind a három nemzetből és rendre, felváltva gyűlne össze évenként az egyes nemzetek fővárosaiban. Maga határozná meg a tanácskozás nyelvét (francia, német vagy más legyen-e.) A szövetséges parlament évről-évre választaná meg a három tagból álló szövetségi kormányt. Ezek közül egyik lenne hadügyminiszter, a második a külügyminiszter, a harmadik a kereskedelem és a közlekedésügy minisztere. Csak ezek a miniszterek és ügyeik lennének közös szövetségi ügyek. Ez a gyűlés határozná meg, hogy mennyit fizessen minden nemzet népessége és jövedelme arányában a szövetség pénztárába.

„Egészítsd ki ezeket az elveket a magad fejéből addig is, míg elküldhetem azt a tervezetet, melyet csinálni szándékozom. Azt hiszem, hogy ezt Klapka és Teleki is elfogadják s akkor félhivatalos jelleget adunk neki. Gondolom, hogy Csartorinszkyt a komité tagjává tehetjük, hogy legyen a szerbek és délszlávok képviselője.”

De mit szólott mind e tervezetekhez a magyar emigráció, melynek tagjai közül róla — mint Balcescu leveleinek idézett helyeiből láthatjuk — többen tudomással bírtak. A magyar emigránsok irataiban nagyon kevés nyomát találjuk a román emigránsokkal való érintkezésnek, úgy hogy ez érintkezés felderítésében majdnem kizárólagosan román forrásokra vagyunk utalva.

Mihelyt emigránsaink nagyobb számmal érkeztek Párisba, azonnal szükségesnek látták, hogy gróf Teleki László elnökle

alatt egy bizottságot alakítsanak. E bizottságnak célja volt némi segílyt nyújtani a szegényebb sorsu menekülteknek, azután pedig a magyar nemzeti ügy érdekében akként dolgozni, hogy az lehetőleg európai fontos kérdéssé váljék. E végből fel kellett világosítani az európai közvéleményt a lezajlott szabadságharcz főbb mozzanatairól, a magyar törekvések lényegéről és jogosságáról. Ez a Teleki elnöklete alatt levő bizottság érintkezett a többi emigrációk képviselétével is. Ez érintkezés aztán arról győzte meg, hogy a magyar forradalomról és a magyar nemzet törekvéseiről nemcsak a kormányok és a hivatalos színezetű körök vannak rosszul tájékozva, de még az európai forradalom emberei is.

Szemere Bertalan 1859-ben a „Pesti Hírnök“-ben közzétett levelében a többi között ezeket írta: „1848-ban végződött be a nemzeti egység nagy műve, utolsó akadály a hűbéri rendszer is végkép eltöröltetvén s hogy van az, hogy a nemzet épen legteljesebb erejében a csatát elveszté? Oka, mivel ez idő folytában félig titokban, félig nyíltan megszületett, fejlődött s felnőtt egy új eszme, a nemzetiség s roppant hatalmát más fajoknál mi nem ismervén fel kellőleg, nem vevők azt illő számításba. Nagyon jól ismerem azon időszak titkos s nyilvános ármányait, jól tudom azt is, hogy az orosz sereg mi hatással volt a történeti kimenetelre; de bizony csak valljuk meg, az akkor véletlenül kiütni látszott, de régóta belsőleg forrongott nemzetiségi eszmének s mozgalomnak nagy fontosságát s messze horderejét nem fogtuk fel. Mi pusztán mesterséges zajnak véltük, mi az ég dörgése volt — mi egy tábor lábai által véltük ingásba hozottnak a földet, pedig az valóságos földrengés vala — egy egész erdő lombjai soha sem hozathatnak mozgásba, ha nem vész az, a mi fű.”

Az 1848-ki mozgalomnak leggyöngébb oldala a nemzetiségi politika volt. Ezzel a kérdéssel — az egy Wesselényit kivéve — reformkorszakunk nagy emberei nem sokat törődtek. Látták és észre is vették ugyan a szláv mozgalmakat, de azt hitték, hogy ezeket kizárólag a bécsi kormány szitogatja, csupán azért, hogy valahogy a magyar fák az égig ne nőjjenek. Hogy ezt a kérdést meg kellene oldani, vagy e törekvésekkel legalább fel-

venni a harczt, arra nem gondoltak. Abban a meggyőződésben éltek, — s épen a legnemesebb szellemek közülök — hogy ez a kérdés magától meg fog szünni, mihelyt Magyarország törvényhozása az állam minden társadalmi osztályára és nemzetiiségére ki fogja terjeszteni a szabadságot, a jogi és politikai egyenlőséget. A széles demokratikus alapra fektetett magyar államot eléggé erősnek gondolták, hogy a nemzetiségi kérdésben rejlő eshetőleges veszedelmet lehetetlenné tegye. Hitték a szabadság és az egyenlőség nagy elvének csodálatosan gyógyító és békítő hatásában. Meg voltak győződve, hogy az emberek a szabadságért hajlandók lemondani minden olyan követelésről, mely egyéni önzésen, vagy faji kizárólagosságon alapul. Mekkora volt csalódások, mikor a szabadságharcz véres jelenetei meggyőzték őket, hogy a nemzetiségi törekvéseknek ereje sokkalta nagyobb, mint a szabadságnak és az egyenlőségnek gyógyító és engesztelő hatása.

Annak a vádnak, melylyel menekültjeink az európai emigránsok köreiből lépten-nyomon találkoztak, lényegét igen szabatosan fejezi a párisi „Siècles“-nek (1857. decz. 29.) egy későbbi czikke, midőn azt mondja: „a magyarok szerencsétlen következetlenséggel, melyet nagyon drágán fizettek meg, megtagadták az erdélyi oláhoktól a jogegyenlőséget. Ők, kik a német faj politikai felsősége ellen fellázadtak, nem akartak ismerni felsőbbet s nem tudták magokat rávenni, hogy egyenlőket ismerjenek.“ Ezt a vádat terjesztette a magyar szabadságharcz felől az európai sajtónak az a része, melyet az osztrák kormány hivatalosan sugalmazott, ezt kürtölték a nemzetiségek vezérférfiai ellenünk minden alkalommal.

„A szabadelvű Robert Cyprien — írja Szemere B. Naplójában — a doctrinaire Desprez, a diplomata Bourgoing, a republikánus Lamartine, mind azt mondák, mikép mi magyarok a többi fajokat elnyomók, mikép mi csak annyiban tartók tiszteltben a nemzetiségi nagy elvet, a mennyiben nekünk kedvezett, szóval mi mint hódítók a történeti jogot fölébe helyezők a nemzetiségi jognak.“ Ez a vád a mily igazságtalan volt, ép oly fájdalmasan is érintette a magyar szabadságharcz hőseit. „Az

a vád, miszerint a magyar faj igazságtalan volt a más fajok iránt s hogy a szerbek, oláhok, lótok és németeknek, kik Magyarországon lának, egy része így ingerelteték fel ellenünk, istentelen rágalom szárnyra bocsátva az osztrák kamarilla által, mely semmi büntől sem riadt vissza, csakhogy egyesült hadainkat győngitse s egyiket a másik által legyőzve, valamennyit megigázhassa.” Irja Kossuth az „Egyesült-Államok” kormányához küldött emlékiratában.

Emigránsainkat ez a méltatlan vád nagyon sértette. Fájt annak még csak gondolata is, hogy a magyar szabadságharczon rajta száradni engedjék azt a vádat, mintha az nem lett volna egyéb, mint önző és szűkkeblű faji szupremacziális törekvésektől vezetett küzdelem. Elhatározták a párisi emigráns bizottságban, hogy „miután a nemzet jelenlegi helyzetében képtelen nyilatkozni, az emigráció veszi kezébe a nemzetiségi kérdést s annak minden ellenvetést és rágalmat elnémitő megoldására ő maga készít javaslatot”. E határozat alapján bocsátkoztak aztán tárgyalásokba a román emigrációval. Balcescu ismertett javaslatát képezte a kiindulás pontját. Klapka, Teleki, Szemere hajlandók voltak Balcescu álláspontját a magokévá tenni és Balcescu tényleg ebben az értelemben is tudósította mindig Ghica-t. Ghica azonban meg volt győződve, hogy minden ilyes tervezet Kossuth tudta és beleegyezése nélkül nem egyéb, mint a korcsmáros tudta nélkül készített számadás. Ez okból szükségesnek tartotta a brussai román emigráció közvetítésével e tervet Kossuth tudomására hozni.

De hát mi volt és kikből állott ez a brussai román emigráció?

Mikor *Fuad* effendi, mint török császári biztos *Duhamel* orosz konzul társaságában szétugrasztotta az oláhországi forradalmi kormányt, a román forradalmárok közül nagyon sokan Törökországba menekültek. Némelyek Konstantinápolyba mentek Ghicához, mások meg kíséreltet tettek az európai Törökország különböző városaiban megélni, úgy a hogy tudtak. Ilyenformán éltek addig, a míg 1849. nyarán Tellnek, Golescu M.-nak és Eliadnak eszükbe nem jutott Konstantinápolyba menni Párisból. Eliad már szebeni tartózkodása alatt is több ízben irt leveleket

a portának, melyekben azon az alapon, hogy a porta *Szulejmán* basa által annak idején elismerte az ő és társai hármaskaimakámságukat, rangjához illő eltartási díjat és esetleg a körülményekhez képest a kaimakámságba való visszahelyeztetését kérte. Eliad egyáltalában szerette magát úgy tekinteni, mint Oláhország detronizált fejedelmét.

Tell, Eliad és Golesecu volt oláhországi kaimakámok azért jöttek most Konstantinápolyba, hogy ügyük állásáról személyesen meggyőződjenek, miután Eliad a portától egyetlen levélre sem kapott választ. Mikor azonban az őket hozó hajó kikötött, a török rendőrség a török külügyminiszterium megbízásából megtiltotta, hogy a volt kaimakámok partra szállhassanak. Szorult helyzetükben kénytelenek voltak a gyűlölt Ghicához fordulni. Kérték, hogy vesse közbe magát s eszközöljön ki számukra valamit. Ghica készséggel vállalkozott a közvetítő szerepére. Elment *Ali* basához, a ki aztán felhatalmazta a rendőrséget, hogy *Golesecu* Miklósnak megengedje a partra szállást. *Golesecu* Ghica társaságában mindent elkövetett, hogy valamit társai számára kieszközöljön. A török kormány azonban nem tágitott. Kijelentette, hogy ha Eliad és Tell partra szállanak, azonnal bebörtönözteti, de egyuttal megüzente Ghicától, hogy az esetre, ha hajlandók Konstantinápolyból önkényt eltávozni, 3000 aranyat fog nekik költségeik fedezésére utalványozni. Az exkaimakámok engedve a kényszerhelyzetnek, a porta ajánlatát elfogadták és visszatértek Párisba.

Utazásuknak azonban volt annyi eredménye mégis, hogy a porta gondolni kezdett a Törökországban élő román emigránsok anyagi helyzetével is. „Mindenütt hallok a lengyel, olasz és német emigrációról — írja *Boliac* Eliadnak — csak a román emigrációról nem hallok semmit. Tízezer román emigráns kóborol a Duna jobb partján egész a Fekete-tengerig minden szervezet nélkül. Az összes másfajta emigránsok szervezkednek, kezet adnak egymásnak és letelepednek, csak egyedül a román emigráció bolyong és koldul falukon és városokon“. A török kormány *Ali Nead* effendit bizta meg, hogy gyűjtse össze a román emigránsok nevezetesebbjeit, telepítse le Brüsszában és a

török kincstár terhére gondoskodják mindenről, a mire okvetlenül szükségök lesz.

Ali Nead effendi, török hivatalnoknál szokatlan lelkiismeretességgel vette megbízatását. A román emigránsok közül, a kiket csak lehetett, összeszedett s letelepítette Brussa-ban. Házaikat bérelt ki számukra, a melyekben ötével, hatával laktak a román emigránsok. Ruházattal, étkezéssel és minden szükségessel ellátta őket. Nevezetesebb tagjai a brussai emigrációnak: *Golescu Radu*, *Golescu Sándor*, *Florescu D.*, *Cernatescu P.*, *Deivos J.*, *Manu Al.*, *Serghiad C.*, *Podeanu*, *Zosima*, *Racovita*, *Jane A.*, *Florescu* és *Adrian* voltak. A brussai kényelmes életet a román emigránsok arra használták fel, hogy magukat testületté szervezzék. A főszerepet köztük *Golescu Sándor* vitte. A bizottság jegyzőjeként *Cernatescu* szerepelt; irattárnokká pedig *Florescu D.*-t választották. Hogy a brussai román emigráció működéséről ma biztos és eléggé tájékoztató tudomásunk van, azt az irattárnok *Florescu D.* gondosságának köszönhetjük, ki a bizottság levelezését hiven megőrizte és mikor 1854-ben a brussai román emigráció feloszlása után Konstantinápolyt elhagyta, az összes iratokat átadta Ghichanak.

Jó darab ideig éltek így a román emigránsok Ali Nead effendi atyai gondviselése alatt, míg végre eszökbe jutott, hogy rájuk nézve előnyösebb és a török kormányra nézve is kényelmesebb lenne, ha járandóságaikat nem természetben, hanem pénzben adná ki. E tárgyban kérvényt adtak be a fényes portához, a mely kérésöket teljesítette és nagylelkűen minden egyes emigráns számára 1000 piasztért utalványozott ki havonként, sőt azt is megengedte, hogy Brussából Konstantinápolyba mehessenek, vagy Szmirnába, mert a kiutalványozott összeget akkor is fizetni fogja. Az emigránsok legnagyobb része azonban tekintetbe véve, hogy Brussában az élet bámulatosan olcsó, ott maradt, hol, a mint később is mondogatni szokták, az ezer piaszterből úgy éltek, mint holmi kis beizade-ok (hercegek). Sőt elhatározták, hogy a mit lehet, meg is takarítanak, azért, hogy némileg ők is hozzájárulhassanak azon költségek fedezéséhez, melyeket a párisi román emigránsok ügyük érdekében kény-

telenek voltak kiadni. Pontosan elküldötték minden hónapban a maguk járulékát Párisba Eliad kezeihez. Az idillikus élet azonban nem sokáig tartott a többnyire még ifjú brussai román száműzöttek között, mert Eliad, ki ez ifjakat minden áron igyekezett a maga pártjára vonni, leveleiben szórt gyanúsításával csakhamar a viszálykodás és a meghasonlás magvát hintette el közöttük.

A brussai emigráció tagjai azonban az időtájt, mikor Kossuth és társai török földre léptek, a legbarátságosabb viszonyban éltek egymással és igazi, őszinte rokonszenvvel kísérték a magyar szabadságharcz minden mozzanatát, melyről rendszerint az állandóan Konstantinápolyban lakó Ghica útján értesültek.

Ismeretes dolog, hogy mikor Kossuth és a többi magyar menekült Törökország földjére léptek, az osztrák és az orosz kormány kiadatásukat követelte. Az osztrák kormány a magyar emigránsokét, az oroszok pedig a magyar szabadságharczban résztvett lengyelekét. A szultán megtagadta a magyar és lengyel emigránsok kiadását, noha úgy az orosz, mint az osztrák kormány háborúval fenyegette a portát. Gondolhatni, hogy a közel kilátásban levő háboru gondolata minő örömmel töltötte el Ghica-t és a brussai emigránsokat. Kivétel nélkül meg voltak győződve, hogy ha a porta és az oroszok meg az osztrákok között kitör a háboru, meglesz az óhajtott román és magyar kibékülés is és a két nemzet a török császár hadai mellett együttesen fog harcizolni az orosz és osztrák abszolutizmus ellen.

Ghica a maga részéről igyekezett is e háboru kitörését lehetővé tenni és siettetni. Tudomása lévén arról a jegyzékváltásról, a mely a porta külügyi hivatala és az orosz, meg az osztrák nagykövetségek között folyt, e diplomáciai jegyzékekről másolatot vett s e másolatokat közlés végett megküldötte a párisi „Débats“-nak. A „Débats“ közleményei nagy feltűnést keltettek az európai közvéleményben, a mely nemcsak elítélte az osztrák és orosz követeléseket, de egyuttal nem is késett elismerését fejezni ki a szultán ez ügyben tanusított erkölcsi

bátorsága és férfias szilárdsága felett. E diplomáciai jegyzékek közlése azonban meglehetősen kényelmetlenül érintette a portát, mert könnyen oly színben tűnhetett fel a dolog, hogy az indiszkrétció részéről követtetett el.

A porta párisi nagykövete *Calimach* herczeg volt, a ki ugy okoskodott, hogy ez okmányokat bizonyára valamelyik Konstantinápolyban élő román küldhette Párisba és pedig meggyőződése szerint senki más, mint *Ghica* Jón, a ki azokat nem kaphatta senki mástól, mint Alecu St. *Catargiu*-tól, a ki a török külügyminiszteriumban mint dragomán volt alkalmazva s a kit már a *Boliac-ügyből* is ismerünk. *Calimach* herczeg e meggyőződését közölte Ali basával, ki magához hivatta *Catargiu*t, hivatalvesztéssel s más egyéb büntetéssel fenyegette, hogy vallja be bűnét. *Catargiu* azonban ártatlan lévén a dologban, nem vallhatott semmit. Szorult helyzetében *Ghica*-hoz fordult tanácsért. *Ghica* megértvén, hogy miről van szó, másnap *Catargiu*-val együtt elment Ali basához s ott kijelentette, hogy ezeket a diplomáciai iratokat ő tette közzé, a ki nem lévén a török kormány nyal semmiféle viszonyban, a diszkrétciót ez ügyben nem tartotta magára nézve kötelezőnek s hogy ő ez iratok birtokába nem *Catargiu* útján jutott, hanem más módon. Ali basa e kijelentéssel megelégedett s csak annyit mondott: „aucun soupçon ne plane plus sur Mr. *Catargi*, car je devine comment vous vous les êtes procurés“.

Eliadnak semmiképpen sem tetszett, hogy a brussai emigráció *Ghica* személyéhez benső ragaszkodással viseltetik. Szerette volna őket egymástól elidegeníteni sőt *Ghicát* a porta előtt befeketíteni. Leveliben *Ghica* ellen azt a vádat emelte, hogy a magyarokkal szövetséget kötött, mely szövetség kapcsán beleegyezett, hogy a magyarok a két román fejedelemséget annektálják és Magyarországhoz csatolják s ha ezt másképpen nem tehetik, hát tegyék meg a porta ellen viselendő háboru segítségével. Különben a magyarok esetleg hajlandók a román fejedelemségek birtokáért Horvátországgal kárpótolni Törökországot. Eliad mindezeket B. Splényitől tudja, ki elbeszélte neki, hogy mindezeket *Ghica* akkor ajánlotta fel,

mikor Splényi Konstantinápolyban volt s erre vonatkozóan neki egy emlékiratot is át akart adni, a melyet azonban ő el nem fogadhatott, miután azért jött Törökországba, hogy ott nemzetének ügyét előmozdítsa és hálátlanságnak tünt volna fel neki, ilyen tervbe Törökország kárára belemenni.

De halljuk, miként nyilatkozik Ghica ez ügyben: „Azt mondja, hogy én el akartam adni hazámat B. Splényi közvetítésével a magyaroknak, a ki Eliad állításai szerint megmutatta leveleimet és emlékirataimat is neki, melyek ezekre az alkudozásokra vonatkoztak. De ki volt hát ez a B. Splényi? B. Splényi egyike volt a legelegánsabb és mindenféle sportban legkiválóbb magyar mágán ifjaknak. Kitűnő lovas, híres medve- és farkasvadász gyalog és lóháton egyformán, sógora volt a híres Guyon tábornoknak, a nagynevű Schlick osztrák tábornok legyőzőjének. Kossuth kormányzata idején a vitéz angolőrnaggyal, *Brown*-nal jött keletre. Konstantinápolyban B. Splényi ismeretséget kötve több bocharai dervissel, áldozatául esett a *hasis*-élvezet szenvedélyének. Legelső alkalommal, mikor találkoztam vele, nagyon szomorú volt s a mint mondotta nekem, azon gondolkozott, mint növelhetné meg orrát akkorára, hogy keresztül érjen az utcán a szemközt fekvő házig, hogy az utcán járók az ő orrán, mint hidon járjanak keresztül. Különben szándékozik a török kormánynak ajánlatot tenni, hogy vegye meg az orrát és alkalmazza, mint hidat az „*Arany szarv*“-on át Tersana és Fanar városrészek között. A bizzar hallucináció ez állapotában volt a szegény fiatal ember, mikor a temesvári katasztrófa ide hozta nővérét, Guyon tábornoknét, a ki őt ilyen állapotban találva, elvitte magával Párisba, hogy ott kigyógyíttassa. Eliad itt ismerkedett meg vele és pedig *Caretto* grófnő közvetítésével, ki Splényinek régi pesti ismerőse volt abból az időkből, mikor még Pesten fénykorát élte. Splényi azonban rövid ideig maradt Párisban. Csakhamar visszatért Konstantinápolyba hasis-evő barátjaihoz. Ki ne látta volna Stambul és Pera utcáin ezt a félmeztelen, rongyokba burkolt koldusalakot, fején fezzel folytonosan rágcsálva és köpdösve, mert gyomra nem tudott mást tűrni, mint vakolatot“.

E brussai emigránsok között tartózkodott Golescu Sándor is. Ghica őt bizta meg, hogy közölje a szintén Brüsszában tartózkodó Kossuthal a párisi megállapodásokat. Hogy Golescu mit és hogyan végzett Kossuthal, azt Szemere Bertalantól tudjuk, ki erre vonatkozóan Naplójában (II. k. 60—61. l.) ezeket írja: „Látogatása célja volt kifejtteni Kossuth előtt, hogy mily üdvös dolog lenne, ha a magyar és oláh faj vagy Magyar- és Moldva-Oláhország szoros szövetséget kötnének, de őszinte, becsületes, nyílt s olyfajta konfoederációt, a minő az észak-amerikai statusok és a svájci kantonok között van s a nemzeti autonómián alapszik, nem a hódításén, sem nem azon elven, mely a tért, a földet, az ország határait tartja szentnek. A belső igazgatás souveraine joggal az illető országoké kellene hogy legyen, de a kül- és általános ügyek közös országgyűlésen intéztessenek el. A kivitelben az országos és szövetségi hatóságok hatáskörének kijelölése némi nehézséggel járván, későbbre hagyatnék; egyelőre csak az eszme, a szövetség eszméje mellett kellene izgatni s kimondani alapjául a nemzetiségek egyenlőségét. Kossuth nagy figyelemmel hallgatta az előadást s nagy óvatossággal tette meg rá észrevételeit, végre szorongattatván, kimondá, hogy Magyarország egységének eszméjét semmi másnak alá nem rendelheti. „Hát miért harcolánk?“ — kérde. „Épen mivel ezen eszmét semmi másnak föl nem áldozhatjuk“. Golescu távozni készült, kijelentvén sajnálkozását, hogy csalatkozott, mert hát az ő hite szerint a szövetség ilyenén alakzata nélkül sem a román, sem a magyar népnek nincs jövőndője. Kossuth ekkor fölhevta, fogalmazza írásba véleményét. „Minek“ — felelte Golescu. — „Először én nem vagyok író; aztán, ha azt nem helyesli, a mit élő szóval előadtam, nem fogná helyeselni azt sem, a mit írásba foglalnék“. Nagy uriasan, de udvarias modorral Kossuth elbucuszván, elhagyta őt nagy búval keblemben, hogy Kossuthot oly exclusive csak magyar-nak találtam. Azonban az eszmét terjesztgettem oláh társaim között, mert ezek között is sok van exclusiv oláh, kik a nemzeti elvnek csak azért barátai, mezt ez más országokhoz ád jogot...“.

Kossuth véleménye tehát az volt, a mit e kérdésben min-

dig hangoztatott a szabadságharcban és annak lezajlása után is egész a „Dunai konfoederáció“ eszméjéig, hogy Magyar- és Erdélyország territoriumából semmi koncesszió, sem ezen territoriumnak akár nemzetiségi, akár más tekintetből feldarabolása. Golescu visszautasíttatván ekként Kossuthtól, küldetésének eredménytelen voltát Ghica tudomására hozta, ki Balcescut is értesítette róla.

Balcescu ugyan már előbb kijelentette, hogy e tekintetben nem sokat vár Kossuthtól. Ő, a ki Debreczenben többször és huzamosabban érintkezett Kossuthal, jól ismerte ennek nézeteit a nemzetiségi politikára vonatkozóan s azért tudta is, hogy nem fog ilyesmibe belemenni. Bár így volt előre is meggyőződve, de azért az ingerültség bizonyos nemével írja 1850 május 6-ról kelt levelében Ghicanak: „Nagyon sajnálom, hogy te és Golescu fejetekbe vették a sirboltjokban fekvő halottak háborgatását. Kossuth halott. Ő nekünk már semmi hasznunkra sem lehet. Hagyjátok békében. Én annak idején elkövettem vele mindent, a mi csak lehetséges volt. Kényszeríttem, hogy dementálja à sa vie et à son principe, adván legalább némi-féleleges engedményeket a románoknak, C'étaient un acte de suicide. Il ne peut plus aller de là. Kossuth a mult Magyarországának képviselője, annak a multénak, mely örökre el van temetve. Nekünk a jövő és cselekvésre képes Magyarország képviselőjéhez kell fordulnunk. L'action de Kossuth sur les destinées de la Hongrie finie pour toujours“.

1850. július 1-én Zamojszky grófnak Balcescu a keleti konfoederáció tárgyában egy részletesebb emlékiratot küldött. Ez emlékirat lényege Magyarország azon helyzete körül forog, melyet a szövetségben elfoglalt volna. Arról volt szó ugyanis, hogy a szövetség élére Magyarország állíttassék-e vagy sem?

A keleti konfoederációról ez időszakban az európai emigrációban kétféle nézet volt. Egyik fél azt mondta, ha más-képen nem lehet, hát a konfoederáció fogadja el a török protektorátust. Balcescu egyik levelében azt írja, hogy ő sokat beszélt Londonban a magyarokkal a török protektoratus eszméjéről. „A legtöbben el is fogadták, csak attól félnek, nehog

a vallás miatt szálla legyen ez a többi európai nép szemében. Klapka is sokat beszélgetett ez ügyben *Edhem* basával. A román emigránsok, kiknek ügyét a török kormány szemben az oroszokkal különben is pártolta, a szövetségnek ezt a formáját sürgették. A többi emigránsok, különösen a lengyel arisztokraták, kik a délszlávok érdekeinek voltak ez ügyben képviselői, ezt a konfoederációt akként voltak hajlandók gondolni, hogy Magyarország, mint történeti jogainak alapján felépült önálló és egységes állam a konfoederáció magvát fogja képezni, a többi államok pedig mintegy körülötte csoportosulnak. Azt hitték, hogy a konfoederáció e formáját Kossuth is elfogadja.

Balcescu ez emlékiratában Zamojszkit ennek lehetetlenségéről igyekszik meggyőzni és egyuttal arról is, hogy e dolgot nem szabad Kossuthtól függővé tenni, mert az ő álláspontja, a történelmi magyar állam, a legnagyobb akadály a szövetség sikerének.

„Kossuth azt mondja — írja Balcescu ez emlékiratában — hogy ő mindenekelőtt magyar s hogy a magyar Magyarországnak szenteli szolgálatát, hogy feltétlenül akarja mindazt, a mit elengedhetetlennek tart a magyar állam azon politikai és történelmi egységben való fenmaradására, a mint ő érti. Ezen elengedhetetlen feltételeken kívül a Magyarorszáiban lakó fajoknak és nyelveknek meg akarja adni, mindazt, a mit a magyarokkal való teljes polgári és politikai jogegyenlőség megkövetel, sőt hajlandó biztosítani nemzeti fejlődéseket s azt a jogot is, mit nyelvöknek a helyi közigazgatásban számuk aránya megad. De politikai és diplomáciai nyelvül s az ország egyes részei között levő egység kapcsául az egész Magyarország számára a magyar nyelvet kívánja“.

Kifejti továbbá Balcescu ez emlékiratában, hogy ha Kossuthnak ez álláspontját a szövetség alapjául elfogadják, akkor ez Magyarországnak a keleti ligában domináló állást biztosítana, mely a román és szláv népek individualitását abszorbeálással fenyegetné s nem lenne más, mint forrása a fajok szakadatlan összeütközésének és az örökös polgár-háborúnak. Sőt tovább megy, s egyenesen azt állítja, hogy a politikailag

egységes történelmi magyar állam eszméje semmi egyéb volta-kép, mint az öngyilkosság elvének alkalmazása a magyar fajra. Azt mondja továbbá, hogy komoly tanulmány s a magyar-országi különböző népfajok között levő mély antagonizmus ismerete győzték meg egy történelmi magyar állam lehetetlenségéről „dans les proportions d'unité politique et historique comme l'entre voit Monsieur Kossuth“.

Kossuth nemesak nem fogadta el a Balcescu-Golescu-féle tervezetet, de helytelenítette még azt is, hogy a párisi magyar emigránsok bizottsága a románokkal tárgyalásokba bocsátkozva, nekik ilyes ígéretekett tett. Meg is irta erre vonatkozó nézeteit Teleky Lászlónak, még pedig eléggé leplezetlenül. „Menjünk hát divergens utakon. Te azon organizáczió n tul. a szerbeknek és oláhoknak még provinciális existenciát is akarsz adni. Ez annyi, mint Magyarország dismembrációja s politikai halála. Kezemet nem nyujtom oly lépéshez, melynek resultuma rosszabb, mint minden, a mit más uton veszithetünk“.

De nemesak a románok vették Kossuthtól rossz néven, hogy visszautasította az alkudozásokat azon az alapon, a melyet Golescu előtte kifejtett, hanem a párisi magyar emigránsok is, különösen Szemere Bertalan.

„Én augusztus óta a nemzetiségi kérdéssel foglalkozom. Azt hittem, ennyi idő alatt munkát is irandottam róla. De a stádium mindig odább-odább vezetett. A szláv és papszláv értekezéseket akartam áttanulni, az ethnografiai problémákkal akartam megismerkedni s mindazzal, a mit e részben fontosat a francia, angol, a német literatura nyújt. Sok historiai munkára is kellett terjeszkednem. Így buvárkodtam az orosz, lengyel és szláv történettel. Lehetetlen volt a keleti kérdést is vizsgálat alá ne vennem, mert annak megoldásával a magyar ügy a legszorosabb kapcsolatban van. A kérdés kényes, rám nézve annyival inkább, mivel az a Kossuth-párttal ujjabb ellenkezésbe hoz. A mieink t. i. a legközelebb multból semmit nem látszottak tanulni. Ők a katasztrófa után még dühösebbek, mint voltak azelőtt. Nem bírják felfogni, hogy a forradalom terére lépve, a historiai tért tétleg elhagyták. Az ausztriai dinasz-

tiával nem akarnak kibékülni, sem kiengesztelődni a szláv és román fajokkal; azt sem látják be, hogy szövetséges nélkül nincs kilátás győzelemre. Horvátországról hajlandók lemondani legfőlebb, minthogy azt vélik, eképen a határőröktől, mint ellenektől megmenekednek, de azt nem veszik figyelembe, hogy Horvátország a szláv fajok s érdekek vezére, mely az összes szláv ügynek egykor képes diadalmat szerezni. Ki fog minket e túsában segíteni? Ausztria nem. Értem a dinasztíát. A németek sem, az olaszok sem, a szlávok sem. A külföldön a fennálló rend barátai sem, értve ezek alatt a francia doctrinaire-eket, és az angol tory-kat. A demokraták is ellenünk vannak, még Mazzini is, mint a francia republikánusok is. Kossuth és hívei Európa színpadán ép olyan politikát követnek, mint követtek otthon, midőn mindazt, mi Magyarország határain belől történt, belső ügynek tekintették. Elszigetelik magokat minden elemtől, attól, mely elvekből indul ki, ép úgy mint attól, mely tetteinek mértékéül a hatalmat veszi". (Szemere Naplói. I. köt. 173—174. l.)

Annyi bizonyos, hogy Kossuth ez idő szerint ellene volt a románokkal való minden alkudozásnak, sőt igyekezett befolyásának egész erejével is odahatni, hogy azok foederáczióalis eszméjöknek még az európai emigráció különféle bizottságaiban se szerezhessenek pártolókat. Kossuth halálának alkalmával a bukaresti „Constitutionalul“ czimű hirlapban B. C. Livianu igen érdekes dolgot közöl erre vonatkozóan.

B. C. *Livianu* e czikkében azt mondja, hogy az alább közlendő dolgokat neki a már évek előtt elhunyt olasz patrióta, Quadrio beszélte el még 1875-ben. Ez a Marzio Quadrio annak idején az európai demokratikus forradalmi bizottság olasz titkára volt s azért beszélte el ezeket Livianunak, hogy közölje Bratianu Dimitriével, mint érdekelt féllel. Livianu azt mondja, kérte Quadriot, hogy mind e dolgokat nagyobb hitelesség kedvéért foglalja írásba, de Quadrio, hivatkozva egészségi állapotára, mely az írást rá nézve a lehetetlenséggel határossá tette, e kérés teljesítését megtagadta.

1852-ben vagy 1853-ban — ugymond Quadrio — szervezkedett az európai demokrata forradalmi bizottság a külön-

böző nemzetek forradalmárainak delegáltjaiból. E bizottság Mazzini elnöklete alatt Luganó városában több ülést tartott. Az első ülések egyikében Mazzini azt a formális indítványt tette, hogy szólítsák fel a Párisban székelő román forradalmi bizottságot is, hogy magát e középponti bizottságban egy-két taggal képviseltesse. Alig végezte azonban Mazzini beszédét, Kossuth szót kért s hevesen megtámadta Mazzini indítványát, azt mondván, hogy a románok nem képeznek nemzetet, hanem csak holmi törzsek, összeverődve különféle csoportokba minden történet, hagyomány, nemzeti öntudat és közös nyelv nélkül, folytonos ellenségeskedésben élve egymás között is.

E nyilatkozat ellen a komité minden tagja tiltakozott s oly zaj támadt, hogy Mazzini kénytelen volt az ülést felfüggeszteni. Az ülés újabb megnyitása után Mazzini szólalt fel legelőször s kijelentette, hogy nézete szerint a román nép nemzeti alkatelemeire és jelentőségére nézve gazdagabb, mint a magyar. Van olyan eredete, van olyan faja, mint a minő nincs a magyarnak s van is nemzeti öntudata a népnek, öntudata annak, hogy a rómaiaktól származik. Hasonló értelemben nyilatkoztak a bizottság francia, olasz, német és lengyel tagjai is. Kossuth látván, hogy senki sincs az ő nézetén, még saját nemzetbeliei sem fogadják el, a nélkül, hogy többé szót kért volna, elkezdett kiabálni, hogy kilép a komitéből, ha Mazzini indítványát elfogadják, mert a bizottság csak nemzetek s nem egyuttal törzsek képviselőiből is alakult meg.

Mazzini indítványa azonban Kossuth szavazatától eltekintve, egyhangulag elfogadtatott s a párisi román komitét felszólították, hogy küldje el megbizottait. Kossuth ezután feltűnő hidegséggel viseltetett e kérdés iránt. Ugy tett, mintha e dolog egyáltalán nem is érdekelné. Lemondani azonban nem mondott le. A párisi román forradalmi bizottság Bratianu Demetert küldötte Luganoba.

Bratianu Luganóba épen egy ülés kezdetén érkezett meg. Az ajtónálló nem ismerte s ezért bevezette egy oldalszobába s azután bement az ülésterembe, hogy a most érkezett idegent bejelentse. Mikor bejelentette, hangos öröm tört ki mindnyájok ajakán s Mazzini fenszóval mondá: tessék, jöjjön be!

Az inas azonban nem csukta volt jól be az ajtót s Bratianu hallhatta, hogy Kossuth, ki egy karosszékből hátradőlve pipázott, gunyosan így kiáltott fel: *L'enfant trouvé de Mazzini!* Mazzini erre öklével úgy ütött az asztalra, hogy a tintatartó feldőlött és hangosan így kiáltott fel: *L'enfant légitime de la providence!* Kossuth gunyos nyilatkozata egyfelől, másfelől pedig Mazzini felindulása siketítő zajt okozott a gyülekezetben s e zaj között nyílt meg az ajtó s lépett be Bratianu Demeter. — *Tableaux!* Mindnyájan kővé meredve, mintegy oda-szegezve ültek székeiken. Bratianu Demeter, ki hallotta a zajt, de okát nem tudta, mintegy köszöbor állott meg az ajtótól egy pár lépésre. Ledru Rollin volt az első, ki magához tért s elkezdett tapsolni; a mire aztán mindnyájan üdvözltek, sőt maga Kossuth is. Bratianu ezután is sokáig törte a fejét a nélkül, hogy kitalálta volna a belépését megelőző nagy zaj okát.

Mikor ezeket Quadrio nekem elbeszélte — folytatja B. C. Livianu — azt kérdeztem tőle; minő hatást tett rá Kossuth magatartása a román kérdésben? — Kedves fiain — mondá Quadrio — már azelőtt jóval meg voltunk győződve, én is, meg Mazzini is, hogy Kossuth karakter nélkül való ember. Ő csak affektálta a nemzetiségi elv iránt való lelkesedését, de csak hóhérnak lett volna jó a nemzetiségek számára Egy pár nap múlva e beszélgetés után Quadrio a „*Roma del Popolo*“ című ujság 1871. 4., 5., 6. számaiban egy levél kíséretében küldötte meg B. C. Livianu-nak azért, mert ezekből elolvashatja Mazzini nézeteit Olaszországnak általa kontemplált nemzetközi politikájáról. Természetesen beszél a Duna mentén lakó románokról is, kiket Kossuth nem akart befogadni az európai forradalmi bizottságba, de Mazzini nagyon rajta volt, hogy a románokat, kiket Kossuth Mazzini talált gyermekeinek nevezett, Bratianu képviselje.

Ha a magyar és a román emigránsok egymáshoz való viszonyát elfogulatlanul és kritikai szemmel vizsgáljuk, kénytelenek vagyunk bevallani, hogy a román emigránsok nemzetiségi politikáját az európai forradalom emigránsai nagyobb rokonszenvvel fogadták, mint a magyar emigránsokét, különösen

pedig a Kossuth-féle s így bizonyos fokig hivatalosnak tekinthető nemzetiségi politikát. És ez nagyon természetes is, mert a történelmi jog Mazzini és társai előtt nagyon is arisztokratikusnak s a demokrata elvekkel ellenkezőknek tetszett. Nekik kizárólagosnak és önzőnek tűnt fel az, mi voltaképen a magyar nemzetnek életföltétele volt. Aztán e demokrata forradalmároknak sehogysem fért a fejükbe, hogy miért ragaszkodnak a magyarok úgy a multhoz. Nemcsak III. Napoleon nyilatkozott úgy a magyar emigránsokról, hogy nem forradalmárok, hanem az igazi telivér forradalmárok sem tartották őket azoknak. Hogy is tarthatták volna forradalmároknak azokat az embereket, kik törvénykönyvvel kezökben követelték törvények és szerződések által biztosított közjoguk visszaállítását. Mennyivel igazibb és őszintébb forradalmárok voltak a románok, kik sem a multból, sem a tényleges állapotokból nem akartak semmit fentartani. A magyaroknak czéljuk a régi közjog restaurálása volt, a románoknak pedig olyan új közjog teremtetése, melynek alapját nem a történelmi jog, hanem az általános emberi jog képezte. A románok lehettek tisztavizű forradalmárok, radikális demokráták, mert az ő multjokban semmi sem volt olyan, a melyet restituálni érdemes lett volna, de a magyarok jövődjének hatalmának multjok volt mindig egyik leglényegesebb alkateleme.

Aztán meg azt sem szabad felednünk, hogy a román emigránsok a magok internáczióális francia kulturájokkal közelebb állottak az olasz és francia demokrata forradalmárok eszejárásához, és érzelmi világához, mint a mi specifikus magyar jogászai kulturájú emigránsaink. A román intelligencia Párisban tanult akkor is, a hol köztők és a francia közvéleményre alakító befolyást gyakorló egyének között nem egy ízben szoros barátság kötődött, a melyet a román emigránsok nagyon kitűnően fel tudtak használni a magok előnyére.

November havában a „Latin Unio“ czimű egyesület egy bankettet adott, melyen Türr tábornok, kinek neve e tanulmányban még elő fog fordulni, felköszöntötte a románokat. E felköszöntő által provokálnak érezvén magát a román kulturális liga párisi szekeziójának elnöke, Cantili, egy igen érdekes

beszédben fejtegette a románság Franciaországhoz való kulturális viszonyát. „Mi elmentünk Olaszországba és ott, eredetünk tündöklő forrásainál újra született a mi nemzeti érzületünk. A mi nagy költőnk, Alexandri ifjúságát Olaszországban töltötte Traján oszlopának lábainál; szoros barátságban élt Mazzinival és az olasz szabadság összes bajnokaival. Történetírónk Balcescu, a románok e Michelet-je a déli nap sugaraiban, Nápoly szép ege alatt nőtt fel és mikor kegyetlen betegség támadta meg, elvált övéitől és elment, hogy Olaszország földjén aludja utolsó álmát, mert holtan is érezni akarta az olasz szabadság fájának újból való kihajtását. A mi pedig Franciaországot illeti uraim, ismétlem, hogy nemcsak nekünk, de az egész világnak is például és gyámolítóul szolgált. Földje igazi menedékhelye volt mindazoknak, kiket a zsarnokság üldözőbe vett. Magas fokon álló fenséges tudományát szétosztotta mindenki között. Kincseit és fiainak vérért Franciaország igen sok ország szabadságáért és függetlenségéért áldozta fel nem egyszer“.

„1830-tól kezdve a román ifjakkak nagyszáma kereste fel a szabadelvű eszméknek azt a tüzhelyét, melyet Párisnak neveznek. A mi legkitünőbb hazánkfiai, kik közülünk magasan kiváltak, mint Ghica János volt londoni román követ, Alexandri Vazul, ki mint Románia követe halt meg Párisban, Câmpineanu, Golescu, a Bratianu testvérek és Rosetti, kik Romániában a legnagyobb politikai szereplők voltak, kivétel nélkül mind Franciaországban képződtek. A román szabadelvűséget, a román haza ujjászületését mi ez embereknek köszönhetjük. A francia államférfiak, publicisták, történetírók, kiket mindenkor az igazság nagylelkű érzülete vezetett, több ízben kitünő szolgálatokat tettek a román ügynek, támogatván tehetségükkel és ismeretessé tevén a világ előtt azt. Oly dolog, melyet nem lehet elfelejtenünk *Regnault* Illés 1855-ben írta meg „A dunai fejedelemségek történetét“, *Ubicini* pedig megírta Románia történetét. *Bataillard*, *Vailant*, *Colson*, *St. Marc-Girardin* pedig tollukkal védelmezték nemzetiségünket. Koronája volt mindennek az, mikor a College de France egy tanára megindult hangon fejezte ki irántunk való részvételét. Ez Michelet volt, az önök

nagy, népszerű történetírója, a ki rólunk úgy beszélt, mint egy feláldozott nemzetről s az ő szavai legendaszerű mélységben nyomódtak be a román nép lelkebe. Ugyancsak a College de France tanára volt, a nagy történetíró Quinet Edgar, ki informáltatva egy román leánytól, *Assachi* kisasszonytól, nagy szolgálatakat tett nekünk kitűnő tehetségeivel. Nincs egyetlen román, kinek emlékezetébe ne lett volna bevésve, mint életének egyik legszebb epizódja az az időszak, a mikor Quinet Edgar szándékozván közreadni „A románok története”-t, mi ifju románok, kik a nyilvános politikai életre készülünk, felhasználtuk ez alkalmat arra, hogy legmélyebb hálánknak adjunk kifejezést és ő ekkor azt mondotta, hogy a francziák és a románok egyesülése „bevégzett tény”. Ezeket a viszonyokat és rokonszenveket fel tudták a román emigránsok akkor is használni a magok előnyére, épen úgy, mint fel tudják most a liga ügynökei a mi kárunkra.

XIV.

A párisi magyar emigráció sürgeti Kossuthot, hogy mondja el véleményét a nemzetiségi kérdés és a keleti konfoederáció tárgyában. Kossuth tervezete. Általános elvek és fejtegetések. A nemzetiségek jogai a községi-, a megyei- és középponti kormányzatban. A keleti konfoederáció. Horvátország és Erdély helyzete. Kossuth e tervezetének összehasonlítása eddigi álláspontjával. Mit követeltek a román forradalmárok Kossuthtól és mit a reakció mellett harczoló erdélyi románok Austriától? A subjektív és objektív okok felsorolása, melyek érthetővé teszik a keleti konfoederáció eszméjének felvetődését. A krími háboru. Mi okozta e háboru kitörését. A szultán magatartása. Austria helyzete szemben Oroszországgal. A szultán Klapkát akarja a dunai hadsereg fővezérévé tenni. Golesecu értekezik Klapkával és Telekivel. Austria csatlakozik a nyugati hatalmakhoz s így lehetetlenné teszi, hogy e háboruban szerep jusson a magyar emigrációnak. Gál Sándor terve és az orosz szövetség. A román fejedelemségek állapota 1848. szeptemberétől a krími hájáratig. Osztrák okkupáció. A román emigránsok működése a párisi sajtóban és a császár udvaránál. Napoleon miért pártolja a román törekvéseket. A párisi békének a román fejedelemségekre vonatkozó pontjai. A szultán összehívja a moldovai és oláhországi nemzeti-gyűléseket. E gyűlések a fejedelemségek unioja mellett nyilatkoznak. A porta e határozat ellen tiltakozik. A nagyhatalmak képviselői a fejedelemségek számára alkotmányt csinálnak. Ez alkotmány alapján összehívják a fejedelem választó nemzetgyűléseket. Cogolniceanu működése az unio mellett. Moldovában Cuzát egyhangulag választják fejedelmé. Oláhországban nehezebben megy a dolog. Heves jelenetek a képviselők igazolásánál. Boerescu indítványa és beszéde. Az utca befolyása. Cuzát egyhangulag Oláhország fejedelmévé választják. A román emigránsok elérték törekvéseik főcélját. Az emigráns politika megszűnik, a gyakorlati politika pedig nem akar tudni semmit a magyar emigrációval való szövetkezésről.

A párisi magyar emigránsok bizottsága azonban nem elégedett meg Kossuth ez egyszerű visszautasító válaszával. A kérdést elsőrangú fontosságúnak tartván, felszólította, hogy ha nem

helyesli az eddigieket, hát adjon ő maga részletes programot, mely egyuttal minden további tárgyalásnak is alapját képezhetné. Kossuth nem sokáig habozott, mert még brussai tartózkodása alatt megírta ezt a kívánt programot, mely egész terjedelmében közölve van francia nyelven *Irányi és Chassin*: „Historie politique de la revolution de Hongrie 1847—1849“ című művének „La réconciliation des races“ című fejezetében (I. köt. 365 és köv. lapokon). Magyar fordításban pedig a „Közelmult Titkaiból“ című pamflet I. füzetének 65—99. lapjain.

E tervezet lényege a következőkben foglalható össze:

Kossuth e tervezet bevezető részében kifejti, hogy a népfőnség elvén alapuló parlamentáris kormányzást magában véve nem tartja a szabadság biztosításának. E mellett gondoskodni kell oly intézményekről, a melyek lehetővé teszik az önkormányzást is. Az egyén az egyéni jogok gyakorlatában; a család a családi ügyekben; a község a községiekben; a megye a megyei ügyekre nézve ép oly sérthetetlen közegei a népfőnségnek, a minő a nemzet a maga összeségében az állam ügyeire nézve. Szabad országban szükséges, hogy a polgároknak szabad legyen magukat kormányozni mindenben, mi jogaikra vonatkozik, melyeket mint egyének, mint családtagok, mint község vagy mint megye birnak. E mellett az egyénnek védelmet kell találnia a család önkénye ellen a községben; a község önkénye ellen a megyében, a megyéé ellen az államnál s végre az államé ellen az alkotmány által elismert egyéni, családi, községi és megyei önkormányzat sérthetetlenségében. A megye megleli saját oltalmát azon szabadságban, miszerint megtagadhatja a kormány önkényes rendeleteinek végrehajtását, továbbá tisztviselőinek felelősségében.

Ezek azok az alapelvek, a melyekből kiindulva akarja szervezni a független, modern és demokratikus magyar államot. És épen ez elvek alapján szükségesnek tartja, hogy az alkotmányban fel legyenek sorolva az egyéni jogok. A gondolat- és a lelkiismereti szabadságon kívül az egyéni jogokhoz tartozik a *társulás szabadsága* is. Az embernek elidegeníthetetlen joga embertársaival erkölcsi és anyagi jogai védelmére egyesülni. Az

egy hitvalláson levő egyének egymással vallásos érdekeik ápolására és védelmére is társulhatnak, mert szerinte az egyház oly társulat, mely szabadon szervezkedhetik és kormányozza magát. Semmi köze az államhoz s az államnak semmi köze hozzá.

Igen, de „vannak országok, melyeknek lakói különböző nyelveken beszélnek és így különböző fajokhoz vagy ha úgy tetszik, különböző nemzetiségekhez tartoznak. Ezek vagy egymással összekeverve élnek, vagy, habár többé-kevésbbé tömör zömöket képezve, azon területen vannak letelepedve, mely földrajzilag és történetileg az államot képezi. Mi történjék akkor a nemzetiség érdekében? Feloszszák-e a lakosok az állam területét a különböző nyelvek szerint?”

„Ez vagy anyagilag lehetetlen, mivel a nemzetiségek egymással összevegyülve laknak, vagy legalább politikailag lehetetlen a nélkül, hogy az állam felbomlásnak kitéve ne legyen s hogy a többi nemzetiségek joga csorbát ne szenvedjen.”

„Az állam feltételez egy nemzetet, de a nyelv magában nem egyedüli kritériuma egy nemzet létezésének. A nyelv egyése nem elégséges megállapítani a nemzet egységét és a nyelvek különfélesége nem akadályozza a nemzet egységét. Anglia nyelve ugyanaz, mi az Egyesült-Államoké s mégis Anglia és az Egyesült-Államok soha se lesznek egy nemzet. Másfelől az Egyesült-Államokban vannak lakosok, kik angol, ir, francia, spanyol, németalföldi, német, olasz s isten tudja hány más nyelven beszélnek, sőt némely nemzetiség ott milliókra menő egyéneket számlál. Mindazáltal minden nyelvkülönbség daczára nem képeznek-e egy nemzetet az Egyesült-Államok? S nem volna-e szörnyű gondolat azt kívánni, hogy az Egyesült-Államok nyelvek szerint széttagoltassanak? Másik példa. Valjon Helvetia nem nemzet-e, mivel ott német, francia, olasz és vallon nyelven beszélnek?”

„Mit tegyenek tehát nemzetiségök biztosítása s fejlesztése érdekében egy különféle nyelvű állam lakói?”

„Azt, a mit vallásos érdekeik fejlesztése és biztosítása céljából tesznek. Társuljanak! A nyelv közössége társadalmi

érdekü ugyanazon jogcimmal, mint a hit közössége. Fejlődését az államon belüli társulás útján kell eszközölni, de nem szabad azt az állam fölé helyezni, mert ez az állam felbomlását vonná maga után.“

A mint eljártak az egyházi önkormányzatot illetően, ugy kell eljárni a nemzetiségi ügyekre nézve is, mert „a nemzetiség társadalmi érdek épen ugy, mint a vallás.“

„E végből az egyik vagy másik nemzetiséghez tartozó honpolgárok álljanak össze községenként nemzetiségök érdekében. Küldöttek által társuljanak kerületenként s a kerületek csoportosuljanak egy nemzeti egyetembe. Szervezkedjenek azután, a mint jónak látják. *Válasszának egy nemzeti főnököt s nevezzék el azt vajdának vagy hoszpodárnak vagy bármi néren.* Nemzeti egyetemökhöz csatolják oda, ha hasznosnak itélik, egyházuk és iskoláik igazgatóságát s alkossanak alapszabályokat, melyek szerint kormányozni kívánják társulatukat. Egyszóval, miután tökéletes önkormányzatot élveznek, képesek lesznek fejleszteni mindazon erkölcsi és társadalmi érdekeket, melyeknek összeségében befoglaltatik az, mit nemzetiség alatt értünk. E társulatnak nincs semmi köze az államhoz s az államnak semmi köze hozzá. Az állam csupán egyet kíván tőle, azt, hogy cselekvései s nyilatkozásai nyilvánosak legyenek. Ily módon egyszerű társulás útján kell biztosítani a nemzetiségi érdekeket, melyek az egyéni jogok keretébe tartoznak.“

Azután azt fejtegeti Kossuth, hogy a nemzetiségi érdekek hogyan illesztődjenek a községi önkormányzat keretébe és mily fokig érvényesüljenek? Kossuth felfogása szerint a saját ügyeit szabadon és függetlenül kezelő község az általános szavazatjog alapján szervezendő. És miután az általános szavazatjog sérthetetlen alapot képez, a község belügyeibe sem a megye, sem a kormány, sem az országgyűlés bele nem avatkozhatik.

„Következőleg minden község maga fogja meghatározni, még pedig időről időre, melyik legyen hivatalos nyelve. Abban írja jelentéseit a megyéhez, kérvényeit a kormányhoz és az országgyűléshez. A megye válaszait és végzéseit s ennek közvetítése mellett a kormány válaszait és végzéseit azon a nyelven kapja,

melyet a megye saját használatára fogadott el. Azonban, ha ez a megyei nyelv nem ugyanaz, mi a községé, akkor a megye közlései szövegéhez egy fordítást mellékel a község nyelvén. Mindazáltal az alkotmány kiköti a kisebbség javára, hogy minden egyes egyén jogosítva van panaszát vagy kérelmét a községhez intézni s a községi bírák előtt magát saját nyelvén védelmezni is.“

„Egyike a nélkülözhetetlen feltételeknek egy község alakításához az, hogy legalább egy községi iskolát állítson. Ezen iskolában, ha a lakosok különböző hitűek, vallási oktatás nem adatik. Erről gondoskodni minden egyes hitfelekezet külön dolga. Az iskola a község vezetése alatt levén, ő határozza el azt is, mely nyelven tanítson a mester. Az alkotmány azonban biztosítja a tanszabadságot és a tanfolyam szabad választását. A más nyelven beszélő kisebbség, bármely társulat, minő az egyház, nemzetiségi, gazdasági, iparos, kereskedési stb. egyesület, sőt bármely egyén is állíthat iskolát a nyilvánosság ellenőrzése alatt s mindenki választhatja iskoláját. Se megye, se kormány, se törvényhozásnak nincs joga a községi elemi iskola igazgatásába avatkozni. Mindazáltal a törvényhozó az állam általános érdekében meghatározza az adandó oktatás minimumát. A községi tisztviselő, ki az iskolára felügyél, felelős lesz a kormánynyal szemben az előírt oktatási minimumról. E tekintetben a kormány felügyeleti joggal fog birni, de ezt csak a megye közvetítése mellett gyakorolhatja. Ilyen forma szervezés mellett a népfőnség teljes alkalmazásban részesül; a nemzeti-iségi érdekek, a kisebbségek, valamint az egyének jogai egyuttal meg lesznek óva.“

A megyék a népfőnség ugyanazon elvei alapján volnának szervezendők, mint a községek. A megyék számát és határait a törvényhozás határozza meg. Ha csak fontos okok nem forognak fenn, nem kell megváltoztatni a történelmi határokat. A megye általános szavazattal választott képviselőkből és bizonyos időszakokban a területén létező községek által választottakból áll.

„A megye közgyűlése első összejövele alkalmával elhatározza szavazattöbbséggel, melyik legyen a közigazgatási nyelv

a következő választásig? Ezen a nyelven fog a kormánnyal levelezni, de oda mellékelvén egy magyar fordítást, ha nem a magyar választatott. A kormány válaszai s rendeletei ugyanezen módon küldetnek hozzá. Eredeti szövegnek mindig az fog tekintetűni, mely a megye nyelvén lesz írva. Mindazáltal fontos, hogy itt is, úgy mint a községben a kisebb szám joga tisztelben tartassék. E szerint a közgyűlésen mindenki saját anyanyelvén szólhat és ugyanazzal élhet minden panasz- és kérelemleveleiben, vád- és védírataiban a közgyűlésen úgy, mint a megyei hivatalok és bíróságok előtt. Ez okból köteles a megye tolmácsokat tartani törvényszékei mellett.“

„Minden megye köteles felállítani és fentartani egy másodfoku iskolát, félretevén minden vallásra való tekintet. A tanítási nyelv felett a közgyűlés határoz. De szükséges volna a megyében használatban levő valamennyi nyelvet tanítani az iskolában, úgy hogy a tanítványok azokat magukéivá tehessék. E nyelvtanítás a megye részére kötelező volna; a tanulók részére szabadon választott tantárgyat képezne. Az iskolákban adandó oktatás minimumát a törvény határozza meg. Az iskolát igazgató tisztviselő e minimumról felelős a kormánynak. A megyei kisebbség tagjai (magánszemélyek, társulatok) jogosultak másodfoku iskolákat alapítani, a mint elemi iskolákat állíthatnak.“

A törvényhozó hatalmat az országgyűlés gyakorolja. Ez áll a képviselőházból és a szenátusból. A népképviselőket a választókerületek választják általános szavazati joggal. A szenátus tagjait a megyei közgyűlések választják és pedig minden megye két szenátort.

„A törvényhozás tagjai a parlamenti tárgyalásokban az országban divó nyelvek bármelyikét használhatják. Az ülések jegyzőkönyvei magyar nyelven lesznek szerkesztve, de a törvényeket ki kell hirdetni mindazon a nyelveken, melyeket a községek magukéinak fogadtak el. Kétely esetén a magyar szöveg lesz a hiteles“.

Nincs ugyan világosan kifejezve a javaslat illető részében, de az eddig előadottakból és az egésznek szelleméből határo-

zattan következik, hogy a végrehajtó hatalom hivatalos nyelve a magyar lenne ép úgy, mint az egyetemi oktatásé és a legfőbb ítélőszéké is.

A mi pedig a szomszédos nemzetekkel való szövetekezés eszméjét illeti, úgy van meggyőződve, hogy a szövetség eszméjének van jövője az Alsó-Duna mentén a jobb- és balparton. „Ezen eszmét határozottan pártolom, feltéve, hogy a szövetség alakítására hivatott államok nem vágyódnak egymás területének elfoglalására, sem egymás önhatósági függetlenségének megtámadására s feltéve azt is, hogy ezen jogok épségben tartása mellett frigyök a külvesélyek elleni kölcsönös biztosításra szorítkozzék“.

A mi pedig in genere a magyarországi nemzetiségi kérdést illeti, vázolt tervezetéből — ugymond — meg lehet látni „mikép, elkezdve az egyéni jogoktól, melyeknek részét képezi a társulati jog a gondolat és a hit körében s egyszóval minden társadalmi viszonyokban: — az állam minden organumain keresztül, melyekből összealakul, úgy mint a községben, megyén, törvényhozáson, kormányzaton, igazságszolgáltatáson, közigazgatáson; egyszóval mindenütt folyvást tekintettel voltam a nemzetiségek érdekeire, fejlődésökre, úgy mint biztosítóikra, úgy annyira, hogy — ha csak azt nem akarják, hogy az állam nemcsak a magyar nemzetiség, de valamennyi nemzetiségek romlására szétbomoljék, vagy hogy egyik nemzetiség, bármelyik legyen az, feláldoztassék a másiknak — valóban nem tudom, mit kívánhatnának még ennél többet a nemzetiségek“.

Javaslatának hátralevő részében Kossuth a nemzetiségi kérdésnek aztán ugyszólván közjogi részét fejtegeti; azt t. i., hogy miként alakuljon az a magyar királyság tartományaiban és kiegészítő részeiben. A mi Horvát- és Szlavonországot illeti teljesen méltányosnak és igazságosnak találja, hogy ez országok beligazgatásuk szempontjából tekintve, Magyarország kormányától és törvényhozásától teljesen függetleneknek ismertessenek el, mert e csatolt országok történetileg mindig külön országok voltak. Köztök és Magyarország között csak egy szövetségi kötelék létezzék. A közös ügyeket fel kellene sorolni egy új szö-

vetségi szerződésben. Kossuth nézete szerint e közös ügyek közé csupán a terület közös védelmét szárazon és vizen, a külhatalmakkal való viszonyt, a határszéli vámokat, a kereskedelmi rendtartást és a tenger felé vezető közös közlekedési utakat kellene beiktatni.

„Erdély nincs abban a helyzetben, melyben Horvátország. A nemzetiségek szempontjából nem képez tömör és magában elzárt nemzetet. Területi és történeti szempontból sem mutatja fel magát, mint külön vált és mellékelt ország. Ellenkezőleg Erdély Magyarországnak egy része; bizonyos ideig el volt tőle szakasztva, de újból egyesített vele 1848-ban, még pedig egyhangu akarattal. Erdélyi nemzetiség nem létezik. E szerint itt nem lehet arról szó, hogy biztosítékot keressünk az erdélyi nemzetiség számára Magyarországgal szemben; hanem arról, hogy az Erdélyben lakó nemzetiségek kölcsönös jogait megoldalmazzuk“.

„Különösen a szászokról és az oláhokról van sok mondani valóm. A szász nemzetre vonatkozóan meg kell jegyez-nem, hogy az általam javasolt szervezet mellett a nemzet nemcsak megtartaná székeit (közigazgatási területeit) egész önhatóságukkal egyetemben, a mint ezt a „megyék szervezete“ című fejezetben leírtam (a megye szót csak rövidsége miatt használtam s nem akartam neki kizárólagos régi értelmét fenntartani). Mindaz, mit a megyékről mondtam, a szász és székely székekre is alkalmazandó, valamint a jászok, kunok és hajduk kerületére, s a vidékekre. Azt mondom tehát, hogy a szász nemzet nemcsak megtartaná székeit és vidékeit, hanem még azon szorosabb nemzeti egységet és önhatóságot is, melyet hajdan élvezett. De sőt ezt az autonómiát és egységet a szász területeken lakó valamennyi lakosok jogegyenlősége és az általános szavazatjog alapján szabadon fejleszthetné és legfőbb tisztviselőjét teljes függetlenséggel maga választhatná. Azonkívül az országgyűlés két házába képviselőket és szenátorokat a méltányosságra fektetett számban választana“.

„Hasonló autonómiában és képviselőben részesülne a székely nemzet is.“

„A mi az oláhokat illeti, meg vagyok győződve, hogy az általam javaslatba hozott alkotmány uralma alatt, melynek alapjai: az általános szavazat, a jogegyenlőség, az önkormányzat a községben s a megyében és az országgyűlésen való képviseltetés, erdélyi oláh testvéreink mind a nemzetiség, mind a polgári és politikai viszonyok szempontjából maguk is óhajtanák Erdély és Magyarország közigazgatási unióját, a mint 1848-ban kimondatott; meg vagyok győződve, hogy lehetetlen nem óhajtaniok ezt az uniót, ha saját érdekeiket komoly megfontolás alá veszik.“

Ila már most összevetjük Kossuthnak e tervezetét e kérdésben tett eddigi nyilatkozataival, alkudozásaival és javaslataival, látjuk, hogy ő nem ment túl azon, mit a szabadságharcban is és azután is minden alkalommal hangoztatott s melyet a következő szavakkal fejezett ki: „A nemzetiségi kérdés megoldása csak az által nyerhet állandóságot és biztosságot, ha Magyarország — míg egyrészt *saját területi ép-ségéhez és politikai egységéhez* tántoríthatatlanul ragaszkodik — másrészt őszintén barátságos politikát követ azon szomszéd fejedelemségek irányában, melyeknek függetlensége és szabadsága iránt román és szerb ajku polgártársainknak, mint fajrokonainknak, meleg rokonszenvet kell természetesen táplálniok.“

Csupán csak egy dolog van e tervezetben, mi ellentétben van eddigi felfogásával és nyilatkozataival, az t. i., hogy megengedhetőnek tartja, hogy a különféle nemzetiségek szervezkedve, maguknak egy nemzeti főnököt választhassanak, a kit aztán tetszésök szerint vajdának vagy hoszpodárnak nevezhetnek. Emlekezhetünk, hogy 1848 augusztusában azt, hogy a szerbeknek külön vajdát, az oláhoknak pedig külön kapitányt s ez által nekik az államban külön statust, külön területi közigazgatást adjunk, oly lépésnek tartja, mely Magyarország dismembrációjára vezetne. Igaz ugyan, hogy az a nemzeti főnök, kinek választását Kossuth javaslata megengedi, tisztán kulturális tekintetben állana az illető nemzetiség élén s nem volna közigazgatási jogkörrel felruházva. Nézetünk szerint azonban egy ilyen nemzetiségi főnöknek még tisztán kulturális hatáskörben való megengedése is lépés volt a lejtőn lefelé.

A mi még, ettől a nemzeti főnöktől eltekintve, Kossuth e javaslatában mint a nemzetiségeknek adott kedvezmény előfordul, az mind meg volt a Balcescuékkal kötött szerződésekben és az 1849-ben Szegeden hozott nemzetiségi törvényben, sőt lényegében alapját képezi az 1868-ki nemzetiségi törvénynek is. Kossuth ez alkalommal is elment egészen odáig, a meddig saját felfogása szerint az állam területi épségének, egységének és magyar jellegének megsemmisítése nélkül elmehetett.

A románok azonban Kossuth e tervezetével nem voltak megelégedve, nekik területi existentia kellett és pedig úgy a magyarokkal tartó román forradalmároknak, mint az osztrák absolutismus zászlai alatt harczott erdélyi román vezetőknek. Amazok foederációra akartak lépni az önálló és független Magyarországgal, de csak oly feltétel alatt, ha Magyarország beleegyezik, hogy keleti része a székely havasoktól elkezdve, a Nagyváradon—Aradon—Temesváron át északról dél felé húzott vonalig a mai Romániával egy államtestté egyesíttessék. Ezek pedig hű alattvalói akartak lenni az osztrák császárnak, de csak azon feltétel alatt, ha az egységes osztrák birodalomban levő románoktól lakott összes területek egyetlen politikai államtestbe egyesíttetnek s annak mint corpus separatum-nak külön nemzeti főnöke és külön nemzeti közigazgatása lesz. Nem akartak tehát Ausztriától elszakadni, sőt ellenkezően szívesen látták volna, ha Ausztria a fejedelemségeket, melyeknek helyzete nemcsak tűrhetetlen, de bizonytalan is volt, okkupálná s aztán egyesítené a saját kormánypálcájára alatt élő s önálló nemzeti közigazgatással bíró román tartományokkal. Utóvégre is Dáko-Románia a Habsburgok kormánypálcájára alatt is Dáko-Románia lesz, mint meg lesz a román forradalmárok felfogása szerint a nemzeti egység a magyarokkal való szövetség esetén is. A forma mellékes, a földolog a nemzeti egység, a románság ez aranyos álma, politikai törekvéseinek e vezérlő csillaga, a körülményekhez képest bevallott vagy eltitkolt célja. Ily áron azonban sem Kossuth, sem Bécs nem egyezhetett ki a románokkal.

De hát miként juthatott a román és magyar emigránsoknak eszébe ez a keleti konfoederáció? s miként volt lehetsé

gés, hogy államférfiúi reputációval bíró emberek szemében egy ilyen utópisztikusnak látszó terv megfontolást érdemlő komoly dolognak tűnhetett fel?

Ennek kettős oka van: Egy szubjektív és egy tárgyi. A politikai száműzött lelki világát saját politikai hitvallása foglalja le teljesen. A miért élete a szenvedések szakadatlan láncolatává lett, az úgy szólva maniakus erővel ragadja meg egész érzelmi és eszmevilágát. Azért, abban és annak látszik élni csupán. A folytonos tépelődés, a dolog minden oldalu vizsgálata, a csalódásoktól való félelemmel folytonosan váltakozó reménykedés, képzeletét élénkké és vérmessé tesz. Hinni kezd oly dolgok lehetőségében is, melyeket, rendezett mindennapi életet élve, a képzelet furcsa és ötletszerű játékának tartana csupán. Az emigránsok ilyes fajtájú általános lelkiállapota az egyik, a szubjektív ok.

A tárgyi okot Európa általános, de különösen a Balkán félsziget speciális politikai viszonyaiban kell keresnünk. Nem kellett valami rendkívüli éles politikai előrelátás ahhoz, hogy észrevegye bárki is, ki a külpolitikai helyzet alakulását figyelemmel kísérte, hogy az európai forradalomnak leveretése után, melynek legdrámaibb, legnagyobbyszerű, de egyszersmind leg-hosszabb ideig tartó fejezete is a magyar szabadságharc volt, okvetetlenül a keleti kérdésnek kell napirendre kerülnie. Oroszország, mely Ausztriát megmentette, e tetteivel magának Európa Keletére oly befolyást biztosított, mely okvetetlenül az ő részére fogja billenteni az európai hatalom egyensúlyát. Aztán azt sem szabad felednünk, hogy az 1848-iki forradalmi mozgalmak a Balkán félszigetet sem hagyták érintetlenül. A román forradalom s a délszlávok mozgalmai nyilvánvalóvá tették, hogy az európai török birodalom népeiben meg van a hajlam nemzeti individuálitásuk revindikációjára s hogy e hajlam előbb-utóbb oly követelések alakjában fog jelentkezni, kapcsolatban a török birodalom jövődjével, a melyek elől az Európa sorsát intéző hatalmak ki nem térhetnek. De magának Törökországnak is érdekében állott siettetni a keleti kérdés napirendre kerülését, még pedig azért, hogy a Konstantinápoly felé egyre jobban kö-

zeledő orosz hatalmi törekvéseknek vége szakadjon. Mikor a szultán a magyar menekültek kiadását megtagadta, s kész volt esetleg háborút is provokálni, nemcsak mint a vendégjogot vallásos kötelességből védő igazhitű muzulmán cselekedett, hanem mint előrelátó politikus is. Midőn *Abdul Medsid* basái és vezérei körében kezét esküre emelte, hogy történjék bármi, de a vendégjogot nem szegi meg, tudta azt is, hogy nemcsak a hatalmas Alláh fogja segíteni Ausztria és Oroszország ellen való harcában, hanem Francia- és Angolország hadseregei is, és hogy azok a menekültek, kik most fegyvertelenül egyedül az ő oltalmában biznak, egy-egy hadtestet fognak vezetni Ausztria és Oroszország ellen.

A Balkán-félsziget tele volt gyulékony anyaggal. Csupán egy szikrára volt szükség, hogy kigyuljon az európai konflagráció lángja. Az emigránsok elbukott ügyök diadalát csak úgy remélték, ha a keleti kérdés fegyveres megoldása napirendre kerül. Meg voltak győződve, hogy ebben a harcban Ausztriának tartozó kötelessége lesz hálából Oroszország oldala mellé állania, mert hiszen Ausztria abban a pillanatban, a melyben orosz segítséggel győzelmet aratott a magyarokon a czár játékszerévé alacsonyította le magát; sorsát függővé tette a czár szeszélyétől s így egyuttal önmagán is halálos sebet ejtett. És abból a harcból, melyet Ausztria Oroszország oldalán a nyugati hatalmakkal szövetséges Törökország ellen fog vívni, többé épen ki nem kerülhet. Az emigráció feladata tehát abban áll, hogy egyrészt tisztába hozza a helyzetet a tekintetben, hogy a Balkán-félszigeten minő önálló államalakulásoknak kell létrejönniök, hogy ezek erős gátul szolgálhassanak jövőre nézve az orosz hatalmi törekvéseknek és hogy a szétrobbant Ausztria szerepét a Közép-Dunánál az európai hatalmi egyensúly érdekében, mint nagyhatalom, melyik nemzet vegye át? Ez az Ausztriát pótoló, de egyszersmind Konstantinápolyt az orosz hatalmi terjeszkedéstől megvédő nagyhatalom csupán egy erős és életrevaló keleti konfoederáció lehet. Ez magyarázza meg tárgyi szempontból, hogy a keleti konfoederáció az akkori általános politikai helyzetben nem tetszhetett a legkomolyabb

államférfiu előtt sem agyémnek. Azt sem szabad felednünk, hogy a 48-ki mozgalmak hősei rendkívüli bizalommal voltak a tekintetben, hogy a szabadság és az egyenlőség nagy eszméi összeforrasztó és békítő hatással lesznek minden oly ellentét esetén, melynek oka a nyelv, nemzetiség és a felekezeti különbség. Mi mostanság nagyon jól tudjuk, hogy a felekezeti és nemzeti érdekek tényleg kapcsolatosak oly anyagi és pozitív hasznokkal, melyeket az általános szabadság és egyenlőség végtelenül szép, de tisztán elméleti értékű javaiért nem vagyunk hajlandók feláldozni. Miért ítéljük el tehát őket, ha nemes idealismusokban az emberi természetet jobbnak tartva, mint a minő tényleg, hittek és bízak oly dolgokban, melyeket a mi józan, de önző realizmusunk agyémnél egyébnek nem tarthat. Őket még a tapasztalat nem tanította meg arra, a mit mi nagyon is jól tudunk, hogy az ember a mennyire szereti a maga szabadságát ép oly kevésbé hajlandó tisztelni a másokét, kivált ha az ellentétes anyagiasabb természetű egyéni, faji, vagy állami érdekeivel.

De hogy az általános nemzetközi politikai helyzetet nem rosszul ítelték meg, fényes bizonyítéka a *krimi háboru*.

1853. február 28-án lépett be a nagyvezérhez Mencsikof herczeg, a férlidivatban e néven ismeretes hosszú utazókabátban és sáros csizmákban, követelve a lehető legbrüszkebb hangon, hogy a szultán bocsássa el birodalmának külügyminiszterét, a kotrocséni paczifikátort, Duhamel 1848-ki biztostársát, az egykori Fuad effendit, most már Fuad basát és hajtassa végre a jeruzsálemi szenthelyek birtoklására vonatkozóan kibocsátott fermánokat. Fuad basának az orosz kormány szemében két nagy bűne volt. Először is bátorkodott már 1851-ben javaslatba hozni, hogy az orosz megszálló csapatok hagyják el az oláh fejedelemségeket, mert azokban a béke és rend nemcsak helyreállott, hanem tartósnak is ígérkezik, másodsor partját fogta a szent sirra vonatkozó francia követeléseknek.

A szultán azonban nem volt hajlandó Mencsikof követeléseinek eleget tenni, ki szerette volna Fuad basáék helyébe a nyugati befolyástól irtózó s az orosz ajándékok iránt vonza-

lommal viseltető ó-török párt férfait ültetni. Hasztalan nyujtott be Mencsikof ultimatumot, melyben fegyveres végrehajtással fenyegetőzött, ha követeléseit május 10-ig el nem fogadják. A szultán nem engedte magát a durva fenyegetésektől megrémíttetni. Rendületlenül megmaradt elhatározása mellett. Tette ezt pedig azért, mert nagyon jól tudta, hogy az orosz követelések csupán csak czimek a háboru provokálására. Tudta azt is, hogy a nagyhatalmak nem hajlandók e követeléseket támogatni. Ugy is történt. Stratford angol követ értesülvén Mencsikof fellépéséről, értekezletre hívta össze a nagyhatalmasságok képviselőit, kik ez értekezleten kimondották, hogy a czár követelése jogtalan és sérelmes a szultán függetlenségére s ezért a szultán ez ügyben tanúsított magatartása helyes volt. Mikor május 21-én Mencsikof eredmény nélkül volt kénytelen Konstantinápolyból eltávozni, ép akkor evezett be az egyesült angol és francia hajóhad is a Dardanellák bejárata mellett levő Besica öbölbe.

Mielőtt Mencsikof Konstantinápolyba ment volna, Miklós czár bizalmas értekezletre magához hívatta az angol nagykövetet, Sir Georg Hamilton Seymourt és azt mondotta neki: mit gondol, Anglia nem volna-e hajlandó Oroszországgal megegyezni az esetre, ha valami véletlen módon az a bizonyos beteg ember Konstantinápolyban hirtelen meg találna halni? A beteg ember, ha meg talál halni, örökséget hagy hátra s ha Angol- és Oroszország megegyeznek az örökség felosztását illetően, Franciaország kénytelen lesz a bevégzett tényeket egyszerűen tudomásul venni. A többiek nem számítanak. „A mi pedig Ausztriát illeti — folytató Miklós czár — önnek tudnia kell, hogy mikor Oroszországról beszélek, akkor egyuttal Ausztriáról is szólok”. Lord Seymour figyelmesen végighallgatta a minden oroszok hatalmas urának érdekes fejtegetéseit és nagy óvatossággal csak annyit jegyzett meg, hogy mindaz, a mit ő felsége, a czár mondott, nagyon helyes és szép dolog, de ő a maga részéről azt hiszi, hogy bár a konstantinápolyi beteg ember a sok orvos miatt nagyon is sokat szenvedett, de mégsem olyan halálos, hogy az örökség felosztásáról kellene tanácskozni, mivel hogy a népek és az államok nem oly hamar és könnyen mulnak ki az

árnyékvilágból, mint ő felsége hiszi. A czárnak ez ajánlatát aztán február 9-ről keltezett jegyzékével Lord Russel is elutasította, mert meggyőződése szerint a török birodalom hagyatékának felosztásáról tárgyalásokat folytatni, tekintettel arra az eshetőségre, hogy e birodalom felbomlik, nem volna egyéb, mint tényleg sieltetni e sajnálatos eseményt.

Oroszország, bár nem egyezhetett meg Angliával, Mencsikofot mégis elküldötte Konstantinápolyba azért, hogy kössön bele a portába. Elküldötte, mert meg volt győződve, hogy „mikor Oroszországról beszél, akkor egyuttal Ausztriáról is szól”. Mencsikof küldetésének sikertelensége után pedig megparancsolta Gorceakof Mihály tábornoknak, hogy hadtestével az oláh fejedelemségeket szállja meg s Ausztria császárárt is felhívta, hogy a maga részéről is cselekedjék hasonlóan s tegyen kezet Boszniára, Hercegovinára és Szerbiára. A bécsi udvar soha sem volt talán kellemetlenebb helyzetben, mint most. Tudta, hogy Oroszországnak hálával adósa, de másrészt azt is érezte, hogy ha e háláját oly módon rója le, mint a hogy most az orosz czár kívánja, önmagát teszi tönkre. Angol-, Francia- és Törökország szövetségesek. Elég erők magokban véve is neki és Oroszországnak dolgot adni, de e hármass szövetség, hogy a diadalt maga számára biztosítsa, szövetkezni fog Szárdíniával és a magyar emigránsokkal is és így a keleti kérdés mellett, melybe voltaképen érdekei ellen avatkozott bele, felidézi a magyar és az olasz kérdést is. Hogy aztán egy ily nagyszabású európai konflagraczióknak rája nézve mi lehet az eredménye, a fölött nem sokat kellett gondolkoznia. Hogy a magyar emigráció a kitörendő háboruban szerepet akar és fog játszani, azt a bécsi kormány sejtette abból is, hogy a török kormány Klapka tábornokot, Komárom hősét kínálta meg a dunai hadsereg főparancsnokságával. Szemere Naplóiából tudjuk ugyanis, hogy mikor a krimi hadjárat kitörésének híre szárnyra kelt, Golescu felkereste Genfben Klapkát és Telekit s velök alkudozott, hogy hátha sikerülne azt most elfogadtatni, mit Kossuth visszautasított. Golescu igyekvése azonban most is sikertelen maradt, mert sem Klapka, sem Teleki nem voltak hajlandók pozitív ígéretek tételére.

Klapka tábornok értesülvén, hogy a török kormány a dunai hadsereg főparancsnokságával szándékozik megkínálni, azonnal keletre utazott, a hol, mint Veress Sándor értesít, (A magyar emigráció keleten. II. 3. 4. l.) összehívta az emigránsokat s megkérdezte, nem lenne-e kedvök a török hadseregben alatta szolgálni, természetesen minden vallásváltoztatás nélkül. Ausztria értesülvén a török kormány szándékáról, tiltakozott Klapkának fővezérül való alkalmaztatása ellen. A török kormány nem akarván Ausztriát maga ellen ingerelni, tervétől elállott s Klapkának adott ígérését visszavonta, egyuttal kijelentvén az okokat is, a melyek miatt kénytelen volt ezt tenni. Kárpótlásul azonban megkínálta, hogy fogadja el a kisázsiai hadak fővezérségét. Klapka erre nem volt hajlandó, hiszen az ok, a miért a dunai hadak fővezérségét is elfogadta, nem volt egyéb, mint ama meggyőződés, hogy Ausztria okvetetlenül Oroszország mellett fogja kardját kivonni s neki majdan, mint a török hadak fővezérének, a csatatermek Oláhországba való áthelyezése után sikerül valamit tennie Magyarország felszabadítására.

Ily módon, két malomkö közé jutva, miután Ferencz Józsefnek olmützi találkozása alkalmával nem sikerült a czárt engedékenységre bírnia, sem Konstantinápolyban nem fogadták el tanácsát, hogy engedjenek az orosz követeléseknek, a bécsi kabinet kénytelen volt a birodalom fenmaradása érdekében Oroszországgal szemben a háládatlanság bűnébe esni és csatlakozni a nyugati hatalmakhoz. A nyugati hatalmak megbízottjai Bécsben gyültek értekezletre s itt a közös megállapodásokról szóló jegyzőkönyvet december 5-én irták alá. E jegyzőkönyvben határozatképen kimondották, hogy a török birodalom fennállása jelen határai között az európai egyensulynak főfeltétele s hogy a jelenlegi háboru területváltozást nem vonhat maga után. Ez értekezlet alkalmával tartott diplomaciai ebédén mondotta Bruck miniszter felköszöntőjében, hogy most már Oroszország gögje meg lesz zabolázva.

Mikor Ausztria a nyugati hatalmakhoz csatlakozott, akkor saját létét mentette meg s egyuttal lehetetlenné is tette, hogy a magyar emigránsok azon reménységei, melyeket egy keleti

háborúhoz fűztek, teljesedésbe menjenek, mert hiszen e reményeknek egyetlen pozitív alapját az a biztosnak vélt eshetőség képezte, hogy Ausztria Oroszország szövetségese lesz. Így hiúsította meg Ausztria okos magatartása, hogy az emigránsok ebben a háborúban nagyobb szerepre és befolyásra szert tehessenek. A magyar emigráció vezetői felismervén a helyzetet, e háborúnak passzív szemlélői maradtak.

Inkább csak a kuriozum kedvéért, mintsem fontosságáért emlékezünk meg arról a másik tervről, mely Veress Sándor vélekedése szerint Gál Sándor tábornok agyában fogamzott meg s melynek az lett volna czélja, hogy az emigráció Görögországban, mint orosz segély-esapat szervezkedjék és orosz védelem alatt törjön be keletről Magyarországra, mert hiszen Miklós czár kész, hogy magát Ausztria háládatlansága miatt megboszulja, Magyarországon a felkelést minden tőle kitelhető módon támogatni. E terv szóbeszédnél nem volt egyéb s hatása sem volt több, mint némi izetlenkedés és személyes torzszalkodás előidézése a keleten élő magyar emigrációban.

A krimi hadjárat sem lefolyásában, sem eredményeiben nem volt semmi hatással a magyar ügyre, de annál dusabb gyümölcsöket hozott a román fejedelemségek számára.

De hogy megérthessük a krimi hadjárat eredményeinek fontosságát a romanizmus ügyére nézve, szükséges egy kevésbé arra is visszapillantánunk, hogy mi történt e fejedelemségekben 1848 szeptembere óta?

A román forradalmi mozgalmak leveretése után a fejedelemségek viszonyát a porta és az orosz kormány között 1849. május 1-én kötött balta-limani szerződés szabályozta. E szerződés kimondotta, hogy a fejedelmeket többé nem az ország választja, hanem a porta nevezi ki egyetértően az orosz császári kormánnyal és pedig 7 évi időtartanra, hogy a nemzetgyűlés helyébe a legnagyobb boérok korlátolt számából álló divánok lépnek, hogy az ország adminisztrációjában a fejedelem segítségére legyenek s hogy a tartományok 7 évig még orosz csapatoktól lesznek megszállva.

E szerződés után a porta Oláhországban fejedelemmé

Stirbey-t nevezte ki, Moldovában pedig Ghica Grigoriét. Stirbey kormányzata Bukarestben teljesen reakzionarius és az orosz izlésnek megfelelő volt. Ghica Grigorie azonban sok jót tett Moldovában e szomorú korszakban is. Azokat az iskolákat és kulturális intézményeket, melyeket előde, Sturza Mihály mint költségeseket és esetőleg veszedelmeseket megszüntetett, visszaállította. A felébredt román nemzeti szellemnek nagy barátja volt. Saját költségén nyomatta ki Sincainak krónikáját és Cogolniceanunak „Cronicele țării Moldovei“ című történelmi forrás gyűjteményét. Legfőbb tanácsadója s első minisztere Cogolniceanu Mihály volt, kinél a modern Románia érdekében több kitartással és nagyobb sikerrel a román hazafiak közül nem munkálkodott senki. Cogolniceanu ösztönzésére kezdette meg a cigányság felszabadítását is az örökös rabságból.

Goresakof bevonulván hadseregével az oláh fejedelemségekbe, Ghica és Stirbey Bécsbe szaladtak. Mikor Paskievicsét Bulgáriában Omer basa egy párszor megverte, ez jónak látta a Dunán átkelve csapatait az oláh fejedelemségekből is kivonni, Corónini tábornok vezetése alatt osztrák megszálló csapatok foglalták el a fejedelemségeket.

A krimi hadjárat alatt a román emigráció Párisban a sajtóban, de III. Napoleon udvara körében is nagy és sikeres tevékenységet fejtett ki, mert tudta, hogy a román fejedelemségek leendő sorsa e háború kimenetelétől függ. Ismerték III. Napoleon nézetét, ki az oláh fejedelemségek önállóságát azért tartotta szükségesnek, hogy természetes gátját képezzék az orosz hatalom Konstantinápoly felé való terjeszkedésének. Egész erejökkel rajta voltak, hogy ezt a hitet saját hazájok érdekében az európai közvéleményben mentői jobban meggyökereztessek. És a nagyhatalmak a párisi békében tényleg nem is feledkeztek meg a román száműzöttek hazájáról.

A párisi békeszerződés 20. és 21. pontja kimondja, hogy az orosz czár beleegyezik a bessarabiai határigazításba és az Oroszország által Bessarabiából átengedendő terület Moldovához fog csatoltatni. Tehát Moldova területnagybodásban részesül. A 22—27-ig terjedő pontok pedig kimondják, hogy a román

fejedelemségek a török főnhatósága alatt és a szerződő hatalmak biztositéka mellett ezentul is élvezik eddigi kiváltságaikat, de a hatalmak egyike sem gyakorolhat felettök kizárólagos protektoratust, belügyeikbe nem avatkozhatnak. A szultán pedig számukra a független nemzeti igazgatást, a vallási, törvényhozási, kereskedelmi és hajózási teljes szabadságot meghagyja. Bukurestben egy bizottság fog összeülni, a melynek feladata lesz javaslatokat tenni a fejedelemségek jövőndöbeli szervezésére. Továbbá a szultán összehívja mind a két országban a társadalom minden osztályát képviselő nemzetgyűlést. A bizottságnak e nemzetgyűléshez való viszonyát egy külön utasítás fogja szabályozni. A bizottság munkálatát aztán Párisba küldi és a szerződő felek e munkálat alapján Törökországgal végleges egyezségré lépnek s a szultán egy hatiserif-ben fogja a végleges szervezetet megállapítani mindkét fejedelemség számára s hogy e szervezet épségben fog maradni, azt a szerződő felek együttesen fogják garantírozni. Ha a belnyugalom a két országban veszélyben forogna, a török kormány fegyveres megszállást csak a szerződő hatalmak beleegyezésével rendelhet el.

A párisi szerződés ugyan meg volt, de a végrehajtás rendkívül nehezen ment. A határkiigazítás és a terület kiűritése is sok nehézségbe került, hát még a szerződés többi pontjainak végrehajtása, a mely pontok a szerződő felek érdekei szerint különféleképen értelmeztettek. Nevezetesen a fejedelemség szervezése folytán felmerült egyesítés kérdése két részre osztotta a szerződő hatalmakat. Az egyesítés mellett voltak: Francia-, Orosz-, Poroszország és Szárdinia s egy darab ideig Angolország is. Elleneztek Ausztria és Törökország, később hozzájuk csatlakozott Angolország. Az egyesítés kérdése tömérdek jegyzékváltásra adott okot a diplomacziában és még nagyobb hadjáratra az európai journalistikában.

A hatalmak képviselői huzamos ideig tanácskoztak Konstantinápolyban, hogy a szultán fermánja, melylyel a divánokat összehívja, miként legyen szerkesztve? Végre megegyeztek és a szultán fermánja összehívta a divánokat. A hatalmak biztosai is megérkeztek Bukurestbe. A választások kiirattak. Oláhországban az unio mellett ütöttek ki, de Moldovában Vogorides kaj-

makám, kit a porta csak az imént nevezett ki az elhalt Bals helyébe kajmakámmá, oly választást rendezett, melynek eredménye unio-ellenes volt.

Az uniót pártoló ellenfél tiltakozott e választás ellen s egy memorandumban a választás megsemmisítését kérte a portától. E kérést támogatták az uniót pártoló hatalmak is, bizonyítván, hogy a memorandum által felhozott adatok megfelelnek a valóságnak. Hogy a Vogorides által rendezett választás minő volt, annak illusztrálására a memorandum felhozta, hogy míg Moldovában 3260 pap van, közülök a választók névjegyzékébe csak 193-at vettek fel s ezek közül is tényleg csak 17 szavazott. A 3000 nagybirtokos közül csak 465-öt vettek fel e jegyzékbe s tényleg csak 207-en vettek részt a választásban. A mintegy 20000-re rugó kisbirtokosok közül választói jogosult csak 2264 volt. A porta nem akarta e választást megsemmisíteni, de Franciaország követeléseinek mégis kénytelen volt engedni és elrendelte az új választást, mely teljesen az unió mellett ütött ki.

A moldovai diván Jassy-ban október 4-én nyílt meg, az oláhországi pedig Bukarestben október 11-én. A két diván majdnem egyhangulag mondotta ki, hogy a két fejedelemséget egyesítsék egy állammá s hogy a fejedelem örökösödési joggal valamelyik európai uralkodó családból választassék. A porta tiltakozott e határozatok ellen, mert általok saját főnhatósági jogát látta csorbitva. A hatalmak képviselői 1858. május 22-én értekezletre gyűltek össze, hogy a divánok e nyilatkozata után elkészítsék a fejedelemségek alkotmányát. Tizennyolcz ülésbe került, míg ezt az alkotmányt elkészítették.

Ez alkotmány főbb pontjai ezek voltak :

A fejedelemségek „Moldova és Oláhország egyesült fejedelemségei” czímet vesznek fel. Saját autonóm kormányzatuk lesz, mely a portától független. Mind a két fejedelemségben külön nemzetgyűlés lesz, választási alapon. A végrehajtó hatalom élén úgy az egyik, mint a másik fejedelemségben benszülött fejedelem lesz, ki felelős miniszterekkel fog kormányozni. A fejedelmeket a nemzetgyűlések választják, de a fényes porta fogja

megerősíteni. A két fejedelemségnek lesz egy közös központi bizottsága, mely a két fejedelemnek a behozandó javításokat kijelöli s a fontosabb törvényjavaslatokat elkészíti. Lesz továbbá egy közös főtörvényszékük s egy közös semmitőszékük. A két fejedelemség katonasága egy hadsereg lesz s egy közös fővezér alatt fog állani.

Ez alkotmány alapján aztán elrendelték a képviselőválasztásokat a fejedelemválasztó nemzetgyűlésre. Most kezdődött Cogolniceanu működése, hogy a hatalmaktól adott ez alkotmány ellenére is keresztülvigye az uniót. A moldovai nemzetgyűlés teljesen az ő befolyása alatt állva, 49 szavazattal egyhangulag megválasztotta *Cuza Sándor* ezredest, a volt galaczi várnagyot. Az oláhországi nemzetgyűlés február 3-án gyűlt össze fejedelemválasztásra. Itt már aztán nem mentek olyan simán a dolgok. A kaimakámság már előzetesen igyekezett illetéktelen befolyást gyakorolni a képviselőválasztásokra s ez a gyűlés megalakulásakor a választások igazolása alkalmával izgatott és heves jelenetekre szolgáltatott okot. Az unió-párt attól félt, hogy a választásoknál az unió-ellenes párt fog győzedelmeskedni. Hírlapjai útján nagy izgatottságot keltett Bukurest lakossága között. Fenyvegető magatartású csoportok verődtek össze a nemzetgyűlés helyiségének közelében elterülő nagy téren. A tömeg egy pár-szor formalisan körülvette a tanácskozás épületét s a helyzet képe ugy alakult, mint akárcsak a nagy francia forradalom idején, mikor a nemzetgyűlés tanácskozásaira döntő befolyást gyakorolt az utca.

A moldovai országgyűlés küldöttei is megérkeztek, hogy tudassák a választás eredményét. A jelszó az unió-párt részéről ki volt adva, hogy personalis unió Moldovával. A nemzetgyűlés megalakulván, elérkezett a választás napja. Ekkor az unió-párt egyik tagja, Boerescu azt az indítványt tette, hogy a gyűlés alakuljon át titkos tanácskozássá teendő előterjesztése meghallgatása végett. A gyűlés az indítványt elfogadta és Boerescu egy hosszabb beszédben kifejtette, hogy Oláhország a jelen pillanatban oly meghasonlás küszöbén áll, mely készül az ország belbékéjét feldulni. Ha pedig ez be fog következni, akkor az alkotmányt

garantírozó hatalmaknak joguk lesz beleavatkozni Oláhország belügyeibe. Oka e meghasonlásnak, hogy a választásnál mindenik párt a maga jelöltjének akarja megszerezni a diadalt. Ez a személyes érdekekért folyó harcz az országot végveszélybe döntheti. Van azonban egy elv, melyben mindnyájan megegyeznek és ez az unió elve. Tegyük félre a személyes kérdést és csoportosuljanak az elv körül. Ez okból tehát ő azt indítványozza, hogy legyen a két országnak egy fejedelme. Moldova már választott, hát válassza meg Oláhország is azt, a kit Moldova választott. E választás nem fog a párisi szerződésbe, sem az alkotmányba ütközni, mert ezek csak azt parancsolják, hogy a két nemzetgyűlés külön válasszon fejedelmet, de nem tiltják meg, hogy mind a ketten ugyanazt az egyéniséget válasszák. Sőt csakis így, a fejedelem közössége mellett lesznek elkerülhetők azok a surlódások, melyek két külön fejedelem alatt az alkotmány által teremtett közös ügyek miatt okvetetlenül elő fognak állani. Emelkedjenek fel a gyűlés tagjai a pártérdekek köréből a honalkotás nemes gondolatáig s állítsák az uniót bevezgett tényül a nagyhatalmak elé.

Mig Boerescu beszélt, addig a tanácskozás helyisége körül összegyűlt tömeg, melynek az unió-párt egyes tagjai magyarázták, hogy mi történik oda benn a tanácskozó teremben, egyre éltette Cuza Sándort, az uniót és a szabad Romániát. Mikor Boerescu bevégezte beszédét, a nemzetgyűlés tagjainak ajkairól hatalmas: éljen Cuza Sándor! kiáltás hangzott fel. A tárgyilagosan gondolkozó és ítélő történetíró azonban kénytelen konstatálni, hogy bármekkora is volt a fejedelmválasztó nemzetgyűlés tagjainak hazafisága, erre az egyhangu lelkesedésre Boerescu szép beszédén kívül igen lényeges hatással volt a künn levő lelkesült tömeg fenyegető magatartása is. A mi román nemzetiségi vezérferfiaink azt mondják, hogy az a törvény, mely Erdélynek Magyarországgal való unióját kimondja, már azért sem bírhat a törvényesség szigorú kellékeivel, mert a gyűlés nem magyar ajku tagjait azon tömeg terroristikus magatartása riasztotta vissza az unió ellen való tiltakozástól, mely „unio vagy halál“ feliratu zászlók alatt járta be Kolozsvár utcáit.

Eltekintve attól, hogy „unió vagy halál“ feliratu zászló ez alkalommal csupán egyetlen egy volt s azt is egy százsz követ lobogtatta, ilyen logikával Cuza Sándor fejedelemmé választását is, mint a tömeg terrorisztikus magatartásának eredményét tekintetnők s ennek alapján kimondhatnók, hogy nem birt a törvényesség szigorú értelemben vett kellékeivel. A tömeg magatartásának ilyen mellékes incidenséből azonban nem szabad a történetírónak ily fajtájú hamis következtetéseket vonni, különösen oly alkalmakkor, mikor egy hosszas küzdelmek által megérelt s a nép minden rétegében előkészített törekvés megvalósulásáról van szó. Tudtommal magyar részről Cuza fejedelemmé való választásától a törvényességet ezen az alapon senki meg nem tagadta. Sőt Kossuth Lajos, ki *Iratai*-ban (I. köt. 377. és köv. l.) elbeszéli e választás körülményeit s a kiről a román nemzetiségi szóvivők úgy szoktak beszélni, mint fajuk engesztelhetetlen ellenségéről, e választásról a következőképen nyilatkozik: „jól esik lelkemnek hódolattal hajolni meg a pártszenvédélyt s magánérdeket háttérbe szorító hazafiság jelenete előtt, akárhol találkozom vele a történelemben — másodszer azon tekintet által, hogy ha a történetírás sokat magasztalt, de soha sem követett tanúságai nem hiába iratnának, a példa, melyet idézek, ösztönt adhatna a magukba-térésre mindenhol azoknak, kiknek körében a párt-érdek s a polgár-erényt irtó korrupció piszkos ragálya dul“. És mikor elbeszélte a választás lefolyását, hozzá teszi: „Ilyen szellem kell ahoz, hogy nép hazát alkosson, vagy ha elveszett, visszaszerezze“.

Cuzát tehát a bukaresti nemzetgyűlés is egyhangulag választotta meg Oláhország fejedelmévé. A porta azonban kijelentette, hogy Cuza e kettős választása nem egyéb, mint a párisi szerződés kijátszása és a garantírozó hatalmak tekintélyét sértő kihívás — s ezért a maga részéről nem is hajlandó megerősíteni e választást. Hasonló nézetben volt Ausztria, mely a fejedelemségek egyesítését és önállóságát kezdet óta ellenezte és Anglia is. A románok azonban nem sokat törődtek a választás megerősítésének késedelmével. Az unió bevégzett tény volt, meg aztán tudták is, hogy abban az értelemben cselekedtek,

mely megfelel III. Napoleon intenczióinak is s hogy ezért Napoleon ez alkalommal sem fogja őket cserben hagyni. Nem is csalódtak. Napoleon később csakugyan kivitte, hogy a szultán elismerte a választás érvényességét és megadta az investitúrát Cuzanak mindkét fejedelemség számára.

1859-ben tehát a román fejedelemségek nemcsak felszabadultak s beligazgatásukban teljes önállóságra tettek szert, hanem tényleg egyesültek is. A román emigráció álmódzásainak nagy része beteljesedett. A világ e bujdosói hazamehettek, hogy tapasztalataikat otthon érvényesítsék. Haza is mentek mindjárt a párisi béke után, úgy hogy a mi ez időtől kezdve Cuzá megválasztásáig történt, bátran tekinthető az ő művöknek. Román emigráns politikára nem volt többé szükség és tényleg az egykori emigránsok, kik most hazájok sorsára döntő befolyást gyakoroltak, gyakorlati politikájokban egészen más szempontokból is indultak ki, mint emigráns korukban. Az emigráns politika a nemzeti álmok politikája. A kormányzás tényleges feladatait végző politikának pedig a lehetséges dolgok elérését célzó gyakorlati politikának kell lenni. E perctől kezdve a magyar emigráns politika, melynek, fájdalom, még léteznie kellett, többé sem eszközeiben, sem céljaiban nem találkozhatott a román törekvésekkel. A románizmusnak nem volt szüksége többé a magyarok támogatására s ezért a maga részéről sem tartotta szükségesnek az érintkezést a magyarokkal fentartani.

A román emigráció párisi tartózkodásának első idejében történt, hogy Rosetti Balaceanuval és Bratianu Demeterrel egy izben fürdőbe ment s itt a fürdőmedence szélén uszó kosztümben elkezdettek társalgásaik örökös themájáról beszélni. Rosetti tűzbe jött s a fürdőző közönség nagy mulatságára lelkes szónoklatot tartott, kifejtvén abbeli meggyőződését, hogy a fejedelemségek rövid időn megszabadulnak az orosz okkupációtól, visszanyerik autonómiájukat, nemzeti fejedelmet választanak és aztán egyesülnek. De ez nem elég, mert az egyesülést csakhamar követni fogja, hogy Románia fegyverrel kezében kivívja függetlenségét és önálló királysággá lesz. De még itt

sem állapotodik meg, hanem előre fog haladni. Királyságból köztársasággá válik, a szabadság, a jólét és a miveltség igazi hazájává. Társai végighallgatták, de szívökben sajnálkoztak a miatt, hogy a szegény Rosetti hazafias bánatában megőrült.

1891 május 10-én ünnepelték Károly király uralkodásának 25 éves jubileumát s a királyság proklamációjának 10 éves fordulóját. A kamara elnöke Rosetti volt s a nemzeti képviselet nevében ő üdvözölte a királyt. A jubileumi ünnepségek során a párisi fürdőben történt dolgot is elmondották a királynak, ki tréfásan azt kérdezte Rosettitől: ugyan, kedves Rosetti, mi megcsináltuk együtt az önálló és független román királyságot, mikor fogjuk megcsinálni a köztársaságot is! — Tőlünk annyi, a mennyit csináltunk, elég volt, felséges uram, — hagyjunk valamit unokáink számára is!

XV.

Micsoda következtetéseket vonnak az 1859—60-ki alkudozásokból a román politikai szóvivők? Ki állította fel ezt elméletet? Cogolniceanu 1886. február 11-ki beszédének ide vonatkozó része. Az 1859-ki osztrák-olasz-francia háború előzményei. III. Napoleon érintkezésbe lép a magyar emigránsokkal. Mi volt tulajdonképpen való szándéka? Micsoda érdeke volt Cuzának, hogy Ausztria ellen a magyar mozgalmakat támogassa? Ghica Jón nyilatkozata. A floresci-i tábor felállítása. Érzelmi motívumok. A románok osztrák gyűlölete még az okkupáció idejéből származik. Bach Eduárd és nézetei. Az osztrák katonaság magatartása a fejedelemségekben. Napoleon kész volt szükség esetén a magyarokat és a románokat egyaránt cserben hagyni. Soimescu leplezése, hogy III. Napoleon miként akarta a fejedelemségeket Ausztriával elcserélni. A francziák a jelenlegi román mozgalmakat is csak azért támogatták, mert saját érdekeiket vélték szolgálni. Csalódásuk s ennek folytán közömbösségük szemben a román kérdéssel. Klapka Cuzával katonai konvenciót köt. Urechia ferdítéseinek czáfolata. Bratianu szerepe s e szerep dako-romanistikus háttére. A politikai tartalma II. szerződés. E szerződés elemzése. A villa-francai béke.

1894. nyarán a román kulturliga elnöke, V. A. Urechia ur „*L'Alliance des roumains et des hongrois en 1859 contre l'Autriche*“ czim alatt egy könyvet adott ki. E könyv néhány értékes és becses adalékot nyújt ugyan a magyar emigránsok politikájának megértéséhez, de nem tekinthető komoly történelmi műnek, mert az adatokat és a tényeket oly tendenciák szolgáltatába állítja, a mely tendenciák abban az időben egészen ismeretlenek voltak. Urechia könyvével azt akarja bizonyítani, hogy a magyar politikusok a magyar alkotmány helyreállítása előtt szorult helyzetökben elfogadták, sőt keresték a románok pártfogását és segítségét, azzal a perfid hátsó gondolattal ugyan, hogy miután román segítséggel diadalmaskodtak, ígéretöket ne

tartsák meg. De a román segítség ez elfogadásával egyuttal jogot is adtak a román királyságban lakó románoknak, hogy szavukat elnyomott testvéreik érdekében felemelhessék, úgy velünk szemben, mint a művelt Nyugat népei előtt.

Ezt az elméletet és szemrehányást, melylyel a hazai és külföldi román sajtóban, sőt a román parlamentben is annyiszor találkozunk, nem Urechia ur találta fel, hanem Cogolniceanu Mihály, a ki a szóban forgó időkből Moldova miniszterelnöke volt. 1886. februárjában interpellálta Cogolniceanu Bratianu János akkori román miniszterelnököt az irredentista proklamációk Magyarországra való csempészésével vádolt ifjak kiűzése tárgyában. Interpellációját terjedelmesebb beszéddel indokolta s ebben fejtette ki azt az elméletet, melynek Urechia említett könyve csak illusztrációja akar lenni csupán. Célom lévén nemcsak az eseményeket leírni s megismertetni az eseményeket mozgó eszméáramlatokat, mint a hatás tényezőit és az események okait, hanem a lehetséges fokig a magyar olvasót be is vezetni a román nemzetiségi mozgalmakra hatást gyakorolt vezéregyéniségek gondolkodás módjába is, azért a vezéregyéniségek nyilatkozatait és fejtegetéseit, a mennyire terem és feladatomból megengedte, lehetőleg hű fordításban és nagyobb részletességgel ismerttettem, mint talán a hasonló fajtájú könyvekben szokásban van. Utóvégre is nem az a kérdés: miként magyarázom én az eseményeket, hanem az, hogy miként értelmezik azok, a kik ez eseményekre döntő befolyást gyakoroltak? Hogy az olvasó tisztán láthassa, mi módon szoktak a román történetírók, publicisták és politikusok bizonyos, ferde világításba helyezett tények alapján követeléseket formulálni és vádakat emelni, az alábbiakban Cogolniceanu beszédéből közlöm mindazt, a mi az 1859—60-ki román-magyar alkudozásokra vonatkozik.

Cogolniceanu beszéde kezdetén mindenekelőtt kijelentette, hogy interpellációját nemcsak a román kormányhoz intézi, de egyuttal a magyar nemzethez és annak kormányához is. De miért teszi az európai parlamenlarismus gyakorlatában ez egészen szokatlan dolgot? Azért, mert neki joga van — úgy mond — a mai magyar kormányhoz és a magyar nemzethez fordulni. És

mi adott neki erre jogot? Az, hogy „én segitettem és támogattam őket, mikor ők menekültek voltak, mikor ők száműzetésökben Magyarország újjászületésén munkálkodtak, mert én mint az a miniszterelnök, kinek a mai február 11-ke emlékezetembe hozza igazságtalan bukásomat, együtt működtem velök a Cuza vajda és a magyar emigránsok főnökei között létrejött szerződés megkötésében; azon szerződésében, a mely szabályozta a Románia és Magyarország között levő viszonyt. Utóvégre sem hihetem, hogy az egykori emigránsok, most a hatalomra jutva, rá fognak köpni az 1859. és 1860-ki aláírásukra. Hiszem, hogy nem fog hiányozni a magyar loyáliság.”

„Uraim 1868-ban, életemben legelőször, egy pár napig megállottam Budapesten. Mint politikus, kötelességemnek tartottam Magyarország parlamentjének meglátogatását is. Leültem egy páholyban s széttekintettem a kamara belsején. Többet megismertem azok közül, kiket 1859-ben, 1860-ban én szabadítottam meg a kötélről vagy legalább a bécsi reakzionárius kormány börtöneitől, melyekkel akkor tele volt az egész Magyarország. Ezek között két magyar emigránst ismertem fel, a kiket Catargiu Nicu ur és más idősebb galaczi polgárok is jól ismernek, legalább névről. Berzenczeyt, ki a Kossuth idejében a székelyek grófja volt és Vidacs képviselőt. Én 1860-ban Moldova miniszterelnöke voltam. A háború készülöben, sőt kitöröben volt Ausztria, Franciaország és Itália között. Egy napon ajtónállóm azt jelenti, hogy két magyar akar velem beszélni. Deczember hónapja volt s rettentő hideg. Az ajtónálló kinyitotta az ajtót s én két magyart láttam belépni. Egyik magas termetű volt, a másik kicsiny. A már említettek voltak. A székely Berzenczey és Vidacs képviselő. Kérdeztem, mit kívánnak tőlem? Azt felelték, hogy Galaczból menekülnek, mivel az odavaló prefekt, Cantacuzino Sándor, a kit Kneaz név alatt is ismerünk, Cuza vajda rendeletéből elakarta fogatni, hogy az osztrák konzul kezeibe adja.”

„Érdeklődéssel és részvétellel hallgattam, a mint Romániában szokták hallgatni a száműzöttek hangját és biztosítottam, hogy a román vendégszeretet nem fogja megengedni, hogy bajok

essék, sőt felkértem, hogy fogadjanak el tőlem egy csésze teát, hogy egy kissé felmelegedjenek. Azután kocsimat adtam oda nekik s rendelkezésükre bocsátottam bundáim közül is kettőt, hogy meg ne fagyjanak valahol az uton, mert nem volt egyéb rajtok, mint egy-egy vékony posztó attila. *Salvus conductus* is adtam, melyben megparancsoltam minden közhatóságnak, hogy ne háborgassák Romániában való tartózkodásuk ideje alatt, megfenyegetvén azokat, kik merészelnének engedelmeskedni más rendeleteknek, mint az enyémekeknek, ki az ország alkotmányos minisztere lévén, felelős is vagyok az ország, különösen pedig a román vendégszeretet nagy lörvényeinek megvédelmezéséért s a kik e *salvus conductus* megsértének, azokat az ország ellen elkövetett árulásért fogom megbüntetni.“

„Mikor észrevettek a magyar parlamentben Berzenczey és Vidacs, követve több képviselőtől, páholyomba jöttek üdvözölni s egyuttal el is mondták kartársaiknak, miként viseltem magamat 1860-ban. Sőt Berzenczey még azt is hozzátette, hogy *salvus conductus*omot úgy őrzi, mint iratai legbecsesebbikének egyikét. Vidacs is háládatosnak mutatkozott a vendégszeretetért és támogatásért, mit annak idején Romániában talált, de gyakorlatibb módon, minden egyes esetben rokonszenves magatartást tanusítva a román ügy iránt. Ritka dolog magyar részről, mikor ma látjuk azt az ellenséges érzületet, mely a legtöbb magyart eltölti a Szent István koronájának országaiban lakó többi nem magyar nemzetiség ellen.“

„De van más jogom is, más kötelességem is a magyar nemzethez és a magyar kormányhoz fordulni. Mondottam, hogy 1860-ban a háború Ausztria-, Francia- és Olaszország között küszöbön volt. A magyar hazafiak: a száműzöttek és az otthonlevők egyformán Magyarország felszabadulását látták e háboruban. Cuza vajda és bukuresti, meg jassyi kormánya sokban segítették a magyar mozgalmakat. A floresci-i táboron kívül, mely hivatva volt a csatatérről elvonni egy egész osztrák hadtestet, Cuza vajda megengedte, hogy tekintélyes fegyverszállományokat hozzanak be Romániába a magyarországi forradalmi mozgalmak számára. Mint Cuza vajda minisztere, én is résztvet-

tem az engedély megadásában, hogy behozhassák a fegyvereket. Az első szállitmány 30.000 löfegyver volt, a második még nagyobb. Ágyuk is voltak, melyeket Napoleon és Victor Emanuel adtak. De a magyarok, kik szállításukkal voltak megbízva, indiszkréték voltak s így Törökország, Anglia, Oroszország, de különösen Ausztria is megtudták a második szállitmány Galaczba való érkezését. Egy osztrák hadihajó és egy török gőzös állottak az olasz lobogó alatt érkezett hajók és a mi partunk közé s megakadályozták a fegyverek kirakását.

„E fegyverek kiadását, bár hogyan is sürgették, mégis megtagadtam. A kiadásba csak akkor egyezett belé Cuza vajda és kormánya, mikor Sir Henry Bulwer, Nagy-Brittania konstantinápolyi nagykövete ünnepélyesen becsületszavát adta, hogy a fegyvereket visszaküldik Olaszországba. Sir Henry Bulwer azonban nem tartotta meg szavát. A fegyvereket átadták Törökországnak, a mely csak nagyon későn egyezett belé, hogy Olaszországba visszaküldessenek. Cuza vajda az angol nagykövet szőszegésével szemben nem hallgatott el. Formálisan tiltakozott. Sir Henry Bulwer elismerte, hogy hibázott, de e szavakat mondta konstantinápolyi képviselőnknek, a halhatatlan emlékezetű Negri-nek — és a kis nemzeteknek jó lesz, ha e szavakról szemben a nagy nemzetek ígéreteivel nem feledkeznek meg — hibáztam, mikor e kötelezettséget elvállaltam, de kormányom rendeletéből cselekedtem s ha Cuza vajda sértve érzi magát azért, hogy szavam nem tartottan meg, üzenjen hadat Nagy-Brittannia királynéja ő felségének.”

„Ugyanez időben a magyar nemzeti kormány elnöke, Kossuth, Magyarország e nagy Prometheusza Cavour-ral egy nagyobb magyar legio alakitása ügyében alkudozott, a melynek feladata lett volna az olasz hadsereget támogatni Itáliában Ausztria ellen a magyarországi és erdélyi forradalmon kívül. Értesülvén erről Ausztria kormánya, kettős kordonnal hermetice elzárta határait s megakadályozta a magyar ifjak emigrációját. Egyedül a Románia felé eső határ volt, a melyen az osztrák kormánytól tett intézkedések ellenére is átjöhettek a magyar ifjak. Ily módon csak magába Moldovába mintegy 4000 magyar jött.”

„A jassy-i osztrák ügyvivő B. Goedel Lannoy ekkor többszörös szóbeli tárgyalás után fenyegető jegyzéket küldött hozzám, melyben felelőssé tett engemet a miatt, hogy a román hatóságok befogadják és protegálják a magyar ifjúságot. E jegyzék 1860. október 19-ről volt keltezve. Egy második jegyzék december 3-ról keltezve tette felelőssé a román kormányt a francia, olasz fegyverek Romániába való behozatala tárgyában. A harmadik jegyzék december 8-ról keltezve, ismételte a két előbbi jegyzék tartalmát. Csupán a történelem kedvéért s nem azért, hogy magamat dicsérjem, elmondom, hogy mit felelt a jassy-i miniszterium e fenyegetésekre. Románia gyöngye kormánya azt felelte, hogy Romániát nem lehet felelőssé tenni a magyarok beözönléséért, hiszen neki sok költséget okoz a határok őrzése és hogy e miatt a városokban szaporítania kell a rendőrügynökök számát. Ellenkezően, mi teszszük felelőssé Ausztria kormányát, hogy könnyűvé teszi a magyarok emigrációját és minket kényszerít, hogy e miatt enormis kiadásokat tegyünk, a melyeket csak nem lehet úgy tekinteni, mint olyanokat, melyek érdekeinkben vannak téve.“

„Látva Ausztria, hogy a román kormánynyal nem mehet semmire, más eszközökhöz folyamodott. A többi hatalmakhoz fordult s egyszerre azon vettük észre magunkat, hogy el vagyunk árasztva jegyzékekkel; különösen Oroszország még okkupációval is fenyegetőzött az esetre, ha Románia megkönnyitené a magyarok felkelését még csak azzal is, ha megengedi a magyar hazafiak csoportos letelepedését Romániába. A bukuresti miniszterium, mely Bratianu ministeriumát követte, nem mert ellenszegülni. Kezdette visszaküldeni a magyar ifjakat részint a Kárpátokon át, részint a Dunán felfelé s közébe adni az osztrák vámhatóságoknak. Cuza vajda aggódva és fenyegetve érezvén magát az ország okkupációjának veszedelmétől s ministeriumomban ellenállásra találva, egyenesen a prefektekhez küldött rendeletet. A galaczi prefekt át is adott husz ifjat az osztrák konzulnak. Én azonban időt és alkalmat találtam a vendégjog megsértését is megakadályozni. Ezek köztudomású és nem költött dolgok. Elismerték az 1860-ki magyarok, sőt bizonyítja maga a nagy magyar hazafi, Kossuth is emlékirataiban.“

„Cuza vajda Jassy-ba jött, hogy megakadályozza ellenállásomat, vagy ellenkező esetben elbocsásson. Elfogatta és törvényszék elé állította a metropolitát a patriárka megvesztegetéseért s azért, hogy idegenekhez folyamodott segedelemért. A kamara is sequestrálni akarta Vogorides vagyonát, hogy utánozza, a mit Oláhországban csináltak Stirbey vagy Ghica Sándor vagyonának elkobzásával, hogy melyik volt az utóbbi kettő közül, nem jut biztosan eszembe. Én ellenszegültem ez elkobzásnak is, melyet a kamara egy szótöbbséggel szavazott meg. Mindez ürügyül szolgált lemondásomra. Tényleg azonban bukásomnak oka az a támogatás volt, melyben a magyar ügyet részesítettem, a míg a hatalom birtokában voltam. Bákónál, Románnál és Galacznál gyülekeztek a magyarok s ott készültek a légio megalakításához, hogy készen legyenek vele, míg a Duna jege elolvad. Ezt rossz néven vették nekem s azt mondták, hogy én vagyok oka a magyarokért tett költekezésnek. Így aztán elhatároztam, hogy beadom lemondásomat.“

„Ime uraim, mit mond Klapka, ki Jassyba jött, hogy Cuza vajdával egy új konvencziót kössön, Kossuth-hoz 1861. február 16-ki datummal küldött jelentésében: „A fejedelemségekben ujjalag kedvezőtlen fordulat állott be. A Cogolniceanu-miniszterium kényszerült egy osztrák érzelmű miniszteriumnak adni helyet. *Hurmuzachit* (a Kossuth emlékirataiban közölt magyar fordításban Sumulceaki áll tévesen), az új kultuszminisztert, az egész világ osztrák ügynöknek ismeri. S mi volt a vád, melylyel a moldvai kamarák az előbbi miniszteriumot megtámadták? Az, hogy nyomorult három piaszter napisegélyt adott az inséges magyar menekvőknek a Szereth völgyében. Ez mindent megmond.“

„Utóvégre is láthatják önök, uraim, hogy jogom van a magyar nemzettel szemben úgy lépni fel, mint párthíve. De önök uraim, az én magamtartásában láthatnak anti-román politikát is és azt is mondhatják: miként lehetett egy román miniszter a magyarok pártján különösen 1848-hoz közel? De uraim, azt is megmondom, micsoda párthivők voltam és vagyok a magyaroknak? Párthivők voltam azért, hogy Erdélyt olyanná segítsem tenni, mint a milyenné

az isten teremtette s mint a milyennek maga Magyarország nagy királya, Szent István is elismerte s a milyennek lenni is kell: poliglott ország, az egyesülés egy vonala a magyarok és románok között.

„A magyarok nem harcolhattak volna másképp az olaszokkal közösen, mint Románián átmenve, mert csak a Kárpátok hosszában közlekedhettek, könnyen az emigráns magyarok az otthon élő hazafiakkal s csak a román kormány támogatásával könnyíthették meg a magyar forradalmi mozgalmak kitörését. Cuza vajda beleegyezett abba, hogy e tárgyban érintkezzék a magyarokkal, de csak egy feltétel alatt s e *conditio sine qua non* az Erdélyben lakó román nemzetiség jogainak és lételének biztosítása volt. Ez volt első és utolsó feltétele a moldovai miniszteriumnak is, mert itt tárgyalták legtöbbet a Románia és Magyarország kormányzója, Kossuth között kötendő szerződést is. Oláhországban a tárgyalásokat, a mennyire tudom, a miniszterium gyakori változásaitól nem érintve, maga Cuza vajda vezette Balaceanu Jankó közvetítésével, ki neki megbízottja volt Olaszország nagy minisztere, Cavour mellett. Moldovában Klapkával és Telekivel folyt az alkudozás, sőt levelezés útján Kossuthal is.

„Nem kételkedem uraim, hogy ha majd egyszer napfényre kerülnek Cuza vajda diplomáciai iratai, melyeket 1866-ban az állami levéltárba helyeztek el, — akkor látni fogják, hogy ennek a fejedelemnek minden hibája mellett is románul érző szíve volt, — akarata és értelme is hozzá, hogy mint román cselekedjék és dolgozzék... Nem akarom mind a három konvenczió felolvasásával untatni önöket uraim, csak utalni akarok a II. szerződés 6. pontjára, mely így szól: „A háboru végeztével Erdélyben egy gyűlés fog összehívanni, melynek feladata lesz nyilatkozni: vajon Erdély adminisztráczióális tekintetben egyesíttessék-e Magyarországgal s ha a többség azt határozza, hogy Erdély adminisztratív tekintetben őrizze meg eddigi önállását, e határozat ellen nem fog ellenvetés tétetni“. Uraim e II. szerződést nem tekinthetjük egyszerűen Magyarország és Románia között kötött szerződésnek. Ez a szerződés nekünk jogot ad, hogy a Kár-

pátokon tullakó testvéreink ügyében nekünk is legyen szavunk, és kérhessük, hogy szenttül megtartassék, a mit az 1859-iki és 1860-iki években kötöttek. De azt fogják mondani, hogy az akkori körülmények megváltoztak s ennek következtében érvénytelenekké is lettek az akkor tett ígéreték és az akkor kötött szerződések is. De uraim, azt kérdezem: becsületes és értelmes emberekhez illő-e, hogy csak a szerencsétlenségben tartsák meg az adott szót? Azt hiszem, épen azért, hogy a magyar hazafiak eljutottak erőfeszítéseik céljaihoz, vannak kötelezve teljesíteni, a mit a szomorúság napjaiban magokra vállaltak. Volt is egy néhány olyan ember, ki ösztönöztetve lelkiismeretétől, ha nem is egészben, de legalább részben igyekezett megtartani azt, a mit régi szerződéseikben ígértek. Ez embereknek köszönhetik a románok a nemzetiségi törvényt“.

Megismervén így azt a felfogást, mely ez eseményekre vonatkozóan a románoknál általánosan uralkodó, vizsgáljuk meg egy kissé az elfogulatlan történelmi kritika segítségével, hogy miként is folytak le ez események s hogy belőlök igazi tanulságul mit lehet levonni?

1855. január 10-ike volt az a nevezetes nap, mikor a lángeszű Cavour-nak sikerült keresztülvinnie, hogy Szardínia is csatlakozott a krími háboruban az Oroszország ellen küzdő nyugati hatalmakhoz. E szerződést maga Cavour írta alá, mert az akkori szárd külügyminiszter ellenezve a szövetséget, hivataláról lemondott. Mikor aláírta, cselekedete fontosságának tudatában e szavakat mondá: „Tudom, hogy borzasztó felelősséget vettem fejemre, de bármi lesz belőle, lelkiismeretem azt mondja, hogy szent kötelességet teljesítettem“. Bár e háborúból Szárdíniának közvetlenül semmi haszna sem volt, de e részvétel nélkül még sem lett volna Cavournak sem alkalma, sem joga a párisi kongresszuson hazája érdekében felszólalni. E felszólalás alkalmával győződött meg Cavour, hogy Ausztria meglehetősen izolálva van, és hogy Szárdínia egy Olaszország felszabadításáért viselendő háboruban bizton számíthatna a nagy hatalmak rokonszenvére. E percztől kezdve nem nyugodott s miután tudta, hogy III. Napoleon már régebben kijelentte, hogy

szeretne valamit tenni Olaszországért, rajta volt, hogy Napoleon ez ígérését beváltsa. Csakugyan sikerült is, neki eszméjének a császárt megnyerni és egy, Plombièresben 1858. július 21-én tartott hosszabb beszélgetésben nemcsak a szövetség részleteiben állapodtak meg, hanem abban is, hogy a közös hadjáratnak célja lesz az egész Felső-Olaszországot felszabadítani és Victor Emanuel alatt egyesíteni, a ki aztán cserében Savoyát átfogja engedni Francziaországak.

Napoleon diplomáciájának sikerült az egész dolgot akként készíteni elő, hogy a közvélemény előtt Ausztria tűnjék fel a béke megbontójának. Mihelyt megkötötte Napoleon Cavourral a szerződést, azonnal érintkezésbe lépett a magyar emigránsokkal, hogy azokat is tevékenységre szólítva, Ausztria haderejének egy részét Keleten lekösse. Számításába Magyarország függetlenségének visszaállítását nem vonta még be, mert tudta, hogy egy ilyes terv megpróbálása Ausztriának szövetségeseket biztosítana. Egyelőre nem szándékozott egyebet tenni, mint Ausztria haderejének egy igen tekintélyes részét Keleten a magyarok és a románok által lekötöni, de akként, hogy ez őt Európa előtt ne úgy tüntesse fel, mint a forradalommal szövetséget kereső és kötő császárt. Szerette volna az egész dolgot akként intézni, hogy a világ a magyar és román mozgalmakat olyanoknak tekinthesse, melyek önkényt, Ausztria elleni gyűlöletből fakadva, használják fel a kedvező alkalmat a nélkül, hogy erre Napoleontól a legkisebb biztatást is kapták volna. Igénybe akarta venni a magyarok és románok szolgálatát, de úgy, hogy e szövetség által magát Európa előtt ne kompromittálja.

Hogy Magyarországnak miért volt oka és kedve Ausztria ellen fegyvert fogni, nem szükség magyarázgatni. Mindnyájan jól tudjuk. Nem lesz azonban felesleges azt kérdezni, hogy hát a fejedelemség románjainak esetleg mi okuk volt Ausztria ellen fordulni? mert hiszen az előzmények ismerete aligha ad jogot annak feltevésére, a mit Cogolniceanu beszédében hirdet, hogy a magyar törekvések iránt érzett önzetlen rokonszenvből lettek volna hajlandók Ausztriával hajba kapni azért az egyetlen gyakorlati célért, hogy Erdély autonómiáját a magyar állam

keretén belől az erdélyi románság nemzeti lételének érdekében biztosítsák.

A román fejedelemségek felszabadulásának és personal unióban való egyesülésének rövid történetét az előbbi fejezetben elbeszéltek. Láttuk, hogy a román politika vezéresillaga a fejedelemségek egyesítése volt s hogy ez egyesítés ellen a párisi békekongresszus óta legmakacsabb kitartással épen Ausztria küzdött és most is, mikor Cuza már meg volt választva mindkét fejedelemség vajdájává, a bécsi kormány minden befolyását arra igyekezett felhasználni, hogy a szultán e kettős választást ne erősítse meg. Mikor az olasz-francia-osztrák háború kitörőben volt, Cuza még nem volt megerősítve. A megerősítés kieszközlését pedig első sorban Franciaországtól remélte. Tekintetbe véve e körülményeket, mint tényt konstatálhatjuk, hogy Cuzának osztrák-ellenes politikát követnie saját érdekével és Napoleonnal szemben kötelessége is volt.

„1859. márcziusának kezdetén — írja Ghica Jón — (Amintiri din pribegia 615. és 616. l.) miután Cuza Bukarestbe jött s kezébe vette Oláhország kormányának gyeplőit, visszatért Jassyba. Ez időtájt Ausztria egy fenyegető jegyzékben azt követelte Victor Emanueltől, hogy fegyverezze le az önkényteseket és adja ki a lombardiai és toscanai emigránsokat. A boldogult Beclard-dal, Franciaország akkori diplomacziái ügynökével arról a nehézségekről beszélgettünk, a melyekbe Konstantinápolyban a kettős fejedelemválasztás ütközött. Miután erre vonatkozó eszméimet kifejtettem, azt mondtam, hogy a porta és a párisi szerződést aláíró hatalmaknak ez ellenzése nem tarthat sokáig, miután az európai diplomáciát meggyőződéseim szerint rövid idő múlva sokkal fontosabb és jelentékenyebb kérdések fogják igénybe venni. III. Napoleon császár ugyanis türelmetlenül várja, hogy az osztrákok átlépjék a Ticino-t, azért, hogy neki is ürügye legyen beleavatkozni és pedig nem csupán azért, hogy segítse Piemontot, hanem azért, hogy felszabadítsa az egész Olaszországot. És ha Cuza felfogná helyzetét, egy néhány ezer emberből Ojtoznál egy tábort alakítana, a mely kényszeritené Ausztriát, hogy olaszországi seregéből vagy 100.000

embert visszatartson Erdélyben s ez esetben Cuza vajdának joga lenne esetleg többet is követelni, mint a kettős választás szentesítését. Beclard-dal való e beszélgetésem után nem telt bele három nap, mikor Balaceanu Jankó, ki akkor Bukurest prefektje volt, egy sifrizott sürgönyt küldött: menjek Jassyba, mert a vajda hivat, megakarván bizni a lelépő Sturza Vasilie helyett a miniszterium elnökségével és a belügyminiszterséggel. Mikor átestem miniszterségembe való beiktatásom formalitásain, a vajdának legelső megbízása az volt: írjak konstantinápolyi küldöttünknek, Negri-nek, hogy kövessen el mindent a portánál és a nagyhatalmak képviselőinél, hogy ismerjék el a kettős fejedelemlépváltást. Azt feleltem: teljesíteni fogom Ő fenségének akaratát, de meg vagyok győződve, hogy Negri sürgetéseinek nem lesz eredménye a dolgok jelenlegi helyzetében és hogy e célra a legalkalmasabb eszköz egy tábor alakítása volna az Ojtoz előtt. A vajda hosszasan végignézett rajtam a nélkül, hogy valamit csak szólott volna, vagy további felvilágosításokat kért volna, mintha én valami nagy ostobaságot mondtam volna. Egy pár nap múlva a vajda már Bukurestben volt, a honnan távirati uton arra kért, hogy küldjek tervet, miként lehetne Floresci mellett egy tábort alakítani. Cuza vajda, úgy látszik, magától is rájött szavaim értelmére vagy talán Beclard megmagyarázta, hogy mit jelentenek. Kevéssel azután, hogy a moldovai miniszteriumba beléptem, a Binder hotel szolgája, a hol szállva voltam, jelenti egyszer, hogy egy Roland nevű ur akarja tiszteletét tenni. Ime, kit látok belépni a szobába? Klapka tábornokot, Komárom hősét, Klapkát bemutatam a vajdának is, kivel még az nap hosszasan és barátságosan beszélgetett. Klapka bizalmas módon közölte a fejedelemmel azokat a biztosításokat, melyeket Kossuth nyert Napoleontól a magyarok részvételére vonatkozóan az osztrákolasz-francia háboruban. Cuza és Kossuth között az egyetértés a legtökéletesebb volt, de miután Cuzának Bukurestbe kellett sietnie, azt határozták, hogy egyelőre szerkesztessék csak egy jegyzőkönyvtervezet, a mely aztán a vajda Bukurestből való visszatérése után alapjául szolgálna a részletesebb vitának.

Ghica e nyilatkozata Cogolniceanu-val szemben igazat ad

abbeli felfogásunknak, hogy Cuzát és a román politikusokat első sorban saját érdekük kényszerítették Ausztria ellen való állásfoglalásra, azután pedig kötelezettségük szemben pártfogójokkal, III. Napoleonnal. Érzelmi dolgok is vegyültek tagadhatatlanul ez állásfoglalásba, csak hogy inkább az osztrákok iránt érzett ellenszenv, mintsem az a rokonszenv, a melylyel állítólag ez időben a román politikusok a magyar törekvések iránt viselkedtek volna. A krími hadjárat folytán szükségessé vált osztrák okkupáció meglehetősen kellemetlen emlékeket hagyott hátra a fejedelemségek románjainál. A bécsi kormány ugyanis Bach Eduardot, Bach Sándor miniszter testvérét bizta meg Oláhország polgári tekintetben való adminisztrációjával. Gondolhatni, hogy ez a jó ur, kinek a román fejedelemségekre vonatkozó ismeretei nem sokkal lehettek alaposabbak, mint jelenlegi tudásunk a Mars csillag állítólagos lakosainak politikai és társadalmi viszonyairól, minő fogalmakkal lépte át Predealnál a határt. Mindenek előtt kijelentette, hogy szükségesnek tartja oly embereket keresni Erdélyben, kik a román és német nyelvet jól tudják, hogy azokat aztán mint hivatalnokokat alkalmazhassa „a tudatlan és a rest bojárok helyett.” Megérkezvén Bukarestbe, legelőször is azt a meglepő kérdést tette, hogy van-e ez országban valami írott törvény? Mikor értésére adták, hogy a régibb divánok határozataitól kezdve a regulament organic-ig egész sora van az írott törvényeknek, még magasabb hangon jelentette ki, hogy ezeket az ostobaságokat nem veheti tekintetbe s hogy eljárásában zsinórmértékül az osztrák bölcs és igazságos törvényeket fogja venni. Képzeltetni, hogy az efféle eljárás mennyire alkalmas volt arra, hogy meggyűlöltesse a románokkal az osztrák katonai kormányzatot és civil bürokráciát, a mely bennök egyáltalán „dummer Walach“-nál nem is akart mást látni.

Nem tudták a nyelvet sem és a mi még rosszabb volt, tanulni sem akarták, hanem azt követelték, hogy az ő kedvükért a románok tanuljanak meg németül. Nem úgy bántak a románokkal mint szövetségessel, hanem mint meghódított barbár és civilizálatlan népséggel. „Magokviselésével nem meghódították, de elidegenítették maguktól az oláhokat — írja Veress Sándor.

(A magyar emigráció keleten II. 153. l.). Jártak itt törökök, de a vallásos gyűlölet daczára általánosan elismerik, hogy ezek a legembérségesebben viselték magukat; jártak itt muszkák, ezek loptak, de nem igen verekedtek, tisztjeik pedig sok pénzt hoztak forgalomba, azonkívül ó-hitűek voltak s így nem tekintettek ellenségnek; de az osztrákoknak még nevétől is irtóznak az oláhok és kifogyhatatlanok e két év alatt kiállott szenvedéseik és lealáztatásaik elbeszélésében“.

Tényleg azok az iratok, könyvek, leírások stb., a melyek az okkupációra vonatkoznak, telve vannak olyan esetek elbeszélésével, melyek egyformán illusztrálják az osztrákok rövidlátását és brutalitását. A katonák a néppel megvetően bántak. Ütötték, verték az oláhot a legcsekélyebb ellenállás esetén is. Ittak, ettek, és vagy épen nem, vagy pedig a fejedelemségekben érvénytelen osztrák bankjegyekkel akartak fizetni s ha a koresmárosok nem akarták elvenni, megverték őket. Loptak is, de tetten kapatva, nem szaladtak el, mint az orosz katonák, hanem szuronyt rántottak és elverték a fegyvertelen polgárokat. Ugy viselték magukat, mint hajdanában a Landsknechtek Magyarországon. A tiszték sem voltak jobbak. Átlag sem románul, sem francziául nem tudva, nem vehettek részt a román miveltebb társadalom összefüveteleiben. Gögösök és követelők voltak s a mellett fősvények. Az összehasonlítás, melyet a románok köztök és a megelőzően Romániában időző orosz okkupáció tisztjei között tettek, mindenben az osztrákok rovására ütött ki. Az orosz tiszték tudtak francziául, románul is szívesen tánultak, azonkívül nem kerülték a román társaságokat, hanem résztvettek annak minden mulatságaiban. Kártyáztak, pezsgöztek a bojárokkal, udvaroltak az asszonyoknak, szórták az aranyakat marokkal; egyszóval úgy viselték magukat, mintha a román társadalomnak született tagjai lettek volna. Ugy vették a román életet, a mint van, megelégedtek, a mit találtak és élvezték, a hogy tudták, míg az osztrák tiszték azt akarták, hogy minden úgy legyen, a mint nekik tetszik, — also so, wie in Österreich.

Hogy voltaképen III. Napoleon császár mit akart, azt egy

megjegyzéséből sejthetjük, melyet Kossuthal 1859. május 5-én folytatott beszélgetése folyamán, mint Kossuth mondja, (Iratim I. k. 233. l.) félig kérdőleg, félig kérőleg tett, hogy talán mégis csak rendezhetnének előlegesen amott Erdélyben a székelyeknél egy kis felkelési mozgalmat? Mikor Kossuth ezt lehetetlennek mondotta, a császár azt felelte: Eh bien! n' en parlons plus, — de azért mégis elég ravasz volt megtudni Kossuthtól, hogy körülbelül mekkora osztrák haderő lehet Erdélyben.

III. Napoleon ebben a dologban nem is akart Kossuthal egyezkedni, hanem Klapkával, mert úgy hitte, hogy ha Kossuthal szerződik, akkor kénytelen lesz Magyarország függetlenségének ügyét tényleg és nyíltan felkarolni, míg Klapkát egy katonai diversiora rábirhatja e súlyos kötelezettségek magára vállalása nélkül is. Kossuthal alkudozásokba tényleg csak akkor is bocsátkozott, mikor meggyőződött, hogy Kossuth nélkül a magyarokkal semmire sem mehet. III. Napoleon úgy okoskodott, hogy Cuza saját érdekében is azt teszi, mit ő akar. Husz-harmincezer embert az osztrák határok mellett könnyen összevonhat s onnan a magyar emigránsok kalauzolása mellett becsapva Erdélybe, a székelyeket egy pár nap alatt felfegyverezheti s így egy 40—50.000 főből álló román-magyar hadsereg fog egy oly kitűnő tábornok vezérlete alatt rátámadni az osztrák haderőre, mint Klapka. Egy hét alatt ily módon sikerülni fog Magyarországon oly felkelést idézni elő, mely Ausztria haderejének igen tekintélyes részét le fogja kötni és azzal az Ausztriával, mely az olasz csatatéren nem fog egész erejével fellépni, könnyű lesz az egyesült olasz-franczia hadseregnek elbánnia. Hogy aztán a románokkal és magyarokkal mi történik, nem igen bántotta Napoleon lelkiismeretét. Napoleon a román törekvéseket is csak azért pártolta, mert saját érdekei úgy kívánták, s mihelyt érdekei mást parancsoltak, azonnal kész volt a román fejedelemségeket akár el is cserélni Ausztriával.

De nehogy azok, kik velem ellenkező állásponton vannak, azt mondják, hogy az eseményeket a magam tendenciái szerint magyarázom, idézek tanuul egy román író, *Soimescu Jón* senatort, ki „*România, Rusia si întreita Alianta*“ czimű könyvé-

ben ezeket írja (306. és köv. lapok). „A románok tudják és ismerik nagyon jól, hogy III. Napoleon mennyi jót tett értök s hogy mennyi nehézségen segített át, míg eljutottunk odáig, hogy megvalósítsuk a fejedelemségek unióját s állandósítsunk egy örökösödési joggal bíró dinasztíát Románia trónján. Mind e mellett sok fájdalommal kellett később felfedeznünk, hogy még ez a jótévőnk sem habozott bizonyos körülmények között politikai kombinációi érdekében minket Ausztriának cserében felajánlani és hogy Ausztria volt az, ki előttünk eddigelé még ismeretlen okokból visszautasította ezt az üzletet. Először 1856-ban a krími hadjárat után, mikor a párisi kongresszus összeült s a mikor azon gondolkozott III. Napoleon, hogy ez alkalommal miként oldhatná meg az olasz kérdést s miként elégithetné ki az olaszokat azon ígéretek tárgyában, a melyeket még akkor tett, mikor még nem volt császár, hanem csak emigráns s azon 20.000 piemonti hősiességéért és áldozatkészségéért, a kik a francziák és angolok oldalán harczoltak Krimben. Hogy kikerülje a háborút, melyet kénytelen volt 1859-ben Ausztria ellen vivni s mely Solferinonál végződött, III. Napoleon arra gondolt, hogy a román fejedelemségeket odaadja cserébe Ausztriának Lombardiáért és Velenczéért. Ezt a titkot maga Cavour árulta el, a ki részt vett a párisi kongresszuson, e szavakat írván egy piemonti barátjának: „A császár nekem azt mondotta: Ausztria nem egyezik belé semmibe; kész inkább háborút viselni, semhogy beleegyezzék Parma önöknek való átengedésebe s ez alkalommal nem csinálhatok casus bellit belőle, de legyenek nyugodtak, mert érzem, hogy a jelenlegi béke nem tarthat sokáig. A császár különben azt ajánlotta Ausztriának, hogy okkupálja a román fejedelemségeket és értök engedje át nekünk Lombardiát és Velenczét, így szólván jelenlétemben Clarendon lordhoz: „C'est là la seule solution raisonnable des affaires d'Italie.“

„A fennebbieknek megerősítésül és bizonyítékául annak, hogy III. Napoleont is inkább saját politikai számításainak érdekei vezették, mintsem szeretete a Duna mellékén lakó protegáltjai iránt, a „Romanul“ 1880. január 24-ki száma után közöljük azokat a szavakat, melyeket Albert angol kir. herczeg írt 1857. május

18-án barátjának, lord Stockmornak: „A francia politika, a mely a béke-kongresszusok előtt egész a képtelenségig osztrák volt, egyszerre ellenkezővé változott s most Oroszországot támogatja ugyanoly hévvel. Ennek oka, a mint mondják, az, hogy Ausztria visszautasította a neki felajánlott Duna-fejedelemségek annektálását, a mely Európa térképének átalakításához kiinduló pontul szolgálhatott volna.“ Hogy III. Napoleon a dunai fejedelemségeket a krími háború kezdetén és végén egyaránt felajánlotta Ausztriának, az abból a tényből magyarázható ki, hogy Európa nem viseltetett elég bizalommal a románok iránt. A románokat akkor egy privilegizált és russóphil társadalmi osztály vezette s nem is mutatták magokat eléggé kitartóknak, hogy jogaikat és függetlenségüket saját erejükkel és bátorságukkal vivják ki. Stürbey vajda 1853. nyarán elhagyta az országot, mi alatt az oroszok átlépték a határt s Oláhországot, mint zálogot megszállották, melyet egy darab ideig Rudberg orosz tábornok kormányzott. Akkor a nyugati hatalmak még nem ismertek minket jól s nem volt bizalmuk a Duna mellett lakó latin nép aspirációiban és vitézségében.“

„Sokkal nehezebben lehet megmagyarázni azt a második kísérletet, melyet pártfogónk, III. Napoleon 1864-ben szándékozott velünk tenni, felajánlván az *egységes Romániát* cserében Ausztriának. Tudjuk ugyanis, hogy a francziákkal szövetséges olaszok 1859-ben Solferino-nál megnyerték Lombardiát, kárpótulásul adván érte Franciaországnak Nizzát és Savoyát s megfizetvén még ezen felül a háború költségeit is. Olaszország többi részeiért pedig az olaszok magok harcoltak élükön Garibaldival és Victor Emanuellel s megvalósították az olasz egységes királyságot Velence és Róma kivételével, a melyet csak később 1866-ban és 1870-ben nyertek meg a porosz szövetség segítségével. Ez időközben történt, hogy Ausztria nem akarta elismerni az egységes olasz királyságot, mert egyrészt félt Velence elvesztésétől, másrészt pedig a pápa miatt, a ki folytonosan segítségért kiabált a Róma felé közeledő olasz kormány ellen. Franciaország kormánya és misteriosus diplomáciaja azonban 1864-ben újra megkísérelte Ausztria kormányát az egyesült feje-

delemségeknek Velenczéért való felajánlásával rábirni, hogy az egyesült olasz királyságot ismerje el. Ausztria pedig ez alkalommal is visszautasította ezt az erkölcstelen vásárt.

„La Marmora tábornok, ki 1864-ben olasz miniszterelnök volt, 1874-ben egy sorozat diplomaciai iratot publikált kormányzatának s a Velence átengedése érdekében folytatott alkudozásoknak idejéből. E könyvnek (francia czíme: *„Un peu plus de lumière.“* 1874.) 51. lapján van egy diplomaciai levél, a melyből kiviláglik, hogy III. Napoleon miniszterei mit követtek el a tekintetben, hogy Ausztria Velenczét az egyesült fejedelemségekért átengedje Olaszországnak. E levélben La Marmora tábornok ide vonatkozóan ezeket írja:

„Drouyn de Lhuys ur nézete — s hasonlóképen az enyém szerint is, Ausztria vissza fog utasítani minden arra vonatkozó ajánlatot, hogy Velenczét pénzbeli kárpótlásért átengedje. Drouyn de Lhuys ur azonban hiszi, hogy jövőben mégis le lehetne győzni Ausztria e tekintetben való visszautasító magatartását, ha pénz helyett terület-cserét ajánlanánk fel. Természetesen a Dunai fejedelemségek tervezett átadásáról volna szó, melyet az előző kormány, különösen Nigra lovag olyannyira sürgetett, de a melyben nekem nincs semmi bizalmam“.

Ezek az adatok világossá teszik, hogy Napoleon magatartását is szemben a románokkal a politikában egyedül irányt adó érdek határozta meg. Ha érdekei azt parancsolták, hogy a románokat pártolja, akkor készpénz becse volt a latin fajbeli közösségnek, ha pedig ez érdekek mást parancsoltak, kész volt a latin atyafiakat cserébe adni a német Ausztriának a nélkül, hogy az eredet és a származás közössége csak egy percnyi lelki furdalást is okozott volna neki. A román kultur-liga emberei most is a latin eredet közösségére spekulálva, igyekeznek az olasz és francia közvéleményt ellenünk ingerelni. Tagadhatatlanul szép sikereket értek el úgy az olasz, mint a francia sajtóban. Mi, hirlapírók tudjuk, hogy vannak bizonyos kérdések, melyekről, mint a közönség érzéseivel és politikai aspirációival összeeső dolgokról igen szép és hatásos cikkeket lehet írni aránylag kevés fáradsággal. Az ilyen tárgyakat szeretjük időről-

időre minden különösebb érdek nélkül is megvezérczikkezni, de ha belátjuk valami véletlen folytán, hogy ezek tisztán platonikusan érzelmi dolgok, melyeknek a mi nemzetünk aspirációihoz lényegükben semmi közük, más tárgy után szoktunk nézni. Ilyen vezérczikkre alkalmas anyag volt a francia sajtóban az ugynevezett erdélyi román kérdés is. De egyszerre csak Kálnoky azt mondja a magyar delegációban, hogy Románia a hármasszövetségnek igen hű és becsületes tagja és e nyilatkozatát a román külügyminiszter nem czáfolta meg. No ha Románia tagja a hármasszövetségnek, akkor nincs semmi érdeke a francia sajtónak az erdélyi román kérdéssel a magyarok ellen fulminans vezérczikkeket írni, hisz írhatnak garmadával ily czikkeket, tele szavalhatják a félvilágot a barbár magyaroktól elnyomott keleti latin testvérek szenvedéseiről, ezek a keleti latinok mégis a magasabb politikai érdekek nyomása alatt érzelmeik ellenére is kénytelenek lesznek a gyűlölt magyarok oldalán harezolni Oroszország, a francia nemzet e szövetségese ellen. Mikor Kálnoky gróf konstataálta, hogy Románia a hármasszövetség tagja, a francia sajtó egyszerre magától közömbössé lett a román kérdés iránt. A napi sajtónak kitűnő érzéke van az aktualis érdekű tárgyak megkülönböztetéséhez. Természetes, hogy a naiv román közvélemény e hirtelen fordulatot minden egyébrek tulajdonította, csak ez egynek nem. Megvesztegetést, diplomáciai beavatkozást keresett, holott vannak kérdések, melyekben a sajtót sem megvesztegetni, sem terrorizálni nem lehet.

Tanulmányom eddigi folyamán kimutattam, hogy a románok Kossuthnal nem igen rokonszenveztek, mert őt úgy tekintették, mint a történelmi magyar állam eszméjének képviselőjét, ki utjában áll az ő dako-román törekvéseiknek. Merevsége, melylyel elutasította Magyarország részvételét a keleti konfoederációban úgy, a mint azt Balcescu és Ghica tervezték, meglehetősen népszerűtlenné tette előttök. Sokkal rokonszenvesebb egyéniség volt Klapka, ki mint katona nem igen osztozott Kossuth Lajos államjogi aggodalmaskodásaiban s hajlandóbb volt Teleki Lászlóval együtt lényegesebb engedményeket tenni a nemzetiségeknek, mint a Kossuth-tól képviselt hivatalos emigracionális nemzeti-

ségi politika. Aztán Klapka, kit annak idején a román emigránsok a leendő román forradalmi hadsereg fővezérének szemeltek volt ki, állandó érintkezésben is állott a román emigránsokkal, míg Kossuth, az említett ok miatt, alig érintkezett velök. Így tehát alkalmasabb egyéniséget Romániába, mint Klapkát, nem is küldhettek volna.

Klapkának sikerült is Cuzaval minden nagyobb nehézség nélkül megegyezésre jutni. Cuza ekkor ugyanis még feltétlen kötelességének ismerte úgy cselekedni, mint pártfogója, III. Napoleon kívánta, mert hiszen, mint kimutattuk, saját érdekei is ezt parancsolták. Két egyezményt kötöttek. Az első tisztán katonai jellegű és a következőképen hangzik.

Egyezmény.

Cuza fejedelem megengedi a magyar hazafiaknak, hogy fegyverraktárakat alkossanak a Szereth-völgyében, Bakauban, Románban vagy Erdély határaihoz még közelebb eső helységeken, mint Oknán és Piatrán.

Ő felségétől, a francia császártól a herczeg 30 ezer puskát fog kérni, melyből 10 ezer a moldva-oláh hadsereg felfegyverzésére lesz szánva, 20 ezer pedig a magyar és erdélyi felkelők vezéreinek rendelkezésére fog adatni. Ezen fegyvereket haladéktalanul fogja kérni, tekintve a helyzet sürgető voltát és azon időt, melyet a földközi tengeren levő kikötőkből a helyszínére való szállítás igényel.

További egyezkedés tárgyait képezendik a későbbi hadszerküldemények, melyek Magyarország és a fejedelemségek közt szükségük szerint lesznek kiosztandók.

A szövetséges kormányoktól kért fegyvereken kívül a szerb kormánytól egy bizonyos számú ágyú fog kéretni, a mely ágyúk egy része a moldova-oláh kormány által a magyaroknak fog átadatni.

Másrészről Klapka tábornok a lehető legnagyobb tevékenységgel fog Párisban és Londonban azzal foglalkozni, hogy nemcsak a fegyverek a szükséges töltésekkel, hanem azon felszerelési tárgyak is azonnal elküldessenek, melyekre a moldva-oláh és

magyar hadaknak azonnal való harcztérre lépése végett szükségök lesz. Foglalkozni fog továbbá azzal is, hogy Párisban vagy máshol elégséges orvosi személyzetet s néhány mérnök-kari és tűzértisztet szerezzen e két fegyvernemnek a fejedelemségekben leendő szervezésére.

A tábornok mindezen kérdésre nézve a fejedelem párisi küldöttével fog egyetérteni.

Magyar ügyvivők fognak Jassyba, Bukurestbe és Galaczba küldetni a végett, hogy a fejedelmi kormány nyal folytonos viszonyt tartsanak fenn.

A belgrádi megbízottak gondoskodni fognak, hogy a moldva-oláh kormányt mindenről, a mi ott történik, értesítsék.

Mihelyt Olaszországban a háboru kitör, a moldva-oláh kormány a magyar katonai főnök rendelkezésére fogja bocsátani mindazon eszközöket, melyek a fegyvereknek, töltéseknek stb. a határig való szállítására szükségesek.

A mi a magyarokat illeti, ők legtevékenyebb segítségüket ígérik a moldva-oláh kormánynak Bukovina elfoglalására, melyek az eseményekből s az eshetőleges bonyodalmakból felmerülhetnek.

Urechia e fejezet élén említett művében közölván e szerződést, azt mondja (4., 5. l.), hogy Bratianu és Cogolniceanu ellene voltak e szerződés kötésének s az ő ellenzésöknek köszönhető, hogy Kossuth akarata ellenére is létrejött az alább közlendő politikai tartalmu második szerződés. Ez állítás érdekes bizonyítéka annak, hogy Urechia ur mint szokta írni a román történelmet. Állit minden adatra való hivatkozás nélkül, sőt állit akkor is, mikor állítása még az általa ismert adatokkal is nyilvánvalóan ellenkezik. Cogolniceanu beszédét ismerik olvasóink s emlékeznek is bizonyosan rá, hogy Cogolniceanu abban nyíltan és határozottan megmondja, hogy e szerződések megkötése az ő közreműködésével és beleegyezésével történt, mert hisz ő volt akkor Moldova miniszterelnöke. Cogolniceanu beszédét Urechia is jól ismeri s ennél fogva neki, mint történetírónak, nemcsak ezt nem lett volna szabad mondanía, hanem még azt sem, hogy Bratianu-nak is volt ebben szerepe, mert hiszen Bratianu oláh-

országi politikus volt s Cogolniceanu említett beszédében azt is megmondja, hogy Oláhországban az alkudozásokat Balaceanu Jankó közvetítésével maga Cuza vajda vezette a miniszterium teljes mellőzésével s hogy voltaképen e szerződések megkötésében a két román fejedelemség között az erősebb fél Moldova volt, a melynek területén folyt le az egész alkudozás. Urechia ur előtt ezek a dolgok bizonyára ismeretesebbek voltak, mint előttünk, de azért a történelmet mégis úgy írja, a mint akarja, mert az ő célja nem az igazság keresése, hanem a magyar nemzet ellen való vádaskodás.

Egyben igaza van Urechianak. Abban, hogy Bratianu ellensége volt a román-magyar szövetségnek. Ellensége volt, de nem oly idealis szempontokból, mint a hogy azt Urechia ur akarja élhíttetni olvasóival. Ellensége volt e szerződésnek, mert ezt az a Cuza vajda kötötte, a ki őtet a miniszteriumból kibuktatta. Urechia ur ismeri Kossuth „Iratai“-t. Hivatkozik is rájuk több ízben, de miért nem idézi most Balaceanu Jankónak Klapka megbízottjához, Strzeleckyhez írott leveléből e passzust: „Bratianu a hatalomra akar visszakérülni s mint ezt már máskor tette, a császárt, Cavourt és Napoleon herceget akarja felhasználni az odajutásra. Ha ez sikerül (s ez az egyedüli dolog, a mi nyugtalanít) vége a mi ügyünknek. Bratianu s az ő pártja Magyarország dühös ellenségei“. Bratianu úgy tett akkor is, mint tett nehányszor később az ellenzéken s tesznek ma is a romániai ellenzék vezérférfiai: felhasználta ezt a kérdést a kormány diszkreditálására. Hogy a kormánynak nehézségeket okozzon, oly követeléseket formulázott, melyeket a tényleges viszonyokat tekintetbe vevő kormány nem tehet a magáévá.

De miután Bratianuról van szó, mondjuk el röviden, hogy minő szerepet játszott ő e kérdésben. Mihelyt neszét vette a román-magyar szövetségnek, azonnal elutazott Olaszországba, hogy ott Cavournál és III. Napoleonnál akaszssa meg valahogy e szerződést, illetően e hatalmas egyéniségek bizalmát megnyerje és aztán támogatásukkal újra a bukuresti kormány élére jusson. Csakhogy törekvéseiben rossz uton járt, mert Cavournak nem hiába adták annak idején bizonyos orosz nagy urak azt a

tanácsot, „il faut vous adresser aux Hongrois“, mert el volt határozva Napoleon udvarában, hogy Cuza vajda kössön a magyarokkal egyezséget s ha Bratianu miniszter lett volna ez időben, neki is úgy bele kellett volna egyezni ez egyezségbe, mint akár-melyik más román miniszternek. Egy érdeme azonban volt Bratianu szereplésének, az t. i., hogy világossá lett ez esetben is nyilatkozatai kapesán a román politikusok aranyos álma, a Dako-Romania, a melynek érdekében dolgozhatnak és álmadozhatnak, a míg a hatalom birtokában vannak, de róla hangosan csak akkor beszélhetnek, mikor felelősség terhétől mentes ellen-zékiek. „Én nem hiszek a magyar urak szabadelvűségében és mérsékletében — mondá Bratianu Cavournak. — Ála-rez az, mely arra van számitva, hogy a császárt megcsalják. Én tudom, hogy kizárólagosabbak, mint valaha s én nem hiszek Magyar-or-szágnak. De ha még máskép volna is, mi sohasem juthatunk egyetértésre Erdély iránt, melyet mi Magyarországnak át nem engedhetünk semmi szín alatt. A Kárpátokon túl lakó románok velünk akarnak egyesülni, mi megígértük nekik, hogy támo-gatni fogjuk; árulás volna, ha őket Magyarországnak átenged-nők. A történelmi jog, melyre Magyarország hivatkozik, nevet-séges“. E nyilatkozatra Cavour csak annyit felelt: ha Bratianu és társai az erdélyi kérdést csak meg is penditenék, ő a román dolgokról többé még hallani sem akar. Ezzel a nyilatkozattal vége lett Bratianu ez alkalommal való szereplésének.

A II. szerződést is megkötötték még pedig az elsővel egy-szerre és mindazon incidenseknek közbejötté nélkül, a melyekről Urechia tudni akar s a melyeknek képtelenségét és költött voltát a fennebbiekben kimutattuk.

E szerződés tartalma a következő:

„A magyar felkelés sikerére nagy fontossággal bír az, hogy a Magyarországot lakó magyar, oláh és szerb nemzetiségek minden párt-szellemről, minden elválási eszméről és mindazon ellensé-geskedésről lemondjanak, melyek 1848--49-ben oly nagy sze-rencsétlenségeket okoztak.

Tartsák szem előtt, hogy Ausztria újra azon gaz eszkö-zökhöz nyulhat, melyeket az említett időszakban a végett hasz-

nált, hogy ezen, akkor még versengő nemzetiségeket egymás ellen uszítsa, miszerint egyiket a másikkal s így mindnyájukat szolgaságba verje.

A magyar nemzet előre meg van győződve, hogy számára az oláh hazafiak rokonszenve biztosítva van. Párisban is megvárják a fejedelemségek kormányától, hogy saját érdekeitől vezéreltetve, használni fogja Magyarországon és Erdélyben lakó fajrokonainál befolyását arra, hogy a kibékülés létrejöjjön.

Másrészt a magyar hazafiak, mindjárt a küzdelem kezdetével nyíltan hirdetendik a következő elveket, melyek alkotmányukba foglalandók:

1. Minden régi meghasonlás elfeledése és teljes kibékülés a szerbek, oláhok és magyarok közt.

2. Ugyanazon jog és szabadság Magyarország minden lakosának faj- és valláskülönbség nélkül.

3. A község és vármegye önkormányzata. A vegyes ajku polgárok lakta vidékek lakosai barátságosan fogják közigazgatási nyelvüket meghatározni.

4. A vallás- és közoktatásügyek igazgatásában teljes függetlenség a különböző vallások és nemzetiségek számára.

5. A szerb és oláh csapatok külön lesznek szervezve és szerb, illetve oláh nyelven vezényeltetnek. A különféle hivatalokra alkalmazás az egész hadseregben mindenki számára egyenjogulesz.

6. A háboru befejezte után egy Erdélyben összehívandó gyűlés határozná ezen tartománynak Magyarországgal való adminisztratív egysége felett s ha a többség azt határozná, hogy Erdély régi, különálló adminisztratív helyzetébe visszalépjen, ez nem elleneztetnék.

7. Kell, hogy a testvériség elve vezéreljen mindnyájunkat. Ez vezethet csak azon célhoz, mely felé törekednünk kell s ez a cél a három dunai államnak: Magyar-, Szerb- és Moldva-Oláhországnak konfoederációja.

Ha ez utóbbi szerződést, melyben a magyar állam leendő szervezetének elvei le vannak rakva, összehasonlítjuk azzal a tervszel, melyet Kossuth dolgozott ki Brüsszában, azt találjuk, hogy ebből hiányzik az, hogy a nemzetiségek magoknak egy külön nemzeti főnököt választhassanak, viszont a brüssai ter-

vezet semmit sem tud arról, hogy Erdélynek Magyarországgal való unioja egy összehivandó gyűléstől tétessék függővé. Kétségkívül ez a 6. pont az egész szerződés legsebezhetőbb része. Miután Kossuth azon kommentárjában, melyet e szerződésekhez írt, nem magyarázza e pontot, (Irataim I. köt. 381. és köv. lapok) kísértjük meg mi e magyarázat megadását.

Mikor III. Napoleon már idézett beszélgetésében Kossuth-tól azt kérdezte: nem lehetne-e Erdélyben a székelyeknél előzetesen is egy felkelést rendezni, Kossuth Napoleonnak ezt felelte: „Nem, mert ennek elnyomására az a kis erő is elég volna, melyet az osztrák Erdélyben hagyott s a következő az volna, hogy a székelyeket a komoly cselekvés idejére is elvesztenők. Aztán az is megtörténhetnék, hogy az erdélyi oláhok közt, ha nem egy tekintélyes erőt, hanem csak egy szakadozott, gyöngye mozgalmat látnának magok előtt, ma is akadhatnának oly elvetemedettek, kiknek rablási, pusztítási hajlama lehetővé tenné az osztráknak az 1849-ki irtózatosságok ismétlését legalább részben megkísérteni“. E szerződéssel a magyar emigránsok elejét akarták annak venni, hogy az erdélyi román nép a császár mellett újra felkeljen a magyarság ellen s ismétlődjék az a véres polgárháború, mely 1848—49-ben egyik legnagyobb akadályja volt a magyar fegyverek diadalának. Szükségesnek látták az erdélyi románság megnyugtatótását és ezért vették fel e 6-ik pontot.

E magyarázat után is azonban mindig fenmarad az a kérdés, hogy a magyar emigránsok nem félték-e attól, hogy Erdély birtoklását e pont felvevésével Magyarországra nézve legalább is kérdésessé teszik? Nem, ők azt hitték, hogy miután e szerződésnek konzekvenciái gyakorlatilag csakis egy győzelmes hadjárat után érvényesülhetnek, Magyarország e győzelmes hadjárat után oly domináló állást fog elfoglalni szemben Romániával is, hogy e gyűlés szavazata nem lehet egy perczig sem kétséges. Aztán az anyagi erő mellett nagy bizalmuk volt a szabadság kibékítő és kiegyenlítő erejében, hisz Kossuth erre vonatkozóan már brussai emlékiratában is azt írta: „A mi az oláhokat illeti, meg vagyok győződve, hogy az általam javaslatba hozott alkotmány uralma alatt, melynek alapjai: az álta-

lános szavazat, a jogegyenlőség, az önkormányzat a községben, megyében és az országgyűlésen való képviseltetés, erdélyi oláh testvéreink mind a nemzetiség, mind a polgári és politikai viszonyok szempontjából maguk is óhajtanák Erdély és Magyarország közigazgatási unióját, a mint 1848-ban kimondatott; meg vagyok győződve, hogy lehetetlen nem óhajtaniok ezt az uniót, ha saját érdekeiket komoly megfontolás alá veszik.“ Pedig mennyire csalódtak volna, ha az események úgy alakulnak, hogy terveik sikerülnek s e szerződés elveinek gyakorlati megvalósítására került volna a dolog. Kossuth nem igen érintkezett a románokkal és mikor érintkezett is, köztök a jelen pillanatban lehetségesnek látszó dolgokról volt szó csupán. Mikor Klapka tárgyalt Cuzával és minisztereivel, a gyakorlati államférfiakkal tárgyalt, a kik csupán ez idő szerint lehetségesre törekcsenek. Sejtelve sem volt, hogy a románság álmát, politikai törekvéseinek végczélját, nem a miniszterek, hanem a tömeg képviseli, a melylyel ő nem érintkezhetett s hogy csupán kedvező alkalom kell s a tömeg aspirációi politikai lehetséggé és követeléséssé lesznek. Ha ezt tudta volna, bizonyára óvatosabb lett volna, mint a minőnek tanusította magát, e 6. pont felvételével. Azok, kik nemcsak a román politika hivatalos képviselőivel érintkeztek, hanem a gondolkozásáért és nyilatkozataiért nem felelős néppel is, tudták, hogy Kossuth és Klapka feltevésőkbén nagyon csalódtak: „Hanem bizonyossá tehetlek, — írja Ludwigh Kossuthnak (Irataim I. köt. 412. l.) — hogy Klapka bámulatosan misztifikálta magát, midőn azt hitte, hogy Cuzát s kormányát ügyünknek megnyerte. Ellenségei hazáknak. Neked különösen ellenségeid. Hűség és szövetség csak üres szavak. Rosszabb — álarcz! Én nem szabadulhatok azon gyanutól, hogy az első terv alatt dákóromán üzelmek lappangtak. Azért gyűlölnek téged oly dühősen, mert azáltal, hogy a franczia seregküldésnek oly határozottan inzisztáltál, terveiket keresztül vágta. E nélkül ők foglalták volna el a tért Erdélyben.“

A villa-francai béke azonban lehetetlenné tette, hogy e szerződésekből valami egyebet is végrehajthassanak, mint az 1. pontot, mely 30.000 fegyver szállításáról intézkedik. Ez a szállítmány még a villa-francai béke előtt megérkezett Romániába.

XVI.

A villa-francai békekötés után. Újabb reménységek. Teleki László küldetése Párisba. A román fejedelemségek, mint had-működési alap. 'Strambio és Victor Place megbízatása. Lalande Olivér szerepe. Tapogatózás idehaza. A nemzetiségek magatartása szemben a magyar aspirációkkal. Román-magyar tesvériesülési ünnepek. Buda Sándor küldetése. Buda S. jellemzése. Röpiratának tartalma. Polemiája Papiu Ilarionnal. A „Romanul“ magatartása. Rosetti pánlatin és Papiu dako-román álmódosásai kiegészítik egymást. A dako-román propaganda a külföldi sajtóban. Papiu „Emlékirata“ Cuzához a dako-romanizmus tárgyában. Az emlékirat tartalma. Pángermanizmus, pánszlavizmus, pánmagyarizmus. Minő eszközöket használnak a magyarok Nagy-Magyarország megvalósítása érdekében? Mennyiben veszedelmes e törekvés a románok nemzeti lételére? A küzdelem a magyarok és a románok között Erdély birtokáért foly. Dako-Románia. Ez lehetséges úgy ethnographiai, mint stratégiai és az európai politika szempont-jából. Erdély jelentősége és szerepe Dako-Romániára nézve. A fejedelemségek birtoka Erdély uraitól függ. Mily eszközöket használnak a dako-romanizmus érdekében a román fejedelmek: a belpolitikában és a külpolitikában? Történelmi példák. Feltehető-e, hogy Cuza e tekintetben egyetértett Papiu Ilarionnal? Bizonyítékok erre vonatkozóan. A' M. N. Igazgatóság levelet küld Zglinickitől Cuzának. E levél tartalma. A román közvélemény a kért támogatásért igen nagy árt szabott. Román memorandum benyújtva Garibaldihoz. Mit értenek a románok Erdély alatt? Hogyan magyarázta Papiu e fogalmat röpiratában? Az emigránsok lassúsága. A fegyvereket lefoglalják. Ki okozta e lefoglalást. Karacsay és Klapka erre vonatkozó nézetei. Kölcsönös szemrehányások Cuza magatartása tárgyilagossá és kritikai szempontból megítélve. Diplomáciai nehézségek. Saját érdekei parancsolták magatartását, Klapka levele Lalande-hoz. Urechia e levélhez fűzött okoskodásai. Ez okoskodások alap-talanok. Klapka újabb szerződést köt Cuzával. E szerződés politikai része. Klapka újabb reménykedése és csalódása. Cuza személyes érzelmei megvilágítva Zglinicki ezredes nyilatkozatával. Mi történt a fegyverekkel? Duncombe Tamás fellépése az angol parlamentben.

A villa-francai békekötés után a reménységeiben csalódott Cavour így szólott Kossuthhoz: Ez a béke nem lesz meg. Egyik kezemet a klerikálisoknak, a másikat Mazzininak nyujtom, ha kell. Összeesküvő, forradalmár leszek, de ezt a békekötést nem fogják végrehajtani. És Cavour, ki ez alkalommal a miniszterelnökségről lemondott, szavát igyekezett is megtartani. Kiadta a jelszót, hogy a közép-olaszországi felkelőknek fegyvert és pénzt kell adni. Szövetkezett Farini-val, Ricasoli-val s létrehozta a közép-olaszországi államok szövetségét, azért, hogy megakadályozza ez államokba a régi uralkodóházak visszatérését. Lassanként III. Napoleon is megint rokonszenvezni kezdett az olasz törekvésekkel s így aztán már 1860. elején Cavour újra a kormány élére juthatott. Első dolga volt megegyezni III. Napoleonnal, ki e tartományok annexiójába bele is nyugodott, de oly feltétel alatt, hogy Savoyán kívül az olasz királytól Nizzát is megkapja. Ez alatt Garibaldi is előkészítette a sicíliai expedíciót és a nápolyi Bourbonok trónja, melyet nemcsak Ausztria, de Oroszország is támogatott, pör alá került.

Ily körülmények között, kinek lehettek volna kételyei a tekintetben, hogy a háboru Ausztria és Olaszország között csak idő kérdése. Legkevesebbé kételkedtek pedig a magyar emigránsok, kik azt hitték, hogy majd e háboruban fogják elérni azt, a mit nem sikerült elérniök az előbbiben. Kossuth még a közép-olaszországi államok mozgolódása idején annak a meggyőződésének adott kifejezést, hogy két hely van: *Kelet és Olaszország, mely az emigráció munkásságát igényli*. E miatt feltétlenül szükségesnek tartotta, hogy az emigráció az olaszthoni tényezőkkel oly belső viszonyban legyen, mint a minőben volt Cavourral. Azt vélte, hogy ha érdekeik a magyaroknak és olaszoknak nem is találkoznának, de igenis találkoznak érzelmeik és vágyaik. Az bizonyos, hogy Ausztria Olaszországnak ellensége fog maradni, melylyel előbb-utóbb mérkőznie kell, ha nem is mindjárt. Ezért a barátságot Cavourral és Garibaldival ápolni kell. Ügynököket keresett, kik a magyar ügyet sikerrel tudnák képviselni az olasz államférfiak körében. Kérte Kiss Miklós ezredest, Teleki László grófot, hogy vállalják el Olasz-

országban a magyar érdekek e képviselőjét. Azonkívül levelet írt Farininak és Garibaldinak is, fejtegetvén, hogy az olasz és magyar édekek mennyire találkoznak s e miatt az együttműködés mily hasznos lenne mind a két félre. Tapogatózott Franciaországban is, hol Pietri szenátornak meghitt emberével, Rappetivel, bocsátkozott bizalmas levelezésbe. Más oldalról meg Klapka ujította fel Napoleon herczeggel a régi viszonyt.

Ily módon aztán annyira előkészítették az utat, hogy Teleki László 1860. elején már határozott instrukciókkal mehetett Párisba. Ez instrukciókban meg voltak jelölve mindazok a dolgok, melyeknek teljesítését a magyar forradalom sikerének előfeltétele gyanánt véghezviendőnek tartották az emigránsok. Mindenekelőtt szükségesnek találták, hogy a császár pártfogásával hasson oda, hogy a dunai fejedelemségek kormányai tegyék lehetővé, hogy az ottan tartózkodó magyarokból egy néhány zászlóaljnyi fegyveres erőt szervezhessenek azért, hogy ezeket, támasztékaul az otthoni mozgalomnak felkelés esetén haza vezethessék. Adjon továbbá a francia kormány százezer ember számára fegyvert és lőszert, melyek Cuza herceg és a szerb kormány által, az emigránsok egyetértésével, közel a határhoz kijelölendő tárhelyekre szállíttassanak. Értesítse a császári kormány Cuza herceget és a szerb kormányt, hogy a magyarok gyámolítását maga a császár kívánja s adjanak bizalmas utasítást e tekintetben az illető konzuloknak.

Eleintén ezek az alkudozások nagyon lassan mentek, de mikor Cavour újra miniszterelnök lett, positivebb alapra helyezkedett az egész. Különösen pedig akkor, mikor Garibaldi a maga *ezer*-ével Marsala-ban kikötve, megindította diadalmas sicíliai hadjáratát. Garibaldi, kinek híressé vált *ezere* között három magyar is volt (Türr, Tüköry és Éber) nemcsak az olasz, hanem az összes elnyomott nemzetek bajnokának is tekintette magát. Különös rokonszenvvel viseltetett a magyarok iránt, mert úgy volt meggyőződve, hogy az elnyomott népek csak úgy szabadíthatók fel, ha kitör és sikerülni is fog a magyarok szabadságharcza.

Ekkor kaptak Strambio bukaresti olasz konzul és Victor

Place jassyi francia ügyvivő kormányuk részéről bizalmas utasításokat, hogy a román fejedelemségekben a magyar ügy érdekében résen legyenek, különösen pedig biztosítsák a magyar forradalmi mozgalmak számára azt a 30.000 fegyvert, melyet a múlt évben Moldovába szállítottak. Sőt, mint Urechia könyvéből (*L'Alliance des roumains et des hongrois*) tudjuk, *Lalande* Olivér személyében Párisból egy bizalmas ügynököt is küldöttek Jassyba, kinek megbízatásáról senkinek sem volt másnak tudomása, csupán Cuzának s a francia ügyvivőnek, Place Victornak. *Lalande* Oliver, mint természettudós utazott Magyarországon keresztül Jassyba azon ürügy alatt, hogy az Erdély és Moldova között elterülő Kárpátok tulsó oldalán petroleum-források után kutat. Ilyes ügyben adott ajánló-levelekkel fordult meg a budapesti és erdélyi főuri körökben, mindenütt információkat szerezve a hangulatról. Ugy látszik, *Lalande*nak feladata nemcsak az volt, hogy a magyarok ügyét Jassyban támogassa, hanem az is, hogy a magyarok tevékenységéről, megbízhatóságáról és hangulatáról Párisba alapos tudósításokat küldjön.

Mikor az emigránsok külföldön ily módon előkészítették vállalatuk sikerültéhez az utat, arról akartak meggyőződni: vajjon odahaza a nemzet kész volna-e tömegestől felkelni, ha háborura kerül a sor a francziával s az emigránsok francia sereggel fognak a határon megjelenni úgy, mint 1859-ben tervezték? Vagy kész-e a nemzet az esetben is felkelni, ha nem francia, hanem csak olasz segítséggel jelennének meg a határon? Vagy felkelne-e a nemzet akkor is, ha az emigráció csak az Oláhországban szervezendő erővel jelenhetné meg a határon? Ilyen s ehhez hasonló felvilágosításokra volt szükségök Kossuthéknak, hogy vállalatuk sikerének ez oldalról lehetséges feltételeivel is tisztába jöhessenek.

Az sem volt e vállalatban utolsó kérdés, hogy hát a nemzeti ségek egy felkelés esetén, hogyan viselnék magokat? Ugy-e, mint 1848—49-ben, vagy most okulva a tíz évi osztrák abszolutizmusból, a magyarok oldalára állanának a közös szabadság érdekében? Voltak egyes jelenetek, a mik arra látszottak mutatni, hogy a románokra most már lehet számítani. Maros-Vá-

sárhelyt a Széchenyi-rekviemet a román templomban is megtartották s a menetet, mely a református templomból a gyászruhába öltözött id. gróf Bethlen Gáborné vezetése alatt a román templomhoz ment, az esperest papsága élén egyházi diszben üdvözölte, kijelentvén, hogy ők is eljöttek e gyászünnepekre, mert ők is jó hazafiak. Mikor a román templomban vége volt az isteni tiszteletnek, a fáklyákat a piacon halomra rakták és az égő fáklyák körül magyarok és románok együttesen énekeltek el a Szózat-ot. Mikor a brassai jótékony román nőegyesület farsangi bálját tartotta, a háromszéki nemesség előbbkelő férfi- és nőtagjai csoportosan jelentek meg e bálon, hol a figyelem és a kitüntetés tárgyai voltak. Ehez hasonló eset ismétlődött Erdély majdnem mindenik városában, de ezeknek a román-magyar testvériesülési ünnepélyeknek legkiválóbbja mégis csak az volt, melyet Kolozsvárott 1860. június 28-án tartottak látzólag önkényt, minden előzetes megbeszélés nélkül. Reményi Ede a kolozsvári színházban koncertet adott. Egyszer programmon kívül a kolozsvári legkitünőbb cigányzenészek kíséretében román nótákat kezdett játszani. A közönség viharos tapssal jutalmazta a zenészt e nem várt műélvezet nyújtásáért. A karzatról pedig verseket szórtak le, melyekben a román és a magyar nép testvéries egyetértése volt dicsőítve. E tüntetésre a színházban jelen levő románság felállott s a magyar nemzet éltetésével köszönte meg a nem várt figyelmet. Színház után a „Komlókert“ nevű helyiségben bankett volt. A zenekar felváltva magyar és román nótákat játszott. K. Papp Miklós poharat emelt s üdvözölve a Magyarországról jelenlevő honfiakat, az unio-ért ivott. A románok lelkesedéssel üdvözölték a szóno-
kot. Az erdélyi magyarságnak ugyszólva, színe-java volt jelen ez estélyen. Poharat köszöntöttek K. Papp Miklóson kívül még magyar részről: Kövály Mihály, id. Bethlen Gábor gróf, Bethlen Farkas gróf, Mikes Benedek és Podmaniczky Frigyes báró, ki mint magyarországi küldött jelent meg, továbbá Lázár Mór gróf, Bethlen János gróf és Tisza László. Román részről a főszónokok Demeter Mihály földbirtokos, Sipotár József ügyvéd és — ugyancsak ki hinné most? — Dr. Ratiu János, a felosz-

latott román nemzeti komité elnöke volt. Legnagyobb hatást Sipotár szónoklata tett ki, a többi között ezeket mondá: „Szép látvány, midőn az egyetértés égi szelleme minden tudat vagy előkészület nélkül így közénkbe szállott s a nemzeteket baráti ölelésre hozza össze. Minden veszély egy ötletet szokott adni s ez az ötlet az, mely mentő-csónakul szolgál a zivatarban. Ily mentő ötletnek tekinthetni a testvériségnek ma véletlenül fölébredett szent érzetét, mely az örökös isteni gondviselésnek biztos záloga. Azért imádkozzunk a mindenhatóhoz, nyujtson erőt, hogy ezen eszme-ösvényen végighaladhassunk. Ugyanazon gondviselés, mely a mult idők vészeit kiállani segített, kalauzolni fog, hogy a jövő szirtei közül is épen kijussunk. Poharat ürítetek a honban lakó nemzetek egységeért és főleg kívánom, éljen a nagylelkű magyar nemzet!” (*Ürmössy L.*: Tizenhét év Erdély történetéből 229. és 230. l.).

A vérmesebbek már azt hitték, hogy a románság, okulva a mult szerencsétlenségein, ezután már jóban-rosszban velünk fog tartani. Lassankint azonban érezhető lett az ellenkező irány hatása is. A román nép körében gyorsan elterjedt az a hit, — s akadtak terjesztői igen szép számmal — hogy a magyarság csak azért követeli a régi alkotmány visszaállítását, hogy egyuttal a jobbságát is visszahozhassa. Egyszóval, mint az emigránsoknak irták hazulról „az erdélyi oláhok segítségére még korántsem lehetne megesküdni“. E miatt tenni kellett valamit a románság megnyugtására is. *Buda Sándor*, volt 1848—49-ki román származásu országgyűlési képviselő vállalta ezt magára és pedig önkénytelen, saját iniciatívájára. Egy röpiratot irt magyar és román nyelven, a melyet felajánlott a Nemzeti Igazgatóságnak oly czélból, hogy az nyomassa ki és több ezer példányban Bukaresten át küldje be Erdélybe. Kossuth utasította Kiss Miklóst, hogy értesítesse M—r. Gusztáv révén Budát, hogy a kéziratot ne Olaszországba küldje, hanem Jassyba Place franczia konzulhoz, a kinek majd írni fognak, hogy nyujtson segédkezet a röpirat kinyomatására.

Komáromy György és társai, a kik idehaza a mozgalmak intézését magokra vállalták, tovább mentek. Buda Sándort egye-

nesen beküldötték Bukarestbe, hogy ott ne csak röpiratát adja ki, hanem terveiknek igyekezzék egy ottani lapot is megnyerni s abban csináljon propagandát a román-magyar barátságnak. Azt hitték, hogy így megőrizve azt a látszatot, mintha a lap önkényt, minden külső befolyástól menten karolta volna fel ez ügyet, hatása is nagyobb lesz és inkább sikerül a román közvéleményt megnyerni. „Buda Sándor — írja Kossuth (Irataim III. köt. 632. 633. l.) 1848—49-ki országgyűlési képviselő, oláh nemzetiségű magyar hazafi, kit határozottságában a fejére kimondott, majd fogságra változtatott halálos ítélet sem ingatott meg. Kiszabadulása után folytatott forradalmi tevékenysége miatt üldöztetve s rendkívül veszélyeken oly módon törve keresztül, mely regénynek is beillenek (mint Koos Ferencz írja „*Életem és Emlékeim*“ című igen becses feljegyzéseiben, Krivácsy és Dunyov társaságában érkezett Oláhországba) 1860. októberben menekült a hazából, hol a forradalmi bizottmány vezéreivel a legmeghittebb viszonyban állott s magát vállalkozó, merész buzgalmaival tüntette ki. Mi őt Bukarestbe telepítettük meg azon utasítással, miként senkivel még csak ne is gyaníttassa, hogy velünk összeköttetésben van. Feladatául tűztük ki: hatni a moldva-oláhországi közvéleményre mind az ottani sajtó útján, mind pedig a társadalmi érintkezés terén a pártok vezéreinél, kiknél egyéni tulajdonainál s nemzetiségénél fogva bizalmas viszonyra számíthatott; kapcsolatot képezni a jobb érzelmű erdélyi oláhokkal érintkezésre s minket a dolgok helyzetéről úgy a fejedelemségekben, mint Erdélyben világosságban tartani. Jellemző Budára nézve, a mit nekem felőle Teleki irt: „tökéletesen megbízható, szilárd jellemű hazafi, ki ellen ha lehetne valami kifogás, legfőlebb csakis az az egy lehetne, hogy nagyon is merész, nagyon is vállalkozó.“ De tartozom azzal az elismeréssel, hogy a merészséget tapintatos óvatossággal tudta egyesíteni“.

Buda Sándor bukaresti működésére vonatkozóan igen érdekes adatokat találunk Veress Sándornál (A magyar emigráció keletén II. köt. 405. és köv. lap.) és Koos Ferencznek már említett művében (*Életem és emlékeim* II. 362. és köv. lapok). Ez adatok alapján odaváló tevékenységének eredményét

a következőkbe foglalhatjuk össze. Mihelyt megérkezett Bukarestbe, azonnal közzétette röpiratát magyar és román nyelven. Benne mindenekelőtt rámutatott azokra az ármányokra, melyekkel a kamarilla a különböző nemzetiségeket ráuszította a magyarokra. Azután azt bizonyíttatta, hogy a magyar ügy az általános szabadság és a demokrácia ügye és azonos az olaszok s minden szabadságra törekvő nép ügyével. Figyelmeztette a románokat, mennyire alaptalanok azok a vádak, melyeket a tekintetben szoktak emelni a magyarok ellen, mintha azok a többi nemzetiségeket, különösen a románokat magyarosítani akarnák. Hivatkozott a történelemre s arra a tényre, hogy a nemzetségek, bár ezer éve laknak együtt a magyarokkal, kiknek helyzetök ez idő alatt mindig domináló volt, még sem veszítették el nemzetiségöket. Intette a románokat: vigyázzanak, mert az őket mindenfelől körülvevő óriási szláv elem közepett egyedül csak a magyarok azok, kikre támaszkodhatnak.

Ezeket előrebocsátva, elősorolta azokat a pontokat, melyek véleménye szerint minden igaz románnak kívánalmait magokban foglalják s a melyek a szabadságot biztosíthatják, nemzeti fejlődésüket, szellemi s anyagi jólétöket előmozdítják a nélkül, hogy erős s független közös hazánk összetartó kapcsát szét tépnék, melyek egy szabad alkotmánynyal összeférhetők s a melyeknek létesítését a magyar nemzet nemcsak akadályozni nem fogja, sőt kivitelökre testvéri kezet is nyújt. A magyar nemzet, biztos tudomása szerint, a következő jogokat hajlandó megadni a nemzetiségeknek.

1. Minden község maga határozza meg hivatalos nyelvét s azon folytatja szóbeli pereit; azon a nyelven szerkeszti a megyéhez küldendő tudósításait, ugyszintén a kormányhoz és az országgyűléshez szóló kérvényeit. Mindenik község maga határozza meg, melyik legyen iskolája tannyelve.

2. A megyék szótöbbséggel határozzák meg hivatalos nyelvüket. Ezen a nyelven folynak a szóbeli perek. A jegyzőkönyveket azonban párhuzamosan magyar nyelven is megszerkesztik. Hasonló módon ír fel a megye a kormányhoz és a kormány is hasonló módon küldi meg rendeleteit a megyének.

3. Bár az ország diplomatikus nyelvén a magyar ismeretik el, de azért az országgyűlésre küldendő képviselők a legkevésbé sem lesznek megszorítva, hogy az országgyűlésen saját anyanyelvükön is beszélhessenek.

4. A törvények a megyékben és községben használatos nyelvek mindenikén ki fognak hirdettetni.

5. A hazának lakosai saját nemzetiségök kifejtése, a nemzeti kérdések s érdekek megvitatása végett nemzeti gyűléseket, zsinatokat tarthatnak, melyek magukat szabadon rendezhetvén, erre vonatkozó határozatokat hozhatnak, nemzet-főnököket választhatnak, azoknak vajda vagy hoszpodár, vagy bármily nevet adhatnak, a miként azt a zsinat jónak látja.

6. Ugyanazon zsinatokban vagy tetszés szerint külön gyűlekezetekben megvitatják az egyházak és nemzeti iskolák dolgát. Ezekre vonatkozóan határozatokat és végzéseket hozhatnak. A gyűlések vagy zsinatok szabadon választják püspökeiket, pátriarcháikat, vagy metropolitáikat, s azoknak elnevezése a zsinatok jogköréhez tartozik.

7. A kultuszminisztériumban mindenik vallásnak lesz képviselete s országosan elrendeztetvén az egyházak, lelkészek, iskolatanítók ügye, minden bevett vallás lelkészei s tanítói egyforma rangban és méltóságban részesülnek s egyforma fizetést huznak az állami pénztárból. Ez egyenlőségi elv áll a nemzeti intézményekre is.

8. Az állami közrend megtartása s minden visszaélések kikerülése tekintetből kötelesek a zsinatok köztudomásra juttatni végzéseiket és jegyzőkönyveiket.

Ezekből láthatjuk, hogy Buda Sándor röpirata voltaképen semmi egyéb, mint a Kossuth brussai emlékiratában és a Cuza fejedelemnél kötött szerződésben taxative felsorolt engedmények specziális célhoz való alkalmazása és parafrázisa.

Mikor e röpirat megjelent, *Papiu Ilarianu*, kit 1848—49-ki mozgalmakból jól ismerünk, Buda Sándort a „Romantul“-ban hevesen megtámadta és kiméletlenül kigunyolta. Buda Sándor *Papiu Ilarianu*-cikkében magát személyes becsületében látván megtámadva, Seres Lajost, a ki Bukurestben a magyar emi-

gránsoknak sok jó szolgálatot tett és *Dunka* román eredetű volt és. kir. katonatisztet, ki később az olasz legióban huszár főhadnagy volt, mint segédeit elküldötte elégtétel szerzés végett Papiu Ilarianu-hoz, ki akkor jogtanár volt a bukaresti főiskolán. Papiu Buda segédeit nagyon udvariasan fogadta, de mikor értesült látogatásuk céljáról, a következő választ adta: „Uraim! Én mint jogtanár, mindig azt tanítottam tanítványaimnak, hogy nincs a világon nagyobb ostobaság, mint a párbaj jogállamban. A jó lövő és jó vivő, de hitvány ember leszurja, agyonlövi a legártatlanabb és a legbecsületesebb embert is. Én nem állok ki Buda ur eleibe sem kardra, sem pisztolyra. Gyermekek között, mikor apám juhait őriztem a mező-bodonyi határon, megtanultam volt a ficsoroktól birkózni. Ha Buda urnak tetszik, birkózzunk meg, de tőlem egyéb elégtételt ne várjon.“

Gondolhatni, hogy ez a furcsa válasz a hevesvérű Buda Sándort mennyire dühbe hozta. Kijelentette, hogy Papiu Ilarianut ott fogja megkorbácsolni, hol találja. Papiu tanítványai ez esetet azonban tragikusabban fogták fel, mint tanáruk. Tömegesen beresték fel Budát lakásán és kijelentették, hogy készek vele kedves tanárukért kardra vagy pisztolyra megverekedni. Buda készen nyilatkozott rendre mindenik tanulóval megverekedni, a míg csak valamelyik tanuló őt le nem vágja, vagy le nem lövi. A nagyszámmal összecsdült tanulótság e furcsa lovagias ügyet künn az utcán olyan nagy zajjal tárgyalta, hogy a rendőrség kénytelen volt közbe lépni. A zajongó tanulókat szétoszlatta, Budának pedig szigorúan megtiltott minden párbajozást, kijelentvén egyuttal azt is, hogy e tilalom megszegése esetén kitolonczolják Romániából.

Ily előzmények után Budának nem sok kilátása lehetett a sikeres propaganda-csinálására és pedig annál kevésbé, mert ellenfele, Papiu Ilarianu Rosetti lapjában a „Romanul“-ban a legkiméleltlenebb támadásokat intézte Kossuth és a magyarok ellen. Érdekes tudni, hogy Buda mikor Romániába emigrált, éppen Rosettit és lapját a „Romanul“-t, hitte a magyar ügynek megnyerhetni, Rosetti-t az 1848—49-ki mozgalmakból úgy ismerte, mint magyar barátot. Nem jutott eszébe még rá se gón-

dolni, hátha a lefolyt tizenkét év alatt Rossettinek és társainak magyar-barát érzelmei megváltoztak. Az egykori román emigránsok érzelmei csakugyan megváltoztak s ez érzelmek változtatásával együtt vége lett a 48-ki magyar-barát román emigráns politikának is. A román fejedelemségek kivívták autonómiájukat s egyesültek is egy közös fejedelem alatt, még pedig azon magyar segítség nélkül, melyet egykor saját önállóságuk kivívása érdekében oly feltétlenül szükségesnek hirdettek. Mindazt, a mit elértek, az általános külpolitikai helyzetet leszámítva, III. Napoleonnak köszönhatték. A latin faj keletre szakadt kisebbik ágán segített a gazdag és hatalmas nyugati testvér, a francia, a mely épen most szabadította fel a német járom alól a másik itáliai testvért, az olaszt is. Rossetti élénk fantáziája elérkezettnek látta a latin fajok egyesülésének idejét. Meg volt győződve, hogy ütött az óra, melyben a panlatinismus Európa népei felett átveszi a kormányzatot. Ez a panlatinismus aztán helyre fogja állítani Európa keletén az egykori Dacia-Romana-t is, hogy hatalmas védgát legyen a Konstantinápoly felé törő panslavismus ellen és világító tornya a Feketetenger partjain a latin civilizációnak. Rossetti lapja ennek a panlatinismusnak állott szolgálatában. E panlatinismus pedig édes testvére volt Papiu Ilarianu Dako-Romaniajának. E két világtörténelmi hóbort egészen lefoglalta a Romanul hasábjait, hogyan találhatott volna tehát a román-magyar barátság, melyet egy szegény emigráns képviselt, rajta helyet?

Buda azonban nem esett kétségbe. Szövetkezett egy kisebb bukaresti lappal s abba irt cikkeket a román-magyar barátságról, mindenképen igyekeztén meggyőzni a román közvéleményt arról, hogy mi magyarok és románok, ha el nem akarunk pusztulni a pángermán és pánszláv áramlat közepette, tartozunk egymást kölcsönösen támogatni. Az események hatalma és pénzbeli eszközeinek elégtelensége azonban rövid idő múlva rákényszerítették, hogy journalisztikai tevékenységével felhagyjon. Azután magára hagyatva, próbált Romániában megélni úgy, a mint lehetett. 1865-ben haza jött s itt a Szilágyságban képviselőjelöltnek fel is lépett, de megbukott. 1868-ban azonban sikerült a képviselőházba be-

jutnia. A nyugalmasabb élet örömeit nem sokáig élvezhette, mert 1872-ben meghalt. Halála alkalmával az országgyűlés jegyzőkönyvileg adott kifejezést részvételének. Meg is érdemelte, mert egyike volt azon kevés románoknak, kik jóban-rosszban igaz és hű fiai voltak a magyar hazának.

A panlatin és dako-román törekvések ez időtájt a francia sajtóban meglehetősen hangosan nyilatkoztak. A „Nord“, a „Siécle“ és a „Courrier de Dimanche“, mely utóbbit a román Ganescu szerkesztette, egy cseppet sem csináltak e tekintetben titkot. Szemere Bertalan állítása szerint (Naplóm II. 291. l), a dunafejedelemségi románok párisi félhivatalos ügynöke írta volna a Siécle-ben a következő sorokat: „Mi nem vagyunk a török ellen-ségei Mi tőlük semmit sem követelünk. Nem a Duna, de a Kárpátok tulsó oldalán hevernek a román nemzet megcsonkított tagjai. Tudja ezt Ausztria s hizeleg nekünk. Jól tudja, hogy fejedelmünk Cuza jelenleg új terület szerzeményre nem számíthat, de tudja azt is, hogy neki nagy befolyása van Erdélyre s Ausztria óhajtja, mikép e befolyást használja fel, a románokat a magyarokkal való egyetértéstől visszatartóztatni. Század-negyed óta Erdély folyvást Oláhország felé figyel s innen várja a jelszót. E kérdésben Cuza, bármik legyenek személyes rokonszenvei, nincs sem Ausztriával, sem Magyarországgal. Ő azokkal tart, kik neki eszközöket fognak szolgáltatni egy Románia megalakítására Erdélynek a Dunafejedelemségekhez való csatolása által.“

Hogy ezek a dako-román aspirációk mily mértékben kezdetek uralkodásra jutni a csak most keletkezett román nemzeti államban, annak legérdekesebb bizonyítéka Papiu Ilarianu-nak egy emlékirata, melyet e törekvés megvalósítása érdekében 1860-ban, tehát éppen a Klapkától újra megindított román-magyar alkudozások idején nyújtott be Cuzához. Ez emlékirat ismeretlenül lappangott egész 1882-ig. Ekkor Krajnik Ágoston, volt 1848—49-ki tribun és Papiu barátja Tocilescu-nak „Revista“-jában (I. k. I. f.) Papiu hátrahagyott irataiból közzétette. A közreadó Krajnik bevezetésében azt mondja, hogy: „ez a memorandum evangéliuma volt írójok nemzeti és politikai ideáljainak.“ Iro-

dalmunkban egy párszor Moldován Gergely hivatkozott rá, idéz-
vén belőle azokat az eszközöket, melyeket Papiu Ilarianu meg-
jelöl, mint olyanokat, melyekkel Dako-Romaniát meg lehet csi-
nálani. Azt hiszem, Moldován Gergelyen kívül más magyar író,
ki a román kérdésről irt, e memorandumnak színét se látta,
noha néhányan mégis hivatkoztak rá, óvatosan elhallgatván azon-
ban, hogy róla csakis Moldován könyvei után vettek tudomást.

A memorandum czime ez. *„Emlékirat a románoknak a
németekkel, szlávokkal és magyarokkal való viszonyáról úgy bé-
kében, mint egy Európa keletén kitörendő forradalom idejében,
benyujtva Cuza A. J. fejedelemeinek 1860-ban“.*

E memorandum bevezetésében Papiu azt mondja: a mai
napság Európa népei a szabadságért és a nemzeti egységért
harcznak. Államokat akarnak alapítani nemzetiségi alapon,
nem pedig a hódításén, a melyen Európa államainak legna-
gyobb része mai napság felépült. A nemzetiségért való küzdelem
ügye egyre jobban előre halad. Sőt látjuk, hogy Európa egyes mo-
narchái nemcsak segítik, de egyenesen élére is állanak ennek
az iránynak. Victor Emanuel, oldalán Garibaldival, kezében fegy-
verrel valósítja meg az olasz ideát. De nemcsak az olaszok
karolják fel a nemzeti eszményt, hanem a más nemzetek is.

A németek ideálja egy nagy, egységes és szabad Germá-
nia, mely a Balti tengertől a Fekete tengerig terjedne. A németek
nagyon jól tudják, hogy a jövő e Germániáját nem valósíthatják meg
rögtönösen, de azt hiszik, hogy a mint sikerült Csehországot,
Morvát, Sziléziát, Stiriát, Karintiát, Pomeraniát és Posent, melyek
szláv tartományok voltak, germanizálniok, úgy sikerül lassan-
ként Magyarországot, Erdélyt és a román fejedelemségeket is.
A német pártok, még a legszabadabb elvűek is csak azért kár-
hoztatják Ausztriát, hogy a keleti háboru alatt tehetetlen volt
kellően képviselni a német érdekeket az Alsó-Dunánál. Ezek a
pártok nem szeretik Ausztriát, de mégis örvendenek, mikor ez
tartományait germanizálja, mert azt hiszik, hogy Ausztria előbb-
utóbb bele fog olvadni Germániába. Ez ideál érdekében dol-
goznak a német diplomaták, politikusok, írók és tanárok egyaránt
s ezt nevelik az iskolában az ifjuság szívébe.

E czél érdekében dolgozik Németországban számos egyesület. Különösen pedig azok a gazdasági egyesületek, melyeknek czélja német gyarmatosok segítségével germanizálni Keletet, különösen a román fejedelemségeket. Egyik ilyen egyesületnek Bécsben is van fiókirodája, melynek czége így hangzik: „*Segélyegyesület a Bánát és a Dunai fejedelemségek gyarmatosítására.*“ E tekintetben nincs különbség Ausztria és Poroszország s a különböző német pártok között és ha a németek ez ideálja teljesülni fog, akkor el fogja nyelni a románokat.

Igaz, hogy megvalósítása nehéz, de nem lehetetlen. Mert csak a vak nem látja, hogy minő szörnyű előhaladást tesz Európa keletén a németesedés. Pesten németül beszélnek. A Bápát tele van német telepekkel. Erdélyben ott vannak a szászok. Bukovina pedig annyira el van németesítve, hogy majdnem el is feledte, hogy egykor Moldovának legszebb és legerősebb része volt. Moldova városai zsidók és ha a zsidó megtanul irni, olvasni, azt mondja, hogy ő német. Országunk boerjai a gyarmatosító Németországgal alkudoznak, hogy kiterjedt birtokaik mivélésére német gyarmatosokat kapjanak.

A szlávoknak is megvan a magok ideáljuk. A 80 milliónyi szlávság meg van oszolva Oroszország, Ausztria, Poroszország és Törökország között, de azért szakadatlanul dolgoznak a szláv törzsek szabadságának és egyesülésének érdekében. E panszlávisták egy része orosz, a ki azt hiszi, hogy Oroszország van hivatva Ausztria és Törökország szlávjait egyesíteni. Mások meg egy szláv konfoederációban akarják egyesíteni a szlávokat. Természetesen ez a konfoederáció csak Ausztria és Törökország romjain jöhetne létre. Különösen a délszlávok nemzeti foederációja volna az, mi közelebbről érintené a román érdekeket. A délszlávok pedig e foederáció érdekében dolgoznak s épen napjainkban mondhatjuk legkevésbé, hogy az ilyes dolgok lehetetlenek. Az oroszok s egyáltalán a szlávok természetes ellenségei Ausztriának és Törökországnak s ha meg is történik, mint például 1848-ban, hogy velők tartanak, ez csak muló expediens mindaddig, míg panszláv terveik megvalósítására elérkezik az alkalmas idő.

A germánok és a szlávok között laknak a magyarok és a románok. Ezek arra látszanak rendeltetve, hogy megakadályozzák úgy a német, mint a szláv ideál megvalósítását, mert őket mind a kettő halálos veszedelemmel fenyegeti. Szerencsétlenségre azonban a magyarok ideálja egy Nagy-Magyarország az Adriai tengertől a Fekete tengerig. A magyarok mindig ez eszméért küzdöttek. Megvalósítani sohasem tudták, de azért le sem mondtak róla. Egyelőre a magyarok megelégesznek Magyarországgal, mely az oláhországi és moldovai Kárpátokig terjed. De azért a magyarok egy perczig sem kételkednek, hogy a román fejedelemségekre is könnyű szerrel kezet tehetnek. Mert szerintök a történelmi jog alapján ez országok Szt. István koronájának kiegészítő részei. A míg ez idő megérkeznék, addig igyekeznek az európai közvéleményt előkészíteni. A magyar demokráciák hangulatot csinálnak az európai demokráciában. Politikusaik igyekeznek bebizonyítani, hogy európai érdek Keleten egy Nagy-Magyarország. Eötvös báró hibáztatja a császárt, hogy miért nem érvényesíti jogát, melyet magyar királyi mivolta ád szemben a román fejedelemségekkel. A magyarok kivétel nélkül szeretnék, ha a fejedelemségek az osztrák császár kezébe jutnának, mint a magyar korona tartozékai, mert azt hiszik, hogy Ausztriától később elszakadva, Magyarország birtokába jutnának.

A magyarok e céljok érdekében, különösen II. József óta óriási tevékenységet fejtettek ki. 1825-ben az Akadémiát abból a célból alapították, hogy a szlávokat és a románokat megmagyarosítsák. Megmagyarosítván így a románokat és szlávokat, hajlandók voltak őket birtokjoggal felruházni. Azt hitték, hogy ezek ennyi jótéteményért hajlandók lesznek cserében lemondani nemzetiségükről és büszkéek lesznek a magyar névre, mint egykor a barbarok a rómaiakra.

E tekintetben a magyarok között nincsen különbség. Széchenyi, Vay, Kossuth, Klapka nem a célban, csak az eszközökben különböznek. A paraszt nem kívánt többet, mint csupán tartozásainak pontosabb és igazságosabb meghatározását, de a magyar arisztokraták önkényt elhatározták a parasztok felszabadítását,

noha azok más nyelvűek és más vallásúak voltak. És mindezt csak azért tették, hogy anyagi javakkal megvásárolják nemzeti-ségöket. Akadtak azonban egynehányan, úgy a románok, mint a szlávok között, kik felismerték, hogy micsoda veszedelem fenyegeti nemzetiségöket a magyarok részéről. A császár engedte, hogy a magyarok csináljanak, a mit tetszik, de másrészt bátorította a szláv és román ellenzéket.

Elérkezett 1848. Ausztria teljesítette a magyaroknak minden követelését, másfelől azonban felbujtotta a szlávokat és a románokat, hogy követeljenek magoknak nemzeti jogokat, a melyeket ő meg is ígért. Az erdélyi románok felkeltek, faágyukkal és lándzsákkal mint oroszok küzdöttek a magyar ágyuk és löfegyverek ellen. A magyar forradalom megbukott. Ausztria pedig, mint egy igazi német Kossuth, megtagadott a románoktól mindent.

Ma ismét nagy mozgalom van Ausztriában, különösen Magyarországon és Erdélyben. A magyarok ismeretes energiájukkal megint küzdeni akarnak Nagy-Magyarországért, követelvén, hogy a románok legyenek magyarok. Nem akarnak tudni semmit Erdély függetlenségéről, semmit a három milliányi románság nemzeti jogairól és függetlenségéről. A magyarok jól tudják, hogy a románok nem szeretik a németeket s ezért nem akarnak engedni képzelt történelmi jogaikból. Viszont a németek is tudják, hogy a románok nem lesznek magyarok s ha teljesítik a magyaroknak minden kívánságát, ez csak újabb harczt fog provokálni a magyarok és románok között.

A küzdelem igazi oka a magyarok és románok között nemcsak a román nemzetiség elismerése, hanem Erdély is. A magyarok nem akarnak tudni semmit egy Erdély nélkül való Magyarországról. A románok pedig nemcsak nem akarnak tudni semmit Erdélynek Magyarországgal való egyesítéséről, sőt ellenkezően azt követelik, hogy csatoltassék Erdélyhez Bánát, Bihar és Máramaros is egész a Tiszáig. A magyarok attól félnek, hogy ha Erdély önálló lesz, akkor az 500.000 székely-magyar el fog enyészni a románság között. Azonkívül még attól is félnek a magyarok, hogy ha Erdély önálló marad és Magyarország el fog

szakadni Ausztriától, többé semmi sem fogja meggátolni Erdélyt, hogy ne egyesüljön a fejedelemségekkel. A románok azonban most is azon az állásponton vannak, melyben voltak 1848-ban. Ők azért nem akarnak Magyarországgal egyesülni, mert így teljesen beolvadnának, míg az önálló Erdélyben számuk tulajdonosságánál fogva ők lennének urai a helyzetnek. Azonkívül a románok azt is tudják, hogy Erdély önállósága az összes románosság érdeke is. Ausztria sem barátja az unionnak, mert attól tart, hogy ezáltal Magyarország nagyon megerősödne és ha most csakugyan beleegyeznék ez unióba, azért tenné, hogy mint 1848-ban a románokat a magyarok ellen harcra tüzelje és kényszerítse.

A mint a németeknek, szlávoknak és magyaroknak meg van a maguk ideáljuk, úgy meg van ez a románoknak is. Ez ideál pedig: egyesíteni minden román egyetlen politikai testben, — a Dako-Romania! A román írók régóta népszerűsítik ez eszmét. Mihály Vitéz pedig munkába vette. Ha a németnek s magyarnak szabad egy egész a Fekete tengerig kiterjedő Nagy-Germánia-ról és Magyarországról beszélni, miért ne szabadna a románnak is aranyos álmára s annak megvalósítására gondolni? És ha nem is lehetséges ez álmot oly hamar megvalósítani, de azért a román kormányok működésének olyannak kell lenni, hogy legalább ne kompromittálja a román nemzet e jövődöbeli nagy ügyét.

A román tartományok együttvéve, azaz a román terület a Dniester, a Duna, a Tisza és a Kárpátok között körülbelül akkora, mint Olaszország vagy Nagy-Britannia. Népsége 10 millió, melyből alig egy millió idegen. Ez a terület azonban képes lesz eltartani még egyszer ekkora népességet is. Nemzeti szempontból a románok ez eszményi állama egyike lenne Európában a leghomogénebbeknek. Lakói mind románok, kompakt tömegben lakva s egy dialektus nélkül való nyelvet beszélve. Erdélyben egy millió román van, a mely között elszórva él mintegy 200.000 szász és német, székely és magyar pedig 500.000. Bánátban, Biharban, Máramarosban a Tiszáig újra van valami másfél millió román, keverve némi összehasonlíthatatlanul cse-

kély idegen elemmel. Igaz, hogy a magyarok és a szászok gazdagabbak és intelligensebbek, mint a románok, de másfelől a románok tulnyomó számauk s vitézség tekintetében sem mulják felül a magyarok a románokat.

Stratégiai tekintetben pedig hasonló kedvező helyzetben Európának csak kevés állama volna. A Tisza és a Duna s a Nister, mint egy ezüst öv fogják körül s védelmezték mindig az idegen berontások ellen. Az erdélyi Kárpátok pedig igazi védelmezői az egész Romániának. Erdély, mint egy valóságos természetes vár Dacia közepén emelkedik. Uralkodik a Tiszaig elterülő síkságon, továbbá Moldova völgyein és Oláhország mély lapályain. A ki ennek a stratégiai központnak, Erdélynek ura, az egy kis bölcseséggel a körülményekhez képest uralkodhatik a Tiszaig és a Fekete tengerig. A ki tehát Erdélynek ura, az ura egyszersmind a román fejedelemségnek is. Ezt az igazságot nemcsak az osztrákok és magyarok ismerték el, de átlátta maga Mihály Vitéz is. Megunván, hogy örökös vazallusa legyen, hol a töröknek, hol a németnek, hol a magyar Báthorynak, elfoglalta Erdélyt. Itt ütötte fel székhelyét, hogy innen kormányozza az egész Romániát. Óh, szomorú idők! az akkori románok nem értették meg a nagy Mihályt. A magyarok eladták, Ausztria pedig meggyilkolta.

Mai napság a fejedelemségek, miután elvesztették Bessarábiát és nem bírják többé Bukovinát s miután úgy a Moldova, mint az Oláhország felé vezető szorosok Erdély urainak birtokában vannak, a kik ide akkor jöhetnek be, a mikor akarnak, a nélkül, hogy mi hasonló helyzetben lennénk, stratégiai tekintetben sokkal veszedelmesebb helyzetben vannak, mint voltak bármikor. Az egyesült fejedelemségeknek Erdély nélkül nincs jövőjük. Erdély nélkül csak prekarius és kétséges helyzetök lehet, melyet egy bizonyos ideig fentarthat ugyan az európai államok versenyzése és változó érdeke. Erdélynek a fejedelemségekkel való egyesítése ellenben megszabadíthatná a fejedelemségeket a haláltól és lerakhatná Románia örökéletének alapjait.

De ha lehetséges lenne az összes románságot egyesíteni egy Romániában, melynek középpontja Erdély lenne, meg le-

hetne-e ezt egyeztetni a nyugat-európai általános politikai érdekekkel?

Európa mostanság egy keleti forradalom előestéjén áll. Ma Európában egész komolysággal azon vitatkoznak, hogy mi lehet valószínű eredménye ennek a készülöben levő keleti forradalomnak? Egy pontban, mintha Európa összes államférfiai egyetértének. És ez az, hogy a Dunánál lenni kell egy hatalmas államnak, mindenesetre hatalmasabbnak, mint a mostani román fejedelemségek, a mely állam keleten fenttarthatná az európai egyensúlyt szemben Oroszországgal. És ez a hatalmas állam vagy a Feketetengerig kiterjedő újraalkotott Ausztria volna, vagy a Nagy-Magyarország vagy pedig a Tiszaig terjedő Románia.

A kik Ausztriával tartanak, Európában nem nagy népszerűségnek örvendenek, mégis komolyan beszélnek arról: nem lehetne-e Ausztriát Velence helyett lenni a Dunánál kárpótolni? Ha Ausztria elveszti Velenczét, nem lehet semmi kétség, hogy arra fogja fordítani minden anyagi, erkölcsi, politikai és diplomáciai hatalmát, hogy később kezében még fegyverrel is kiterjessze hatalmát egész a Feketetengerig. Lehetséges ugyan, hogy egyelőre a román fejedelemségeknek a függetlenség némi árnyékát engedélyezné, talán élén egy osztrák herczeggel, mindaddig, míg véglegesen bekebelezhetné. Egyedül csak Oroszország nem békülne ki ezzel könnyen; de, ki tudja, nem kínálkoznék-e Oroszország számára is valami más aequivalens?

A mi pedig a Feketetengerig terjedő Nagy-Magyarországot illeti, ennek nagyon sok barátja van az európai politikusok között. A magyarokat jobban ismerik Európában, mint a románokat. Fényesebb történelmük van, mint nekünk. Nagyobb házafiak, tevékenyebbek, erélyesebbek, lelkesültebbek és harciasabbak, mint mi vagyunk. Egyszóval a bátor magyarok, mint a múlt századokban, úgy jelenleg is veszedelmes szomszédok ránk nézve. Ha a magyarok egy forradalomban legyőzik Ausztriát, akkor urai lesznek Magyarországnak és Erdélynek. Ez utóbbi országból pedig uralkodni fognak a fejedelemségeken is, mely aligha megőrizhetné függetlenségét szemben Ausztria bátor le-

győzőivel. Európának pedig, ha akarna, sem lenne érdekében minket védelmezni.

Még van egy harmadik, igazságosabb és Európára nézve hasznosabb kombináció is, de fájdalom, a mi szerencsétlenségünkre Európa előtt kevésbé népszerű kombináció is. E kombináció szerint az az állam, mely hivatva lenne Keleten ez európai egyensúlyt Oroszországgal szemben fentartani, Románia volna, mely állana a mai román fejedelemségekből s Erdélyből egész a Tiszáig. A mi történeti és nemzeti jogunk egy ilyen államra sokkal erősebb, mint a magyaroké. Egy ilyen állam inkább megfelelné Európa érdekeinek is, mint a magyarok történelmi Magyarországa, mely magyarokból, horvátokból szerbekből, románokból állana s mely annyi heterogén elemekből egyesítve egyetlen magyar államban, hasonlítana holmi magyar Ausztriához, mely minden pillanatban újra megzavarhatná Kelet-Európa nyugalját. Azt is tudom, hogy beszélnek egy oly Romániáról is, mely a Kárpátoktól a Haemus Balkánig terjedne. Csakhogy Bulgáriában szláv nyelvet beszélnek és aztán ez a Kárpátok és Haemus között levő Románia nem tarthatná fenn magát sem azokkal, a kik a Kárpátokban uralkodnak, sem pedig éjszakkal szemben. Erdély s nem Bulgária a legszebb s a legéletrevalóbb rész a román nemzet széttépett testéből.

A románok fejedelme azonban ily nehéz időkben mit tegyen?

A belpolitikában:

1. Mindenek előtt s minden áron szervezze és erősítse a román hadsereget. Azután újra csak szervezze és erősítse a hadsereget s harmadszor is ezt tegye. E célra igyekezzék a kormány nemzet bizalmát megnyerni:

2. Jó és igazságos közigazgatás segítségével.

3. Az uralkodó igyekezzék a román nép szívét megnyerni, tulajdon birtokjogot adván a parasztnak, hogy a parasztnak is legyen érdeke szeretni a fejedelmet és a hazát s harczolni esetleg mind a kettőért. Az igazi román a paraszt. Nélküle nem lehet véghez vinni semmiféle nagy dolgot.

4. Teremteni kell a fejedelemségekben a nemzeti közoktatás számára egy igazi nemzeti középpontot, hogy a nemzetet fel lehessen világosítani és nevelni egy igazi hazafiságban.

5. Az állam pénzügyeit jó karba kell helyezni és e célra szükség esetén szekularizálni is lehet a kolostorok vagyonát.

6. Ily módon megszilárdítván a kormány tekintélyét, egyszer s mindenkorra végét kell vetni azoknak a cselszövényeknek, melyek tönkre teszik a nemzetnek legéletrevalóbb részét.

A külpolitikában:

1. A fejedelem igyekezzék a legjobb viszonyban lenni Olasz- és Franciaországgal. Román ügynökök útján juttassa eszébe a latin Európának, hogy ne hagyja magára Európa keletén Róma gyarmatosait, kik fenyegetve vannak és teljesen lefegyverezve a németektől és szlávoktól. A román ügynökök szakadatlanul igyekezzenek meggyőzni az olasz és francia kabinetet arról, hogy Erdély román ország. A kormány szerződtesen írót, hogy ezek Európának megmutassák, hogy az egyesült fejedelemségeken kívül is laknak románok.

2. A román kormány se Oroszországgal, se Ausztriával ne szakítson idő előtt. Az Ausztriával való barátságnak azonban semmi esetre sem szabad odáig mennie, hogy a román kormány belenyugodjék a románokra rendkívül veszedelmes két dologba: a) meg ne engedje a kormány, hogy e fejedelemségekbe a német államok bármelyikéből is német gyarmatosokat hozzanak, b) semmi szín alatt bele ne egyezzen az osztrák konzularis biráskodás köreinek csak a legcsekélyebb mértékben való kiterjesztésébe is, mert egyetlen konzulatus sem oly veszedelmes a fejedelemségekre, mint az osztrák.

3. Nemcsak a kormányokkal kell jó egyetértésben élni, hanem mint magától érthető, a népekkel is. Nagyon helyes, ha a kormány meghallgatja a magyarokat is, de ne felejtse egy pillanatra sem, hogy a magyarok esküdt ellenségei a románok nemzeti existenciájának, különösen pedig a Kárpátokon túl lakó románokénak. A magyarokat meg kell győzni arról, hogy Európa keletén ők és a románok körül vannak véve a németektől és a

szlávoktól s hogy ennél fogva saját érdekök kibékíteni az erdélyi románokat, mert ellenkező esetben büszke erőszakosságukkal csak Ausztria karjaiba üzik őket és hogy egy forradalom esetén rájuk nézve még az is jobb, ha az erdélyi románok semlegesek maradnak, mintha a magyarok ellenségei lesznek. Kísérje figyelemmel továbbá a kormány a törökországi szlávok minden mozgulását; különösen a bolgárok és a szerbek mozgalmait és aspirációit.

Lehetséges, hogy Európa keletén a legelső háború a magyar forradalom lesz. És ha ez a forradalom győzni fog, megváltoztathatja Európa térképét és a románok politikai helyzetét. Ha kitör ez a forradalom, mit csináljanak a szegény erdélyi románok? Kivel tartsanak? A magyarokkal? De ezek azt mondják, hogy Erdély magyar föld. A németekkel? Ezek mindig perfidek voltak. Önálló politikát kövessenek? Erre magoktól képtelenek. Az erdélyi román arisztokrácia megmagyarosodott. Vezetőik mai napság papok és egy néhány író. Pedig milyen nép! A legszebb, a legépebb, a leglelkesebb, a legvitézebb minden román között. 1848-ban nemcsak a férfiak, de még az Ércz-hegységek asszonyai is harczoltak élőkön Pelagia Rosiával és fényes győzelmeket arattak. Minő csodákat lehetne e néppel elkövetetni, ha kellő vezetői volnának és egy zászló, mely után mehetnének. Fájdalom e népnek nincsenek vezetői . . . *Nave senza nautiero.* Az erdélyi románok a jelenlegi helyzetben csak a fejedelemségek felé tekintenek, innen várják a jelt s csak innen reméllenek szabadulást. Mikor Cuzát fejedelemmé választották, az erdélyi románok lelkesedése talán még nagyobb volt, mint a fejedelemségbelieké. Ha kitör a magyar forradalom, lehetetlen, hogy ezek a románok magyar minőségben, magyar név alatt a magyar dicsőség érdekében harczoljanak; lehetetlen, hogy eladják Erdélyt a magyaroknak, mint a hogyan a magyarok követelik. De az is veszedelmes lenne, ha mint 1848-ban a perfid német mellett harczolnának. Rájuk nézve legkíváncsabb lenne a semlegesség, csak hogy ezt a magyarok nem akarják, a németek meg nem türik meg. Valami természetes ösztön sugja az erdélyi románoknak, hogy kitörvén a forradalom, lefolyása alatt a román fejedelemségek nem állhatnak összetett kézzel.

A románok fejedelmé, ha nincs, teremtsen utat és módot, de értelmes és bölcs módot és utat, a nélkül, hogy veszedelmeztetné az egyesült fejedelemségek létét, hogy Erdélyben, a románság e centrumában, megjelenhessék. Hogy mi módon, mily eszközökkel s mily ürügy alatt? azon ürügy alatt-e, hogy segítséget visz a magyaroknak, németeknek, románoknak? vagy hogy megőrizze Erdély semlegességét a magyar forradalom alatt? vagy hogy elhárítsa egy orosz vagy török okkupáció veszedelmességét? mind oly kérdések, a melyekre a különféle körülmények aktualitása alatt lehet feleletet adni csupán. Egy dolog azonban bizonyosnál többnek látszik előttem: az t. i., hogy a Kárpátokon túl lakó románok: férfiak, nők, öregek és ifjak egyformán készek meghalni Cuza fejedelemért. Az erdélyi románok nemcsak lelkesültebbek, de hűségesebbek és kitartóbbak is, mint a többi románok.

Petru Rares, mikor bement Erdélybe — és pedig bement, vagy 10-szer — előbb kibékült a lengyelekkel, hogy biztosítsa magát a tatárok ellen s azután bement Erdélybe, majd azon ürügy alatt, hogy a törököt segíti a magyar ellen, majd pedig hogy a magyart a német ellen, vagy megfordítva, hogy a németet segíti a török vagy a magyar ellen, de mindannyiszor a románok hasznára ment be s visszatért mindannyiszor győztesen, megverve rendre egyenkint a románok örökös ellenségeit. Mikor Mihály vajda bement Erdélybe egy 30.000 embernyi sereggel, mely lengyelekből, kozákokból és törökökből állott, mindenik azt hitte, hogy Mihály Erdélyt számukra akarja elfoglalni és csakugyan a török nem is bántotta Romániát Mihály távolléte alatt. Az erdélyi malcontents németek azt hitték, hogy nem akar egyebet, mint megszabadítani őket a gyűlölt Báthorytól s hogy az országot az ő számukra okkupálta. Sőt Báthory, Erdély fejedelmé, ki kevéssel azelőtt tervet kovácsolt: miként fogja meg Mihály vajdát, hogy aztán török kézre adhassa, egész a Szeben melletti csatáig még csak nem is sejtette, hogy Mihály Erdélyben van. Mihály győzött. Audaces fortuna juvat. Ezután kevés idő múlva elűzte Movilát lengyeljeivel együtt Moldovából s el kezdette Gyulafehérvárról mind a három fejedelemséget kor-

mányozni. A német, a lengyel, a török versenyezve küldötték a követségeket és az ajándékokat s barátságát koldulták. De a magyarok és a lengyelek árulása, a németek véres perfidiája, az erdélyi románok oktalansága, különösen pedig a nagy Mihálynak tulságos önbizalma azt okozták, hogy a románok hőse s vele együtt a románok ügye is elbukott. „Óh, románok fejedelme és hercege — e szavakkal végzi be Papiu II. memorandumát — legyen segítségedre a román nemzet geniusza, hogy bölcsen megboszulhasd halálát és szerencsésen keresztül vihessed tervét a legnagyobb uralkodónak és románnak mindazok között, a kik csak valaha éltek Traján Dacia-jában.”

Ez volt *Papiu* Ilarianu memorandumja, mely valóságos evangéliuma a dako-romanismusnak. Igen, de azért csakis egyedül Papiu felelős — mondhatja valaki — és nem Cuza fejedelem. Mit tehetett Cuza, hisz csak nem tilthatta meg, hogy Papiu ne kovácsoljon ilyen terveket? Tökéletesen igaz. Csakhogy Cuza nemcsak hogy vissza nem utasította Papiu memorandumát, hanem egy-két évvel később magát Papiut is bevette miniszteriumába (La 1861 fu de locu dupa infiintiarea curtii de casa-tiune in Bucuresti, procuroru la acea curte si sub ministeriulu lui Cogolniceanu cãtva tempu ministrulu justitiei. L. Panteonulu romanu I. 127. l.). Mit jelentett ez? Azt, hogy Cuza maga is osztozott Papiu nézeteiben, mert ha ő e nézeteket, mint veszedelmeseket perhorreszkálta volna, bizonyára nem fogadta volna be tanácsosai sorába. Aztán van még egy-két más figyelemre méltó körülmény is. Memorandumában Papiu a belpolitika terén a dako-romanismus érdekében a többi között két dolgot jelölt meg: 1. az állam pénzügyeinek megerősítését szükség esetén kolostorok vagyonának elkobzásával is, 2. a jobbágyság felszabadítását. Egy középiskolai használatra szánt román történelemben ezeket olvasom: Három nagy dolog realizálódott I. Sándor János alatt (ez volt Cuzának uralkodói neve): első volt a kolostorok javainak szekularizációja, azaz elvették a görög barátok kezeiből azon tekintélyes számú uradalmakat, melyekre ezek az előző időkben visszaélés útján kezét tettek. Ez a szekularizáció az államnak évenként több mint 20 millió leu jövedelmet hajt,

mely vagyon az erdőkkel együtt körülbelül 800 millió leu tökének felel meg. A második nagy dolog a jobbágyság felszabadítása volt Cogolniceanu miniszteriuma idejében. Ezt a fontos dolgot a kamarák akarata ellenére vitte keresztül az 1864. május 2-ki államcsíny segítségével. (*A. D. Xenopol*: *Istoria românilor* 201. és 202. l.)

A romániai közvéleménynek illetén forrongó állapotában határozta el a Magyar Nemzeti Igazgatóság, 1860. szeptember 14-én tartott ülésében, hogy a moldva-oláhországi határ felől tervezett erdélyi hadműködést Klapka fogja vezérelni, ki a fegyvereknek keletre indítása után azonnal a helyszínére fog menni, hogy ott személyesen intézkedjék s egyuttal „a viszony Cuza fejedelemmel egyenesen ő rá bizatik, minthogy ezt 1859-ben ő kezdeményezte s a fejedelemmel meghitt baráti lábon állván, azóta is közvetlenül ő maga folytatta“. Addig is azonban, míg Klapka keletre mehetne, Dunyov ezredest küldik oda a fegyverszállítás eszközzése végett. Dunyov ezredes azonban, ki ez időben Garibaldi seregében szolgált, lábán életveszélyesen megsebesült s így nem mehetett Oláhországba. Helyette aztán *Zglinicki* ezredest küldötték azzal az utasítással, hogy mint tisztán katonai megbízott, politikába ne avatkozzék. Jelentéseit is vagy Cerutti olasz megbízott vagy Victor Place útján fogja a N. Igazgatóságnak megküldeni. A hadműveletek megkezdésekor Puky Miklós fog Moldovába menni, hogy mint politikai főkörmánybiztos Erdély politikai és közigazgatási kormányát vezesse.

Zglinicki-től a N. Igazgatóság Cuzának egy tisztán politikai tartalmu levelet küldött. E levélben a N. Igazgatóság előre-bocsátván, hogy Európa keletén a magyar és a román nemzetet érdekeik azonossága mennyire egymásra utasítja, figyelmezteti a fejedelmet azon gyalázatos és makacs intrigákra, melylyel Ausztria igyekezett meggátolni, hogy a fejedelemségek érdekei és legforróbb óhajításai teljesedésbe mehessenek. És tette mindezt azért, mert ott lappangott minden lépése mögött a fejedelemségek okkupációjának titkos gondolata. A török birodalom a felbomlás útján van. Hogy helyét mi foglalja el, arra vonatkozóan csak két eset lehetséges. Első esetben azok a népek,

melyek ma a török birodalom alkotó részét képezik önálló és szabad népek lesznek. Második esetben pedig a nagyhatalmak a török birodalmat felosztják s így ezek a népek csakis urat cserélnek. Egy dolog bizonyos, hogy a míg Ausztria Magyarországot bírva, az ottomán birodalom tőszomszédságában uralkodik, csak a második eset, az úrcsere lehetséges. Ausztria okkupálni fog, s a mit nem okkupálhat, azt az orosz hatalom karjai közé kergeti, mert a keleti népek a két nagyhatalom ellenében saját erejükkel függetlenek és önállóak nem lehetnek.

E veszedelmes helyzet csak azáltal változhatik meg, ha Magyarország az osztrák uralom alól felszabadul, mert akkor a keleti népek többé nem lesznek két nagyhatalom közé szorítva és az osztrák uralmi vágy helyébe a magyar barátság lép, melyet az önbiztonság érdeke szövetségre utal. E tekintetek, különösen pedig Magyarország függetlensége, a dunai fejedelemségekre birnak kiváló fontossággal, minthogy ezek az osztrák uralmi versengésnek a többi keleti népekkel közös veszélyén kívül még a panszlavismustól is fenyegetvék s ez oly közös veszély, mely ellen a román fejedelemségek támasza csak a független Magyarország.

A Moldovától isteni és emberi törvények ellenére elszakított Bukovina visszaszerzésére is csak Magyarország függetlenségének esetén lehet kilátása a fejedelemségeknek. Azután fejtegeti az olasz viszonyokat. Kimutatja az olasz-osztrák háboru kikerülhetetlenségét s az érdekközösséget, mely e háboru esetére az olasz és magyar nemzetet egymásra utalja és konstatálja, hogy a magyar nemzet el van határozva, hogy e háboru esetén függetlenségének kivívására fegyvert fog. Ausztria tudja ezt s azért kísérletet tesz, hogy az erdélyi románságot újra a magyarok ellen ingerelje, mint tette 1848—49-ben.

Cuza fejedelemnek pedig nem lehet magyarországi faj- és nyelvrokonainak sorsa iránt nem érdeklődnie. Azután a levél elmondja, hogy 1848-ban a régi kiváltságok helyébe a közös szabadságot proklamálták, faj-, nyelv- és vallásbeli különbség nélkül. Elszámlálja az intézkedéseket, melyekkel a különböző nemzetiségeknek nemcsak szabad fejlődése és társadalmi érdekei, hanem közéleti

érvényesülése is biztosított. Elmondja, hogy minő ármányokhoz nyult Ausztria, hogy a nemzetiségeket felbujtogassa s miként hálálta meg tett szolgálataikat egy közös járommal. És hogy Ausztria most újra 1848—49-ki ármányaihoz nyul. A románokat megint azzal a gyalázatos hazugsággal ingerli fel, hogy a magyarok őket nemzetiségüktől meg akarják fosztani. Az osztrák tisztviselők Erdélyben nyíltan izgatják a román népet az 1848—49-kihez hasonló gyujtogatások és gyilkolások megújítására.

A N. Igazgatóság ennek kapcsán felszólítja a fejedelmet, hogy segítsen megértetni a magyarországi és erdélyi román-sággal, különösen annak vezéreivel, hogy Magyarország függetlensége és a dunai fejedelemségek függetlenségének biztosítása között érdekközösség van, tehát értsék meg, hogy a magyaroknak ártani akarván, nemcsak magoknak, de Romániának is ártanak s hogy a fejedelem tájékozva legyen, hogy a M. N. Igazgatóságot minő elvek vezérlik a nemzetiségi kérdésben, a levélben felsorolták a Kossuth által még Kis-Ázsiában kidolgozott alkotmányterv alapelveit. Továbbá felemlítették még azt is, hogy nagyon jó volna, ha a bukuresti sajtó a magyar kérdést az egyesült fejedelemségek igazi érdekeinek szempontjából tárgyalná.

A mint láthatjuk, e levélnek tendenciája az volt, hogy Cuza lehetőleg akként hasson általában a román, de különösen az erdélyi román közvéleményre, hogy az hajlandó legyen támogatni a magyar törekvéseket. A román közvélemény azonban, mint az eddigiekből is láttuk, a Kossuth-féle alkotmánytervezet engedményeit nagyon csekély árnak tartotta e támogatásért. E támogatás árát a románok egy kissé nagyobb összegben szabták meg, mint Kossuth és társai hitték. „Őn arra emlékeztet — írja Türr tábornok Urechiahoz czimzett nyílt levelében (Pesti Napló 1894. decz. 19. sz.), hogy összeköttetésben voltam Cuza fejedelemmel. Megjegyzem, hogy az erdélyi oláhok Cuza tanácsa ellenére mentek be a bécsi Reichsrathba. De előre sejtették a magyar ügy diadalát és ezért egyuttal velünk is akartak egyezkedni. Programot formuláltak és — miután tudták,

hogy azt el nem fogjuk fogadni — Garibaldi által akarták ránk tukmálni. A nagynevű olasz tábornokhoz emlékiratot intéztek, melynek főbb pontjai ezek voltak:

1. Erdély csak personal-unióban lesz Magyarországgal.
2. A Bánságnak jogában áll Erdélyhez csatlakozni.
3. E két tartomány egyesülhet a moldva-oláh fejedelemséggel.
4. Bukovina ismét Moldovához fog csatoltatni.

Felvilágosítottam a tábornokot, hogy azon a területen, melyet az oláhok követelnek, közel három millió magyar, szerb és német lakik. És a tábornok egyetlen egy szóval jellemezte az emlékiratot: *Pazzia* („bolondság.“)

Ha már mostan ezeket a követelményeket összevetjük a Papiu emlékiratában foglalt eszmékkel, azonnal világos lesz a kettő között levő összefüggés. *Papiu* 1861-ben „*Independința constituțională a Transilvaniei*“ cím alatt egy röpiratot adott ki, mely röpirat később német, francia és olasz nyelven is megjelent. E röpiratban kifejtette Erdély különállásának egész elméletét s egyuttal megmagyarázta azt is, hogy román szempontból Erdély alatt nemcsak a tulajdonképpen való Erdélyt kell érteni, hanem azt az egész területet, melyen románok laknak s a melynek tulajdonképpen való határvonala nyugat felé a Tisza. Ezért van belefoglalva a Garibaldihoz benyújtott memorandumba is, hogy a Bánátnak jogában legyen Erdélyhez csatlakozni. Hasonló tendenciákat árult el egy Nagy-Szebenből keletkezett cikksorozat is, mely a brüsszeli „Nord“-ban jelent meg. E cikksorozat fejtegetéseinek végső eredménye az, hogy az erdélyi románoknak határozott céljuk egyesülni a román fejedelemségekkel. E végből készek Ausztriától elszakadni, de bizonyos feltételek mellett egyezkedni a magyarokkal. Hogy ezek a feltételek pedig mit jelentenének, azt nyíltan megmondotta emlékiratában Papiu: *România a Tiszáig*.

Az 1860-ban megindult újabb akciónak legközvetlenebb célja az volt, hogy a román fejedelemségeket az emigránsok biztosítsák hadműködési alapul. Segítséget Cuzától nem kértek, csak azt, hogy engedje meg, hogy a fejedelemségek területén

a magyar csapatok megalakulhassanak és a magyar határokhoz közel alkalmas helyeken fegyverraktárakat állíthassanak fel. Klapkának azért kellett volna gyorsan keletre mennie, hogy megelőzve a Genuából küldött öt hajónyi fegyverszállítmányt, annak partra szállítását biztosítsa. Klapka azonban meglehetősen kényelmes lassúsággal indult rendeltetési helyére, úgy hogy mielőtt megérkezett volna, már Galaczban két hajót a törökök lefoglaltak és három Szulina-ban feltartóztattak.

A fegyverek lefoglalása nagy zajt ütött az európai sajtóban. Cogolniceanu idézett beszédében azt mondja, hogy a magyarok, kik e szállítással meg voltak bizva, indiskrétek voltak és ez okozta, hogy az egész dolog tudomására jutott Ausztriának. Hasonlót állít Urechia is. A magyar emigránsok azt mondják, hogy Cuza nem akarván magára vállalni a felelősséget s Ausztria és Törökország részéről a gyanút és neheztelést felidézni, vagy maga tett, vagy pedig más által tétetett jelentést az érkező fegyverszállítmányról. Maga Cavour gróf is hasonló nézetben volt. Karacsay gróf, ki Konstantinápolyba, mint erre legalkalmasabb ember azért volt küldve, hogy ott a magyar érdekeket szolgálja, Kossuthhoz küldött jelentésében erre vonatkozóan a következőket írja: „Cuza herczeg azonkívül, hogy fanatikus oláh, ki jelenleg is Daco-Romaniáról ábrándozik, egy nullítás, kit környezete vezet. Ha a politikai viszonyok még ma úgy állanak, hogy nem válnék tanácsosnak a párisi udvarral szakitani, feltehetni, hogy csekély vonakodás után beleegyezendének a szárd biztos és a francia konzul által követelt közreműködésbe fegyvereink szállítása és elhelyezése érdekében, de bizonyosak lehetünk arról is, hogy mindenről, a mi történik, a bécsi és pétervári kormányok is híven értesítve lesznek általuk.“ Nem szabad tekinteten kívül hagynunk, hogy Karacsay gróf e jelentést még a fegyverszállítmány lefoglalása előtt írta. Klapka, ki a lefoglalás után érkezett meg Jassy-ból, december 22-ről keltezett levelében a lefoglalás körülményeiről részletesen értesíti Kossuthot. Szerinte az első hiba az volt, hogy a genuai Balduino-ház a galaczi Gerbolini céget, a melyhez a szállítmány utalva volt, úgy értesítette, hogy a küldeményt Cerrutti fogja

átvenni, ki ha esetleg meg nem érkeznek, a czimzett czég bizalmas uton forduljon a moldovai hatóságokhoz. Így történt aztán, hogy a dolog Gantacuzeno prefekt tudomására jutott, ki azonnal jelentést tett az osztrák konzulnak és a tulesai török kormányzónak. Tehát a kudareznak oka a génuai megbízottak könnyelműsége és a románok rossz akarata.

„Mi ez utóbbiakat illeti — írja Klapka Napló-jában (*Kossuth* : Irataim III. kötet 238. l.) — már Galaczon volt bőséges alkalmam meggyőződni, hogy rájok semmi körülmények között sem számíthatunk. Nemcsak hogy kevés hajlandóságot éreznek irántunk, de ezen felül bármi árulásra azonnal készek. (Megmutatta Cantacuzeno Galaczon). Reszketnek az oroszától, félnek az osztráktól — minket pedig gyűlölnék. Különösen kétségbe vonják jogunkat Erdély birtokára s ezen országot tőlünk elannektálni még a legmérsékeltebbeknek is vágya. Ezen uraknak reménykedésök körülbelől oda megy ki, hogy ha majd Ausztria is, Magyarország is elégségesképen elvérzettek, akkor Erdély s talán a Bánság is érett gyümölesként fog lábaik elé hullani. Szó sem lehet róla, hogy ezekkel mi egymást megértsük . . . Csak Cuzában volna meg a jó irány, melyet a múlt évben mutatott. De fájdalom az idők változtak . . . Uralmának megszilárdítása, önfentartás és az ehez első sorban megkívántatott egysége a két fejedelemségnek, ezek azon gondolatok, a melyekkel most kizárólag foglalkozik. A múlt esztendőben azt írta a császárnak, hogy nézteinkben osztozik s azok keresztülvitelében keresi saját országának is üdvét. Ma hallani sem akar rólunk és terveinkről s bár engem szívesen fogadott, bizonyára pokolra kívánt bennünket. Amint egyesektől tudom, ő nem nagyobb barátja ügyünknek, mint akár korrumpált hivatalnok serege.“

„E reánk nézve különben is súlyos helyzethez járult, most még a galaczi eset, mely a fejedelem számára kutforrassává lett egy csomó fenyegető jegyzéknek és tiltakozásnak Ausztria és Anglia részéről. Ez kiölhette belőle az utolsó csepp jóakaratot is, a mi még tán benne lehetett. Így mi egyszerre „bêtes noires“-jei lettünk a román hatóságoknak, kamaráknak és ezekkel együtt a fejedelemnek, kik most egyesült erővel arra törekesz-

nek, hogy Ausztria haragját lecsöndesítsék s többé neki panaszra okot ne adjanak. El nem képzelhetem, miként lehessen terveinket ily szolgálai kislelkű politikával összhangzásba hozni. Azért én fel is hagyok minden reménnyel, hogy ezen a talajon valaha egyebet arathassunk csalódásnál és árulásnál . . . Egy szóval ebben az országban s ezzel a néppel nem lehet valami komoly dologra vállalkozni s valami komoly dologra előkészületet tenni. Elhatározottnak látszik, hogy a magyarok és az oláhok között ne jöhessen szövetség létre. Az egyetlen, a mit még tehetünk az, megmozdítani minden követ, hogy ne ismétlődjenek a mézszárlások, mint 1848-ban történt.“

De eltekintve azon subjektív érzelmektől, melyek e közös vállalatban részt vett mindkét fél embereit a gyorsan beállott csalódás következtében eltöltötték és a helyzet tárgyilagos megítélését lehetetlenné tették, a kritikai történetírásnak két dolgot el kell ismernie. Először is az emigránsok ez ügyben meglehetősen kösedelmességgel jártak el. Klapka sok időt vesztegetett a román fejedelemségekbe való indulása előtt. Hibáztatták is azért többen, de Klapka Lalande-hoz 1860. szeptember 27-ről írott levelében azzal védekezik, hogy „nem elhamarkodással, hanem a körülmények okos mérlegelésével hosszabb érlelés után, az alkalmas pillanat megvalósítása után való erélyességgel és bátor cselekvéssel biztosíthatjuk a jövőt“. A fejedelemségekbe küldött többi emberek is későn érkeztek meg, sőt úgy látszik, hogy a Morin álnév alatt beküldött Matheidesz, kinek feladata volt a fegyverraktárakra ügyelni, nem is volt arra való ember. Legalább Lalande 1860. október 21-ről azt írja Karacsay grófnak: „aztán ide küldenek egy ügynököt, a ki külső megjelenésére is inkább hasonlít valami alsóbbrendű szolgálóhoz, mint bárki másához, ki alig tud valamit francziául, románul pedig egy szót sem. És aztán küldik ezt is pénz nélkül, hogy mikor Jassyba érkezett, kényszerülve volt Strambiotól kölcsönözni néhány lírát.“ Különböztetve egyebektől, az egész vállalatnak úgy látszik az volt a legnagyobb baja, hogy az emigránsoknak nem volt pénzük. Romániában pedig, ha az ember valami „komoly dolgot“ keresztül akar vinni, sok pénz kell.

Vigyázatlanok voltak Genuában a szállítmány feladásánál és ügyetlenek voltak, mikor Galaczba megérkezett. Aztán az egész dolog úgy idehaza, mint külföldön, ősi magyar szokás szerint, több lelkesültséggel, mint óvatossággal készült. Idehaza az utcán énekelte még a gyermek is, hogy

Majd hoz Kossuth tisztát,
Türr Pista meg puskát.

Az osztrák policziának nem sok fejtörésébe került aztán kitalálni, hogy Türr Pista ezt a puskát honnan hozhatja és hol hozhatja. Van még egy másik körülmény is. Mikor hire járt idehaza, hogy a román fejedelemségekben és Olaszországban magyar legiót akarnak szervezni az emigránsok, a Székelyföldről a fiatalság csoportosan kezdett beözönlenni Moldovába. Valóságos Garibaldianus láz fogta el a székely fiatalságot, még pedig a mi jellemző, nemcsak az intelligens fiatalságot, hanem a székely nép egyszerű fiait is. Nem volt falu, melyből legalább 2—3 fiatal legény el ne ment volna garibaldistának. Természetesen ez a nagymértékű emigráció nem történhetett meg a nélkül, hogy a helyi hatóságok észre ne vegyék, kivált, mivel ez emigrációk némelyikének előzményei meglehetősen hangosak voltak. Így 1860. végén mintegy 4000 ember volt csak Moldovában. Galacz, Braila kikötőiben csoportosan járkáltak, semmi titkot nem csinálva szándékukból, sőt tiszta csupa székely virtusból az ismeretes osztrák kémeket még meg is fenyegették azzal, hogy mi fog majd akkor történni, ha isten segedelmével újra kitör a forradalom.

El kell továbbá ismernünk, hogy Cuza helyzete sem volt valami nagyon kényelmes. S ismerve helyzetét, ki kell jelentenünk, hogy az emigránsok egy kissé nagyon is sokat vártak tőle. Nem szabad felednünk ugyanis, hogy a porta kettős választását még nem ismerte volt el és hogy e megerősítésnek legmakacsabb ellenzője éppen Ausztria volt. Régi protektora, III. Napoleon pedig ez időtájt nagyon hallgatag és óvatos volt. A magyar emigránsok pedig nem tudták rábírni III. Napoleont, hogy Cuzának meghagyja, mint tette 1859-ben, a magyar ügy feltétlen támogatását. Így tehát nem volt biztos benne, hogy

az esetben, ha a magyarok támogatásával a bécsi udvart maga ellen felfingerli, Napoleon nem hagyja-e cserben? Hogy micsoda varázshatással volt Cuzára III. Napoleon neve, arról igen érdekes és jellemző dolgot beszél el Kossuth (Írtaim III. 270. és 271. l.), Zglinicki ezredes jelentése alapján. Zglinicki ugyanis átnyújtotta a M. N. Igazgatóság levelét Cuzának, még pedig Place francia konzul jelenlétében. Mikor a levelet felbontotta s látta a M. N. Igazgatóság aláírását, lecsapta az asztalra s kijelentette, hogy ő a magyarokkal nem fog semmi alkudozásokba bocsátkozni, legkevésbbé pedig Kossuthal, ki szerinte a román faj ellensége. Még az is árulás volna, ha ő a magyarokat, kik azt kívánják, hogy a magyarországi románokat nekik átengedje, még csak meg is hallgatná. „Hogyan? — kiáltá fokozott szenvedéllyel — „én Románia fejedelme, én nyujtsak kezét ahoz, hogy a magyarok, fajomnak e százados ellenségei itt nálam expedíciót szervezzenek? Soha, soha sem fogom ezt megengedni.“ Ugy látszik e szavaiból, hogy Papiu Ilarianu emlékiratát nemcsak olvasta, de az már meg is tette volt a maga hatását. Miután ily módon kidühöngte magát, eszébe jutott Napoleon császár s e szavakkal fordult Zglinickihez: „Egyébiránt ki az, ki velem alkudni akar? Ezredes ur azt mondja, hogy a M. N. Igazgatóság. Jól van, hozzon nekem egy szót a császártól; hozza valamely, még oly kis jelét a császár jóváhagyásának, hogy tudjam, hogy az Igazgatóság nem áll egyedül s hogy ha vele alkudozom, nem veszélyeztetem hazám jövődjét. Én itt magam Napoleon császár hadnagyának és hadsegédének tekintem. Hát mondjon nekem a császár egy szót, mondja, hogy akarja: s én megyek a magyarokkal. De nélküle semmit sem teszek, semmit sem engedek.“ Ezt a szó biztosítékot azonban az emigránsok nem tudták kieszközölni „a Tuilleries hallgatag ura — mondja Kossuth — hallgatással fogadta minden ez irányban tett kérésünket — s így nem csoda, ha Cuza, mint Place francia konzul magát egy későbbi levelében kifejezte, arra a gondolatra jött, hogy az előzően táplált szándékok nem is a császár, hanem csak Napoleon herczeg szándékai voltak, melyeket a francia kormány minden perczen megtagadhat.“

Aztán Cuzá-ra nézve ez időtájt valóságos életkérdés volt, hogy a kettős fejedelemségben való megerősíttetését Konstantinápolyban keresztül vigye. A körülmények azonban arról győzték meg, hogy ezt a megerősítést csak Ausztria protekciójával viheti keresztül. Párisból is ezt az utasítást kapta. Ausztria ugyanis, azért, hogy Cuzát lekenyerezze s a magyar ügy mellől elvonja, hajlandó volt Konstantinápolyban kérését támogatni. Ez okból azt tanácsolták neki Bécsből, hogy utazzék Konstantinápolyba és személyesen kérje a szultántól az investitúrát. A magyar emigránsok ezt az utazást, miután tudták, hogy Ausztria tanácsolja, nem szívesen látták. Ezért írja Lalande Klapkának mintegy megnyugtatóan: „legyenek nyugodtak, mert ez csak a fejedelem részéről manőver, hogy nagyobb cselekvési szabadságot nyerhessen.“ Az emigránsok Cuza konstantinápolyi útjának idejére Karacsay grófot bízták meg, hogy érintkezzék vele az ottomán birodalom fővárosában is. Cuza azonban óvakodott Karacsayval érintkezésbe lépni, nehogy magát ezáltal kompromittálja. A szultán Cuzát nagyon szívesen fogadta s megkímélte mindattól a lealázó formáságoktól, melyeken az előbbi fejedelmeknek, ha Konstantinápolyban megjelentek, keresztül kellett esniök. Magánkihallgatáson fogadta s nemcsak az investitúrát ígérte meg, hanem azt is megengedte, hogy székhelyét Jassyból áttegye Bukurestbe s a két országot tényleg egyesítse. Ennek az utazásnak volt aztán tényleg eredménye, hogy 1862-ben nemcsak székhelyét tette át hivatalosan Bukurestbe, hanem ugyanez év február 5-re ugyanide, mint fő- és székvárosába az egyesült tartományok első országgyűlését is összehívta.

Ily körülmények között nagyon érthető, ha Cuzára a magyar emigránsokkal való viszony nagyon is kellemetlen volt. Ő osztrák protekcióval utazik Konstantinápolyba s még vissza sem érkezett onnan, az osztrák kormány ügyvivője, mint Cogolniceanu beszédéből is tudjuk, már is kénytelen 1860. október 19-ről keltezve, kormányához a magyar emigráció ügyében jegyzéket küldeni. A román kormány még jó formán nem is felelhetett e jegyzékre, mikor a galaczi fegyver-szállítmány ügyében az

osztrák megbízott, Gödel-Lanoy kénytelen egy második és december 8-án egy harmadik jegyzéket küldeni. Cuza e jegyzékek miatt a Konstantinápolyban megígért dolgok veszedelmeztesétől félt, mert meg volt győződve, hogy Ausztriának csak egy szavába kerül s a portának eszébe sem jut a tett ígéretet beváltani, különösen mivel tudta, hogy a nagybefolyású Riza basa hadügyminiszter különben sem valami nagyon akarta a fejedelemségek egyesítését.

Cuza helyzetét még nehezebbé tette a szentpétervári udvarnak egy jegyzéke, melyben okkupációval fenyegetőzött. „A szentpétervári kormány — írja Kossuth Pulszkynak (Irataim III. k. 221. l.) — már tényleg irt a párisinak, hogy ha Cuza a herczegségekben a magyar forradalmi betörést szervezni engedi, orosz sereg küldetik a herczegségekbe.“ Ily körülmények között Cuza magatartása nagyon is érthető. Utóvégre is a politikában nem a rokonszenv, hanem az érdektől sugalt okosság az irányadó. Napoleon császár nem adta meg a kért biztosítékot, Cuza tehát nemcsak rossz politikus, de rossz hazafi is lett volna, ha a kellő garanciák nélkül az emigránsok ügyének nyílt és határozott pártolásával az orosz okkupációt országára zudítja s annak alig kivivott önállóságát kockára teszi.

Klapka Lalande-nak ez időben egy terjedelmesebb levelet irt, melyben a többi között ezeket mondja: „Multkor küldött levelemben nem fejthettem ki eléggé világosan ön előtt Románia helyzetét szemben Magyarországgal. Cuza fejedelem, mint önnek már mondtam, nekünk küldhet 20.000 fegyvert és hozzá való töltényt, meg is engedheti, hogy országa területén a szükséges előkészületeket megtehessük. Meg fogja tartani mindazt, mit előttem és Place előtt megígért, de többet nem. Nem számíthatunk sem pénzbeli, sem fegyveres segítségére. De ha az ilyes segítség lehető volna, akkor sem volna részünkről okos dolog igénybe venni. Ön ismeri a románokat! Tegyük fel, hogy a fejedelem ad 5000 embert (a mi lehetetlen, mivel nem adhat egyet sem), de az első csata után nem marad belőle több mint 500 ember s a románoknak ez az 500 ember elégséges arra, hogy Magyarország felszabadulásának esetén extra

vagans követelményekkel álljanak elé. Nem azért, mintha a fejedelem egy Daco-Romániára gondolna, — nem, ilyesmivel még nem foglalkozik, de mint a közmondás mondja: l'appétit vient en mangeant. . . . Remélem, hogy ön velünk abban egyetért, hogy mi a fejedelemségeket nem tekinthetjük másnak, csupán az átvonulás helyének, semleges területnek, melyre szükség esetén visszavonulhatunk, de semmiesetre a tényleges segedelem helyének.“ A fejedelem a dunai konfoederáció miatt rokonszenvezik a mi terveinkkel „görög ösztönével egy pár pillanat alatt megértette e terv nagy fontosságát Kelet jövőjét illetően s ez az ő lelkivilágában nagy tevékenységet idézett elő. Szerette volna magát azonnal e mozgalom élén látni — talán épen mint egyedüli vezetőt. A fejedelem azonban nem állhat e mozgalom élére, mindaddig, míg nincs megerősítve és hatalma megszilárdulva. De ha ez a pillanat megérkezik s nem lesz neki személyes oka e félelemre, természetes dolog lesz, ha ez az eszme is eszébe jut; mert ez elég nagy és elég hatalmas arra, hogy elkábítsa a legalacsonyabb és a legmagasabb szellemet is. Ha a fejedelem lesz vezére e mozgalomnak, oly befolyásra fog szert tenni, melyből ő bizonyára hasznot is fog huzni. A hatalomban való megerősödésének első sikerei után vágyai és kívánságai nőni fognak s a Daco-Románia eszméje helyet foglal fejében s meg lehet a sikerre való kilátás nem minden reménysége nélkül. Ha azonban mi magyarok másképen dolgozunk hogy Magyarország szabad legyen, akkor a helyzet egészen máskép fog alakulni, akkor Magyarország lesz az ur, akkor nemcsak a dunai liga főnöke lesz, hanem mivel szomszédai között ő legelőhaladottabb a művészetekben, a tudományokban és a civilizációban, ő lesz közép-pontja az egésznek.“

Urechia többször idézett röpiratában (L'Alliance des roumains et des hongrois en 1859 contre l'Autriche 38 és 39. l.) azt mondja: „A magyarok főnökeinek ilyenén érületnyilvánításai szemben Romániával fájdalmas csalódást ébresztettek fel Cuza fejedelemben, noha Cogolniceanu és Bratianu János mindjárt a szövetség első napjaiban erősen kételkedtek a magyar emi-

gránsok őszinteségében, a kik csakis egy perfid játékot igyekeztek, Romániában maszkirozni. Mikor ez okiratok Cuza fejedelem kezeibe kerültek, annyira felingerült a magyarok ellen, hogy kis hija volt, hogy meg nem szegte a vendégszeretet ama törvényét, melyet a románok minden időben tiszteletben tartottak. Cogolniceanunak azonban sikerült megakadályoznia a magyar menekülteknek Ausztria által követelt kiadását. Ily módon megvédelmezte Cogolniceanu számos magyar szabadságát, megakadályozván Ausztriától követelt kiadásukat. Ez okozta Cogolniceanu bukását is, de ennek a nagy államférfiúnak bukása egyuttal végét is vetette a 48-iki magyarok főnökeivel való minden szövetségekötésnek is.“

Minő naiv magyarázata a történeti tények okainak. Először is azt mondja, hogy ezek az iratok Cuza kezeibe jutottak, de nem mondja meg, hogy mikor és hogyan? Másodszor subjektív felindulással magyaráz még oly dolgot, mely a helyzetből következik. Urechia magyarázata értelmében Cuza rövidlátó, hiszékeny ember volna, ki csak véletlenség következtében győződött meg arról, hogy rá van szedve és akkor dühöng, mint egy gyermek s ha miniszterei vissza nem tartják, kész a nemzetközi tisztesség legelemibb követelményeit is lábbal tapodni. A hogyan mi értelmezzük az eseményeket, kitűnik, hogy Cuza óvatos és számító politikus volt, vagyis mint Cogolniceanu mondotta, minden hibája mellett is igazán románul érző szíve volt. Aztán minő szegénységet árul el a dialektikus bizonyítás terén Urechia-nak ez okoskodása. Ha már azt akarta bebizonyítani, hogy Cuzát a magyarok perfidiája birta rá, hogy a magyar ügygyel szemben ellentétes álláspontra helyezkedjék, miért nem hozta fel azt, hogy Cuzának tudomására jutott az a körülmény, hogy a magyarok tervet kovácsoltak detronizációjára is?

Ennek legalább lett volna okleveles bizonyítéka. Urechia többször hivatkozik Kossuth Irataira. No, ha ismeri csakugyan ezeket az iratokat, miért nem citálta Karacsaynak azt a levelét, melyben 400,000 frankot kér Kossuthtól Cuza megbuktatására. „Én azokkal, kik a főszerepeket vinnék több év óta

ismeretségben vagyok s összeköttetésben állok; terveiket s összeköttetéseiket is ismerem s ennél fogva a sikert valószínűnek látom. Az ő kívánságuk abból áll, hogy nekik pénzt előlegezzünk s hogy a kiviendő dolog Napoleon császár által jóvá hagyassék, vagy legalább meg ne támadtassék, mert csak így számíthatnak a porta támogatására, mely e föltétel alatt már meg is ígértetett. Ha dolguk sikerül, pénzünket visszaadják és szolidaris frigybe állanak velünk, semmi beavatkozást sem követelve a hazánk területén lakó oláhság ügyébe, csak Bukovinát foglalhassák vissza maguk számára.“ Aztán Urechia urnak, ki üres idejében a bukuresti egyetemen a román történelmet tanítja, milyen könnyű lett volna evidenssé tenni, hogy a magyarok ez ádáz terve nem is volt épen értéktelen álmörművelés, mert hiszen mikor 1859. január 5-én a moldovai nemzeti-gyűlés Cuza ezredest fejedelemmé választotta, az egész gyűlés ünnepélyesen kinyilatkoztatta, hogy „a fejedelemségek egyesítése a trónon a nemzet által választott idegen fejedelmi sarjadékkal (a mely azonban ne legyen a velünk szomszédos nyugati államok egyikéből se) volt és lesz a román nemzetnek legállandóbb és leghőbb vágya“ s hogy maga Cuza, mielőtt megválasztatása után, mint Moldova fejedelme letette volna az esküt, kénytelen volt aláírni egy nyilatkozatot, a melyben kötelezte magát, hogy „az esetre, ha a fejedelemségek egyesülése be fog következni, ő önkényt lemond egy idegen dinasztiaiból származó fejedelem javára.“ (*A. V. Xenopol*: „Resbóiele dintre Ruși și Turci. II. k. 304. és 305. l.). Micsoda hatást lehetett volna elérni a tájékozatlan külföld előtt ily páratlan történetírói objektivitással, leleplezván a magyar perfidiát és rámutatván: ime, a magyarok Cuza-val csak azért alkudoztak, hogy elámítsák s így könnyebben helyébe csempészhessenek Románia trónjára egy Napoleonidát vagy a savoyai ház egy tagját, kiből később magyar királyt csinálván, ez uton a román fejedelemségeket is beolvaszszák a Feketetengerig terjedő Nagy-Magyarországba. A történetírás ez a módja teljesen megfelel a román történetírói iskola szellemének, meg a kultur-liga által praeparált román értelmiség vágyainak és eszejárásának. Igazán sokat veszített

Urechia ur, hogy e könnyen leszakitható babér-galyat nem füzte saját homloka köré.

Klapkának azonban jassyi tartózkodása alatt mégis sikerült Cuzával 1861. január 8-án egy új szerződést kötni. E szerződés nagyobb része a fegyver-szállítványokra vonatkozik és arra, hogy egyes kisebb magyar csapatok minő feltételek mellett tartózkodhatnak a fejedelemségek területén. A szerződésnek politikai része következőképen hangzik. „Azon támogatás viszonzásául, melyet a fejedelem komoly körülmények között a magyaroknak nyújt, ünnepélyesen kiköttetik a magyarországi és erdélyi románok előnyére, hogy ezek ugyanazon jogokat élvezendik, melyeket a magyarok s hogy nemzeti nyelvök használata mellett önkormányzattal birandnak egyházi és községi ügyekben. Ha Bukovina az egyesült fejedelemségekhez akarna csatoltatni, a magyarok kötelezik magokat ennek valóítását úgy anyagilag, mint erkölcsi segélyük által előmozdítani. Végre, ha az egyesült fejedelemségek teljes függetlenségére a kedvező percz elérkeznék, a magyarok erő-segítséget adnának a fejedelemnek; hasonlólt tennének az esetben is, ha a fejedelem e támogatást más eshetőségek alkalmával is hasznosnak itélné.“

Klapka e szerződés megkötése után örömmel igyekezett tudósítani Kossuthot, hogy az ügyek, jó kerékvágásba jutottak, mert Cuza január 8-ika óta határozottan a mi oldalunkra állott. Azonban, mint az előzőkben kimutattuk, Cuza nem lévén a helyzetnek ura, sem szavát, sem a szerződést meg nem tarthatta. Klapka már február 17-ről kénytelen volt Kossuthot arról tudósítani, hogy a fejedelemségekben újra kedvezőtlen fordulat állott be, melynek kézzelfogható bizonyítéka az, hogy a Cogolniceanu-miniszterium kénytelen volt helyét egy osztrák érzelmű miniszteriumnak átadni.

Cuzának azonban nemcsak saját jól felfogott érdeke, de személyes érzelmei sem engedték meg, hogy a magyar ügynek őszinte és igaz segítője legyen. Az általános okokat az előzőkben, azt hiszem, kellő részletességgel tártam fel, befejezésül még csak Zglinicki ezredesnek ide vonatkozó nyilatkozatát idézem. Zglinicki előtt, mint idegen előtt, Cuza sokkal szabadabban nyi-

latkozhatott a magyarokról, mint Klapka vagy akárki más magyar előtt. A személyes érzékenység tekintetei nem korlátozták s így Zglinickinek Cuza igazi érzelmeit megismerni több pszichológiai lehetőség állott rendelkezésére, mint bárki másnak: „Ne higgyenek önök Cuzának — írja Zglinicki a M. N. Igazgatóságnak adott jelentésében — ő Erdélyre s a Bánátra spekulál. Ugy Place francia, mint Strambio olasz konzulnak minden tartózkodás nélkül ismételtén kijelentette, hogy ő mint oláh fejedelem Erdélyről soha le nem mond; e bódult vágytól egész nemzete (legalább azon része, mely politikáról csak hallott is valaha) esordultig telve van. Az oláh sajtó úgy beszél Erdélyről; mintha már oláh provincia volna. Cuza halálosan gyűlöli a magyart, mert fanatikus dühvel dédelgetett vágyainak érdekei a magyar érdekekkel ellentétben állanak. Cuza önökkel, őszintén alkudni sohasem fog. Óvakodjanak is tőle, mert ha alkut szinlel, csak azért teszi, hogy titkaiknak s terveiknek szálai ki ne essenek kezéből, ha alkuszik, csak azért fog alkudni, hogy önöket jobban elárulhassa. Isten őrizze önöket attól, hogy Cuzának higgyenek.“

Ily körülmények között a dolog nem végződhetett mással, mint azzal, hogy a fegyvereket angol hajókon visszaszállították Genuába, a honnan küldötték. E körülmény aztán okot szolgáltatott arra, hogy *Duncombe* Tamás szóba hozza az angol parlamentben, a hol „nemzetünk aspirációira vonatkozóan kedvező nyilatkozatok történtek, a melyek aztán — Kossuth szavai és hite szerint — élesztő befolyást gyakoroltak Magyarországon a közszellemre.“

Ihon az igaz relatio ez újabb formájú hadakozásról is, az ki nem succedált!

XVII.

Garibaldi visszavonulása. Garibaldi mint az európai népek felszabadításának hőse. Mieroslavski terve. Türr és Pulszky terve, hogy Garibaldi kikössön a dalmát-magyar tengerparton. Kossuth ebbe csak úgy hajlandó beleegyezni, ha az olasz kormány egyidejűen hadat üzen Ausztriának. E miatt meg hasonlít Pulszkyval. Cavour halála. Csapás után csapás. A reménytelenség napjai. Ekkor ismerkedik meg Pulszky közvetítése révén Caninivel. Ki volt ez a Marc Antonio Canini? Könyve a románok eredetéről. Canini beszélgetése Pulszkyval a román-magyar érkazonosságról és szövetségről. A dunai konfoederáció eszméjét ezuttal Canini veti fel. Pulszky és Klapka magokévá teszik. Mi lehetett oka, hogy ezt a konfoederációt a magyar emigránsok és az európai államférfiak lehetőknek tartották? A keleti kérdés és a magyar ügy egymáshoz való viszonya. Canini eszmecseréje Kossuthal. Canini agy memorandumot dolgoz ki és Kossuth aláírja. Helfy közlése az „Alleanza“-ban. A dunai szövetség tervezete. Minő hatást tett e tervezet idehaza? Szemere támadása a „Pesti Hirnök“-ben. Kossuth bővebb magyarázatokba bocsátkozik. Miért akceptálta Kossuth e tervezetet s mit tartott róla? Miként fogadták volna ezt a románok? Türr tábornok küldetése 1866-ban. Beszélgetés Carolu fejedelemmel. A bukói fegyverraktár megrohanása és kifosztása. Befejezés.

A nápolyi hadjárat bevégezése után Garibaldi 1860. november 9-én letette a diktatori hatalmat s mint egy újkori Cincinnatus, visszavonult. Caprera szigetére csendes földmivelőnek. Az egész Olaszország felszabadításának általa kontemplált nagy terve ily módon félbe maradt. Cavour eszélyes politikája nem engedte meg a pápai birtokok ez alkalommal való háborgatását, nehogy egy ilyes fajtájú idő előtt való merénylet, az eddig elért pozitív eredményeket is kockára tegye. Cavour e magatartása a heves vérű Garibaldit mélyen elkeserítette. A marsalai hős nem tudott belenyugodni abba a gondolatba, hogy a politikában a rögtön-

zött s kockázttató, merész vállalatok sokkal veszedelmesebbek, mint a forradalmi jellegű háborúkban. Kalandos kezdetű hadjáratának fényes és meglepő sikerei valószínűleg elszédítették. Nagy terveket kezdett forgatni elméjében, a melyeket csekély tárgyi ismereteinél s heves képzelődésénél fogva könnyen kivitethőknek tartott. Azt gondolta, hogy neki, az olasz szabadság hősének erkölcsi kötelessége a még rabságban szinylő népeket segíteni felszabadulásokért vivandó harczaikban.

Fényes neve és ragyogó sikerei a népek millióinak szemében csakugyan a népszabadság leendő győzelmes bajnokává avatták. Az európai forradalomnak mindig reménylő és mindig csalódó hívei állandó látogatói voltak a caprerai remete-laknak. Görögök, bolgárok, szerbek, bosnyákok és montenegróiak egymásnak adták át az exdiktator ajtajának kilincsét, telebeszélve fejét a Balkánfélsziget népeinek szabadságvágyáról s arról a reményről, melyet e népek kivétel nélkül beléje helyeznek. Így született meg aztán az a terv, melyet formába a lengyel Mieroslavski öntött s melyet Garibaldi is hajlandó volt magáévá tenni.

Mieroslavski terve a következőkbe foglalható össze: Velence s az elnyert nemzetiségek felszabadításához az összes demokráciának segítség kell nyújtania. Mieroslavski magára vállalja a lengyel, cseh, szláv, angol, francia, német és amerikai legiók toborzását előkészíteni s e legiókat aztán Garibaldi rendelkezésére bocsátani. Egyesülve egy olasz segédesapattal a török partokon kötnének ki s a szláv és görög lakosság felszabadítási harca megkezdődne. Seregét Montenegróból, Herzegovinából, Boszniából szaporítva, Mieroslavski Horvátország felé nyomulna, mialatt Garibaldi Türrel Szerbián át Magyarország felé utat törne. A Szávához és Drávához érve, a fellángolás általánossá lenne s ekkor minden szláv és magyar népességnek fel kellene támadni egész Lengyel- és Oroszorszáig.

Türr tábornok és a többi magyar, ki közelebbi viszonyban volt Garibaldival, e tervet nagyon kalandosnak találták. Szerintök tökéletesen elég lenne, ha Garibaldi egy olasz hadosztállyal és a magyar legióval kikötne, valahol Montenegró köze-

leben a dalmát partokon s úgy nyomulna utközben magához vont erősítésekkel Montenegrón és Szerbián át a magyar határszélre. E terv, miután a román fejedelemségekben a fennebb vázolt módon elveszett a hadműködési talaj, nagyon tetszett az emigránsoknak. Pulszky személyesen kereste fel Garibaldit caprerai magányában s teljesen kivihetőnek tartotta azt a tervet, hogy Garibaldi egy hadosztálylyal a dalmát tengerpartokon megjelenjen és ezen az uton kísértse meg a betörést Magyarországra. Ha sikerülni fog neki a Drávaig előnyomulnia, az egész Magyarország feltámad, ha pedig Garibaldi csapata tönkre megy a dalmát tengerpartokon és Horvátországban, az esetben Magyarország csendesen marad s a vakmerő s meggondolatlan kalandért nem lesz felelős senki más, csak Garibaldi.

Kossuth nem volt ezen a nézeten. Ő maga is tudta ugyan, hogy miután a keleti hadműködési alap elveszett, ilyen operationális basisul csakis a magyar-dalmát tengerpart maradt fel s ennél fogva ezt a tervet csakugyan Garibaldi vihetné keresztül, de nem úgy és egymagában, mint Türr és Pulszky gondolták. Kossuth szerint a sikernek első feltétele, hogy Garibaldi és az olasz kormány fogjanak kezét. Olaszország indítson háborút Ausztria ellen s adjon Garibaldinak rendelkezésére egy 50.000 főnyi hadsereget, a melyvel a magyar gólió társaságában kikötne a magyar-dalmát tengerparton. Így aztán „az osztrák örökre döntve lesz, mert tizenöt milliónyi nép az osztráktól elvonva s az olaszhoz csatolva, harmincz milliónyi különbség s azonkívül dissoluczió az osztrák hadseregben s 150 – 200 ezer főnyi magyar hadsereg, melynek mindenik embere méltó vetélytársa Garibaldi klasszikus hőseinek, kikkel Marsalaban kikötött.” Pulszky azonban úgy vélekedett, hogy a mit Kossuth akar, az már csak azért is lehetetlenség, mert a ki Garibaldival akar valamit keresztül vinni, első kötelessége Cavourral szakítani, mert Garibaldi és Cavour között az ellentét áthidalhatatlan. Aztán Garibaldival többet is ki lehet vinni, mint Cavourral, mert Olaszországban valóságos nagyhatalommá nőtt ki magát. Tavasszal minden esetre elhagyja Caprerát. Beutazza Olaszországot s minden lépte nyomából sereg fog támadni. Cavourt

vagy magával rántja vagy feldönti. A háboru az ő kezében van, nem pedig a császáréban vagy a Cavouréban. Kossuth azonban nem volt hajlandó semmi szín alatt sem beleegyezni a Garibaldi-féle kalandba, mert tudta, hogy az okvetetlen kudarczczal fog végződni és hogy e kudarcznak aztán — akár ki számlájára irassék is — az lesz az eredménye, hogy odahaza Ausztriával kibékülnek. E béke pedig abszolút lehetetlenné tenné, hogy az emigráns-politika Magyarország önállóságának visszaszerzésében szerepet játszassék. Ez okból Pulszkyval meghasonlott.

E kalandos tervezgetés epizódja még alig folyt le a magyar emigrációban, midőn Kossuth reménykedéseit máris újabb csapás érte. Cavour 1861. június 6-án meghalt. Csapás után csapás. Utódja Ricasoli lett, a ki kijelentette, hogy bár örököse Cavour politikájának s így a magyar szövetségre nagy súlyt helyez, de mindaddig nem kezd háborut, míg Olaszország saját erejét annyira ki nem fejtí, hogy szükség esetén saját erejével is helyt állhasson. Mert mi lenne akkor, ha Olaszország hadat izenne és ettől Ausztria megijedve, odahaza oly engedményeket tenne, melyeket a magyarok elfogadnának? A gyenge Olaszország magára maradna s így csak kockáztatná az olasz vívmányok biztonságát.

„A magyar országgyűlés képviselőháza — írja Kossuth — (Irataim III. k. 612. l.) június 5-én határozta el három szótöbbséggel a felírást. Cavour másnap reggel 7 órakor halt meg. Alig 18 órai időköz a két esemény között. Az első a forradalmat semmi esetre sem akaró Deák kialkuvási irányának tul-sulyára mutatott, nem ugyan a nemzetnél, de az országgyűlésen; a másik amaz elsőből a magyar nemzet határozottsága iránti kétséget idézte elő. E kétség késleltette a háborut s a késleltetés bomlasztotta fel a magyar emigrációt és lett azon sziklává, melyen a 49-ki zászló diadala hajótörést szenvedett.“ A magyar nemzet forradalmi határozottsága iránt való kétséget, más is növelte. Növelte Teleki László elfogatása és kibékülése. Megalakul a Magyar Nemzeti Igazgatóság. Alkudozni kezd a franczia, olasz, román, szerb kormányokkal és más tényezőkkel. Ennek az Igazgatóságnak tagja és diplomataja Teleki László,

ugyanaz a Teleki László, ki forradalmi tevékenysége közepette elfogadván, kibékül az osztrák császárral és elfogadja kezeiből a kegyelmet. Ha a forradalmár Teleki ilyen lépésre határozhatta el magát, mit fog tenni az a nemzet, a melylyel Ausztria éppen alkudozóban van s a mely vezérének Deák Ferenczet ismerte el, azt az államférfiut, ki a forradalmat éppen úgy perhorreskálja most is, mint tette 1848-ban.

Cavour, III. Napoleon és az összes érdekelt felek folytonosan azt hangoztatták és azzal igazolták a rögtönös tettől és segítségadástól való vonakodásukat, hogy nem nyújthat biztosítékot senki a tekintetben, vajjon a magyar nemzet az Ausztriától nyújtott engedmények fejében nem békül-e ki az uralkodóval? Bár Kossuth el volt halmozva a hazából jövő tudósításokkal, melyek mind azt mondták, hogy a nemzet nem fog alkuba bocsátkozni, hanem tárt karokkal várja a külföldi segítséget, a jelenségek mást mutattak, úgy hogy Kossuth maga is komolyan félt a kiegyezéstől, sőt a külső segítséget egyenesen azért is sürgette oly nyomatékosan, hogy ezzel utját vágja minden kibékülésnek.

Maga Kossuth is érezte, hogy ha Ausztria hajlandó sértetlenül vagy bizonyos függő kérdések elintézése után is visszaállítani az 1848-ki alkotmányt, a magyar nemzetnek semmi oka sem lesz ezzel szemben az 1849. április 14-ki álláspontra helyezkednie. III. Napoleon császár is, tekintettel Ausztria békülékeny hajlandóságára Napoleon herczeg útján azt a tanácsot adta, hogy a magyar nemzet meritse ki a törvényes utat, mielőtt fegyverrel kérné számon jogait. Mutassa meg, hogy kész kibékülni, ha alkotmányát helyreállítják. Ha azonban a magyar országgyűlés eredmény nélkül fog feloszlani és „la phase légale sera traversée“, amint a császár kívánta, akkor ő is engaealva érzi magát a magyar ügyben.

Kossuthot ez időben tényleg sok csapás érte. Soha sem vélte, hogy oly közel van céljához, mint 1860. közepén és soha annyi csapás, annyi csalódás nem érte, mint az utóbbi fél év alatt. III. Napoleon császár sem hadat nem indított, sem komolyan nem támogatta. Cavour meghalt s így arra sem lehetett

kilátása, hogy Olaszország üzeni meg a hadat Ausztriának. A hadműködési alap úgy a román fejedelemségekben, mint Szerbiában elveszett. A magyar-dalmát tengerpartokról való operáció terve ábrándos kalanddá fajult. A bankópört Angliában elvesztette. Teleki László kibékült s röviddel rá életét tragikusan végezte be. A nemzet Deák Ferencz politikáját tette magáévá. A nemzetiségek nem voltak hajlandók a nyújtott koncessziók alapján sem támogatni a magyar ügyet. Az emigrációban az egyetértés megbomlott. A magyar legió kellemetlen zavarok színhelyévé lett. Odahaza a forradalmi bizottság feloszlott. A remények korát követték a csapások napjai.

A reménytelenség, a csalódások és mondhatni a kétségbeesés e napjaiban találkozott Marc Antonio Canini-val. „A kamarában a hirlapírók karzatán szomszédom volt Marc Antonio Canini, igen ügyes, szerencsétlen reporter, ki életének nagy részét Görögországban, Konstantinápolyban és Bukarestben töltötte, de sehol sem tudott boldogulni. Egyébiránt nagy barátja volt különösen a rumánoknak, kik minden törökországi népek közt a legműveltebbek s meg is tudják becsülni a tudományos nevelést.“ Irja Caniniról Pulszky Ferencz (Életem és Korom. IV. 82. l.) Ez a Canini nemcsak lelkes philo-román, hanem a szó legteljesebb értelmében vett dako-román is volt. 1822-ben született Velenczében s részt vett az 1848-ki velencei forradalomban és a többi olasz mozgalomban is. Majd keletre menekült, hol huzamosabb ideig Romániában tartózkodott. A román nyelvet nemcsak megtanulta — a mi nem volt neki nehéz dolog, mert egyike volt az olasz irodalom poliglottjainak — hanem közeli viszonyba is jött a román irodalom és politika nevezetesebb embereivel. Román tanulmányainak eredménye gyanánt a románok eredetéről egy könyvet is írt, melyet „Előszó“-val a balásfalvi gyűlés egykori hőse Barnutiu Simon látott el. Canini e könyve tulajdonképen nem egyéb, mint ékes, de egy kissé unalmas deklamáció a románok római származása mellett. E könyvében a többek között azt mondja, hogy egy Caninius nevű vir consularis Traján idejében Daciában egy kolóniát alapított. Ez a kolónia pedig az Olt folyónak Oláhországba való ömlésénél

volt. Fővárosa e koloniának legalább névben maig is fenmaradt e vidék *Câneni* nevű kis falujában. Valószínűnek tartja, hogy ő maga is ivadéka ennek a Caninius vir consularisnak és a mai câneni oláhok pedig az ő gyarmatosainak.

E körülményből is láthatjuk, hogy Canini minő szellemű ember volt. Ez a Canini azt beszélte Pulszkynak, hogy a magyar-ellenes elem Bukarestben nem a bennszülött, — mert ez — főképp pedig a román arisztokrácia érzi, hogy támaszra van szükség az orosz befolyás ellen s tudja is, hogy azt leginkább a magyaroknál találhatná fel. A népet leginkább az erdélyi kivándorlottak izgatják fel, a kik Romániában sem találnak oly elismerést, minőt várnak s e miatt való elkeseredésükben szidják a magyart s izgatnak a nagy román birodalom eszméje mellett, mely egyrészt Erdélyt s Magyarország nagy részét, másrészt meg a macedo-oláhokat is magába foglalná. Ezek csak azáltal veszedelmesek, hogy majdnem mind tanárok. A magyaroknak és románoknak érdekeik közösek s mindkettőnek feladata az, hogy az éjszaki szlávokat a délektől elválasszák. Miért nem szöveteznek hát a magyarok a románokkal?

Pulszky előtt a románok és a magyarok szövetségének eszméje nem volt ismeretlen dolog. Láttuk, hogy mint tárgyaltak ez ügyben ő és társai mindjárt a forradalom után Londonban Balcescuékkal. De meg éppen neki mondotta Sir James Hudson egy évvel előbb, hogy az európai egyensúly érdekében Magyarországból is lehetne egy hatalmas államot alakítani, ha a Duna-völgy érdekei foederatív alapon egyesítenének, mert a keleti kérdés nem rendezhető el a magyar ügy megoldása nélkül. Ez az eszme, mint az európai hatalmak egyensúlyának kérdése Párisban és Turinban sem volt ismeretlen, sőt sokszor gondoltak rá, mint a török birodalom feloszlása után bekövetkező eshetőlegességre. „Még lehet, hogy csatlakozom — írja Pulszky Kossuthnak — (Irataim II. k. 530. l.) azonban az én benyomásom az, hogy Párisban a magyar kérdést összekötésbe akarnák hozni egy dunai királyság kérdésével, mely a Duna mindkét völgyét a Kárpáttól a Balkánig foglalná magában. Mert ha nem ez a főeszme, miért kérdezte volt a gróf: minő

befolyással vagyunk mi magyarok az aldunai tartományokra? miért kívánta volna a követ tudni, mik a dunai déli tartományok viszonyai s mily összeköttetésben vannak Magyarországgal? Kötelességemnek tartottam ezen nézetet jelenleg kiemelni s a kormányzó urnak figyelmébe ajánlani.“ Klapka is többször említette, hogy hasonló eszméket hallott emlegettetni Bukarestben. Teleki László pedig már tiz évvel ezelőtt is mindig azt hirdette, hogy szövetkezni kell a dunai népekkel, különösen pedig a románokkal. Pulszky tapasztalásból tudta, hogy a mily általános az európai államférfiak körében az a meggyőződés, hogy az osztrák birodalom európai szükségesség, ép oly közönséges az az óhajlás is, hogy az esetre, ha az osztrák monarchia valaha széthomlik, helyébe egy sokkal természetesebb foederáció lépjen, melyben legyen elég erő ellenállani úgy a német, mint az orosz terjeszkedésnek, mivelhogy a Duna középső és alsó medenczéjének érdekei azonosak, de egyuttal ellentétben is állók a felső Duna vidékének érdekeivel.

Hogy ez eszmével komoly államférfiak is micsoda okok alapján foglalkozhattak s egyáltalán mi adott ennek elfogadható hátteret, azt egyik előbbi fejezetben részletesen kimutattuk. De hát mégis mi volt az oka, hogy ezek az államférfiak és politikusok nem vetettek számot azzal a tömérdek érdekbeli ellentéttel, mik azon népeket, melyeknek a foederációt kellett volna alkotniok, egymástól elválasztották? Semmi egyéb, mint az a bámulatos tudatlanság és fogalomzavar, mi ez időtájt a francia, olasz és angol államférfiak között a Balkánfélsziget népeinek ethnografiai, historiai és közjogi viszonyaira vonatkozóan uralkodott. Emigránsaink visszaemlékezéseiből nálunk is ismeretes, hogy mikor 1859-ben Napoleon főhadiszállásán szóba került, hogy Ludwighot Montenegrón át kellene Szerbiába küldeni, Napoleon környezetében nem akadt senki, a kinek csak sejtelve is lett volna arról, hogy Európa melyik tájékán fekszik Montenegro. „A szegény francia államférfiak — Irja Pulszky Ferencz (Életem és Korom IV. köt. 96. l.) — annyit hallottak nagy és kis Németországról s annak egységéről s a nagy s egységes és alkotmányos Ausztriáról, Daco-Romania igényeiről,

a szerb vajdaságról, a dél-szláv birodalomról s minden szlávok Kollár-féle viszonyosságáról s a magyar nyolczszázados alkotmányról, melynek pajzsa alatt a jelenkor eszméi törvényesen megtestesültek, hogy árva fejük tökéletesen elkábult. Nem tudták, kinek higgyenek. Alig hitték el, hogy létezik igazán egy magyar nemzet; hiszen hazánk területét szerb, horvát, tót, német és oláh a magáénak vallotta s azt már előlegesen feldarabolta. Egy francia követ, ki Magyarország miatt interpellációra készült, komolyan azt hitte, hogy Erdély a török birodalomhoz tartozik s a külügyminiszter tanácsolta Teleki Lászlónak, hogy a magyarság kizárólag csak a katolicizmus és a szlávtság érdekeihez ragaszkodjék s akkor majd ellenállhat bármi vésznek.

Canini e kedvező eszméjének teljes buzgalommal igyekezett — noha erre a románok részéről semmiféle megbízatása sem volt — a magyarok között propagandát csinálni. Felkérte Klapkát is, hogy lenne szíves erre vonatkozó nézeteit írásba foglalni, hogy ezeket mint információkat magával vihesse Bukurestbe s ott a befolyással bíró román körökben terjesszesse. Felkereste Pulszkyt és megbeszélte vele is e tervet, melyet Pulszky helyeselt. „Magam is belementem ezen eszmébe — írja Pulszky az idézett helyen — s a Berlini szemlében írtam róla egy-két cikket.” Pulszky ezenkívül még azt a tanácsot adta, hogy menjen el Kossuthhoz és tudja meg az ő véleményét is, mert ez sokkal fontosabb, mint az övék. Canini tehát Pulszky tanácsára felkereste Kossuthot s vele a dunai konfoederáció eszméjéről kezdett beszélgetni. Kossuth Canini előtt részletesen kifejtette e kérdésre vonatkozó nézeteit s Canini másnap e beszélgetés velejét egy memorandumba foglalta s aztán kérte Kossuthot, hogy magánhasználatra írja alá. Kossuth Canini kérését teljesítette, de „arra nem is gondolt — írja Pulszky (Életem és Korom IV. köt. 84. l.), — hogy az ily privát utasítás valami indiscretio által idő előtt köztudomásra jöjjön, mert az egész terv nem volt nyilvánosságra szánva.” Canini azonban elutazása előtt a Kossuth által aláírt memorandumot megmutatta több barátjának s így vett róla tudomást Helfy Ignác is, ki akkor Milano-ban egy „*Alleanza*” című lapot szerkesztett. Helfy

a nélkül, hogy Kossuthnak jóváhagyását kikérte volna, vagy legalább ebbeli szándékáról tudósította is volna, e memorandumot egész terjedelmében közreadta.

Canini Marc Antonio 1893-ban halt meg. Halála alkalmával *Babes* Vincze a Temesváron megjelent *Luminatorul* 1893. 94. számában némi visszaemlékezéseket közölve, elmondja, hogy 1871-ben vagy talán 1872-ben Bukarestben *Rosetti* C. A. házában találkozott Caninivel, ki azt mondotta, hogy olvasván összeütközését a konfoederáció miatt Helfyvel a magyar parlament egyik közelebbi ülésében, kéri, hogy mondja meg Helfynek, hogy 1858. végén vagy 1859. kezdetén, mikor a nagy magyar hazafi Kossuth Lajos Cavour gróffal és Napoleon herczeggel azon a terven egyezkedett, hogy közösen támadják meg s rombolják szét a Habsburgok birodalmát s bizonyos skrupulusok mutatkoztak, Kossuth átnyújtott egy sajátkezűen aláírt tervezetet a dunai konfoederáció érdekében és pedig két példányban, melyek közül egyik Napoleon herczegnek volt szánva, a másik az én kezeim között maradt véletlenül, ki hosszabb ideig s közelebbi viszonyban voltam Kossuthtal és Cavourral, mint Helfy. Kérlek, mondd meg ezt Helfynek. Neki nincs egyébre szüksége, mint keressen fel engem Olaszországban és meggyőződhetik az igazságról.“ Szembeszökő, hogy Canini nem biztos az adatokban. Időben épen négy évet téved s nem is Napoleonnal volt akkor Kossuthnak dolga, sőt még nem is Cavourral, hanem Ricasolival, mikor Canini fölelevenítette a konfoederáció eszméjét. Caninit emlékezete cserbenhagyta s azért e nyilatkozata magában véve sem bír semmi bizonyító erővel.

Az „*Alleanza*“-ban Helfytől közreadott szöveg szerint Kossuth tervezete a következőképen hangzik:

Dunai szövetség.

Azon országok mindenkép sajátságos viszonyai, mely országok a Kárpátok és a Duna, a Fekete és az Adriai tenger között fekszenek, nagyon megnehezítvén egy egységes állam alakulását, kívánatos, hogy az e tájakon elterülő régi történelmi államok egymással szövetségre lépjenek, melyet „*Dunai szövetség*“

ség”-nek lehetne elnevezni. A közösön érdeklő tárgyakon kívül, miket a szövetségi hatóság intézne, minden állam törvényhozása, igazságszolgáltatása és közigazgatása teljesen független lenne. A lehető széleskörű decentralizáció és az által, hogy minden községnek és tartománynak bő szabadság engedtetnék, — a szövetség összes lakói akadálytalanul fejlődhetnének s minden egyes nép elfoglalhatná az emberiség nagy családjában őt illető helyét.

Az új közjogi rend alapja a dunai tartományokban az egyes népek szabad beleegyezése volna, akár egy törvényalkotó gyűlés, akár az általános szavazat alakjában. Így például Erdély lakói általános szavazattal fognák eldönthetni, vajjon hazájuk egy legyen-e Magyarországgal? vagy legyen politikailag egyesülve Magyarországgal, közigazgatásilag pedig különválva attól, vagy végre csak szövetségben legyen Magyarország és a többi szövetséges állammal, mint maga is autonóm állam; teljes egyenlőségi alapon? Részemről csak egy feltételt kötnék ahhoz, ha Erdély autonóm állam s a szövetségnek mint ilyen kívánna tagja lenni; azt tudniillik, hogy Erdély s Magyarország közt personalis unio létezzék a közös fő személyében. E két országnak egy ura kellene hogy legyen, bármi lenne is aztán a neve. A jó egyetértés a magyarok és a románok között, a mi az én leghőbb vágyam, jólétet és szabadságot biztosítana mindkét népnek. Remélem is, hogy elfogjuk érni e nagy czélt.

Az esetre, ha a keleti kérdés a keresztény népek függetlenségével találna megoldatni, kívánatos, hogy Szerbia s a többi délszláv országok szintén belépjenek a dunai szövetségbe, mely ez esetben a Kárpátoktól a Balkánig terjeszkednék s állana: Magyarországból, Erdélyből, Romániából, Horvátországból s a netán Szerbiához csatolandott tartományokból stb.“

Oly kényes kérdések megoldására, melyekre nézve a népek megegyezni nem tudnának, a barátságos hatalmak közvetítését vagy ítéletét is ki lehetne kérni.

A szövetségi szerződést egy törvényalkotó gyűlekezet készítené, alapul véve bizonyos elveket, mik közül néhányat megjelölök.

1. Közösen érdeklő ügyek lennének: a szövetségi terület oltalma, a külpolitika, a külképviselet, a kereskedelmi rendszer, odaértve a kereskedelmi törvényhozást, a vám, a főközlekedési vonalak, a pénz, a sulyok és a mértékek.

2. Mindent, a mi a szárazföldi és tengeri haderőre, a várakra s a hadi kikötőkre vonatkozik, a szövetségi hatóság fogna szabályozni.

3. A szövetség egyes államainak a küludvaroknál nem volnának külön képviselőik; a szövetségi diplomácia egy és közös lesz.

4. Közös lesz a vámügy, melynek jövedelme az egyes államok közt akként fog fölosztatni, miként a törvény alkotó gyülekezet megfogja szabni. Közös lesz a kereskedelmi törvényhozás. Egy a pénz, egy a suly, egy a mérték az egész szövetségben.

5. A törvényalkotó gyűlés fogja eldönteni azt is, vajjon a szövetségi gyülekezet (parlament), mely a törvényhozó hatalmat gyakorolja, csupán egy kamarából álljon-e, avagy kettőből, mint az amerikai Egyesült-Államokban? Utóbbi esetben a képviselőház választatni fog az egyes államok népességi aránya szerint. A szenatusban a nagy és kis államok egyenlő számú tagok által lesznek képviselve, a miben a kisebb államokra nézve kitűnő garancia rejlik.

6. A végrehajtó hatalmat egy szövetségi tanács gyakorolja, melyet ha egy kamara lesz ez, ha kettő: ezek választják. Ő fog irányt adni a külpolitikának is a törvényhozás ellenőrzése mellett.

7. A szövetség hivatalos nyelve fölött a törvényalkotó gyűlés fogi határozni. A végrehajtó és a törvényhozó hatalom gyakorlatában minden tag saját anyanyelvét használhatja.

8. A szövetségi hatóság székhelye váltakozva majd Pesten, majd Bukarestben, egyszer Zágrábban, máskor Belgrádban lesz.

9. Azon államnak, hol a szövetségi hatóság a fönnebbi sorrend szerint tartózkodni fog, feje lesz egyidejűleg a szövetségi tanácsnak és a szövetségnek is elnöke.

10. Minden egyes állam otthon oly alkotmányt ad magának, a minő érdekeivel leginkább megegyezik, természetesen

azon föltétellel, hogy ez alkotmány elvei a szövetség által szentesített elvekkel ne ellenkezzenek.

11. A különböző nemzetiségek és vallásfelekezetek egymáshoz való viszonya a következő alapokon rendeztetnék, melyek már a magyar bizottságnak Turinban 1860. szeptember 15-én közzétett emlékiratában is bennfoglaltatnak.

Nevezetesen :

a) Minden község maga határoz hivatalos nyelve fölött. E nyelven fognak folyni szóbeli tanácskozásai; készülni jelentései és levelei a megyefőnökhöz; kérvényei a kormányhoz és a diétához. Minden község maga szabja meg azt is, hogy iskolájában melyik legyen a tannyelv?

b) Minden megye szótöbbséggel dönti el, hogy a közigazgatásban melyik nyelv használtassék? E nyelven fognak folyni a szóbeli tárgyalások, szerkesztetni a jegyzőkönyvek s a levelezések a kormánynyal. A kormány viszont szintén e nyelven válaszol s fogalmazza minden rendeletét.

c) A parlamenti tárgyalásoknál minden képviselő tetszés szerint használhatja az országban divó nyelvek bármelyikét.

d) A törvények a megyékben és községekben otthonos valamennyi nyelven közzé fognak tétetni.

e) Az ország lakói szabadon egyesülhetnek nemzetiségük érdekében, vagy nemzeti egyletekké szervezkedhetnek kényük-kedvük szerint s tarthatnak kisebb-nagyobb gyűléseket és időhöz kötött értekezletet vallási ügyeik elintézése végett. Egyszersmind választhatnak maguknak nemzetiségi főnököt, a kit vajdának, hospodárnak vagy más effélének nevezhetnek.

f) Templomok és iskoláik fölött intézkedni, a nemzetiségi egyletekre bízhatják, szabadon választva főpapjaikat s czimezve ezeket patriarchának, metropolitának vagy más effélének.

g) Statutumokat hozhatnak szervezetük s nemzetiségi és vallási érdekeikre vonatkozóan.

h) Az állam csupán egyet követel tőlük: azt, hogy határozataik és tetteik nyilvánosságra hozassanak.

Hiszem, hogy a főnebbi javaslatokat a dunai tartományok mind elfogadják, mert megfelelnek óhajaiknak és érdekeiknek s

biztosítják jövőjüket. Ily módon sikerülni fogna köztök benső egyetértést eszközölni, a minek legelső következménye a zsarnokok bukása és az volna, hogy szétmállanának azon vén és korhadt államok (értsd Ausztria és Törökország), melyek őket most szolgaságban tartják s nemes törekvéseiket meggátolják. Az ég nevére kérem a magyar, szláv és román testvéreket, borítsanak fátyolt a multra s nyujtsanak egymásnak kezét, fölkelvén, mint egy ember a közös szabadságért s harczolván valamennyien egyért, egy valamennyiükért a svájciaktól adott régi példa nyomán. Az ég nevére kérem, fogadják el e tervet, mely nem koncesszió, hanem kölcsönös és szabad szövetekezés. Minden egyes aldunai nemzet, ha sikerülne is maga köré gyűjtenie most máshová tartozó rokonait, legfőlebb másodrangu államot alkothatna, melynek függetlensége örökös veszedelemben forogna s mely szükségkép alárendelve volna idegen befolyásoknak. De ha a magyarok, délszlávok és románok a fönnebbi tervet fölkarolják, elsőrendű, gazdag és hatalmas állam lesznek 30 millió lakossal, mely sokat fog nyomni Európa mérlegében.

Egység, egyetértés, testvériség magyar, szláv és román között! . . . Ime, ez az én legforróbb vágyam, legőszintébb tanácsom! Ime, egy mosolygó jövő valamennyiök számára!

Turin, 1862. május 1-én.

Kossuth Lajos.

Mihelyt e tervezet az „Alleanza“-ban megjelent, az osztrák és a magyar sajtó azonnal tudomást vett róla. Ide haza nagy meglepetést okozott. Nem is lehetett másképen, mert a dunai konfoederáció eszméje csak az emigránsok körében volt ismeretes és ha voltak is olyanok idehaza, kik hallottak valamit róla, azok nem ilyes forma konfoederációt gondoltak, hanem olyat, a minő Nagy Lajos birodalma lehetett, hogy igen is legyen konfoederáció, és legyen annak Magyarország közép-pontja, de nem úgy mint egyenrangu társ, hanem mint ura és protektora a többi nemzeteknek. Aztán idehaza a nemzetiségek körében oly törekvések és irányok kezdettek lábra kapni és szemben a magyar nemzettel oly követeléseket hangoztattak az egyes nemzetiségi vezérférfiak, hogy meggondolva azoknak végső

konzekvenciáit, már csak e miatt sem lehetett senki egy ily kalandos tervezetnek barátja. Igaz ugyan, hogy az 1861-iki országgyűlés minden pozitív eredmény nélkül végződött, de nagy erkölcsi hatása volt mégis. Világossá lett a nemzet előtt, hogy a magyarban van erő önmagát megmenteni s hogy az a politika, mely 1861-ben Deák Ferencz nevéhez fűződött, az egyedül helyes és sikerre vezető politika. Önkénytelenül érezte mindenki, hogy csak idő kérdése csupán, mikor fog ez a politika célköz vezetni? A nemzet tapasztalásból tudta, hiszen az emigrációs politika ennek kézzelfogható bizonyítéka volt, hogy a külpolitikai események lehetnek ugyan hatással a magyar kérdés hamarabb vagy később való megoldására, de e megoldást csakis kizárólagosan a külpolitikai eseményektől várni, téves, sőt káros illuzió.

A magyar közvéleménynek, mint már említettem, a dunai konfoederációról és előzményeiről végtelenül csekély és homályos tudomása volt s így nagyon sokan voltak, a kik el sem tudták gondolni, hogy Kossuth, az önálló és független magyar nemzeti állam e lánglelkű apostola, hogyan is gondolhatott ilyesféle tervezetre? Akadtak sokan, sőt még hírlapok is, a kik azt mondták, hogy nem Kossuth csinálta, hanem Kossuthnak ellenfelei vagy pedig az osztrák kormány gyártatta, csak azért, hogy Kossuthot vele komprommitálja. De csakhamar bizonyossá lett, hogy a terv tényleg Kossuthtól való és hogy az Kossuth bizalmasának, Helfynek lapjában, az „Alleanza“-ban jelent meg. Mondanom sem kell, hogy idehaza e tervnek védelmezője nem akadt, sőt ellenkezően a legkeményebb visszaütésben részesült. Szemerének, ki Kossuthnak az emigrációban állandó antagonistája volt, a Helfytől elkövetett indiskréció épen kapóra jött, hogy Kossuthon egyet üthessen. A „Pesti Hirnök“-ben Fényes Elekhez címzett Nyílt levélben támadta meg e tervezetet. Fejtegetései igazak és meggyőzők, de hiszen ez a konfoederációs terv magyar szempontból annyira kritikán alól álló dolog volt, hogy bárminő komolyabb czáfolása sem lehetett egyéb a nyílt ajtó betörésénél. Szemerének tökéletesen igaza volt, de azért mégis igazságtalan volt Kossuth iránt, mert mint

e tanulmány előző fejezeteiben láttuk, Szemere Kossuthot mindig azzal vádolta, hogy nagyon is szűkkeblű és exclusiv magyar a nemzetiségekkel szemben s hogy ő maga 10—12 évvel nemcsak hajlandó volt bele menni egy ilyen konfoederacionális tervezetbe, hanem még Kossuthot vádolta és kárhoztatta is, hogy határozottan visszautasít minden ilyes tervezetet.

Kossuthot Helfy elhamarkodása nagyon kellemetlenül érintette s midőn látta, hogy némely oldalról mint igyekeznek ellene és politikája ellen fegyvert kovácsolni, kötelességének tartotta a dolgot bővebben megvilágosítani. Nézetünk szerint elég lett volna Kossuthnak egyszerűen csak elmondani a tényállást és a közönséget röviden értesíteni, hogy itt csakis magánhasználatra adott véleményről van szó, s hogy az egész semmi egyéb, mint egy esetleg propozícióba hozandó értekezés előzetes alapja s hogy ennél fogva semmi szín- és ürügy alatt sem tekinthető programnak vagy éppen szerződésnek, és pedig annál kevésbé, mert a másik szerződő fél teljesen hiányzott, hiszen az olasz Canini komolyan senki sem tekinthette olyan egyéniségnek, kinek joga lett volna Kossuthal és társaival akár a szerbek, akár pedig a románok nevében alkudoznia. A hazai közvélemény abban tévedett, hogy ezt valóságos szerződésnek tekintette Kossuth és a dunai fejedelemségek között. A nézet némely politikai körökben még ma is uralkodik, a mi nek magyarázata egyszerűen az a tájékozatlanság, mi e tárgyban az előzmények nem ismerése miatt jóformán általános, eltekintve attól, hogy nálunk divatban van, a közelmúlt eseményeit a mai párt-politika szemüvegén nézni.

Kossuth e rövid, inkább a tervezet keletkezésére, mintsem lényegére vonatkozó felvilágosítás helyett czél szerűnek látta azonban e tervezet életrevalóságát részletesebb fejtegetésekkel bizonyíttatni, mi által a helyzetet nemcsak nem tisztázta, de egyuttal még jobban is összezavarta.

Kossuth e felvilágosításaiban mindenekelőtt azt igyekszik bebizonyítani, „hogy a dunai konfoederáció eszméje nem új s hogy talán ő volt az első, ki ezen eszmét mint Európa fejlődésének logikai postulatumát még 1851-ben szóba hozta“, de

akkor a dako-román ábrándok fanatizmusa keveredett a játékba, mely a magyar nemzetet azzal gyanúsította, mintha ez a konfoederáció színe alatt a hajdani Nagy-Magyarországot visszaállítani akarná, tehát a keleti szomszéd népek felett uralkodni vágyódnék. Hogy ki vetette fel ez eszmét és mikor, azt e tanulmány folyamán kimutattuk, valamint azt is, hogy mennyiben keveredett abba a dako-román ábrándok fanatizmusa. Ezzel kapcsolatosan csak azt akarjuk megjegyezni, hogy feltéve az eshetőséget, hogy e tervezet komoly alkudozások tárgyát képezte volna a magyar emigránsok és a románok között, Kossuthnak újra lett volna alkalma meggyőződni arról, hogy a dako-román ábrándok fanatizmusa miként keveredik megint a játékba. A románok a konfoederációt csak oly feltétel alatt fogadták volna el, ha a magyarok belenyugszanak abba, hogy a konfoederáció egyik tagját képező román állam a mai Romániából, Bukovinából és a magyar királyságnak románoktól lakott részeiből, azaz a Keleti Kárpátoktól majdnem a Tiszáig terjedő területből alakuljon még. Kossuth e terve a tulajdonképpen való Magyarország területéből semmit sem enged kiszakíttatni, még Erdély önállóságát is csak a Magyarországgal való personal unio kapcsán hajlandó megengedni. A románok ezzel nem elégedtek volna meg. Nekik a magyar állam keleti része kellett volna, hogy megvalósulhasson aranyos álmuk, a Dako-Románia.

A mi pedig azokat a jogokat illeti, a melyekben Kossuth a románokat, mint nemzetiséget szándékozott részesíteni a magyar állam keretén belül, a dako-romanismus hősei körülbelül úgy okoskodtak volna, mint az olasz *Manin*, ki egy ízben azt írta: „Nekünk nem az kell, hogy Ausztria humanus és szabadelvű legyen a mi *házunk*-ban, hanem az, hogy takarodjék a mi *házunk*-ból, Olaszországból.“ Hogy a román nemzetiségi politika szóvivői mint ítélték a nemzetiségek számára biztosított e jogokról, igen szépen illusztrálja Papiu Ilarianu az a polemikus czikke, melyet Buda Sándor röpirata ellen írt a „Romanul“-ban: „Az első és második pont azt mondja, hogy a helységek és megyék maguk határozzák meg közigazgatási nyelvüket. Itt emlékeztetni kell olvasóinkat, hogy a 48-iki magyar

törvények szerint a községi és megyei gyűléseken csak magyar nyelven lehetett az ügyeket megvitatni. E törvények következtében a románoktól lakott községekben a románoknak ott kelle ülni némán; magyarul nem tudtak, románul beszélni pedig a törvény ellen való lázadás lett volna. Most tehát Kossuth ur megengedi a faluknak és megyéknek, hogy közigazgatási nyelvüket magok határozhassák meg. Azonban a községek a megyének, ez a főispánnak van alávetve, kit a minisztérium nevez ki s ki ne tudná minő befolyást gyakorol egy miniszter a főispánra, a főispán a megyei bizottságra, melynek tagjait jórészt ő nevezi ki, úgy, hogy ezen engedmény egy oly centralis országban, minőt a magyarok akarnak, a gyakorlatban körülbelül épen semmit sem ér.“

„Legábrándosabb azonban az 5-ik pont, mely nemzetiségi községeket és ezek gyűléseit ismeri el. Olyan nemzetiségi klubb vagy meeting-félék lennének ezek, melyek azon perczen, melyben nemzetiségi jogokról mernének szólni, az ország és a magyar törvények elleni lázadóknak nyilváníttatnának. De e gyűlekezetek választhatnak maguknak vajdát. Vajjon a románok vajdája Erdély fejedelme lesz-e s a horvátoké Horvátország bánja-e? Nem látjuk, mi lehetne egyéb, mint a község feje, a klubb elnöke s nem látjuk, mi jogokat bírhatna a magyar alkotmány, sőt épen a Kossuth engedményeinek betűje és szelleme szerint is? Az eredetit azonban, melyről Kossuth a másolatot vette, nagyon jól ismerjük. Az eredeti nem más, mint az 1848 előtti erdélyi *czigány-gyűlekezetek* szervezete. E kóbor czigányoknak is meg volt azon joguk, hogy vajdát választottak. A czigány-vajda és a Kossuth által engedményezendő román és szláv vajda közötti különbség csak az lenne, hogy a czigány-vajdának meg volt azon joga, hogy az államnak fizetendő adót ő hajtotta be, sőt az apró czivakodásban való biráskodás jogát is élvezte; sőt azzal a kiváltsággal is birt, hogy tekintélye fenntartása végett magyarosan szabott *veres nadrágot* is viselhetett s végre a kinevezendő hóhérokat ő kandidálhatta. A Kossuth által nekünk ajánlott román és horvát vajda még ezen jogokkal sem bírna.“

Kossuth 1862. január 18-ról, tehát e tervezet aláírása előtt negyedfél hónappal azt írta: „határozottan kijelentem, miként sohasem fogok abba beleegyezni, hogy politikánkban az oláh kormány jóakarataira számítsunk s azt titkainkba és szándokainkba avassuk.“ És Irataiban elbeszélvén a Cuzával lefolyt alkudozások történetét, elbeszélését a következő szavakkal zárja be: „Voltak, a kik a tapasztalt megcsalások után sem szüntek meg magokat illúziókban ringatni s erre terveket építettek, melyek otthon is, künn is szomorú következeket vontak maguk után. *Nekem e kísérletekben nemcsak részem nem, de felőlők akkor, a mikor történtek, még csak tudomásom sem volt.*“

De hát ha Kossuthnak ez volt a meggyőződése, hogyan mehetett bele mégis a konfoederáció e tervezetébe, melyet bizony az oláh kormány akarata és tudta nélkül nem lehetett volna úgy sem megcsinálni? Hogy Kossuthot a reménytelenség és az aggodalmak minő kényszerítő nyomása állította abba a helyzetbe, hogy e konfoederáczióális kísérlet szalmaszálába kapaszkodjék, az előzményekben világossá tettük. Most csak az a kérdés: vajon igazolta-e valamelyes tünete az általános külpolitikai helyzetnek Kossuthnak azt a feltevését, hogy e tervet keresztül lehet vinni a nélkül, hogy abba Cuzát és kormányát oly módon kelljen bevonni, mint tették ezt a megelőző tervezések alkalmával?

Emlékezhetünk, hogy Kossuth mindjárt a közép-olaszországi mozgalmak kezdetével azon nézetének adott kifejezést, hogy Olaszország és Kelet az a két hely, hol a magyar emigráció tevékenységére szükség van. Az események arról győzték meg, hogy e tevékenységnek olaszországi színtere jóformán elveszettnek tekinthető. Hátra van még Kelet, mert hiszen a keleti kérdés az európai politikának még mindig függő kérdése és megoldatlan problémája volt. Kossuthnak s a többi emigránsnak is az a nézete volt, hogy a keleti kérdés legközelebből megint napirendre kerül s azt a magyar ügy tekintetbevétele nélkül megoldani úgy sem lehetne. E dunai konfoederáczióának aktualitása csak egy keleti háború esetén lett

volna. Az érdekében megindított mozgalomnak tényleg más célja nem is lehetett, mint a véleményeket ez iránt az eshetőségek idejére tisztába hozni. „Megjegyzem még — írja Kossuth a tervezethez irt bővebb felvilágosításaiban — hogy a dunai konfoederáció eszméje *feltételes eszme*, mely a keleti kérdésnek a népszabadság s civilizáció érdekeivel összhangzó megoldását supponálja. Ha a megoldás tovább késnék, mint azt gyanítani lehet, a terv valóstítása vagy szűkebb körre szorulna, vagy más irányban válhatnék alkalmazhatóvá s a terv részletei ugy együtt, mint a másik esetben a componens elemekhez képest módosításokat szenvedhetnének.“

Kossuth abban a meggyőződésben volt, hogy a török birodalom bomlásnak indult. Ez volt különben akkor mások általános nézete is. Mikor 1860-ban La Valette marquis Konstantinápolyba ment, arra a kérdésre, hogy hová megy, azt felelte: „Je vais pour achever l'homme malade“ = „megyek, hogy a beteg embert meghalassam.“ Ha ez a beteg ember megtalál halni, akkor — így okoskodott Kossuth — Balkán keresztény népei felszabadulnak, de nem lesznek elég erősek támasz nélkül megállani? Ha e támaszt nekik a magyar a konfoederációban megadja, nem fognak más után nézni, mert jobban szeretnek szabadok lenni, mint oroszok. De ha a konfoederáció nem fogja önállóságukat biztosítani, akkor minden szláv elem az oroszra fog támaszkodni s a pánszlávizmus óriási polip karjaival átölel minket úgy, hogy függetlenségünk és nemzeti létünk felett örökösen Damokles kardja fog függni. E konfoederáció nélkül Kossuth meggyőződése szerint a keleti krízis ránk nézve kedvezőtlen, sőt ellenséges irányt fog venni vagy legalább is Keleten egyik-másik nagyhatalom praeponderanciáját annyira előtérbe helyezi, hogy az a mi önállóságunkat örökös veszéllyel fogja fenyegetni, míg a konfoederáció minden külveszedelmet elhárít s nemzetünket téve a szomszéd népek szabadsága támaszpontjává, biztosítja neki egyuttal a vezérlő befolyást is.

E szempontok magyarázzák meg és teszik érthetővé, hogy Kossuth annyi keserves csalódása és megcsalátása után is miért

volt hajlandó Magyarország önállóságát és függetlenségét oly terv megvalósításától tenni függővé, mely tervnek elsőrangú munkatársai a románok lettek volna. Ezzel kapcsolatosan csak azt akarom megjegyezni, hogy Cuza 1862. májusában még kevésbé lett volna hajlandó támogatni a magyar emigráció politikáját, mint volt 1861. februárjában. A szultán megadta mindkét fejedelemséghez az investitúrát s bele is egyezett abba, hogy székhelyét Bukarestbe áttehesse s hogy a moldovai és oláhországi kormányokat Románia kormányává egyesíthesse. Ő már az egységes Románia parlamentjét 1862. február 5-én meg is nyitotta, neki tehát nemcsak szüksége nem volt, de nem is volt szabad politikai kalandokba bocsátkoznia. A dunai konfoederáció tervét pedig politikai kalandnál egyébként gyakorlati államférfi nem tekinthette. Biztosak lehetünk benne, ha nem történik indiskréció és Canini Bukarestben e tervezettel megjelenik, Romániának egyetlen komoly politikusa sem áll vele szóba s küldetése komolyabb számba ép úgy nem jött volna, mint nem jött annak idején nálunk Rimmler ismeretes akciója az orosz-magyar barátság létrehozására vonatkozóan.

Mikor Kossuth 1859. május 5-én éjjel Napoleon herceg kíséretében elhagyta a Tuilléria-kat, Napoleon hercegnek, ki azt kérdezte, vajjon politikai meggyőződését nem érzi-e akadályozónak a császárral való szövetkezésben, azt felelte: „Sokszor mondtam Ledru-nek, Mazzininak, hogy én a szövetséget e célra nemcsak császároktól, királyoktól, szultánoktól vagy akármi néven nevezhető despotáktól elfogadnám, de még magától az örökké való ördögtől is „seulement je prendrais garde, qu'il ne m'emporte pas“ (csak vigyáznék magamra, hogy el ne vigyen). Sokan azt mondják, hogy Kossuthot és vele együtt a magyar nemzetet a konfoederáció ez ördöge, ha sikerült volna felidézni, csakugyan elvitte volna. Annyi igaz, hogy az ördögöt nem jó falra festeni, csak hogy ez még falra festett ördög sem volt, mert meghalt már akkor, mikor a román fejedelemségek a párisi békében visszanyerték önállóságukat.

Ezt a konfoederáczióális tervet egy kissé elferdítve és leg-

többször úgy tüntetve fel, mint valami bevégzett szerződést, melyet Kossuth kötött volna az oláhokkal, párt-politikai szempontból sokszor hozták fel a nagy önkénytes száműzött ellen. Nem lehet elvitatni, hogy magyar szempontból még az is hiba volt, hogy Kossuth nevét oda írta e tervezet alá. Nekünk azonban, kik czélul tüztük az eseményeknek okait objektíve feltárni, nem áll jogunkban Kossuthot sem védelmezni, sem vádolni.

I. Carolu román király Emlékirataiban 1866. július 19-iki dátummal e sorokat olvasom: „A fejedelemnek esti sétája alkalmával C. A. Rosetti úgy intézte a dolgokat, hogy egy magánkertben találkozhassek Türr magyar tábornokkal, a kinek hozzá Berlinből és Párisból igen befolyásos emberektől voltak ajánló levelei. Türr tábornok, az ismeretes magyar hazafi, ki már Olaszországban is Ausztria ellen harczolt, felkelést akart szervezni Magyarországon s ez alkalommal szándéka volt Bukarestben puhatólózni és lehetőleg a szomszédos román néppel egyetértésre jutni. A fejedelem minisztereinek ez örökre titokban maradó találkozásra vonatkozó kívánságát nem utasíthatta vissza, de nagyon rezervált volt szemben a tábornokkal. Szemei előtt csakis a tisztán román érdekeket tartotta s nem akart oly kérdés iránt érdeklődni, mely az ő országára vonatkozóan eshetőlegesen veszedelemmel volt összekapcsolva, azonkívül természeténél fogva ellensége volt mindenemű alakoskodásnak. Atyja szívébe véste az uralkodásnak e szabályát, sőt utolsó levelében is azt írta neki: „A bölcs és hü fejedelemnek nem szabad soha személyes politikát üzni, csakis nemzetit.“ (L. Memoriile regelui Carol I. al României I. r. 136. és 137. l.).

A 66-iki osztrák-porosz-olasz háboru idején is szóba került Románia mint hadműködési alap Kelet felől. Ekkor is szállítottak ide fegyvereket Crețulescu Miklós tábornok közvetítésével, de Kossuthnak erről nem volt semmi tudomása. Galacson szállították partra. Eleinte itt raktározták, később pedig Bakóba szállították mint durva vasnemű portékát. Türr és Éber Nándor voltak e fegyver-szállításnak eszközlői. Az 1867-iki kiegyezés után Éber Nándor e Bakóban őrzött fegyverek hollétét tudatta

az új magyar kormánnyal, ez meg a bécsi közös külügyi hivatal útján felszólította b. Éder bukuresti konzult, hogy vegye át a fegyvereket. B. Éder rögtön Bakóba utazott, a raktárakat lepecsételte, de nem szállította el a fegyvereket. Eltávozása után a nép megrohanta a raktárt és a fegyvereket széthordotta, a nélkül, hogy a hatóság még csak kísérletet is tett volna e kihágás megakadályozására.

* * *

Láttuk, hogy Cogolniceanu beszédében a román és magyar alkudozások e történetéből miként vél Románia számára jogot formálhatni az iránt, hogy szavát felemelhesse a magyarországi románok érdekében. Azt mondja, hogy azok, kik a száműzetés és a szenvedés napjaiban e szerződéseket kötötték és e szövetséget kezdeményezték, tartsák morális kötelességöknek azt, a mit e szerződésekben ígértek, most is megtartani, mikor a hatalom birtokába jutottak. Urechia is azért közölte többször idézett könyvében azokat az okmányokat, melyek ez alkudozásokra vonatkoznak és birtokába jutottak, hogy emlékeztesse a magyar nemzetet és kormányát azon ígéretekre, melyeket a magyar emigránsok tettek a fennebb vázolt alkudozások folyamában.

Cogolniceanu a modern Románia legjelesebb államférfia volt, Urechia pedig a történelem tanára jelenleg is a bukuresti egyetemen. Ez ok miatt is tudniok kellett volna, hogy Magyarország, mely Romániával szomszédos állam, azt az önállóságot, melyet az 1867-ki kiegyezés következtében visszanyert, nem az emigráns politikának, hanem Deák Ferencz politikájának köszönheti. A mai Magyarországtól követelni azon állítólagos ígéreteknek beváltását, melyeket annak idején az emigránsok tettek, sem a történeti valóságnak, sem pedig az igazságnak meg nem felelő sophista okoskodás csupán, melynek realis értéket tulajdonítani semmi szín alatt sem lehet.

Még mielőtt Deák Ferencz tényleg megkötötte volna a 67-ki kiegyezést, Kossuth Lajos május 22-ről keltezve, nyílt

levelet irt hozzá, óva intvén őt, mint régi barátját, hogy „ne vigye azon pontra a nemzetet, melyről többé a jövőnek nem lehet mestere.“ Kossuth hatalmas szózatának nem volt semmi sikere. A nemzet igazat adott Deáknak és május 29-én a kiegyezés törvénybe iktatódott. Pulszky Ferencz, Horváth Mihály, Kossuth emigráns politikájának részesei a dunai konfoederációt még egyszer a napi sajtóban megbeszélés tárgyává tették, hogy annak veszedelmességét szembe állítsák Deák Ferencz alkotásával.

Urechianak és Cogolniceanunak tudniok kellett volna, hogy Kossuth a maga Habsburg-ellenes politikájával, melynek a románokkal való alkudozás és a dunai konfoederáció terve csak következménye volt, teljesen magára maradt. Nem volt párt, sőt politikus sem akadt, a ki zászlajára irta volna Magyarország függetlenségét abban az értelemben, mint a hogy azt Kossuth Lajos magyarázta 1849. április 4-ke óta.

Nagyon tévedett Cogolniceanu akkor is; mikor idézett beszédében azt állította, hogy a nemzetiségi törvénnyel az emigránsok lelkiismeretöktől ösztönöztetve, legalább részben igyekeztek megadni a románoknak, a mit emigránskori szerződéseikben ígértek. A nemzetiségi törvény nem az emigránsok jó akaratának eredménye, hanem b. Eötvös és Deák Ferencz nemes szellemének és politikai bölcseségének.

Mikor a 67-ki magyar miniszterium megalakult, Ghica Jón volt a miniszterelnök Romániában. Azt hitte, a szomszédos államnak a nemzetközi illedelemtől megkövetelt kötelességét teljesíti csupán, ha hivatalosan üdvözli az ujonnan alakult magyar kormányt. Üdvözölte, de ez üdvözlét bukásába került. Helyét Bratianu Jón foglalta el. A román sajtó ekkor mintegy jeladásra támadta meg majdnem mindenik organumában az önállóságát visszanyert Magyarországot. A támadást Rosetti C. Á. lapja a „Romanul“ vezette. „A román kérdés kulcsa Erdélyben van. — irta 1867. április 16-án. — Hóra és Jancu hazájában, ebben a drága és szerencsétlen román hazában, melyből sem a német, sem a magyar nem tudtak sem Német-, sem Magyarországot csinálni, valamint az oroszok és görögök a szabad Romániából Orosz- vagy Görögországot. A német és magyar foszszanak meg

nemcsak jogainktól, de még nevüinktől is, ha tetszik. A román nép azt felelendi: Isten és az én jogom. A Stefan cel Mare, a Vitéz Mihály, a Hóra és Jancu hazája, nem lehet más, mint román haza! Románok, kik a szabad mezőkön laktok, románok a Pindus és a Kárpátok keblében, emeljétek fel büszkén homlokotokat, mert testvéreitek az élet lángját, a szabadság lobogóját kezeikbe ragadván, nem engedik porba hullani, nem szennyezendik be, hanem vagy azzal betakarva fognak elveszni vagy kivivandják, hogy szabadon lengjen.“

Ezeket írta a Romanul 1867. április 16-án és e sorok értelve azóta a román mozgalmak jeligéjévé, a román törekvések programjává lett. Huszonnyolcz esztendő eseményei, meglepő változásai nyomtalanul tűntek el. A román nemzetiségi politika evangeliuma ma is ez. A román kérdés kulcsa ma is Erdélyben van. A pör tárgya ma is az, hogy Erdély a magyarok hazája maradjon-e vagy átalakuljon Stefan cel Mare, Mihály Vitéz, Hóra és Jancu hazájává?

Tartalom-jegyzék.

	Oldal
<i>Bevezetés</i>	I—XV
I. A románság erkölcsi és kulturális állapotai a vallásos unioig	1
II. A vallásos unio hatása a románságra	9
III. A román nemzetiségi és politikai aspirációk ébredése...	25
IV. A balázsfalvi iskola és hatása	44
V. A negyvenes évek román népmozgalmai	59
VI. A balázsfalvi gyűlés	69
VII. Az 1848-iki magyar kormány álláspontja szemben a román törekvésekkel	84
VIII. A román nemzeti komité és a n.-szebeni cs. kir. főhadparancsnokság	98
IX. Az oroszok behívása és Maiorescu János memoranduma Dako-Románia érdekében	111
X. Forradalmi mozgalmak Romániában és Ghica Jón terve a magyarokat kibékiteni a románokkal	125
XI. A magyar kormány alkudozása Jancuval és Balcescu küldetése	138
XII. Román-magyar szövetségi kísérletek. A bukás	153
XIII. A magyar és a román emigránsok terve a magyar-román szövetség érdekében	171
XIV. Kossuth brussai tervezete alapja lesz a magyar emigráció hivatalos nemzetiségi politikájának. A krími háboru és a román fejedelemségek felszabadulása	204
XV. Román-magyar alkudozások 1859-ben	229
XVI. Papiu Emlékirata Cuzához Dako-Románia érdekében és az 1860—61-iki újabb alkudozások	255
XVII. A Dunai konfoederáció. Befejezés	295